

Purificatorium [-kató-], lat., šátek plátěný několikrátě složený, jimž kněz otírá kalich, patenu, palec a ukazováček při mši.

Purifikovati, lat., čistiti.

Purim, radostná slavnost židovská, slavená 14. a 15. adáru hostinami, dary a obdarováním chudých. Podle podání knihy Estheriny slavnost koná se na památku zachránění Židův Estherou a Mardocheém od úkladů Amánových. Slavnost odtud jmenuje se též slavností Amánovou i slavností Dni Mardocheových. V předvečer slavnosti Židé se posti, jako se postili Esther a Mardocheus. O slavnosti jest synagoga skvěle osvětlena a předčítá se kniha Estherina. Slavnost je pozdního původu a nemá základu ve víře židovské. První zmínka o »dni Mardocheově« děje se v 2. knize Makkab. 15, 36. Řecké převody knihy Estheriny mají místo **P.** Fruraia a Furdaia. De Lagarde viděl v tom období s perskou slavností farvardigan. Zimmer odvozuje název **p.** z assyrštiny a vidí v slavnosti babylónskou slavnost zagmullu (novoroční). U všech Židů **p.** světi se od sklonku prvního stol. po Kr., jak dosvědčeno u Flavia Josefa.

Purismus (z lat. *purus*, »čistý«) je snaha po očistění jazyka od cizích slov a způsobů mluvení. Jako podobné snahy vůbec má **p.** do značné míry svou oprávněnost, kdežto jeho přehánění zabíhá ve zbytečnosti a může být i na škodu. **P.** je v plném právě, kde jde o to, aby se vymýtlly cizomluvy zbytečné, za něž má jazyk slova svoje, nebo kde dovede přirozenými svými prostředky vyjádřití pojem nový slovem každému srozumitelným; na štěstí se dostává, kde mermomocí chce z domácích prostředků nahraditi slova druhdy i po staletí ve všech nových jazycích osvětových běžná (tak rozl. názvy vědecké jako *elektrina*, *algebr*, *matematika*, *vismut*, *magnet* a p.) nebo slova v jazyce zdomácnělá, jejichž cizí původ ani se necítí (na př. č. *mušeti*, *řtala*, *kmotr*, *punčocha* atd.). K tomu neviděti, kde by vlastně **p.** měl přestávati, poněvadž jazykozpyt stále shledává, že přirozeným vzájemným vlivem různých národů i pojmy nejběžnější bývají vyjadřovány slovem cizím (cizí slova jsou i na př. č. *mléko*, *jablko*, *broskev*, *ředkev* a m. j.). Srv. Cizomluvu.

Ztý.

Puritáni, puritanismus (z lat. *puritas*, čistota, ryzost), směr náboženský, církevní a církevně politický v Anglii v reformačním období, protiva anglikánské, episkopální církve a státního církevnictví vůbec, mající za heslo: »auctoritas scripturarum, simplicitas ministerii, puritas ecclesiarum primarum et optimarum« (= »autorita Pisma, prostota služby duchovní, čistota církvi prvích a nejlepších«). Směr tento na základě principu reformace zvláště švýcarské (Calvin, Bullinger, Beza) snažil se nejprv u vnitř reformované církve anglické zavéstí apoštolskou čistotu jmenovitě též přísnou kázní a přísným svěcením neděle; obracel se především jen proti ornátům, liturgii, ceremoniím (znamení kříže),

převzatým z církve římsko-katolické, chtěje zachovati při tom jednotu víry a vyznání s oficiální církví (hlavní zástupcové: Humphrey a Sampson). Nepovoleností a nátlakem státní církve (arcib. Whitgift) a vlády (královna Alžběta a Jakub I.), žádající konformitu neb uniformitu, stala se však z věci nezávažných principiální otázka svobody svědomí, a »**p.**« se konstitovali r. 1567 jako zvláštní církev podle vzoru švýcarského s presbyterní m zřízením, s církevní autonomií, odděleně od státu (»independentismus« = pův. neodvislost od státu, později též = ne odvislost a nesouvislost jednotlivých sborů [kongregaci] mezi sebou bez presbyterních synod [kongregationalismus]), v příkré separaci a opozici proti církvi episkopální, která pak sáhla k násilí: na sta puritánských duchovních bylo sesazeno, i laikové trestáni pokutami, vězením, vyhnanstvím i smrtí. Část **p-nů** (independenti) vystěhovala se r. 1620 do Hollandska a do Ameriky (*pilgrim-fathers*). Za Karla I. snaha po svobodě svědomí a čistotě církve a náboženství sloučila se s úsilím o občanskou svobodu národa a o vliv parlamentu proti tyranii královské. R. 1638 ustavilo se v Edinburce národní shromáždění na ochranu čistého učení (Covenant), a vznikla i v Anglii revoluce proti despotismu církevnímu (arcib. Land) a politickému (hr. Strafford). V občanské válce, která r. 1642 vypukla mezi králem, vysokou šlechtou a vysokým duchovenstvem na jedné, a parlamentem s lidem, **p-ny** a nonkonformisty na druhé straně, zvítězili konečně r. 1644 a 1645 independenti s Oliverem Cromwellem v čele. R. 1647 král byl zajat a r. 1649 (za protestu **p-nů**) popraven. Anglie prohlášena za republiku. Parlament zvolil r. 1653 Cromwella za doživotního protektora, jenž měl vládnouti se státní radou a novým parlamentem, s mocí vlastně královskou. Vnitro-církevně zavedla za doby revoluce Westminster-Assembly pro národní církve zřízení presbyterní, ale i naproti presbyterianismu independentismus nabýval vrchu a v něm a vedle něho bujelo množství sekt. Po stránce církevně politické, organizační a válečné jest výrazným představitelem puritanismu Cromwell, anglický Žízka nebo starozákonní Gideon; po stránce vnitřně náboženské Milton, básník »Ztraceného ráje«. Cromwell položil bojem základy k náboženské snášlivosti, ale **p-nům** samým dlouho ještě nedostalo se ovoce tohoto principu: za Karla II. nastalo zase násilí proti nim, r. 1664 jim zakázány i soukromé pobožnosti, požadovanou přísahou jim znemožněn přístup do úřadů, až teprve r. 1689 za Viléma III. dána náboženská svoboda anglickým nonkonformistům (mimo katolíky a unitáře). Dnes rozumí se puritanismem snaha po mravní čistotě údů v evangelických církvích se uplatňující a jevící se kázní, zdržováním se radováneki svěcením neděle, náboženskou opravdovost, a samostatnosti. — Literatura: Strype, Ecclesiastical memorials and annals of reforma-

tion; Ranke, Engl. Gesch.; Weingarten, Die Revolutionskirchen Englands; Macaulay. *FŽa.*

Purkarec (*Burgholz*), kdysi městečko, nyní far. ves v Čechách nalev. břehu Vltavy, hejtm. Čes. Budějovice, okr. Hluboká; 67 d., 704 ob. č. (1890), kostel sv. Jiří (ve XIV. stol. far.), 2ř. šk., ps., mlýn a opodál panská myslivna. **P.** byl ještě před válkou 30letou městečkem, ale pohromami války té zašel na pouhou ves. Asi 1/2 hodiny jižně ode vsi spatrují se zříceniny kdysi lovčího zámku *Karlshausu* (v. t.).

Purkartice: 1) **P. Nové** (*Neu-Bürgersdorf*), ves ve Slezsku, hejtm. Bruntál, okr. Vrbno, fara a ps. Karlovice; 62 d., 358 ob. n., 1 č. (1890), mlýn a pila. — **2)** **P. Staré** (*Alt-B.*), ves t., hejtm. a okr. Krnov, fara Nová Ves, ps. Hošťálkov; 64 d., 369 ob. n. (1890), fil. kostel Nejsv. Trojice a 1ř. šk.

Pürkau, ves mor., viz *Tvrdkov*.

Purkersdorf, okr. ves v Dol. Rakousích v hejtm. hietzingském, na želez. trati Vídeň-Sv. Hippolyt, ma 2102 obyv. (1890), zemskou školu pro slepé a jest oblíbeným sídlem letním.

Purkhybl (pův. *Burghübel*), kdysi zámek nabýv. zboží vrchlabském v Čechách, neurčité polohy, připomínáný r. 1533 jako »zámek pustý«.

Purklín, nyní *Perklín* (něm. *Burggrün*, pův. *Burlin*), kdysi městečko a tvrz, nyní část' obce Roztok, v hejtm. a okr. jilemnickém.

Purkmistr (z něm. *Burgemeister*, nový tvar *Bürgermeister*, franc. *bourgmestre*), prvý správní úředník v městě, zvaný český starostou. Úřad purkmistrovský vznikl podle vzoru římských konsulů ve XIII. stol., když obyvatelé měst brannou mocí nebo smírným dohodnutím obmezovali čím dál tím více poručenství (ochranu, *Vogtei*) světských a duchovních pánů a obchodem i živnostmi pro císaře a zeměpány nabývali většího a většího významu. Dodělavše se práva voliti si **p-a**, města dovršila svou ústavu a stala se nezávislými na úřadech zeměpanských. Teprve v novější době zeměpánové počali opět obmezovati městskou samosprávu. V zemích Českých **p.** byl na počátku XIV. stol. náměstkem rychtářovým, zvoleným k řízení jistých věcí mimosoudních a k předsedání v radě na místo rychtáře. Býval to jeden ze členů městské rady (jeden z konšelů čili přísežných), kteří v úřadě tom se střídali, obvykle ve čtyřech nedělích (viz *Primátor*). Když v jednotlivých městech úřad rychtářův zanikl, zastával **p.** dřívější funkce rychtářovy. Střídání konšelů v úřadě purkmistrovském potrvalo však nadále. **P.** předsedal na soudě, vedl s radou konšelskou obecní správu, v menších městech i obecní hospodářství, choval u sebe městskou pečeť a měl po čas úřadování svého býti stále buď na radnici nebo doma. Když r. 1547 zaveden úřad císař. rychtáře a když mimo to zaveden nový úřad primátorský, význam purkmistrovství zmenšil se ve prospěch obou úřadův uvedených. Nehledíme-li k **p-ovu** právu předsedati v soudech, zůstaly **p-ovi** jen záležitosti vedlejší. Ještě větší změna nastala r. 1783 a 1788, když

cis. Josef II. nově reorganisoval magistráty. Místo volených konšelů, a tudíž i **p-ů**, dosazování zkoušeni úředníci. Teprv od r. 1850 **p-tři** nabýli opět většího významu. Výrazu **p.** užívá se pro prvého úředníka municipálního vedle Rakouska ještě v Prusku a většině států německých, ve Švédsku, Dánsku, v Belgii a v Nizozemí. Způsob jmenování řídí se zákony jednotlivých států. Zpravidla bývají **p-tři** voleni od městsk. obyvatelstva, někde však jmenuje **p-a** vláda, která při svobodné volbě jej také potvrzuje. Někde volí se **p.** jen na řadu let, jinde na doživotí atd. Kde jest **p-ů** několik, tam se buď střídají v úřadování, nebo jeden jest podřízen druhému.

Purkrabí (něm. *Burggraf*, *Burghauptmann*, *Burgvogt*, *Pfleger*, *Burgrichter*, *Weichgraf*, franc. *burr. ve*, lat. *burgcomes*, *comes urbis*, *praefectus urbis*), v říši Římskoněmecké a v zemích, v nichž se rozšířilo německé právo, úředník (hrabě, viz čl. *Hrabě*) spravující císařský nebo knížecí hrad. Později nazývali se **p-mi** i úředníci soukromých vrchností. Původně **p.** býval nejvyšším velitelem hradecké posádky a mimo to i nejvyšším správním a soudním úředníkem hradu a jeho okolí. Býval dosazován držitelem hradu nebo mival hradeckou správu, z níž mu plynuly důchody, od pána hradu v zástavě. S počátku purkrabský správní obvod nebýval eximován z pravomoci hradecké nebo markrabské. **P.** byl jen zástupcem hraběte nebo markrabě. Někdy býval **p-m** sám hrabě nebo markrabě. Později však dosazování byli v říšských a biskupských městech něm. zvláštní **p.**, z nichž mnozí dovedli časem učiniti úřad svůj dědičným. Z duchovních **p.** vynikli zvláště: mohučský, mišenský a magdeburský, z královských pak **p.** řezenský (úřad jejich uvádí se již r. 990) a jmenovitě **p.** norimberští, Hohenzollernové. Již ve XIII. stol. úřad purkrabský pozbyl však dřívějšího významu, když města z moci jeho se emancipovala a domohla se značné samosprávy. V Čechách znamenalo slovo **p.** tolik jako *kastelán* (v. t.) a *župan* (*comes*). Veliké moci dosáhl **p.** pražský, který byl původně jen správcem hradu pražského a župy pražské. Ale když následkem udílení četných imunit zůpni soudy upadly, a pro veškeru šlechtu a svobodníky zůstal příslušným jen soud zemský, i pražský **p.** nabyl moci po celé zemi. Přes to nestal se ihned prvým zemským úředníkem, jakým byl později. Ještě ve XIV. stol. předcházeli před ním nejv. komorník, nejv. sudí a nejv. písař. O pozdější moci **p-ho** pražského viz *Čechy*, str. 507. Podobný soud jako **p.** pražský spravoval na Hradecku **p. kraje hradeckého**, jehož moc vztahovala se hlavně k věnným městům odvovalých českých královen. Podobně jako purkrabský soud pražský skládal se purkrabský soud hradecký vedle **p-ho** aspoň ze šesti přísedících stavu rytířského. — **K** předním úředníkem zemským náleželi v Čechách dále dva **p. karlšteiňští**, strážcové koruny, ostatních

klenotů říšských a původních privilegií státu Českého, chovaných na Karlštejně. Byli současně vždy dva, jeden stavu panského, druhý rytířského. Požitky ze statků purkrabských bral však a hrad spravoval vždy jen jeden, a teprve po jeho smrti uvázal se ve správu p. druhý. Úřad p. karlstějnských byl zrušen již r. 1625. — O p. chebském, zv. pflęgar, viz Cheb, str. 104 a sl.

Purkratice, Pokratice, kdysi Kračice, veska v Čechách, hejtm., okr., fara a pš. Pisek; 8 d., 50 ob. č. (1890), popl. dvůr a ovčín (v něm vojenská kasárna) obce pisecké.

Purkrecht (z něm. *Burgrecht*) čili právo purkrechtní, též emfyteutní, zákupné, hamfeštní, německé (*jus theutonicum*). Viz Emfyteuse, str. 574, a Poddanství lidu selského, str. 999. Statek držžený na základě p-u nazýval se purkrechtním.

Purkyně: 1) P. Jan Evang. (dříve psával se Purkinje), slavný fysiolog český (* 17. pros. 1787 v Libochovicích — † 28. čce 1869 v Praze). Rodina jeho pochází z Lito-měřic, kde ještě jeho prapraotec byl v radě městské; praděd jeho usadil se jako řezník v Libochovicích, otec pak jeho věnovav se studiím, stal se hospodářským úředníkem na panství knížat Dietrichsteinských, s počátku ve Vlachově Březí a později, oženiv se s dívkou selskou Rosalíí Safránkovou, přezazen byl do Libochovic. Otec jeho zemřel u věku 40 let, zanechav mimo Jana ještě dva syny, Emanuele, který brzy zemřel, a Josefa. Jan P. nabyl počátečního vzdělání na škole v Libochovicích, načež hudbě se vyučiv, poslán byl jako chorista do Mikulova na Moravě. Tam odbyv s dobrým prospěchem školy normální a gymnasijsní, vstoupil do řádu piaristického máje v úmyslu oddati se výhradně vědám a státi se učitelem za příkladem mnohých slavných mužů, kteří z řádu toho vyšli, jako Voigt, Dobner, Konarski a j. Odbyv noviciát v Staré Vodě na Moravě při slezských hranicích, poslán byl do Strážnice, kdež vyučoval v druhé třídě grammatikální. Tenkrát již počal se zabývati jazykem i literaturou českou uče se též horlivě italštině a francouzštině. R. 1806 vyučoval v první normální třídě v Litomyšli a tu četbou seznámil se s novější filosofií německou, jmenovitě Fichtovou. Poznáv tak, že jsou ještě vyšší stupně světa vědeckého, a cítě se zároveň sám povzbuzena k vyšší činnosti vědecké, vystoupil téhož roku z řádu, aby v poměrech svobodnějších mohl i svobodněji věnovati se vědám. Odešel do Prahy, vstoupil na universitě do druhého roku filosofie, živě se opakovaním filosof. přednášek se synem barona Schuttersteina. Ve třetím roku filosofie přijat byl za domácího učitele do domu Weitenwebřů na Hradčanech, kdež ztrávil půldruhého roku zabývaje se svobodně studiemi a nemoha k určitému stavu se rozhodnouti, chtěl trávit život pouze jako literát. Na přímluvu dra Pohla stal se učitelem filosofických předmětů mladého barona Ferdinanda Hildprandta a ztrávil s nim zejména

delší dobu na hornické akademii ve Štávnici, kdež P-ova záliba v přírodních vědách jen byla podporována. Když pak jeho chovanec vstoupil do vojska jako člen české gardy proti Napoleonovi, P. opustil svoje postavení a podporován od rodiny Hildprandtů oddal se studiu lékařství, pokládaje toto za jediný prostředek k důkladnému poznání přírody, a zvláště oddal se fysiologii. První dvě léta pracoval pilně pod prof. Ilgem a assistentem Krombholzem, poslední pak dvě léta svých lékařských studií trávil ve všeobecné nemocnici jako praktikant na chirurgickém oddělení Fritzově. Po skončených studiích měl v úmyslu vydati se na cestu do Švýcar k Pestalozzimu a Fellenbergovi, aby se seznámil prakticky s jejich metodami vychovávacími a poznal zřízení ústavu hofwylského; zamýšlel podle jejich vzorů a pomocí barona Hildprandta zaříditi v Blatné zvláštní vychovávací ústav pro přírodovědu. Zanášeje se toliko plány o uskutečnění nové své myšlenky, nepomýšlel ještě na přísne zkoušky doktorské. Fritzův list, ve kterém mu sděloval, že pruský gen. lékař prof. Rust (jehož z Vídně vypudily neudržitelné poměry do Berlína) v Praze hledá schopného mladíka, který by prostudoval zahraničné ústavy zvěrolékařské a potom se stal prof. na vojenském zvěrolékařském ústavě v Berlíně, přiměl P., ač nabídky nepřijal, aby s doktorátem již neotálel. Napsav inaugurační dissertaci *Beiträge zur Kenntniss des Sehens in subjectiver Hinsicht* byl po veřejné disputaci r. 1818 na doktora lékařství povýšen, načež se stal assistentem anatomie a fysiologie u prof. Ilga a Rottenbergra. Inaugurační spis jeho získal mu mimo jiné přízeň Goethovu i Rustovu, kterýžto zejména pobádal jej ke studiím dalším. Od té doby P. věnoval se celou myslí svému povolání, snaže se nejen osvojit si vše, co před ním ve vědě badáno a popsáno bylo, ale i sám brzy odvažoval se na samostatná badání vědecká, aby brzy zásluhy si získal k dosažení profesury na některé fakultě lékařské. Ucházel se skutečně r. 1820 o uprázdněnou professuru pathologie a farmakologie na universitě v Praze a později o prof. fysiologie v Pešti, avšak bez úspěchu, když tu r. 1822 dostal od Rusta z Berlína list, v němž mu sděluje, že se právě uprázdnila ve Vratislavi stolice fysiologie. Ačkoli několik tehdy již známých fysiologů německých o místo to se ucházelo, vyzýval jej Rust, aby přece i on svého štěstí zkusel a do Berlína přijel. Učiniv tak, byl také skutečně k doporučení Rustovu od ministra Altensteina za prof. fysiologie na universitu do Vratislavě dosazen. Vyřídív své záležitosti v Berlíně navštívil odtud k vyzvání Goethovu Výmar, kdež s Goethem po celý týden přátelsky se bavil, načež od něho do Jeny doporučen i tam s mnohými znamenitými učenici a spisovateli osobně se seznámil. Navrátil se ještě do Prahy, odebral se do Vratislavě o velikonočních r. 1823. Přijetí jeho v novém působišti nebylo příznivé. Fakulta

Lékařská, která navrhovala prof. Gruithuisena z Mnichova a nelibě nesla, že proti jejímu návrhu dosazen byl učenec z Rakouska, odkud podle jejich předsudků ničeho dobrého nadíti se nebylo, zadala proti jeho jmenování k ministerstvu zvláštní politovací podání a snahy jeho nikterak nepodporovala, jmenovitě tehdejší profesor anatomie Otto, v jehož ústavě P. měl přednáseti, činil mu stále všemožné obtíže. Také přednášky jeho, kteréž proti dosavadnímu zvyku nekonal dogmaticky, nýbrž založil na půdě experimentální, nedocházely pochopení a staly se předmětem stížností. Přese všechny nesnáze, kteréž jej tu potkávaly, P. od nastoupení své činnosti učitelské sledoval důsledně a vytrvale vytvářel sobě cíl, reformu fyziologie, by z vědy ryze theoretické a dogmatické stala se přísnou vědou pokusnou. Experimentální jeho práce nabývaly takového rozsahu, že skrovný pokoj, vykázaný P-ňovi za pracovnu, nestačil, a tak r. 1831 učinil poprvé návrh na založení samostatného ústavu fyziologického. Ten však do ministerstva se ani nedostal, byv universitním kuratorem jako příliš smělý zadržán. Založil tedy P. ústav takový ve svém bytě a na svůj náklad, jakkoliv sám s finančními nesnázemi stále zápolil. Když pak si r. 1832 vymohl také veliký Plösslův mikroskop a pak občasné příspěvky na svoje pokusy, počala v pracovně P-ňově vznikati řada epochálních prací histologických. Následek toho byl, že P. napsal r. 1836 poznovu obšírný pamětní spis o založení samostatného ústavu fyziologického, ve kterémž také podrobně vytkl svůj program přednášek fyziologických. Spis ten zaslán byl ministerstvu do Berlína a v listopadu r. 1839 odevzdán byl nový dům P-ňovi za ústav fyziologický, prvý toho druhu v Německu vůbec. Zařizování nového ústavu potřebnými pomůckami učebními, zvláště sbírkami praeparátů anatomických a histologických, modelův i přístrojův fysikálních a fyziologických zabralo činnost P-ňovu v dalším období vratislavském téměř úplně. I když počalo se mu dostávati v cizině úspěchův a uznání, nepřestal nikdy toužiti po tom, aby se opětně mohl vrátiti do vlasti. První příležitost k návratu naskytla se mu r. 1835. Tehdy žádal do Prahy o jednu z uprázdněných professur anatomie nebo fyziologie. Jednání se však rozbilo o to, že rakouské ministerstvo nechťelo mu v počet let služebních započítati léta ztrávená v cizině. Stav se r. 1848 při jubileu pětistoletého trvání university pražské čestným doktorem pražské fakulty filosofické, byl nevj. rozhodnutím ze dne 30. října r. 1849 povolán za prof. fyziologie do Prahy. První jeho starostí bylo, aby si tu zařídil ústav fyziologický s knihovnou, potřebnými sbírkami a pomůckami (otevřen slavn. 6. říj. 1851), v letním běhu 1850 pak započal svoje přednášky. A tu s obzvláštním důrazem sluší vytknouti, že P. svoje čtení akademická nekonal jenom jazykem německým, který od r. 1848 místo latiny stal se oblíbeným, nýbrž i česky, a to nikoli snad jen

přednášky ojedinelé, jako se do té doby dalo na př. s českými přednáškami o zdánlivé smrti, nýbrž i plná, systematická kollegia. R. 1861 zvolen byl za poslance do sněmu zemského za okresy slansko-velvarsko-libochovický, r. 1866 stal se čestným doktorem lékařství university vídeňské, r. 1868 u příležitosti jeho padesátiletého jubilea doctorského pražská universita dala raziti pamětní peníz s jeho poprsím. Víc než padesát učených společností zvolilo jej za člena, tak zejména r. 1829 cis. Leopold. společnost, r. 1832 král. věd. spol. v Berlíně, r. 1836 cis. akademie v Petrohradě, r. 1844 král. lék. spol. v Kodani, r. 1850 Royal Society v Londýně, r. 1856 Acad. imp. de médecine v Paříži, r. 1860 cis. akademie věd. ve Vídni, r. 1861 Acad. des sciences v Paříži a j. v. Král pruský významenal jej r. 1842 řádem červeného orla 4. tř. a r. 1868 týmž řádem 3. tř., cisar ruský r. 1862 řádem sv. Vladimíra a cisar František Josef I. r. 1868 ryt. křížem řádu Leopoldova. Diplomem z 15. čce 1869 povýšen byl i s rodinou do stavu rytířského. — V paměť stých jeho narozenin postaven mu byl roku 1887 v Libochovicích pomník a česká universita oslavila památku tu zvláštní slavností v Karolinu, při čemž prof. Tomsa měl přednášku o vlivu vědeckých prací P-ňových na rozvoj vědy biologické.

P. byl biolog nejlepšího rázu, kterýž fyziologii stavěl na nejširším podkladě veškerých věd přírodních. Podle rozvrhu svých přednášek dělil fyziologii na dvě hlavní šásti: všeobecnou a speciální. Do oné shrnoval popis a zdůvodnění jevů životních, do této pak veškeru morfologii, zvl. embryologii a histologii zvířecí i rostlinnou, fyziolog. fysiku a chemii, fyziolog. dynamiku, totiž nauku o silách vůbec v těle působících, pak fyziologickou psychologii (psychologii zvířecího života, lidského života, anthropologii). — (Srov. o tom zvlášť P., *Ueber den Begriff der Physiologie, ihre Beziehung zu den ubrigen Naturwissenschaften* etc. »Prager Vierteljahrschrift« sv. 33. 1852). P. byl vitalista v uslechtilém smysle Bichatově, hluboký myslitel a geniální experimentátor, pracující s prostředky nejjednoduššími k dosažení vytknutého cíle. Svými fyziologickými i morfologickými pracemi potíral nejučinněji planosti tehdejší filosofie přírodní, kteráž vzletností svou dovedla upoutati nejlepší duchy německé. Plodností své práce a svých myšlenek P. převyšuje všechny vrstevníky své. Proti všelikému dogmatismu stavěl všude důsledky, vyplývající z řádného pokusu a přísného pozorování. Pilné studium anatomické, dokonalý pokus a pronikavé pozorování byly nejdůležitější půdou jeho velikých objevů. Nebyla to jen obratnost a intuíce, které jej přivedly k těmto výsledkům, nýbrž přísný duch opravdového badatele, který prosed školou filosofickou, nepředpojatě pozoroval a pak jasně usuzoval. Plně využitkování nových, dokonalejších pomůcek pozorovacích (na př. plně obsáhnutí nových světů, které se mu otvíraly, když mohl konečně pracovati

s dokonalejším drobnohledem), tak jej zaujalo, že při probodávání organisace a úkonů veškerého oživeného tvorstva nedbal ani všech důsledků svých objevů, čímž se stalo, že na půdě, kterou tak úspěšně upravovali Magendie, Flourens, Weber a P., namnoze jiní badatelé upevnili hrdou budovu nynější fyziologie. Hned prvou svojí prací *Beiträge zur Kenntniss des Sehens in subjektiver Hinsicht* (Pr., 1819, II. sv. Berl., 1823—25, z třetího zamýšleného dílu vydal jen úryvek: *o ideálnosti prostoru zrakového*, »ČCM.«, 1836) P. uvedl se jako badatel zcela samostatný a stal se tvůrcem nové výzkumné metody psychologicko-fyziologické, založené na fyziologicky správně pochopeném pozorování sebe sama. Zde P. objevuje se nám jako neobmezený, od nikoho nedostížený badatel, bez předchůdce a bez následníka jako samostatný genius (Tomsa). V těchto příspěvcích P. popisuje a vykládá namnoze nové zjevy, které vznikají v oku, nepůsobí-li na sítnici paprsky světelné, nýbrž vlivy jinaké, jako rozmanitý tlak a elektrický proud. Mimo jiné jsou tu mírně vylíčeny na př. tlakové obrazce, zářící obrazce cev sítnicových (zjevů těch užil později J. Müller k důkazu, že vrstva tyčinek a čípků je v sítnici výhradním ústrojem pro světelné počítky-vůbec zbyvalo P-ňovi jen vyřknouti větu o specifické energii civů smyslových, jakž Müller učinil), elektrické obrazce v oku, zářící kruhy při pohybu oka stranou, dále pak mžitky před očima po požití narkotických léků a j. v. Zvlášť je důkladně propracována stať o nepřímém vidění. o zdánlivém a skutečném pohybu v poli zorném, čímž P. veden byl dále ke studii o závratí. Thematu toho týkají se dvě práce jeho: *Beitr ge zur Kenntniss des Schwindels aus heautognostischen Daten* (»Mediz. — Jahrb. d. öst. K. Staates«, 1820) a *Ueber die physiolog. Bedeutung des Scheindels und die Beziehung über dieselben zu Flourens' neuesten Versuchen über die Hirnfunction* (Rusts Magazin, 1825) a zvláštní dissertace Krussova z laboratoře P-ňovy (»De cerebri laesi ad motum voluntarium relatione certaque vertiginis directione ex certis cerebri regionibus laesis pendente«, Vratislaviae, 1824). Tu mimo mírně vylíčení závratí P. analysoje vliv proudu galvanického, prováděného skrze týlní část hlavy, význam polohy těla při pohybech otáčivých, poranění mozečku, čtverhrboly a mostu a j. v. O pracích těch stačí jen poznamenati, že tvořili podklad pozdějších prací Machových a Breuerových, na nichž v podstatě spočívají nynější názory o statických úkonech ucha. Pokračování optických prací P-ňových byla jeho vratislavská dissertace habilitační: *Commentatio de examine physiologico organi visus et systema tis cutanei* (t., 1823), práce, která nedešla povšimnutí, jakého právem zasluhovala. Mimo jiné P. popisuje a kreslí tu obrazce svítících předmětův, odrážející se od rohovky a pak od přední a zadní plochy čočky; vzájemná velikost a vzdálenost těchto obrazců mění se

při zírání oka na předměty vzdálenější nebo bližší, z čehož lze souditi, že při akkomodaci oka přední plocha čočky mění své zakřivení. P. učinil též podrobný návrh, aby reflexního obrazce rohovky užilo se k měření jejího zakřivení-základní to myšlenka ophthalmometrie. Zajímavo je, že po P-ňovi na ony obrazce přišel po 14 letech znovu Francouz Sanson a že myšlenky P-ňovy o měření tom později Kohlrausch skutečně se uchopil. Ve spise tom dále P. poprvé objevil světélkování oka u člověka, kteréž pozoroval jen tenkrát, jestliže světlo svíčky za člověkem postavené odráželo se od přední konkávní plochy jeho břejlí dopadajíc jistým směrem do očí pozorovaného člověka. » P. objevil tedy osvětlovací princip Helmholtzova zrcadla očního. Doporučoval sice svou metodu k účelům diagnostickým, ale nesledoval ji dále. Tak po 24 letech Ernst Brücke a E. v. Erlach znovu musili vynalézt světélkování u člověka a tím připravit veliký Helmholtzův nález zrcadla očního.« (R. Heidenhain.) Také pokusy o umělém trávení se zabýval se zdarem a mimo jiné dospěl k přesvědčení, že kyselina solná ve šťávě žaludeční vyměšuje se ze žlaz žaludkových, jim objevených, vlivem nervů, jejichž účinnost má podobnost s galvanismem. O předmětu tom přednášel r. 1837 v Praze a vydal i zvl. článek v Müllerově Archivu (*Ueber künstliche Verdauung*, spolu s Pappenheimem, 1838). Ještě známějšími nežli studie ryze fyziologické staly se jeho práce morfologické. V květnu r. 1825 P. vzal na se úkol vypracovati vědecké pojednání pro gratulační spis lékařské fakulty vratislavské k 59letému doktorskému jubileu Blumenbachovu. Vzhledem k vědecké činnosti oslavencově volil za thema probadání prvotního vzniku vejce ptačích. Tak povstalo za tři měsíce lat. pojednání *Symbolae adavi avium historian ante incubationem* (Vratisl., 1825 s 2 lith. a II. vyd. v Lipsku 1833, pop. také česky *O vytvořování vajec uvnitř těla slepičích*, »Živa«, III. 1855). V něm mimo anatomické poměry vaječniku a vejcovodu podrobně popisuje skladbu vejce a pak t. zv. zárodkový měchýřek (*vesicula germinativa. Purkinjesches Keimbläschen*), totiž jádro vaječné, kteréž shledával na všech vajíčkách mimo vejce dospělé. Objevem tím učiněn byl pro poznání a hon ologskování elementárních buněčných součástek organismů veliký pokrok. V době té konal též častější přednášky v slezské uč. společnosti o podrobném složení jednotlivých částek rostlinných podle vlastních výzkumů. Samostatně z těchto prací vydal spis *De cellulis antheri rum fibrosis nec non de granorum pollinariun formis commentatio phytologica* (t., 1830, s 18 lith. tab.), ve kterém uhájil priority své o vylíčení vzniku a úpravy pružných vláken v semenních pouzderkách, jež dřevnatějice způsobují pukání těchto pouzderek. Spis obdržel také Monthovskou cenu pařížské Akademie. Když pak dostalo se P-ňovi konečně dokonalejšího drobnohledu Plösslova, nastala v činnosti jeho nová

epocha. Veškerý obor histologie zvířecí i rostlinné probádaný byly dopodrobna i systematicky, tak že pracemi, kteréž od té doby z pracovny P-ňovy vycházely, stavěny byly základy k moderní histologii vůbec. Větší histologické objevy P-ňovy z té doby jsou tyto: Stanovení spirálovitého průběhu vývodů potních žláz, jež ve škáře kožní pak se svinují v klubička (sděleno bylo v disertaci Ad. Wenda »De epidermide humana«, Vratislaviae, 1833); seznání základních i speciálních lamell kostních s t. zv. tělisky (buňkami) kostními (v disert. C. Deutsche »De penitiori ossium structura observationes«, t., 1834), podrobné studium složení skloviny a kostní hmoty zubní, při čemž P. dochází k závěru, že zub liší se od kostí tělesných, podobaje se spíše útvarům rohovitým, náležejí totiž k útvarům t. zv. kostry zevní podle nynějších názorů (sděleno v diss. Marc. Fraenkélové »De penitiori dentium humanorum structura«, t., 1835 a též česky v »Kroku« 1836). Dále sluší sem uvéstí první histologické zpracování a rozřídění chrustavky (v diss. M. Meckauerové »De penitiori cartilaginum structura symbolae«, Vrat., 1836), histologii cévních stěn (v diss. F. Rauschela »De arteriarum et venarum structura«, t., 1836), probádání průběhu svalových vláken v srdci, při čemž objevil zvláštní růžencovitá vlákna pod nitroblanou srdeční některých zvířat (později zv. Purkyňova vlákna, sděleno v diss. B. Palického »De musculari cordis structura«, t., 1839, a v několika přednáškách v učené spol. slezské). Společně s G. Valentinem, pozdějším prof. fyziologie v Bernu, P. propracoval dopodrobna vířivý či mihavý pohyb řasinek epithelových, zvláště u vyšších obratlovců. O významných těchto pracích sděluje sám, že na jaře r. 1833 zabýval se pozorováním vývoje žabích zárodků, t. zv. pulců, při čemž neopominul podrobněji zbadati jemné mihavé řasinky, jimiž pokryto je s počátku celé tělo, pak jen okolí hlavy, konečně toliko větevnaté výrostky žaber; když pak Valentin, konaje téhož roku pozorování o ústrojí vejce ssavčího před zplazením, při ohledávání nálevky vejcovodu veverky zpozoroval jakési pohyby změček ve vodě se vznášejících poblízkou slizné blány vejcovodu a pohyby tyto připisoval moku semennímu, P. nalezl pravou jejich příčinu v mihavých řasinkách po kraji blanky postavených. Nález ten pokládali oba za společný a od toho času konali o tomto předmětu všechna badání, čtení a spisování společně. Mimo přednášky a předběžná sdělení jsou hlavními spisy o mihavém pohybu *De phaenomeno generali et fundamentali motus vibratorii continui in membranis cum externis tum internis animalium plurimorum et superiorum et inferiorum orinum obvia commentatio physiologica* (Vrat., 1835); *De motu vibratorio animalium vertebratorum* (t., 1835) a pak *Bemerkungen über die Unabhängigkeit der Flimmerbewegung der Wirbelthiere von der Integrität des centralen Nervensystems* (s Valentinem, Müllerův Archiv 1835);

Ueber Flimmerbewegung im Gehir (t., 1836). Novost a důležitost objevu spočívala v tom, že mžinky, které dosud pozorovány byly jenom u nižších tříd živočišných, a to jenom na povrchu kožním, shledány byly také u vyšších tříd až do člověka, a to i v ústrojích vnitřních, jako v plodidlech, dychadlech a dutinách mozkových, zkrátka, že pohyb mihavý jest v živočišstvu zjevem všeobecným, jenž mimo to není závislý ani na vůli, ani na soustavě nervové, ani na vlivu větších svalů. — Stejně významnými staly se i práce P-ňovy o podrobném složení nervstva. Prvé zprávy o těchto jeho studiích pocházejí z r. 1827, jsouce roztroušeny ve zprávách o přednáškách ve Slezské spol., sjezdu něm. přírodopytčů v Karlových Varech a samostatných publikacích vlastních i záků P-ňových, hlavní pak práce sem spadající jsou: *Ueber die Structur des Seelenorgans* (Übersicht der Arbeiten der schlesischen Gesellschaft für vaterländische Cultur, 1836); *Neueste Beobachtungen über die Structur des Gehirns u. Nerven* (t., 1837); *Untersuchungen über Nerven-u. Hirn-Anatomie; Epithelienkörner des Plexus chorioidei in den Hirnventrikeln; Ueber die gangliösen Körperchen in verschiedenen Theilen des Gehirns* (Berichte über die Versammlung d. deutschen Naturforscher u. Aerzte in Prag, 1837); *Przyczynek do anatomii nerwów* (Rocznik wydziału lekarskiego w uniwersytecie Jagellońskim, Krakov, 1839); *Ueber einige ältere und neuere neurologische Beobachtungen* (Müllerův Archiv, 1845, a Zprávy Slezské spol.); *Ueber den Typus der Windungen des grossen Gehirns des Menschen* (Zprávy Slezské spol., 1843); dále sem spadá práce J. Rosenthala »De formatione granulosa in nervis aliisque partibus organismi animalis« (Vrat., 1839), D. Rosenthal, »De numero atque mensura microscopica fibrarum elementarium systematis cerebrospinalis symbolae« (t., 1845); O. Lueninga »De velamentis medullae spinalis« (t., 1839). P. zjistil především nervové pleteně v rozličných ústrojích tělesných, tak na př. na blanách mozkomíchových, kol cev mozkových, na okostici, v aponeurosách a slachách, v duhovce a j. Dále hájil jednotnou stavbu hmoty mozkové, podal popis šedé hmoty mozkové a podrobné vylíčení buněk (zrnek) gangliových, zejména ze substantia nigra stonků mozkových, z hrbolu zrakového a z šedé kory mozku i mozečku (dosud t. zv. P-ňovy buňky) a srovnává je se zárodečným váčkem. Spojení těchto zrnek s vlákny nervovými sice předpokládal, ale marně hledal. Dále podal přehledný obraz o složení nervových vláken, ukázav na jejich skladbu z vlákna osového (*cylinderaxis*) jakožto části nejpodstatnější, z pochvy dřevové a pojivové. — Svými pracemi histologickými a soustavným probádáním podrobné skladby všech ústrojů tělesných vůbec P. podal nejcennější příspěvky k poznání elementární skladby organismů. Také všeobecné vývody jeho o předmětu tom zasluhují zvláštější zmínky. Na sjezdě něm. přírodopytčů a lékařů v Praze r. 1837 přednášel o novém ob-

jevě svém, totiž o žlázkách sliznice žaludeční, jejich složení a úkonech (*Ueber den Bau der Magendrüsen und über die Natur des Verdauungsprocesses*, zprávy sjezdové, Praha, 1838). Dokazoval tu, že tyto žlásky skládají se ze zrníček (buněk) s jádrem a že do dutinky žlázové vyměšují tekutý obsah t. zv. enchyma. Podobnou skladbu ze zrníček s jádry nalezl také v játrech, žlázkách slinných a slizných, vůbec ve veškeré pokožce a všech sliznicích od cest dýchacích až po ledviny a ústroje rozmnožovací. Takovou též strukturu shledal dále u sleziny, brzlíku, štítné žlázy a mizných uzlů jakožto žlaz, jež neustí se na venek. Tím veden byl k větě, že zvířecí organismus konečně lze uvést na tři hlavní útvary prvotní: tekutý, zrnitý (buněčný) a vláknitý, při čemž zrnitý útvar základní ukazuje zase na analogii s rostlinou, která, jak známo, skoro celá se skládá ze zm neboli buněk, při čemž také zvláště tvrdil, že každá buňka má svůj vlastní život. Vyslovil tudíž podstatu buněčné theorie Schwannovy (z r. 1839) před Schwannem, avšak ten tak učinil s plnou přesností a všeobecností. Zůstává tudíž Schwann tvůrcem theorie buněčné, jakkoliv měl P. o povaze buněk živočišných i rostlinných správnější názory, pokládaje na př. protoplasmu a nikoli vlánu při buňkách za základní. Mimo tyto zvláště významné práce konal P. řadu pozoruhodných přednášek ve slezské uč. společnosti z oboru fyziky, chemie, botaniky, anatomie a fyziologie, napsal ještě jiné drobnější práce z těchto oborů, pak četné referáty odborné a řadu článků do encyklopaedického slovníku Rudolphiova i fyziologického slovníku Wagnerova. Že účastnil se vědeckého ruchu nejen literárně, nýbrž i osobně velmi činně, o tom svědčí na př. i jeho účastenství při sjezdech něm. přírodopysců a lékařů v Lipsku (1822 vůbec prvně), v Berlíně, Drážďanech, Vratislavi, v Praze (1837) a v Karlových Varech.

Záhy jako Presl přinlín k národnímu životu českému a ve Vratislavi tvořil dlouho střed, kol něhož kupil se ruch slovanský. Referáty svými ve sbornících německých seznamoval literární svět německý s vynikajícími plody písemnictví českého i slovanského, jako se spisy Preslovými, Šafaříkovými, Jungmannovými, Kopitarovými, Palackého a j. Tak přeložil do češtiny Básně Schillerovy a Tassův Osvozený Jerusalema, jakož pořídil i polské vydání Čelakovského Ohlasu písní českých. Roku 1848 účastnil se slovanského sjezdu v Praze. Když pak byl do Prahy trvale povolán, účastnil se veškerého veřejného ruchu českého zúplna, snaže se především o povzbuzení a pěstování přírodnického studia jazykem českým. Za tím účelem založil r. 1853 s Krejčím časopis »Živou«, který spolu vydávali až do r. 1864. Tam uveřejnil také řadu článků, jež nammoze obsahují české zpracování starších nálezů P-ňových, z části pak vydávají také svědectví o uslechtilých jeho názorech povšechných. Budtež tu uvedeny aspoň tyto články: *Rozhled v oboru veškeré*

přírody. Člověk a příroda (»Živa« I., 1853); *Člověk, přírody vládce a pán* (II. t., 1854); *O způsobu učení se přírodním vědám bez velikých úcenyh a učebných prostředků* (t.); *Přírodoslovná poučení a zábavy* (II. t., 1855); *O vzniku časopisu »Krok« i zaniknutí jeho* (t. V., 1857); *O tajemstvích přírody a ducha lidského* (t. VII., 1859); *Akademia* (t. IX. a X., 1861—62, také zvláště); *O zřízení České národní Akademie ve spojení s českým národním Muzeem* (t. XI., 1863); pak zvl. *Austria polyglotta* (Praha, 1867). Se stejným zájmem jako zakládal »Živou«, účastnil se i při zakládání spolku českých lékařů i jeho časopisu, v nichž shledával organizaci, která má český národ dovésti k dobytí samostatné české fakulty lékařské. Pro časopis ten také napsal dva články: *Slepota ústřední mého levého oka (ablepsia centralis) a methodická pozorování obou mých očí mezi sebou* (II., 1863); *Rozprava o tom, jak rozličné věci lékařské na svém těle zkoušel* (V., 1866). V ohledu vědeckém utuchla v Praze jeho odborná činnost oproti periodě vratislavské, jakkoliv i tu vytvořil školu (bylť na př. Julius Sachs, později prof. ve Vircpurku, J. N. Czermak, Vl. Tomsa, F. Novotný jeho žáky v Praze). Největší význam a nejbližodárnější vliv měla činnost jeho směřující k utužení veškerého národního života českého. — Pokud rodinného života se týče, oženil se s dcerou berlinského fyziologa Rudolphia; s ní měl 4 děti, ze kterých toliko synové Emanuel i Karel zůstali na živu. O životě a činnosti P-ňově vydán byl veliký počet článků a přednášek příležitostných, z důležitějších budtež uvedeny: Památce Jana Ev. P. v Libochovicích (1887) a D. Mayer, Vzpomínky Jana Ev. P. na vlastní mládí v Libochovicích prožitě (Libochovice, 1887; otisky z »Rodinné kroniky« sv. IV.). Z ostatních uvádíme: Vl. Tomsa, O vlivu vědeckých prací P-ňových na rozvoj vědy biologické (»Čas. čes. lék.« XXVI., 1887, č. 52); dr. Em. Rádl, Jana Ev. P. práce historické (»Věstník Král. české spol. nauk« tř. math. — přír., 1900, odtud přejato do »Živy«); R. Heidenhain, Jan E. P. (přel. K. Chodounský z »Allgem. deutsche Biographie«, Thomayerova Sbirka přednášek z oboru lékařského č. 7.); P., *Podrobné zprávy o mojih starších i novějších literárních, zvláště přírodnických pracech* (»Živa« V. a VI., 1857 a 1858); Ot. Eisel, P-š Arbeiten. Eine literarhistorische Skizze (»Prager Vierteljahrsschrift für prakt. Heilkunde« 1859, sv. 63); Die feierliche Sitzung der kais. Akademie der Wissenschaften am 30. Mai 1870 (Víděň, 1870); J. F. Nowakowski, Zycie i prace naukowe Jana P-go (Varšava, 1862). Pro biografická data zvláště významný je životopis P. v Riegrově Slovníku Naučném, sepsaný podle diktátů P-ňových, přečtež i do tohoto nárysu byly odtud přejímány mnohé kusy podle možnosti doslovně. Srz.

2) P. Emanuel, botanik čes. (* 17. pros. 1831 ve Vratislavi — † 23. květ. 1882), syn před. Vychování výborného dostalo se mu

nejprv soukromě. S oblibou učil se přírodním vědám, jazykům klassickým i moderním a jejich literaturám. V otcově ústavě fyziologickém seznámil se již jako 8letý hoch s technikou mikroskopickou a podnikal procházky po museích i obrazárnách. Pro krásnou literaturu a umění vůbec jevil mnoho náklonnosti a vypěstoval si jemný, vybrušený vkus a kritický smysl. Ve 12 letech byl přijat do 3. tř. katol. gymnasia vratislavského, kdež přilnul k botanice (floristice), maje příležitost obcovati s věhlasným Neesem v. Esenbeck, tehdy ředitelem botanické zahrady vratislavské. R. 1850, kdy otec přestěhoval se do Prahy, mladý P. postoupil do VII. tř. gymnasia, vzdělávaje se v prázdných chvílích v řečech, archaeologii, aesthetice, moderní historii, dějinách umění a literatur. R. 1851 stal se kustodem botanických sbírek nár. musea a sbíral též materiál ke flóre české. R. 1852—54 studoval na medicínské fakultě, r. 1855 však přestoupil na fakultu filosofickou, obrav si přírodní vědy a fysiku za hlavní svůj obor. V r. 1858 stal se suppl. prof. na gymnasiu novoměstském a t. r. doktorem filosofie. R. 1860 povolán byl za profesora přírodních věd na ústav lesnický v Bělé a r. 1864 jmenován členem společnosti pro výzkum Čech. Od r. 1869 zabýval se obsáhlou anatomickou prací dendrologickou, k jejímuž vydání však nedošlo. Vyzván byv českým lesnickým spolkem, počal od r. 1878 zařizovati po Čechách síť stanic ombrometrických a vydávati měsíčník meteorologický. Jinak publikační činnost P-ova obmezuje se na menší články, jež však vynikají bystrými úvahami a svědčí o nevsedném pozorovatelském i kritickém daru autorově. Tak na př. E. P. první rozeznal a popsal u smrku dvě variety (*Picea excelsa* Link var. *erythrocarpa* Purk. a *chlorocarp* Purk.). Poutavé články obsahu botanického, zoologického i cestopisného napsal do přírodov. čas. »Živý« a »Lotosu«, též ve Wiedemannově »Archivu f. Zoologie« a v »Prager landw. Wochenblatt« vyšly stati od něho. Přispíval též do Riegrova Slovníku Naučného. E. P. byl povahy přímé, dobrsrděčné, letory živé, muž všestranně vzdělaný, umění a zvláště hudby znalý. Maje úžasnou paměť, ovládal téměř všechny jazyky evropské, moderní i klassické (ba i sanskr. a hebrejštinu) i okouzloval ve společnosti duchaplným hovorem vzletu nevsedního a obsahu vybraného. lč.

3) P. Karel, malíř čes., syn P. 1) (* 15. břez. 1834 ve Vratislavi — † 4. dub. 1868 v Praze). Studoval v Praze na reále, věnoval se však po odbytých školách malířství, k němuž záhy projevoval vloh. Na akademii mnichovské se mu nelíbilo a odešel do Paříže, odkud se vrátil do Prahy jako vospělý umělec. Na jarní výstavě Krasoumné jednoty v Praze r. 1853 vystavil obraz dětí divajících se na obrázky, který nebyl toliko genrovým nápadem podle vkusu oné doby, ale spíše genrovitě pojatým portraitem. R. 1857 vystavil dva portraity, taktéž následujícího roku, r. 1859 studii

staré ženy, r. 1860 dva protějšky *První a poslední políbení* (Kristus na klíně matky své libá se se sv. Janem Křt. a Jidáš libá Krista na znamení zrady v Gethsemane), k tomu veliký portrait pražského měšťana mistra kováře Jecha. R. 1861 vystřídal figurální práce dvěma zátišími. Obrazy jeho nesetkaly se však s přízní kritiky, která tehda zastávala názory zdomácnělé u nás školy německé, podle nichž bylo vrcholem malířského umění, maloval-li umělec pouhé kompozice z Pisma nebo z dějin, a nad to ani nepožadovalo se provedení ryze malířského, t. j. realistního, nýbrž konvenční. P. však byl malíř živého temperamentu a jeho ucta před přírodou, ve Francii tolikými vzory podněcovaná, nedovolovala mu uskrovniti se suchoparnými komposicemi a kreslením kartonů. P. naučil se v Paříži malovati, t. j. zacházeti s barvou, najmě olejovou. Byl kolorista v dobrém toho slova smyslu, neboť nenapodobil pouze osvědčené mistry, jakými jsou Tizian a Rubens, ale hleděl si věrného zobrazení přírody, na niž se díval okem bystrým, pro jemně odstíny barvy citlivým. Jeho způsob malby byl při tom volný, širokým rozmachem pokrýval plátno svých obrazův a štávnatě impasto, sytý nános barvy, dodával jeho portraitům, zátiším i krajinářským studiím svěžesti, na tehdejší dobu nezvyklé. Vytýkán mu tedy v Praze »úmyslný vzor naturalismu«, psáno o »surové malbě«, ale také již »o raffinované technice«, kterou konečně i kritika uznala za »eminentní«. Sluší připomenouti, že v letech 60tých XIX. stol. v Praze nebylo druhého malíře, který by tou měrou ovládal techniku olejomalby s takovou jistotou a zároveň virtuositou, jako P. Mezi umělci obrazy P-ovy také docházely porozumění a Jos. Mánes sám vyslovil se, že P. předčí všechny tehdejší malíře pražské. P. však nedbal přízní kritiky a širšího obecnstva, jsa hmotně neodvislý a nad to v pravdě inteligentní umělec. Nevystavoval prostě a dále pracoval podle svého přesvědčení i nadání. P. osvědčil se mimo to jako kreslíř a ilustrátor. Měl značně vyvinutý humor s přísadou satirické břitkosti a kreslil karikatury po »Brejle« i »Humoristické Listy«. Do časopisu »Politik« psával umělecké referáty a feuilletony, tím pak ovšem nezískal v Praze mnoho přátel. Jako obratný a vtipný ilustrátor jeví se P. ve svých iniciálkách a vignétách k českému překladu slavné knihy Cervantesovy »Don Quijote«, jen že jeho kresby reprodukovány byly neúhlednými a dosti zběžnými dřevorytinami (nákladem Kobrovým v Praze). Pro P. jest tato činnost ilustrátorská velmi příznačná, bylť z prvních malířů, kteří nepokládali za sebe nedůstojno, kresliti obrázky pro knihy. P. žil svému umění, to lze říci o něm větším právem, než o mnohých malířích soudobých, kteří žili tímto uměním. Jako člen výtvarného odboru »Umělecké Besedy«, jehož byl spoluzakladatelem, P. účastnil se manifestační slavnosti Shakespearovy r. 1863, namaloval velikou skizzu pro slavnostní průvod

Shakespeareovský, arranzoval živé obrazy z jeho dramát. »Umělecká Beseda« oslavila třicetiletí jeho úmrtí soubornou výstavou jeho prací, jichž se sešlo 44, mezi nimi podobizna Wenzigova (maj. Um. Besedy), autoportrait umělcův a řada roztomilých kreseb *Abeceda*, krajinářské studie, z nichž hlásí se nový směr »volného světla« (plein-air). P. zemřel v plné síle a nedokončil díla svého, jak to i jednotlivé obrazy dokazují. Význam jeho pro dějiny českého malířství spočívá v tom, že vynikal nad svou dobu kvalitou rázovitého umění svého a byl průkopníkem moderního malířství, jak se u nás vyvinulo na sklonu XIX. století.

PH - s.

4) P. Jan Ev. rytíř, inženýr, syn před. (* 10. čna 1860 v Praze), absolvoval českou techniku v Praze. Po několikaletém zaměstnání při strojnictví všeobecně věnoval se technické hygieně a za tím cílem odebral se do Němec, kdež byl po několik let inženýrem v Berlíně, Kaiserslautern a Hannoveru. Tehda prováděl rozsáhlé instalace v celém Německu, Holandsku a Švýcarsku. R. 1894 až 1902 byl vrch. inž. v První českomor. tov. na stroje v Praze a bylo za jeho vedení provedeno mnoho prací hlavně v Čechách, na Moravě a v Bulharsku. Nyní jest spolumajitelem strojírny a hutí Hedvičiny u Ronova n. Doubr. Kromě země zmíněných pobyl několikrát na Východě a r. 1892 příspěvím spolku českých archit. a inž. na veliké studijní cestě ve Spoj. Obcích sev.-amer. R. 1900 byl členem mezinár. hygien. kongressu v Paříži, spolkem archit. a inž. byl jmenován delegátem pro kongressy v Madridě, Mnichově a Mannheimu. Za pobytu v Berlíně byl zvolen zahraničními spolky spolu s V. Hrubým redaktorem »Vlasti«, orgánu zahran. spolků čes. (byl jím skoro 2 roky), a psal sem a do Špindlerova »Podřipana« řadu článků populárně vědeckých a j. Konal též hojně přednášky ve Spolku archit. a inž., »Čes. spolku pro veřejné zdravotnictví«, »Uměl. Besedě« a j. o themech technicko-hygienických. Z čelnějších prací uvádíme: *Suširna na soli anilínové* (»Č. pro prům. chem.«, 1892); *O lázních, hlavně lidových*; *O školní hygieně s hlediště technického*; *O hygieně bydlení*; *O nynější stavu odboru ústředního topení vzhledem ku poslednímu odb. sjezdu v Mannheimu* (vesměs v »Techn. Obzor« 1895—1902); *Ústřední topení a větrání v novém městském divadle v Amsterdamě* (Zpr. spol. č. arch. a inž. 1891; též o sobě); *Ústřední topení a větrání ve Spoj. Státech Severoamerických* (t., 1893; též o sobě); *Větrání a topení obytných místností* (Techn. průvodce pro inženýry a stavitele, Praha, 1902); jako spisy samostatně vydal: *Topení a větrání obydlí lidských* (t., 1891); *Ústřední topení a větrání*. I. díl. Ústřední topení (t., 1900).

5) P. Cyrill, ryt., bratr před. (* 1862 v Praze), geolog český. Studoval přírodní vědy na technice a na české univ. v Praze. R. 1891 stal se asistentem prof. O. Feistmantela na české technice, kdež působil do r. 1895; od toho roku jest professorem c. k.

paedagogia v Plzni. Za účelem studii, s počátku botanických, později geologických, podnikl četné cesty v Rakousku, Německu, Dánsku, Švédsku a Norsku. Hlavním jeho oborem jest geologie západních Čech, zvláště okolí plzeňského. Z prací jeho uvádíme zvláště: *O petroleji, jeho geologii, původu, hornickém dobývání a statistice, jeho průmyslu* (»Č. pro prům. chem.« 1892); *Z cesty do Norska* (Progr. čes. realky v Karlině; též o sobě, 1893); *Nástin geologických poměrů okolí Plzeňského* (I. zpráva c. k. ústavu ku vzděl. učitelů v Plzni; též o sobě, 1899); *Nýřanská sloj uhelná u Nýřan* (»Rozpravy Čes. akademie«, 1899); *Kaolin v kamenouhelné pánvi Plzeňské* (»Č. pro prům. chem.«; též o sobě, 1901); *Nýřanská a Radnická sloj uhelná u Třemošné* (»Rozpr. České akademie«, 1902); *O stratigrafii a tektonice uhelnopermske pánve Plzeňské* (»Věstník III. sjezdu česk. léc. a přírodopzpytčů v Praze«, 1901); *Zur Kenntniss der geologischen Verhältnisse der mittelböhmisches Steinkohlenbecken* (»Verhandl. d. k. k. geol. Reichs. — Anst.«, 1902); *Nas Nýřaner und Radnitzer Kohlenflöz bei Třemošná* (»Bulletin internat. de l'Acad. des Sciences de Bohême«, 1902); *České pánve uhelné vzhledem ku světovým poměrům uhelným* (»Č. Revue«, 1900). Řadu článků uveřejnil v časopisech: »Vesmír«, »Živa«, »Česká Revue«, »Naučný Obzor«, »Nár. Listy«, »Časopis pro průmysl chem.« a j. Též jest spolupracovníkem Ottova Slovníku Nauč. v oboru geologickém. Od r. 1900 provádí geologicko-pedologické mapování okresu plzeňského a zakládá sbírky miner. — geolog. při hist. museu v Plzni, získav pro ně velmi cenný materiál, zvláště palaeontologický.

Pürles viz Brloz e c 2).

Purmerend, město v nizoz. prov. Sev. Holland na Severním průplavu, ve středě velmi úrodných polderů; na železniční trati Zaandam-Enkhuizen a na silniční dráze Amsterdam — P.-Alkmaar, má 5656 obyv. a čilý obchod s dobytkem, sýrem a dřívím. Město leží mezi 3 vysušenými jezery, Beemstez, Wormer a Purmer, z nichž toto bylo vysušeno v l. 1618—22 a dalo městu jméno. Tšr.

Purpur, z řec., nach, je stále violové barvivo, které nyní má význam pouze historický; v starověku bylo váženo nade všechny jiné barvy, tak že plášť barvy purpurové byl odznakem hodnosti nejvyšší. Ve starověku barvili látky na purpurovo šťavou některých měkkýšů (*Murex*, *Buccinum*, *Purpura*), žijících ve Středozezemním moři, a to tím způsobem, že přízi nebo látku namočili do slizovité šťavy připravené z rozmačkaného těla měkkýšů a pak ji vyvěsili na slunce; tím látka poněhlu zbarvila se na zeleno, pak na modro a konečně brunátně. Podle způsobu barvení bylo možno dosíci různých odstínů barevných: amethystového, violového až modrého. Má se za to, že Foiničané byli vynálezci tohoto způsobu barvení. Město Tyros bylo vyhlášeno tím, že tam dovedli nejlepší p., Šalomoun objednával si odtamtud dělníky. Později dostalo se toto umění

do Řecka a Itálie. Toto barvení bylo zdlouhavé a pracné a proto drahé, tak že již v starověku užívali nepravého p-u původu rostlinného. — Nyní je možno dehtovými barvivy pohodlně a lacině barvit látky v jakémkoli odstínu barevném. Starý způsob barvení na purpurovo udržel se posud na vých. i záp. pobřeží Střední Ameriky, kde, jak se zdá, byl znám již před objevením Ameriky. Zajímavé je, že právě první umělé barvivo, jehož k barvení látek bylo jistou dobou dosti hojně užíváno — murexid — mělo barvu purpurovou; i to je nyní vytlačeno jinými barvivy umělými. Lš.

P. francouzský (*pourpre française*) viz Orseille.

P. zlatý viz Cassiův purpur

Purpura, *nachovec*, rod plžů mořských čeledi t. jm. z blízkého příbuzenstva ostranek (v. t.), vyznačený ulitou hrbolovitou žebrovanou nebo s lamelovitými pruhy, ale bez uzlů (varicosit) s kotoučem málo vyniklým a širým obústím, jež na zad vybíhá v krátký kanál; cívka sploštělá ztuhlá. Víčko tenké, měkké s jádrem vnějším a mimostředním postranním (na rozdíl od ostranek s jádrem na konci víčka). Zvíře má tlustou masitou nohu, tupě ukončenou, malou hlavu s tykadly dosti dlouhými a tenkými; oči nasedají po bocích tykadél asi v prvé třetině délky. Radula vyznačena zubem středním trojhroutým a po stranách vroubkovaným. Známé přes 50 druhů (v 5 podrodech) ze všech moří, většinou pásma teplého; fosilní od třetihor. — Zvíře masožravé, nadáno mohutnou žlázou hypobranchiální, jež vylučuje odměšek bezbarvý, na vzduchu však v jistém postupu nabývá barvy od žluté červené až k nachové, jež pak zůstává stálou. Purpur starých Tyranů pocházel však z ostranek. Bbr.

Purpura, lat., též *morbus maculosus Werlhoffii*, je zvláštní onemocnění, jeví se drobnými výrony krevními do kůže nebo sliznic, ze kterých může povstati i krvácení, na př. z úst. Obvykle však takové výrony krevní objeví se po trupu a končetinách, a to v jakýchsi záchvatech. Hořečka obvykle chorobu neprovází, a děje-li se tak, bývá jen mírná. Po dvou až čtyřech týdnech choroba mizívá, okazuje se však někdy v neurčitých přestávkách opět a to velmi tvrdšíjše. Lidé silnější netrpívají tím příliš, kdežto u neduživců a rekonvalescentů po těžkých chorobách nastává i všeobecné vysílení a smrt'. Příčina není určité známa, zdá se však, že nemoc ta vzniká vlivem jakési infekce. Léčení je povahy diabetické, směřující k vydatnému silení nemocného. Srv. též Petechie.

Purpuriny jsou obdobně složené trioxyanttrachinony $C_{14}H_5O_2$ (OH)₃, barviva purpurová odstínů jemných, která se nalézají v rostlinách jakožto rozkladné produkty různých glykosidů i připravují se z anthracenu dehtového uměle. Rn.

Purpurová kyselina viz Murexid.

Purpurové dřevo (angl. *purple wood*), a marantové dřevo, velmi pěkné, tvrdé, křehké dřevo jihoamerického stromu *Copaifera bracteata*. Na čerstvém řezu má barvu červenou do šeda, na vzduchu a hlazením nabývá barvy fialové až temněbrunátné. Hodí se na práce truhlářské.

Pursch Friedrich Traugott, botanik něm. (* 1794 v Grossenhainu v Sasku-† 1820 v Montrealeu), konal cestu výzkumnou v Americe za účelem studia květeny severoamerické, o níž vydal: *Flora Americae septentrionalis* (Londýn, 1814, 2 sv. s 24 tab.). Decandolle pojmenoval ku počtě jeho rostlinný rod Purschia

Purschau viz Pořejoj.

Pürstein viz Piršenštein.

Pürstling, veska v Čechách, náležející k polit. obci Prášilům, hejtm. Sušice, okr. Hartmanice, fara Rehberk, pš. Prašily; 5 d., 38 ob. n. (1890), panská myslivna a hájovna.

Puršov viz Pořejoj.

Purtscheller Ludvík, alpinista (* 1849 v Inšpruku — † 1900 v Bernu). Vystoupil na 1500 vrcholův alpských na území rakouském, švýcar., ital. i francouzském, většinou bez průvodce. Vedle toho proslul tím, že vystoupil s Meyerem poprvé na vrchol Kilima Nždara (6. říj. 1889) a prozkoumal vrcholy kavkazské (s G. Merzbacherem, 1891). Kromě četných zpráv v listech odborných vydal s H. Heszem příručku *Der Hochtourist in den Ostalpen* (2. vyd. 1899 o 3 sv.).

Puru viz Purus.

Purulentní (z lat. *pus*-hnis), hnisavý.

Purulia viz Mánbhúm.

Purus (Puru) jest přítok Amazonské řeky s pravé strany. Spolu s mohutným svým přítokem, řekou *Acquiry*, pramení na vých. svahu peruánských Kordiller, ve výši něco nad 300 m. Spojují se v nadmořské výši 111 m a pode jménem P. celá massa vodní vine se nízkým krajem dále. S levé strany P. přijímá Tapauu, s pravé ještě Ituxy, Mucuium a Paranu-Pixunu. Před ústím ř. Parany-Pixuny P. tvoří veliký ostrov a vlevá se ústím deltovým do řeky Amazonské. Kraj, jimž řeka protéká, jest nadmiru jednotvárný, nevykazující žádné značnější výšky. Řeka vine se v nescíslných záhybech nekonečnou rovinou, unášejíc ostrůvky trávy a mohutné kmeny. Týž nízký kraj s mnoha lagunami jest také v dolním toku řeky; teprve u osady Labrea, založené r. 1881 a dnes hlav. místa celého toho kraje, objevuje se nám kraj vyšší, zvaný u obyv. brazilských *terra firme*. Pobřežní pralesy chovají množství kaučukového dřeva, které jest hlavním předmětem obchodu na řece P., jemuž napomáhá ještě ta okolnost, že P. jest skoro na celém svém toku splavný pro lodí. Od r. 1869 provozuje se tam pravidelná paroplavba. V novější době P. jest důležitý také tím, že po něm měla se ubírat hlavní spojovací dráha mezi Bolivií a řekou Amazonskou, poněvadž tok jeho jest klidný, nerušený vodopády, jako jest při ř. Madeira. Nový.

Purus putus, lat., kdo zná jen svůj obor a jinému ničemu nerozumí.

Purworedjo [-džo] viz Bagelen.

Puscizna, v nejstarších památkách práva polského věc bez pána (*res nullius*). Později slovo to nabylo nesprávného významu, značíc pozůstalost (spadek), zvláště lidí bezdětných.

Pusey [pjuzi] Edward Bouverie, angl. theologický spis. a církevní organizátor, profesor hebrejštiny v Oxfordě (* 1800 — † 1882); vedle Newmana, Manninga a j. jeden z vůdců t. zv. »oxfordského hnutí« v anglikánské církvi po r. 1833, nazývaného po něm *puseyism* us, též *traktarianismus*. Naproti »cambridgeskému směru« v téže církvi, rázu více puritánského a metodistického (»low church«) jest to směr více církevní (»high church«) a značně katolisující, t. j. přeceňuje a přepíná katolické prvky anglikánského církevnictví — anglokatolicismu — zůstává však při tom protestantským a mimo církve římsko-katolickou. Tak hlavně klade důraz na církve jakožto jedinou zprostředkovatelku spasení, uďelovatelku svátostí a nejvyšší autoritu ve věcech víry a života, na její apoštolskou sukcesi; má zálibu v obřadech (oltáře, kříže, roucha, kadidlo, svíce a j.)-ritualismus. I ve věrouce jevila se v tomto směru sklonnost k římskokatolické církvi, k níž skutečně mnozí přestoupili. *FŽa.*

Puseyismus viz Pusey.

Push [puš] při footballu strkání odporce rukou.

⊗⊗**Pusch**, ves v Čechách, viz Buč 2).

Puschberg viz Pušperk.

Puschein, ves mor., viz Bušín.

Puschel byl mědiryjec pražský v 1. pol. XVIII. stol. Práci jeho málo se zachovalo; v knihovně strahovské dvě rytiny z r. 1741 a 1743.

Puschlav viz Poschiavo.

Puschwitz viz Bušovice.

Pusillanimité [pyzilanimité], frc., malomyslnost, malá mysl, zbabělost.

Püspöki [pyšpöki]: 1) P., městys v Uhrách, viz Biskupice 6). — 2) P., městys t., v župě biharské, okr. velkovaradinském se 2769 ob. maďar. (1890).

Püspök-Ladány [-dání], velkoobec v uher. župě hajducké, okr. nádudvarském, na želez. dráze Szolnok-Vel. Varadin a Debrecin — P. — L.; má katol. a evang. kostel, synagogu a 10.881 ob. maďar. (1900), živících se zemědělstvím a chovem dobytka.

Půst jest zdržení se na čas od pokrmů. Příčinou může býti nemoc, zármutek, trestání; pohnutkou bývá ohled zdravotní, askése nebo příkaz náboženský. P. pokládán jsa za vítězství ducha nad choutkou tělesnou, za výbornou disposici k pochopení věcí božských, za skutek bohumlý a záslužný, má místo téměř v každé soustavě náboženské. Zvláštním druhem postu jest nepožívání potravy živočišné a věcí opojných. Askése toho způsobu shledává se v náboženství bráhmanském a buddhistickém jako podmínka vyšší

dokonalosti a prostředek ke zpodobnění se božstvu. U Izráelitů t. zv. nazírejci (v. t.) zavazovali se slibem, že nebudou požívati opojného nápoje. Zákonem Mojžišovým ulozen byl Izráelitům úplný p. v den smíření (od večera 9. dne až do večera 10. dne měsíce Tišrí; dlouhý den). Jiné, však menší posty zavedeny teprve po zajetí na paměť nešťastných příhod národních, jako dobytí Jerusalema, shoření chrámu, zavraždění Godolia a dne, kdy počalo se obležení Jerusalema. Fariseové postili se nad to dvakrát do tého dne. O šetření předpisů postních se strany kněží egyptských vypravuje Hérodotos. V době hellenistické také u Řeků a Římanů naskýtají se příklady postní observance ke cti božstva, zvláště před slavnostmi a oběti, před dotazy činěnými ve věštírnhách, při zasvěcování se mysteriím a j. Křesťané od počátku postili se ve výroční den smrti Páně (Veliký pátek) a prodlužovali p. ten až do památek z mrtvých vstání čili do jitra hodou božiu velikonočnú. K podobnosti postu Ježíšova na poušti zaveden byl nejspíše již v době apoštolské 40denní p. před velikonoce (*quadragesima*). Osoby zvláště zbožné a později řeholníci počínali jej v neděli Devítiník (*septuagesima*), svěští duchovní v druhou neděli po Devítiníku (*quinqagesima*), ostatní věřící v popeleční středu. O dnech 40denního postu vyjímaje neděle bylo spokojiti se jedním nasycením, a to teprve na sklonku dne, při čemž pojídáno ovoce, zelenina, chléb, ale ne maso, vejce, mléko ani sýr. Obvyčej prve jen římský postiti se s počátku každého čtvrtletí v jednom témdni ve středu, v pátek a v sobotu (*quatuor tempor*; čtvero suchých dnů, kvatembr) rozšířil se časem po celé církvi západní. Dni postu toho připadají po sv. Lucii (13. pros.), po prvé neděli postní, po hodou božím svatodušním a po Povýšení sv. Kříže (14. září). Po starobylém zvyku postní dny v každém témdni jsou středa a pátek, v církvi západní také sobota. Za příčinu uvádějí se památé události, že ve středu stala se úrada o usmrcení J. Krista, v pátek Kristus Pán zemřel a v sobotu odpočíval v hrobě. Nejstarší sva tve černí posty jsou na Štědrý den (24. pros.), o vigilii Zjevení Páně (5. ledna), v bílou sobotu a v sobotu před hodem božím svatodušním. Podle nynější praxe p. církevní záleží buď v újmě nebo v zdrženlivosti nebo v zdrženlivosti a újmě. Při újmě dovoleno jest jednou za den, avšak ne před polednem, do syta se najísti a ráno i večer pro občerstvení něco málo požití. O nápojích žízeň hasících platí pravidlo, že neruší postu (*liqu idum non frangit ieiunium*). Újmou povinni jsou věřící, kteří překročili 21. rok věku svého a 60. roku ještě nedosáhli. K době újmy počítá se 40denní p. vyjma neděle, soboty čtvera suchých dnů, svatvečery svátků Petra a Pavla (29. čna), Nanebevzetí P. Marie a Všech svatých (1. listop.) a středy času adventního. *Z d r ž e n l i v o s t i* míněna jest abstinence od

masitých pokrmů. Maso ryb, ústřic, rakův a jiných vodních živočichů, jsou méně živno, se nezapovídá. Ke zdrženlivosti zavázání jsou věřící, kteří dospěli let rozeznávacích, vpátky celého roku. Zdrženlivost s újmou čili t. zv. přísný **p.** uložen jest v popeleční středu, v pátku 40denního postu, ve středu a pátku čtvrtá suchých dnů, ve tři poslední dny svatého tého dne, ve svatvečery hodů božního vánočního a svatodušního a v pátku času adventního. Příkaz ujmy nevztahuje se na nemocné, chudobné a těžce pracující; od zdrženlivosti osvobozuje fyzická nebo morální nemožnost. K polevení kázně postní papež dává biskupům plnou moc, aby pro své dicése neb pro jednotlivé věřící z vážných příčin příkazání o postu zmírnili. Odtud značných úlev dopřává se zvláště poutním, lázeňským hostům, horníkům, továrním dělníkům a těm, kdo žádost za dispens biskupovi přednesli. Mimořádný **p.** bývá ukládán při svěcení na biskupství (svěcení a světiteli), při konsekraci chrámu (světiteli a věřícím), při korunovaci (panovníkovi) a při pobožnostech konaných na odvrácení obecných pohrom. Druhem postu jest lačnost, t. nepožívání pokrmu a nápoje od půl noci až do některé hodiny příštího dne, kdy ukončeno jest přijímání sv. svátosti. Tak mají lační býti dospělí křtenci, i křtítel jejich, biřmovanci, věřící přijímající Tělo Páně (vyjímaje nemocné), klerikové v den svěcení, kněz celebrující mši sv. V církvi východní **p.** zachovávaný namnoze podle starého způsobu, tudíž s větší přísností a ve větším počtě dní do roka, pokládá se za prostředek k uchování pravé víry (orthodoxie), a přestoupení příkazů postních jmíno jest hříchem téměř nepromítnelným. O postech u vyznavačů islámu viz Islám, str. 780—781. Vac.

Pusta viz Pusztá.

Pustějov (*Petrowitz*), far. ves ve Slezsku, hejtm. a okr. Bilovec; 167 d., 988 ob. č., 1 pol., 41 n. (1890), kostel sv. Maří Magd., šk., ps. a mlýn.

Pusterské údolí, Bystřická dolina, něm. *Pusterthal*, sluje největší podélné údolí v Alpách vůbec, skládající se vlastně z údolí dvou řek: Rienzy, přítoku Eisacku, tekoucí na záp. a z údolí ř. Drávy, tekoucí k východu. V Tyrolích slují obě údolí od městečka Mühlbachu nad ř. Rienzou až k m. Lienz nad stokem Drávy a Isely **P-kým** ú-m. Jest to zajímavý zjev spojení údolí dvou řek v jedno jméno. Obě řeky pramení na bažinaté náhorní rovině Toblasských ladech (Toblacherfeld, 1204 m) a tekou potom různým směrem. Tam jest také rozvodí mezi mořem Černým a m. Jaderským. Ač jsou to dvě údolí, přece morfologicky tvoří údolí jenom jedno. Údolí to dělí od sebe Vysoké Taury, skládající se z granitu a břidlice, od Jihotyrolské vysociny při ř. Rienze a Alp Kamských při ř. Drávě, jejichž dolomitové vrcholy u lad Toblasských a Lienzu dostupují až k samému údolí. Ústí také do něho celá řada jiných

údolí s divokými bystrinami, stékajícími s ledovcův Alp Zillerthalských a skupiny Vel. Venedigera. Údolí to tvoří velmi pohodlnou spojovací cestu; proto již za starých časů vedla tudy obchodní cesta z Aguntum (Innichen) přes Loncium (Lienz) do Aquileje. Také dnes vede tudy železnice Jižní dráhy rakouské. Údolí to bylo svědkem mnoha bojů. Po vévodech bavor. přešlo do moci Karla Vel., potom se dostalo pánům z Andechsu a dědicům jejich hrabatům gorickým a r. 1500 Habsburkům. V nové době jest zvl. památné povstání r. 1809, které se začalo v okolí Brunecku a také tam se skončilo. Západní část údolí jest německá. Ve východní části ještě dnes nacházíme památky starého osídlení slovanského. Město Innichen bylo založeno jen proto, aby bylo zamezeno živlu slovan. šířiti se dále. Podnebí jest při vysoké poloze velmi drsné. Hranice pěstování vína sahá až k tomuto údolí. **P. ú.** má 67.000 obyv. a jest rozděleno na 2 okr. hejtmanství: Bruneck a Lienz. — Sr. Mairhofer, *Pusterthal unter den Gaugrafen 860—1150* (Brixen, 1862); Rabl, *Illustr. Führer durch d. Pusterthal* (Vid., 1882); Noe, *Die Kärntner Pusterthalbahn* (Curich, 1883). Nový.

Pustiměř viz Pustoměř.

Pustiň viz Pistyň.

Pustina: 1) **P.**, ves v Čechách, hejtm. a okr. Vys. Mýto, fara a ps. Repniky; 50 d., 248 ob. č. (1890), popl. dvůr. — 2) **P.**, Pustiny (*Wüstenei*), víska t., hejtm. Žamberk, okr. a ps. Rokytnice, fara Řičky; 10 d., 56 ob. n. (1890). — 3) **P.**, Pustiny, víska t., hejtm. a okr. Žamberk, fara a ps. Kyšperk; 6 d., 24 ob. č. (1890).

4) **P.**, ves na Moravě, hejtm. a okr. Vel. Meziříčí, fara a ps. Měřín; 31 d., 231 ob. č. (1890), opodál sam. Hospůdka.

Pustiny viz Pustina 2) 3).

Pustkovec, ves ve Slezsku, hejtm. Opava, okr. Klimkovice, fara Stará Plesna, ps. Svinov; 56 d., 484 ob. č., 6 pol. (1890), kaple, 1tř. šk. a opodál Pustkovecký mlýn.

Pustolhotsko, Pusté Lhotsko, ves v Čechách, hejtm. Něm. Brod, okr. Humpolec, fara a ps. Lipnice; 13 d., 78 ob. č. (1890).

Pustoměř, Pustiměř, městečko na Moravě, hejtm. a okr. Vyškov; 155 d., 858 ob. č., 12 n. (1890), far. kostel sv. Benedikta, 4tř. šk. s rolnickým pokrač. kursem pro chl., ps. a opodál myslivna. Ve středověku bývala **P.** značnou osadou. Pripomíná se r. 1052, kdy zdejší hrad byl střediskem župy. Olomoucký biskup Jan založil zde r. 1340 panenský klášter, jehož třetí abatyši byla sestra Karla IV. Klášter zrušen r. 1588.

Pustoroslev Petr Pavlovič, právník ruský (*1854). Vystudovav práva na mosk. universitě, přednášel na ní po sedm let jako soukromý docent o vězenství. Za disertaci *Ponátije o nežaměnimoj samoraspravě kak učředěniji ugovnago prava* dosáhl hodnosti magisterské, za disertaci *Analiz ponatija o prestupleniji* pak hodnosti doktorské. Jest professorem trestního práva na universitě

jurjevské. Kromě uvedených dissertací napsal: *Podsudnost' arestantov i arestantok za ugovolnyja pravonarufenija, učinennyja vo vremja prebyvanija v zaključeniji* (Moskva, 1889); stať o téžě předměť v *Travaux préparatoires du IV-ème Congrès Pénitentiaire international de Saint-Petersbourg* (1890); *Istoričeskij očerk pokrovitel'stva osvobodennym iz zaključenija* (»Jurid. Věst.«, 1890, č. 12); *Ponatije o prestupleniji* (Moskva, 1891); *Moskovskij komitet dlja razbora i prizrenija prosjaščich milostyni i borjba protiv prestupnago niščinstva* (»Jurid. Věst.«, 1891 č. 12) a j.

Pustoryl, bot., viz Philadelphus.

Pustovědy, ves v Čechách, hejtm. a pš. Rakovník, okr. Krivoklát, fara Městečko; 37 d., 262 ob. č. (1890), lř. šk. a mlýn.

Pustovka (*Brachyotus palustris* For.) náleží mezi sovy ušaté, ač chovostky jen ze 3—4 pírů se skládající bývají mezi ostatním perím sotva viditelný. Barvy jest nahoře okrově žluté s hnědými skvrnami, vzepod narezivělé s hnědými pruhy jen podélnými. Závoj kolem očí černý, taktěž zobák. Délka těla 36 cm, křídel 28, ocasu 15 cm. P. jest vyjma horké pásmo všude rozšířena. Původní vlasti její jest tundra. Na zimu nucena nedostatkem potravy táhne do jižních krajín Asie, Evropy, odtud i do Afriky. K nám přilétá na zimu v září a říjnu, vrací se v únoru a březnu. Není zjištěno, že by zde i hnízdila. Potravou jsou jí lumci, zde myši. Hnízdí se při zemi ve vysoké trávě neb v rákosí, kamž v dubnu snáší 4—6 vajec.

Pustozerk, osada v rus. gub. archangelské při jez. Pustém nebo Goroděckém, 20 km od Pečory, má 130 obyv. a 2 chrámy. P. byl založen r. 1499 jako pevnost v zemi Jugorské na ochranu proti nájedům Samojedův. Obyvatelé města zabývají se chovem sobův a rybařstvím. *Tšr.*

Pustula, lat., viz Neštovička. P. maligna viz Anthrax, str. 439 a.

Pusty Raň viz Óderan.

Puszta [pusta], p u s t a, maď. název travinatých stepí v nížině uherské. Maďar označuje jménem tím jenom krajiny pusté, blíží se poušti, ale také plochy vzdálenější od osad, na nichž mohou pásti se stáda dobytka, a zaujímající mimo to také části půdy vzdělané nebo lesem pokryté. Na mnoha místech jsou na p-tě památky zaniklých vsí, upomínající na doby děsného loupežení a vpádů tatarských. Někde již prvotní ráz jest setřen a bujná zeleň pokrývá povrch nebo se přeměňuje půda ve vzdělaná pole, ale někde ještě pořád močály brání dalšímu pokroku kultury. Někde zase jest odvodnění právě příčinou smutného vzezření krajiny: tak p. Hortobágy kolem města Debrecína, velebená dříve jako uherské Kanaan, jest dnes solnou pouští. Jinak slouží p. za vybornou pastvu pro dobytek. Dřívější loupežná dobrodružství ustoupila dnes kastovnícky uspořádanému životu pasteveckému. *Nový.*

Pusztavám viz Ondód.

Puš, příjmení starožitného rodu v Praze a v Kutné Hoře v městských povinnostech zůstávajícího, který držel později také statky pozemské, jsa ve stavu vladyckém. Pelhřím (Peregrin) P. připomíná se r. 1307 jako protivník Jindřicha Korutanského, pro kterou příčinu ani v Praze bydliti nesměl a odstěhoval se do Hory. R. 1309 zúčastnil se s jinými měšťany pražskými a kutnohorskými jeti některých předních pánů zemských v sedleckém klášteře, aby na nich vynutili nějakých práv. Za to se mu páni vymstili za nedlouho, zjavše jej a ztýravše. Odtud živeno zášti mezi přáteli P-ovými a některými rodinami panskými, ve kterém zabit pan Procek z Potšteina. Že P. v tom velikou vinu měl, seznává se odtud, že P. zabit od Mikuláše, syna Prockova (1312). Větší kyselosti zamezeny vkročením královým, jehož dvořané (11. dub. 1312) učinili mezi stranami výpověď, v níž Mikuláší uloženy těžké pokuty (viz Tomkovy Dějiny Prahy I., 467, 469, 472, 493). P. měl z manž. Anežky syny Mikuláše a Frenclína a snad i jiné, také žil tehdy Klejn, z bratra syn (1312, 1314). Mikuláš byl r. 1311 přisežným v Hoře, avšak r. 1314 bydlil v Praze (tj. 1330). Kromě toho připomínají se Kunrát P. a syn jeho Jan, měšťané pražští, kteří půjčili peníze Mikuláší, knížeti opavskému, a bohatá vdova Ela, přebývající v Praze, jejíž svatové snad byli Jan a Jindřich P-ové v Kutné Hoře (T. D. P. I., 308). Po Mikuláší zůstal syn Štěpán a dcera Dorota, kteří asi od r. 1340 drželi Dolní Počernice. Týž zemřel před r. 1353, zůstaviv vdovu Dorotu, která Počernice držela ještě r. 1361. Také měla ještě r. 1364 dům v Praze. Mimo ni žil v Praze též Mikuláš P., rodilý z Kutné Hory (1353), držitel vsi Chýně, kterou si vyměnil r. 1362 za Šestlice. Martin P. psal se z Malotic od tvrze, již r. 1389 a 1395 držel, a zavírá řadu nám známou. *Sčk.*

Puščin: 1) P. I v a n I v a n o v i č, přítel Puškinův a dekabrista (* 1789 — † 1859), vzdělaval se v carskoselském lyceu, později byl soudcem v Moskvě, ale jako člen spiknutí byl r. 1826 odsouzen k smrti. Rozsudek byl pak změněn a P. poslán na Sibiř k doživotnímu nuceným pracím, odkud vrátil se r. 1856. Puškin několikráte se o něm zmiňuje a r. 1826 věnoval mu pročitěné »Poslání«, jež dostal po dvou letech v Čitě. Sám zůstavil důležité *Zapiski o družeskich svjazach s A. S. Puškinym* (»Atěněj«, 1859) a *Pisma iz Jalutorovska* (1845).

2) P. N i l L v o v i č, kartograf rus. (* 1837 — † 1891), vydal: *Kaspijskoje more. Gidrografičeskoje opisanije i rukovodstvo dlja plavanija* (Petr., 1877); *Magnitnyja nabljuděnija na Kaspijskom morě* (t., 1874) a j. R. 1882 byl ředitelem hydrografického departamentu a pak předsedou námořního vědeckého komitétu. R. 1883 zeměpisný spolek petrohradský vydal francouzsky jeho dílo *Obzor gidrografičeskich rabot v Rossiji za 1875—81 gg.*

Pušice viz Pěšice.

Puška znamenalo ve starých dobách v Čechách těžkou střelbu neboli dělo (jako něm. *Büchse*), jako v ruštině **p.** znamená dosud výhradně jen těžká děla. Zmenšováním původních velikých pušek povstaly zbraně přenosné a postupem i tak lehké, že se jimi mohlo vládnouti pouhýma rukama a mířiti přímo od líce. Tak povstaly hákovnice, půlháky, pišťaly, ručnice a bambítky. V novější době slovem **p.** označují se výhradně ručnice zařízené k střelení jednotlivých, pevných střel (kulovnice), na rozdíl od brokovnic, ze kterých střelí se pravidelně broky. Také v tomto ohledu název český jest v plném souhlase s německým *Büchse* nebo *Stutzen*, jako pojmenování ručnic s ryhovanými hlavěmi, tudíž vhodných výhradně pro kulku nebo jinou pevnou, jednotnou střelu. — O sestrojení a součástech **p-ky** viz Puškařství, jinak srv. Ručnice. V ohledě historickém viz: Jan Koula, Vývoj českých pušek od dob husitských («Světozor» 1898, str. 316 sl.).

Puškař **Martin**, kozácký plukovník poltavský, připomínaný poprvé r. 1650. Bohdan Chmelnickij ustanovil ho s Vyhovským za hlavního rádce svého syna Jiřího. Když Vyhovskij klonil se na stranu polskou, **P.** věren jsa Moskvě stal se jeho nepřítelem a oznámil to moskev. dvoru, kde však nedošel víry, tak že musil vstoupiti v otevřený boj s Vyhovským, jež porazil po prvé r. 1657 pod Poltavou a po druhé r. 1658. V této druhé bitvě sám zahynul.

Puškař, angl. *Pushkur*, též **Puškár** nebo **Pokhur**, poutnické místo na jezeře t. jm. v indobritské prov. Adžmír-Mervára v Rádžputáně, 728 m n. m. na sev. konci hor Aravalských na 26° 30' s. š. a 74° 36' v. d. Gr. v písčité rovině, má 3750 stálých obyvatelů, 5 hlavních chrámů, mezi nimi jediný v celé Indii Brahmovi zasvěcený. Malé jezero **P.** leží na záp. úpatí hor Aravalských, které oddělují je od údolí Adžmíru; v něm vykonal Brahma obět »jadžna«, pročež vody jeho jsou tak svatými, že očišťují i největšího zločince. Kolem jezera zřízeno jest nábřeží se schodišti a pohřebními pavilony rádžputánských knížat a velmožův. V městě nesmí býti zabit žádný živý tvor. V říjnu a list. přichází sem na 100.000 poutníků v jezeře se koupat, při čemž koná se v městě veliký trh na koně, velbloudy, skot a j. zboží. *Tšr.*

Puškarev: 1) **P. Ivan Iljič**, historik a statistik rus. (*1808 — †1848), znám jest svými spisy *Istorija Imp. rossijskoj gvardiji* (1843—45); *Opisanije Rossiji...* (1844—46); *Opisanije Simbirskaja* (1836) a j.

2) **P. Nikolaj Lukič**, spis. rus., zahájil literární činnost satirickými básněmi v duchu Někrasova v l. 60tých XIX. stol. a vydal je souborně r. 1869 v Petrohradě. Psal též drama, z nichž dosud se hrává *Ksenija i Lzedimitrij*. Mimo to redigoval »Moskovskoje Obozrenije«, »Jevropejskuju Biblioteku« a »Mírskoj Tolk«, kde uveřejnil mnoho svých prací, a překládal z Racinea.

Puškařství jest průmysl, zanašející se výrobou střelných zbraní a to ručnic (pušek i brokovnic), bambítek a revolverů. V novější době, kdy **p.** víc a více pozbývá své samostatnosti jako živnost řemeslná a soustředí se ve výrobu hromadnou, továrníkou, zaniká i samo pojmenování řemesla, ustupujíc jménu zbrojířství. — Původ **p.** spadá do zač. stol. XIV., kdy povstaly ve střední Evropě lehčí palné zbraně a dosti rychle se šířily. Nejstarší ručnice byly pracovány dosti hrubě, patrně jen pro potřebu válečnou, tak že na zachovaných předmětech vidáme ještě okuje a stopy klavíra a kovadliny. — Teprve když stálým zdokonalováním a zejména vynalezením »kolového zámku« (v Norimberce r. 1517) ručnice se staly přístupnými také k účelům loveckým a vůbec pro potřebu soukromou, **p.** vyvinulo se ve zvláštní druh uměleckého průmyslu, slučujícího v sobě nejen dovednosti mechanické, ale i úpravu vkusnou a namnoze i výzdobu v pravdě uměleckou. Na tomto stupni **p.** udrželo se také po sestrojení »pánvičkového zámku« nebo »křesadla« (r. 1640) a ještě přes první polovici XIX. století. Jak podle zachovaných předmětů z různých dob jest patrné, **p.** v rozličných zemích a dobách stálo na výši měnivě. Ve sbírkách setkáváme se s překrásnými výrobky francouzskými, španělskými, německými a také práce českých mistrů zaujímají v tomto okolí postavení čestné. Přes to nelze zamlčeti, že české **p.** po všechny časy zápasilo se šestiim vrtkavým. Byly doby, kdy české zbraně byly hledány daleko za hranicemi, a to nejen v Německé říši, ale i v Uhrách a Polsku. Po takovém rozkvětu následovalo obyčejně zase ochabnutí, a takové nastalo právě zač. století XIX., kdy několik vynikajících závodů v Čechách zaniklo nebo tehdejšími válkami bylo přivedeno k úpadku. V té době povstal v Praze nový závod, jehož zakladateli A. Č. Lebedovi podařilo se opětě obrátiti pozornost ciziny ke zbráním českým a naléztí nové cesty odbytu pro své výrobky, zejména do Ruska a zemí asijských. Lebedovou zásluhou jest poslední mohutný rozmach českého **p.**, přes to, že se nepodařilo průmysl český vymaniti ze závislosti na velkopřůmyslu cizozemském, který svými polotovary překonal nás úplně.

P. jest soubor rozličných druhů práce, velmi různorodé, tak že mistři, kteří dovedli v dřívějších dobách sami, bez cizí pomoci, dokončiti celou zbraň i ve všech jejích podrobnostech, jeví se nám jako praví umělci. To se také za starého cechovního zřízení žádalo, aby, kdo se chtěl státí mistrem, dovedl veškeré součástky provésti sám a sám; a k tomu zejména železné části od kovadliny až po kalení a konečné upravení. Takových puškařů dnes na světě není. Výhoda dělení práce neosvědčila se nikde tou měrou, jako právě v **p.**, tak že zcela jiné dílny se zabývají výrobou hlavní zhruba, jiné jejích vrtáním a povrchní úpravou. V jiných dílnách opatřují se pohotovému hlavně závěrem, jinde ho-

toví se zámký a spušťadla, a zcela jiní dělníci sesazují tyto části a upravují tak, aby je pažbář mohl zapustiti do dřeva a zhotoviti pažbu.

Postup práce jest tento: H l a v e ň (v. t.) musí míti stěny tak pevně, aby vydržely obrovský tlak, kterým prachové plyny při výstřelu na ně působí. Poněvadž hlavěň nesmí býti těžká, nezbyvá než voliti k výrobě její kov takový, který by svou pevností nahradil hmotnou sílu. Lacině zboží hotoví se ode dávna z kujného železa, lepší druhy z kovu připraveného svářením a vhodným zpracováním dvou druhů železa, zejména kujného železa a oceli (viz Damašská ocel), tak že měkkost železa s tvrdostí oceli, a křehkost této s podjatostí onoho se doplňují v příznivý celek; aneb hotoví se hlavně z pouhé oceli zvláště připravené.

Ocelové hlavně pro pušky vrtají se v poslední době obyčejně z plných tyčí; a teprv když vývrt jest bezvadně rovný, upravují se na povrchu. — Jinak svářejí se hlavně z prutů. Dříve prohnuly se žlábkovitě dvě železné plošiny, načež na sebe položeny se svářely na kovadlině v rouru, jejíž vnitřek upravil se proražením hladké, k oběma koncům přišpicatělé tyčky ocelové. Pro lepší zboží točil se plochý železný prut šroubovitě kolem železné tyčky, načež tato se odstranila a stočený prut svářením na kovadlině proměněn v jednolitou rouru. — Tohoto poslednějšího způsobu užívá se výhradně při výrobě damaškových hlavni; v poslední době pro úsporu drahocenného kovu s tím rozdílem, že nejprve se zhotoví roura ze sprostého železa, a tenký pruh damašku na ni navine a svaří v rouru, jejíž vnitřní stěnu tvoří kov méně cenný. — Po sváření zpracuje se každá hlavěň lehkými kladivy, aby kov nabyl větší, rovnoměrné hutnosti; dutina vyrovná se pak proražením hladké ocelové tyčky, k oběma koncům ztenčené, načež vnitřní jádro obyčejného železa odstraní se vrtáním. Toto děje se na strojích, kde vrták se čtverhraným průřezem rychle se otáčí, hlavěň pak upevněna v saních proti němu se tačí. Proudem mýdlové vody ochlazuje se při tom hlavěň i vrták a vývrtky zároveň se odplakují. Účelem vrtání jest nejen odstraniti sprostý vnitřek, ale také dodati vývrtu náležitého průměru, bezvadně rovnosti a hladkosti. Ocelové hlavně vrtají se nyní z plných tyčí na vrtacích stolech, a to nejprve malým vrtákem až do prostřední délky tyče, a pak od druhého konce tak, aby se oba vývrtky setkaly. Zcela bezvadným toto setkání obyčejně není; vada však následujícím použitím větších vrtáků napraví se úplně, tak že nežli se vývrt přiblíží k žádanému průměru, jest malá vada odstraněna. S ocelovými hlavněmi pomýšlelo se dříve výhradně na pušky, a jsou zejména hlavně vojenských pušek bez výjimky zhotoveny způsobem tímto. Nyní hlásí se však o právo novoty také ocelové hlavně brokové a kříklavou reklamou domáhají se obliby. Tak chválí se ocelové hlavně anglické, s ni-

miž soupeří hlavně z německých továren Kruppových; také americký průmysl vykazuje některé druhy ocelových hlavni, jejichž uznávanou výhodou může býti jediné očekávání, že časem budou levnější než posavadní hlavně damaškové. Průměr vývrtu označuje se slovem »ráž« neb »olovo« a ustanovuje se buď podle průměru v délkové míře, nebo podle velikosti olovené kulky, která by vývrt vyplnila (viz Kalibr).

D é l k a h l a v n ě řídí se účelem zbraně. U brokovic kolísá okolo 70 cm (u rybnicnic také více než metr). Hlavně pušek (vyjímaje zbraně vojenské a terčovky) jsou obyčejně kratší; u loveckých pušek kolísá délka okolo 60, nejvýše do 65 cm, což omlouvá se značnější vahou hlavně.

Je-li vývrt hlavně hladký a bezvadně rovný, přikročí se ke zpracování povrchu a tu pracují podle zařízení továrny střídavě veliké brusy nebo soustruhy, hoblovací stroje i pilník. Při tom nedbá se o nic jiného, než aby byl povrch bezvadně souměrný, což patrně, je-li vývrt bezvadně rovný, musí vésti k výsledku, že stěny hlavně budou na všech stranách stejně silné: měřiti jest v tomto ohledu skoro nemožné. Při zpracování povrchu hlavně jest pravidlem, že stěny musí na jejím zadním konci býti silnější, a to proto, že právě zde se vyvinují prachové plyny a působí na vnitřní stěny hlavně plnou silou. K tomu nutno u předovek právě zde opatřiti hlavěň novým šroubem, kdežto u zadovek následuje v zadním konci vývrtu zeslabení stěn ze vnitř, nutným upravením komory pro náboj. — V ostatní své délce hlavěň může míti stěny slabší, aby nebyla těžká; také není obavy, že by při střele již pohnuté i slabší stěny mohly trpěti vnitřním tlakem. — Puškové hlavně musí míti vždy stěny silnější než hlavně brokové, a to jednak proto, že napětí plynů, tím i tlak na vnitřní stěny jest u pevné střely mnohem větší než u brokovic, ale zvláště proto, že pozdějším ryhováním vývrtu stěny utrpí značného zeslabení.

R y h o v á n í děje se pomocí zvláštních strojů a to tím, že vhodnými nástroji vnitřní stěny hlavně opatří se ryhami šikmo běžícími, tak že střela vývrt vyplňující nalezne mnohem větší odpor než ve hlavni hladké, zároveň pak ve svém pohybu ku předu uvádí se ryhami v pohyb otáčivý kolem své podélné osy, tak že vystoupivši z hlavně vzduchem takřka se šroubuje. Dříve dávala se přednost většímu množství ryh, v poslední době jest pravidlem u větších ráží 5, nejvýše 7 ryh, u menších pak mžívá se všeobecně 4 ryh stejné šířky, jako jsou pole, zbylá mezi ryhami. Jinak jest pravidlem, že hloubka ryh má činiti asi $\frac{1}{50}$ původního průměru vývrtu, zatočení ryh pak, tak aby se střela ve svém pohybu jednou otočila, na délku rovnající se 50 až 60 průměrům vývrtu. Z toho jest patrné, že stěny hlavně vpracováním ryh značně se zeslabují a proto musí býti ponechány silnější. Ryhování znamená spolu zvětšení vý-

vrty; musí proto původní vývrt (před ryhováním) mít průměr menší než střela, pro kterou jest hlaveň určena. Po vpracování ryh se musí vývrt vyhladit smirkem, aby nebyl drsný a střela mohla se snadně propracovati, zároveň pak aby nehladkost nepodporovala zrezavění. — Z hlavní takto ryhovaných není možno střílet broky, poněvadž otáčivý pohyb by měl za následek jejich rozhození. Proto brokové hlavně zůstávají uvnitř buď úplně hladké nebo se pomýšlí na jiné prostředky k zlepšení výstřelu. Dříve mysliło se, že drobné a rovné ryhy jsou vydatným prostředkem k tomu; ale nová doba zavrhlá ryhování brokovnic úplně a dává přednost buď zvětšenému poněkud vývrtu v zadní části hlavně, tak že se broky ve svém pohybu ku předu těsní, a přemohše tento odpor pak plnou silou letí do dálky. Ještě lépe osvědčuje se u předního ústí zúžený vývrt, kterým zátka broky ženoucí ve svém pohybu se zastaví a než odpor přemůže, broky již uletěly, tak že již nemohou zátkou býti rozbity. — Zásluha prvního použití této výhody náleží českému puškaři Dominiku Brandejsovi v Třebohovicích, jehož brokovnice svou výbornou nosností a krytím byly velmi oblíbeny. Vynález český upadl však v zapomenutí, aby přijat byl s dychtivostí tím větší, když se rozšířil jako novinka původu anglického. Toto zúžení vývrtu jest známo pod názvem *choke bored* a přičítá se vynález ten birminghamskému továrníkovi Greenerovi. Kromě toho činěny v posledních letech pokusy o zlepšení brokových výstřelů, a docíleno některých výsledků, kterých malovýroba dosici nemůže.

Dvojky a dvojkáky. Jednohlavňové ručnice jsou vhodné pouze na střelnici nebo u vojska; lovci však puška o ráně jediné nedostačuje a brokovnice o jedné hlavní hodí se leda za zbraň cvičnou nebo pro hlídače. Za předovek bývalo jinak. U zadovek vyžaduje však jedna hlaveň závěru stejného, jako když jsou dvě; proto dává se přednost zbraním dvouhlavňovým, které mají tu velikou výhodu, že střelec po výstřelu není bezbranným a může ihned vypáliti ránu druhou. K tomu účelu spojují se dvě hlavně v jediný celek, tak že leží vedle sebe (řídceji na sobě), což stává vhodným připilováním, aby svými konci k sobě dolehly, a následujícím spájením. Mezera mezi hlavními pokryje se na hořejší straně »plošinkou«, a taktéž na straně spodní úzkým »páskem«, které současným pájením se spojí s oběma hlavními. Pásek i plošinka mají několikerý účel: 1. kryjí mezeru mezi oběma hlavními, kde by prach, dešť a jiní činitelé mohli působiti nepříznivě; 2. podporují vydatné spojení obou hlavní v jeden celek, poněvadž je drží dohromady po celé jejich délce, kdežto hlavně samy se navzájem stýkají pouze oběma konci; 3. plošina má konečně za účel učiniti střelci možným, aby mířil stejně pohodlně, jako kdyby ručnice měla hlaveň jen jedinou. — U provedení vrchní plošiny jest pravidlem, že musí býti vzhledem k rovnosti obou hlavní na

zadním konci vysoká a u ústí hlavní nízká, tak jako povrch hlavní jest vzhledem k rovnosti jejich vývrtů ku předu skloněn. Tímto způsobem spojují se nejčastěji hlavně brokové (pro dvojky); stejně také hlavně puškové (pro dvojkáky) nebo pušková hlaveň s brokovou (pro obojetnice). — Stává se však také, že spojují se i tři hlavně dohromady (trojče, troják) a to nejčastěji dvě brokové hlavně s jednou puškovou, tak sice, že puškováleží pod oběma brokovými, nebo opačně, kulková hlaveň jest nahoře. Před málo lety činěny zejména v Belgii pokusy, vrtati dvojitě hlavně z jediného kusu kovu, načež následovalo povrchní zpracování pomocí strojů, tak že i plošina a ostatní bylo zpracováno bez pájení z kusu jediného. Výrobce sám dal však později přednost hlavním odděleným, které pak spojil upevniv je oběmakonci v dvojitěm touci, a také plošiny zvláště přiložil, načež měkkým pájením vše se pojí v jeden celek.

Závěr. Způsob uzavření hlavně na zadním konci jest stejně důležité jako hlaveň sama, neboť síla, která v hlavní při výstřelu se vyvine, působí stejně na stěny hlavně i na dno komory, jež jmenujeme závěrem, i konečně na střelu samu. Nepovolí-li tlaku ani stěny ani dno komory, může-nebo spíše musí-povoliti střela, což jest vlastní zásadou výstřelu i upravení zbraně samé. — U předovek závěr komory (totiž zadního konce hlavně) tvořil dnový šroub, který časem byl upraven tak, zvláště u lepšího zboží, že byl vydutý a do jeho dutiny vešel se celý náboj prachu, a tím šroub sám se stal komorou. U zadovek nejde o takovou neprůdušnost jako u předovek, tím spíše však o pohodlí a pevnost; o neprůdušnost jest postaráno vhodným nábojem. Závěry zadovek lze rozvrhnouti ve dvě hlavní skupiny, totiž závěry, u kterých hlaveň při vkládání nového náboje se sklóní, a takové, kde hlaveň jest s ostatním tělesem ručnice nehybně spojena a pouze závěr jest pohyblivý, tak že otevřením umožňuje vložit nový náboj, uzavřením pak podává plnou jistotu před možnou nehodou, a jest zároveň pevnou oporou neprůdušnému náboji, který byl vpraven do komory hlavně. — Závěr onoho druhu užívá se u zbraní loveckých, zvláště brokových, kdežto druhý druh osvědčuje se u zbraní jednohlavňových, zejména u pušek; také u všech druhů vojenských pušek užívá se výhradně závěrů pohyblivých, při hlavní nepohnuté. Jaké pevnosti musí závěr býti, dokazuje obrovský tlak plynů, kterému hlaveň i závěr musí při výstřelu vzdorovati. U brokovic páčí se tlak na 300 až 400 atmosfér, u pušek na 800, 1000, u malých ráží také 2000 i více než 3000 atmosfér. Způsob, jak závěr na zadní konec hlavně doléhá a v této své poloze jest upevněn, není lhostejný, má-li uzavření býti spolehlivé a bezpečné. Uváží-li se, že 1 cm^3 černého prachu dá 400 cm^3 plynů, které na každý cm^2 uzavřeného prostoru tlačí silou 1000 kg (nejvyšší možný tlak prachových plynů na stěny

uzavřeného prostoru páčí se až na 100.000 kg na každý cm^2), lze vypočítati, jakému tlaku závěr musí vzdorovati. Má-li závěrná plocha průměr 15 mm, obnáší čtverečný obsah plochy

$$\frac{15}{2} \times \frac{15}{2} \times 3,14 = 1,76525 \text{ cm}^2$$

a musí tudíž při výstřelu obstáti při tlaku $1,76525 \times 1000 \text{ kg} = 1765^{1/4} \text{ kg}$, který hrozí závěr od hlavně odtrhnouti. Z toho patrně, jaké opatnosti je třeba při výrobě i sestavení závěru, ba jak úzkostlivě jest dbáti přesného zpracování i volby materiálu. K závěrům bře se výhradně nejlepší železo nebo měkká ocel. První zpracování děje se dnes pravidelně pomocí strojů. Závěry lovecké, kde hlavně se kloní v závěru, dodávají se pak většinou ručně; závěry pohyblivé dokončuje při velkovýrobě úplně práce strojní. Způsob závěru rozhoduje o dalším postupu práce. U závěrů pohyblivých (s hlavní pevně ležící) bývá závěr v souvislosti s přístrojem zámkovým, a proto jest i výroba zámků se zhotovením závěru sloučena. Přes to neupravuje se zámek, pokud hlaveň i závěr neobstály zákonitou zkouškou. Teprv když hlaveň i závěr při zkoušce obstáti a jsou opatřeny úředním razítkem na důkaz přestálé zkoušky, může se pokračovati v práci.

U ručnic určených pro soukromníky převládá dosud »neražní zámek«, který povstal přetvořením staršího křesadla tím, že kohoutek byl nahrazen kládkem. Dnes jest zámkařství pouhým odvětvem p., a i tu jsou rozdíly, neboť ti, kdo dovedou sestrojiti zámky dobré, neumějí pracovati tak jako jejich souduzi, zvyklí na práci lacinou. — U lepších druhů jsou hlavní součásti, zejména ořech a západka z dobré oceli, podobně řetězky; na zpruhu se nejlepší pružná ocel. Pouze plátec a stolička jsou z čistého železa. — Dnes zavládá však i v zámkařství velkovýroba a ruční práci nahrazuje z velké většiny práce strojů. Také spoušťadla lepších druhů přestala býti výhradním polem malovýroby. Jediné napínačky (*Stecher, Schneller*), kterými se umožňuje u pušek spust ko nejlehčí, tak že střelec není zneklidněn a nemá příčin obávat se, že pro tuhou spust si strhne ránu, vyrábějí se dosud ručně. Většina soustav s hlavní nehybně k pažbě připevněnou má tu vlastnost, že připevněním závěrní skřínky ke hlavní jest tato opatřena již také přístrojem zámkovým, po případě i opakovacím a pažba může se připojiti způsobem dosti jednoduchým k částem železným. U pušek a brokovnic s nárazním zámkem a hlavní v závěru pohyblivou jest nutno zámek se spoušťadlem a závěrem upravit ve vzájemnou souvislost, tak asi, aby zámek ve svém postavení k závěru neležel příliš vysoko ani nízko, ani daleko ku předu ani na zad; a podobně aby spoušť nabyla náležitého postavení k zámku. Při této práci nabývá zejména plátec zámku konečného vzhledu, taktéž plátec spouště; okraje spilují se poněkud šikmě, aby snadno do dřeva zapadly, a upraví se šrouby, kte-

rými později součásti ty mají ve dřevě býti upevněny tak, jakoby tvořily jednotlivý pevný celek.

Takto připravené železné součásti odevzdávají se pažbáři. K pažbám volí se skoro výhradně dřevo ořechové, dobře suché, svalnaté a pěkně barvené, pro drahé soukromé zbraně obyčejně ze svalnatých pařezů. Ořechové dřevo jest oblíbeno jednak pro svou uhlédnost, více však pro pevnost a trvanlivost při veliké lehkosti. V řídkých případech, zejména pro malé ručnice, volí se dřevo hruškové, jasanové nebo jiné. Aby se dobře vysušily, vyřezávají nebo vysekávají se z kmenů kusy, přibližné velikosti a tvaru skutečné pažby a odkládají se třeba na několik let. Hotovení ručnicí pažby vyjímá se celkem jako zvláštní odbor p., přes to rekvirují se v menším průmyslu nejlepší pažbáři pravidelně z řad puškařů, poněvadž lépe pochopují složení mechanismu a jeho potřeby. — V malovýrobě vsazují se železné součásti do dřeva obyčejnými nástroji řezbařskými a upevní navzájem šrouby, načež pažba upraví se v náležitý tvar, křivost a délku. Ve velkovýrobě, kde zbraň se zbraní jest ve všech svých podrobnostech stejná a kde železné součásti hotoveny jsou vesměs podle stejných šablon, upravuje se také pažba pomocí strojů, načež železné části do ní se vloží a sešroubují.

Následuje pak další práce puškařova, totiž seřízení a úprava. Zejména u ručnic s kohoutky vypracují se tyto a podobně i jednotlivé výstupy a ozdoby jak na závěru, tak i jinde; dokončí se zařízení zámku, upraví se na ořechu západky, upraví konečně síla zpruh, a podle potřeby jemný nebo tvrdý spust. Spoušť nebo napínaček uvedou se v soulad se zámkem, a je-li třeba, zřídí se bezpečnostní pojistka. Konečně opatří se hlaveň nebo plošina hlavní muškou, u pušek se nasadí a upraví také hledí, jako podstatná část, k dobrému míření nevyhnutelná, načež následuje (u pušek) nastřelení. Běží tu o vyzkoušení jistoty rány, aby z téže hlavně střela bezpečně vždy na cíli narazila stejně, u dvojáků pak, zdali rozdíly výstřelův obou hlavních nejsou tak značné, že by bylo třeba hlavně od sebe roztrhnouti a nově pájeti. Teprve když výstřely na terč uspokojují, upraví se muška i hledí podle potřeby a vzdálenosti. Tím jest skončena »měkká práce«, po které následují práce dokončující, totiž »za tvrdka«. Ručnice se rozeběře, pažba opatřená jen nejnějnějšími železnými součástmi se hladí smirkovým papírem, a napaouští se vařeným lněným olejem. Po zaschnutí nebo ztvrdnutí oleje opakuje se hlazení smirkem zcela jemným. Někdejší leštění pažeb roztkem šelaku jest nyní již úplně zapomenuto. Železné a ocelové součásti se leští smirkem rozdělaným s olejem, nebo smirkovým papírem, aby zvláště na povrchu veskeré nerovnosti a stopy pilníku byly odstraněny. U soukromých ručnic obvyklé rytiny a vykládání zlatem nebo stříbrem obstarávají ryčci. Oblíbené kdysi nádherné řezby, umělecké ry-

tiny, bohaté vykládání i různobarevným zlatem jest dnes úplně zapomenuto, a pole opanovala nechutná šablona; na hlavní vyznačuje se buď rytinou nebo vyražením (řidčeji vložení ve zlatě) jméno výrobce.

Potom následuje kalení (v. t.). Hlaveň se nemůže kaliti jako jiné součásti; proto, aby byla na povrchu chráněna proti rezavění, zároveň pak i zbavena bílého lesku, který by znemožňoval míření, hnědí se (viz Hnědění). Hnědění užívá se také k ztemnění povrchu ocelových částí novějších zbraní vojenských, zejména závěrních skřínek, které se nemohou kaliti jako železo, jakož i kování, oblouček nad spouští, kroužků spojujících hlavěň s předpažbím a j. Hnědění neděje se však opatrným potíráním a znenáhlym rezavěním. Pro hromadnou výrobu osvědčil se způsob zavedený Angličany Bowerem a Barfem: předměty k hnědění určené vystaví se totiž v uzavřeném prostoru účinku chlórých výparů, načež v jiném, suchém prostoru na ně působí pára, vedená rozžhavenými rourami. Tím povrch železných neb ocelových předmětů nabývá barvy skoro černé s modrým odstínem, a takto utvořená vrstva kyslíčnicku jest nejspolehlivější ochranou kovu proti rezavění.

Součásti vnitřní, zejména ty, které při činnosti mechanismu s jinými se stýkají nebo o ně se trou, hladí (leští) se, aby tření bylo co nejmenší; neníť odpornějšího pocitu, než pozorujeme-li mezi součástmi jakéhokoli mechanismu škrábání a dření; milovníci zbraní jsou v této příčině zvláště citliví. Největší pozornost věnují puškaři ovšem závěru a zámkovému ústrojí, kde opět vyžadují západy a západka veliké opatrnosti, poněvadž jejich vzájemný dotek rozhoduje o jemnosti spustu. Když vše upraveno, každá jednotlivá součástka očištěna a zbavena stop po smírku, jehož k leštění bylo použito, navlaží se velmi lehce ještě plochy ostatní nějakým tukem, nejlépe vaselínem, a celá ručnice složí se a vychází z dílny jako úplně hotová.

Ve velkovýrobě jest nyní ruční práce stlačena na míru nejmenší; od zpracování hlavní vnitř i povrch, upravení závěru a zámků až po kování a pažbu opatruje se vše pomocí strojů a také závěrečné práce, jako hlazení a leštění obstarávají většinou stroje, tak že vlastní práce puškařova obmezuje se jen na upravení podrobností a správného působení součástí. Příznakem velkovýrobě jest šablona, tak že třeba mezi tisíci kusy jest jeden jako druhý, jak vidáme na ručnicích vojenských, kde lze libovolně zaměnit součásti i několika pušek, aniž tím funkce mechanismu se poruší. U zbraní soukromých, zvláště loveckých, šablona také nabývá převahy větší a větší, ač takové přesnosti jako u vojenských ručnic vyskytují se jen v případech ojedinělých. Rytina a vůbec povrchní úprava celku vymyká se ovšem práci strojní, ač šablona převládá i zde.

Výrobu **b a m b i t e k** netřeba popisovati zvláště. Bylyť to, přesně vzato, pouze ruč-

nice menšího rozměru a tudíž postup výroby stejný s postupem ručnic obvyčejných, vyjímaje t. zv. »**t e r c e r o l y**«, které zvláště v Durinkách staly se jaksi zvláštním odborem průmyslovým, který závoděním co do láce výroby klesl až na stupeň pochybné kvality výrobků. Hlavně tercerolek byly z železné litiny, u nejlépejších druhův ani nevrtnané, tak že dutina hlavně zůstala drsnou od lití, a stejné jakosti byl i zámek a rukojeť nahrazující pažbu. Zavedením povinného zkoušení střelných zbraní výroba tohoto zboží stala se nemožnou.

R e v o l v e r y náležejí také v obor **p**. Jednak tím, že výroba jejich nesáhá dále zpět než na půl století, jakož i zvláštní, od ručnic naprosto se lišící soustavou, tvoří jejich výroba takřka samostatné odvětví průmyslu zbrojářského. V továrnách, kde se revolvery vyrábějí, nebývá zařízení ani schopných sil k výrobě ručnic. Výroba revolverů děje se zvláště u lepších druhů skoro výhradně prací strojní, tak že ruční práce obmezuje se pouze na konečné seřízení a povrchní úpravu. Materiálem jest kujné železo, řidčeji litá ocel, z níž pomocí strojů vrtacích, hoblovacích a jiných upraví se hlavěň, podobně i »socha«, totiž rámec rukojeti se zámkovou skřínkou a lůžkem pro komorový válec. — Válec (také zvaný »**b u b i n e k**« podle německého *Trommel*) s pěti, šesti a více komorovými vývrty podmiňuje takřka výrobu strojní, poněvadž jinak nebylo by lze dosáhnouti žádoucí přesnosti co do rozměru pravidelného vrtání. Ruční práce obmezuje se u revolverů pouze na seřízení zámků a osazení rukojeti dřevěně, kostěně nebo pryžově. Železné součásti revolverů se nekálí; obvyčejně se hnědí nebo napolštějí na černo.

České **p**. jest bohužel ve své výrobě závislým na cizině, což nemálo stěžuje domácí odbyt i vývoz. Ač obmezuje se na výrobu ručnic pro soukromou potřebu (t. zv. »práci luxusní«), hlavně na ručnice lovecké, jest nuceno používati cizozemských polotovárů. Tak nevyrábějí se ručnicí hlavní v Čechách vůbec a odbírají se z veliké většiny již vrtané i povrchně upravené hlavně z Belgie, méně z Anglie, Francie nebo pro levnější zboží z Korutanska. V Čechách opatrují se cizozemské hlavně závěrem a pažbou s ostatními součástmi a dohotovují se. Před lety, zejména v letech šedesátých a sedmdesátých XIX. stol. — byla pro české zbraně charakteristickou povrchní úprava v tak zvaném »pražském genu«, který také v cizině byl hojně napodoben. Zejména byla to rytina, tak že na kovových plochách se střídaly výjevy z lovu nebo skupiny zvířet se stilisovaným listovím nebo jinými ozdůbkami, někdy pak skupiny byly od okolí odděleny zlatou obrubou jako rámečkem. V posledních letech tato okrasa ručnic zanikla úplně a české zbraně zdobí se jednotvárnou rytinou dle vzorů anglických nebo německých. — České **p**. má přes svou závislost na cizině přece dobrou pověst, jak nejlépe dokazuje vydatný

poměrně vývoz do Ruska a východních zemí i do Španělska a j. — Vývoz obmezuje se na zboží cennější; naproti tomu kryje se domácí spotřeba velikou většinou importovaným zbožím levnějším. **L i t e r a t u r a.** Bedřich Brandejs, Die moderne Gewehrfabrikation (1881); t., Das Handbuch des Schiesssport (1881); t., Der Schuss (1896); t., Die amtliche Probe der Gewehr-u. Pistolenläufe (1892); t., Zbraně střelné, lovecké, terčovní i obecné (1894); t., Zacházení střelnou zbraní (1902); T. Burian, České p. (»ČČM.«, 1845). *Bs.*

Puškin: 1) P. Vasilij Lvovič, básník rus., strýc Alexandra Sergejeviče P-a (*1770—†1830), sloužil ve vojské a později žil na odpočinku v Moskvě. V l. 1803—04 dlel za hranicemi, jmenovitě v Paříži. Byl znám jako veselý společník a stědrý hostitel. Literární činnost zahájil v časop. »Aonidy« a ve »Věstníku Jevropy«. Byl stoupencem Karamzinův a měl účastenství ve sporech se Šiškovem. Na obranu onoho napsal vtipnou, ale hrubou satiru *Opasnyj sosěd*. Později útočil proti romantikům básní *Kapitan Chrabrov*. Sám byl stoupencem klasicismu a napodobil Horatia, Tibula, Catulla a j., ač ke svému synovci měl neobmezenou úctu. Básně jeho vydány r. 1822 a 1835. Nejlepší vydání pořídil V. J. Sajitov (Petr., 1893), zařadiv do něho i články prosou. »Opasnyj sosěd« vydán byl v Lipsku (1855).

2) P. Aleksandr Sergejevič, největší básník ruský (*26. května 1799 v Moskvě-†29. led. 1837 v Petrohradě), pocházel po otci ze starého rodu šlechtického, připomínaného nejednou v ruských dějinách, po matce byl potomkem Abrama Petroviče Hannibala, oblíbeného černocho Petra Velikého. Vychování dostalo se mu do 12. roku v domě otcovském. Vychovateli jeho byli podle tehdejšího zvyku, přijaté v ruských šlechtických rodinách, Francouzi, kteří vstúpili mu dokonale znalost jazyka francouzského, ač jinak P. v útlém mládí nejevil nic vynikajícího. Dům P-ův byl veden dosti skrovně a zpřevráceně. Kdykoliv přijížděli do Petrohradu, zařízení domácnosti vykazovalo mnohé mezery a nedostatek pevné vůdčí ruky. V jednom pokoji byl starý, drahocenný nábytek, ve druhém prázdné stěny neb slámená židle. Podobně žili v Moskvě, ač dům jejich stal se jakýmsi literárním střediskem, v němž udával tón otec, Sergěj Lvovič, který prostřednictvím bratra Vasilije byl znám s mnohými literáty a v jehož domě i sluhové skládali verše. Matka básníková, žena vznětlivá, milovala více jeho starší sestru Olgu a mladšího jeho bratra Lva (*1806 — †1852). Kdykoliv jej plisnili, utíkal se k babičce Marii Aleksějevě Hannibalové, která později přestěhovala se do domu P-ova a nejednou mladého P-a před hrozícím trestem schovávala ve svém pracovním košíku. Babička byla též jeho první učitelkou rus. jazyka a od ní, jakož i od staré chůvy Ariny Rodionovny, čerpal lásku k ruské starobylosti a k národní poesii vůbec. Okolo 9. roku počal

vášeňivě čísti francouzské knihy a pročel téměř celou, dosti bohatou knihovnu svého otce, skládající se z klassikův XVII. stol. a z básníkův i myslitelův doby osvícenské. Předčasně toto čtení knih, oplývajících erotismem a satirou, rovněž předčasně rozvílo cit a rozum mladikův, a záliba v Molièrovi i příklad domácnosti vedly je k pokusům vlastního tvoření. Rozumí se, že pokusy tyto daly se rovněž francouzsky. Zatím domácí neshody nepomíjely a mladý P. nejednou byl nucen brániti se a vzpírati se ostře projevované vůli svých rodičů. Došlo tam, že mladý básník oblibil si pouze svoji sestru a s radostí opustil rodný dům. Nejprve měl býti dán do jezuitské kolleje v Petrohradě, kde vzdělávaly se děti z nejlepších rodin, ale protekci některých přátel rodiny přijat byl do nově založeného carsko selského lycea, kam vstoupil zároveň s pozdějším básníkem Děl-vigem. Pobyt v lyceu měl na rozvoj jinových rozhodný vliv. Dostalo se mu zde základu všeobecného vzdělání a návodu k samostatné činnosti duševní, třeba že přílišná svoboda chovancův a způsob některých učitelův byl i zde na závadu. Hlavním ziskem, jež mu přinesl pobyt v lyceu, bylo probuzení pravého citu lidské důstojnosti a touha po sebevzdělání. Dále osvojil si zde znalost staroklassických literatur, mythologie a života. Nejvíce ovšem přilnul k ruské literatuře a byl činným spolupracovníkem psaných lycejských časopisův a členem kroužku lycejských novellistův a básníkův. Schopnosti jeho rozvíly se neobyčejně. Mezi spolužáky byl zván Francouzem a oblíben pro své měkké srdce, ač mnozí mu zazlivali jeho neobyčejnou vznětlivost, samolibost a náklonnost k satíře. Podrážděnost, již P. přinesl si již z domu, nalezla zde nové potraviny a rostla ještě více, když básník v některém sporu zůstal přemožen. V lyceu ztrávil P. šest let. R. 1814 objevila se v tisku první jeho básně, posláni k příteli. Ačkoliv tou dobou na Rusi jevil se čilý vlastenecký ruch, mladý P. našel se více motivy milostnými a bakchantskými, napodobuje Horatia, Parniho, Baťušкова, Žukovského a svého strýce. Již v bezprostřednosti citu, v originalnosti myšlenek a smělosti obrazův jeho prvotin lze postřehnouti nejednou spár budoucí síly velikého básníka, jakož i cennou vlastnost, přejímáti od jiných pouze nejlepší a vyhýbat se nedostatkům a vadám svých vzorů. Zajímavo jest, že jedna píseň patnáctiletého básníka znarodněla. Skvělého uznání jeho talentu dostalo se při veřejné zkoušce 8. list. 1815, kdy po přednesu básně *Vospominanije v Carskom Selě*, napsané v duchu Děržavina, ano i Lomonosova, staríčky Děržavin v pohnutí uznal P-a za svého důstojného nástupce. Od té doby počíná se sláva P-ova. I poměr jeho rodičů, kteří přistěhovali se tou dobou trvale do Petrohradu, k němu náhle se změnil. P. stává se básníkem z povolání a přijímá v lyceu návštěvy Žukovského a Baťušкова, kteří ho povzbužují, udílejí mu pokyny atd. Zejména mocný

a blahodárný byl na něho vliv Žukovského, s nímž se spřátelil těsně v létě r. 1815. P. počíná znenáhla poznávat sílu svého talentu a postupem doby z epikurejce a žáka Anakreontova stává se všestranným, přechází od subjektivní lyriky k objektivní, ano i k eposu. Verš jeho stává se ještě lehčím a skvostnějším, obraznost jeho dostupuje mety, před tím na Rusi nepoznané. Kruh jeho literárního vzdělání se šíří, a přední básníci tehdejší vyhledávají s ním přátelství. Celou svou myslí přilnul zejména ke Karamzinovi a Žukovskému a tím i ke všemu, co jevílo se v poesii nového a smělého. Ukončil lyceum byl přidělen k zahraničnímu kollegiu. Petrohradský život jeho vynikal veselostí a bujností, jež však neutlumila v něm nadání. Ale společenské jeho styky byly by se mu staly osudnými. Navštěvuje utvořivší se tehdy přátelské kroužky politické, sympathisoval s mnohým, co zde se dalo, a projevoval své sympathie také verši, které dostaly se do rukou policie. P. měl být poslán na Sibiř, ale přátelům jeho, hlavně Žukovskému a Karamzinovi, podařilo se obměkčiti cara, načež P. poslán na jaře r. 1820 na jih a přidělen k gen. Inzovu. Tou dobou dokončil *Ruslana a Ludmilu*, kterážto báseň zahájila novou dobu ruského básnictví. Poprvé totiž v ní použito národních a starobyklých motivů lidových, což ve spojení s nádhrou obrazů, pružností mluvy a mladistvým zápalem vzbudilo v mladém pokolení právě nadšení. Na jihu P. pobyl čtyři léta. Krátce po svém příjezdu seznámil se s gen. Rajevským, s nímž odebral se na Kavkáz, aby se léčil, a jež navštívil potom v jeho venkovském sídle. Prostřednictvím generálových dcer seznámil se s poesii Byronovou, jakož vůbec pobyt v rodině Rajevských pokládal za nejkrásnější dobu svého života. Cesta na Kavkáz poskytla mu také bohatou zeň literární. Poznal přírodu Kavkazu a jeho hrdé, nepokořené syny, uviděl nádhru Krymu a krásy Černého moře, zbytky tatarské slávy v sídle chrámů krymských, kdežto v Kamence, statku generálově, ocitl se uprostřed krásné stepi maloruské. To vše nemohlo zůstat bez okouzujícího vlivu na jeho poetickou duši. Navrátil se po dovolené k gen. Inzovu, jenž zatím byl se přestěhoval do Kišiněva, počal zde uprostřed zhýřilé mládeže též veselý život, jaký trávil v Petrohradě, vydávaje nejednou svůj život v nebezpečí v soubojích pro spory ve hře a k vůli ženám. Ale ani zde neoddával se nečinnosti a vedle četných lyrických básní napsal zde delší poemata: *Kavkazskij plěnnik*; *Brat'ja razbojniki* a *Bachčisarajskij fontan*. První jest nejvýznačnějším plodem tohoto období a měla stejný úspěch jako *Ruslana Ludmila*. V ní také jsou již patrné stopy vlivu Byronova, jehož zhostil se P. teprve v době pozdější. Kavkazskij plěnnik stal se prototypem veškeré obsáhlé kavkazské poesie a prosy ruské a předmětem četných napodobenin. R. 1823 byl přepracován na velmi populární ballet. V Kišiněvě počal pracovati

také o poematě *Cygany*, čerpaném v jednotlivostech ze života cikánů, s nimiž se potuloval nějakou dobu v stepi. Tamtéž počal psátí nejlepší své dílo, román *Jevgenij Oněgin*. Z menších prací té doby zasluhuje zmínky báseň *Napoleon* a *Pěsň o Věščem Olegě*, co do síly a krásy první plod národního romantismu v Rusku. Význačnou episodou jeho života na jihu byla též doba pobytu v Odesse, kde sloužil u gubernéra jižní Rusi, hraběte Voronceva. Avšak satirický rapportio stěhovavých kobyklách a epigramm na hraběte způsobily, že básník byl odvolán, když zachycen byl ještě jeho soukromý list o atheismu, jež uznával za pravdě nepodobnější. Básník poslán byl k nucenému pobytu do vsi Michajlovské ve pskovské gub., kde uvítán byl nevlidně otcem, s nímž konečně došlo ke zjevné roztržce, tak že tento odjel, zůstaviv ve vsi syna s přestárlou chůvou. Po době bouřlivého mládí P. poprvé ocitl se v tiché samotě, kde dosáhl touženého klidu a kde dokonal se nový blahodárný obrat v jeho životě. Dvě léta, ztrávená ve vsi Michajlovské ve společnosti milých sousedek ze vsi Trigorské, paní Osipové se sestrami a dcerami, byla pro něho novou školou národního života ruského, jehož duchem pronikl se zde docela. Od pobytu svého na vsi zhostil se úplně cizího vlivu a od té doby P. stal se v pravdě prvním ruským básníkem národním. Romantismus jeho studiem Shakespeara nabyt větší opravdovostí, jeho vodítkem byla prostota a upřímnost. Vedle anglického dramatika zabral se do studia ruských dějin a letopisův a plodem tohoto studia bylo drama *Boris Godunov*, které šest let choval v rukopise, obáváje se nepochopení kritiky a obecnstva. Práce ta, založená na základní myšlenke národního dramatu, byla skutečně na tu dobu revolucí proti divadelní tragédii a dostalo se jí plného uznání teprve v době pozdější. Koncem r. 1825 očekávalo P-a nově vážné nebezpečí při potlačení spiknutí dekabristů. P. byl s mnohými z nich blíže znám a po událostech petrohradských očekával s hrůzou, kdy jeho jméno objeví se v seznamě podezřelých. Na štěstí nebezpečí minulo a P. za korunovace Mikuláše I. dosáhl v audienci svolení zdržovati se, kde mu libo. První dobu nově nabyté svobody ztrávil v Moskvě, kde všichni přijímali ho s otevřenou náručí. Pokroková mládež viděla v něm zachráněného přítele krutě ztrestaných dekabristů, jimž věnoval *Poslanije v Sibir*, a stoupenci panujícího řádu radovali se z jeho upřímného smíru s vládou (*Stansy*). Rozptýlený život moskevský nepřekážel mu pracovati. Již v Michajlovské vsi pojal myšlenku založení nového vážného časopisu, a nyní spojiv se s M. P. Pogodinem, založil »Moskovskij Věstnik«. Po tři léta věnoval síly novému listu, sympathisuje s jeho vážným názorem na literaturu, s jeho přesvědčením o práve umění na neobmezenou svobodu, ale bráně se vlivu německé filosofie na ruskou slovesnost. Za

svého pobytu v Moskvě seznámil se také s Mickiewiczem a přátelství jejich potrvalo i v Petrohradě, kde po roce opět se setkali, ano přežilo i polské povstání, jež polského básníka vypudilo z Ruska. Novým pobytům v Petrohradě P. byl velmi zklamán. Rozloučiv se s mládím ve vsi Michajlovské, velmi se byl změnil. Mnozí z jeho přátel dleli na Sibiři, bujně večery veselé mládeže již ho nevábyly. Mimo to policie opět ztrpčila mu tamní život. Chopivši se překladu jedné básně Chénierovy, k níž některý citel dekabristů přičinil poznámku, že jest psána k jejich oslavě, zavedla vyšetřování, jež se táhlo rok a skončilo se tím, že P. jako politicky podezřelý dán pod policejní dozor, pod nímž již zůstal do smrti. Jedinou útechou byla mu literární práce a oblíbeným předmětem jeho studií stala se nyní doba Petra Velikého. Tak na podzim r. 1828 vznikla *Poltava*, opěvující Petra Vel. jako geniálního vítěze nad Švédy a Mazepou a rozkošně líčící krásy maloruské přírody. Počátkem r. 1829 P. seznámil se v Moskvě s Natalií Nikolajevnou Gončarovou a požádal za její ruku. Dostav vyhybavou odpověď, odcestoval na Kavkaz a pronikl se sborem Paskevičovým až k Erzerumu, ano octl se i na rusko-tureckém bojišti a mocí byl odveden z dosahu tureckých kulí. Literárním ziskem této cesty bylo *Putešestvie v Erzerum*. R. 1830 dosáhl konečné svolení k sňatku a byl zasnouben s milovanou dívkou. Svatba měla se konati na podzim a léta básník chtěl užiti k urovnání svých hmotných poměrů, pročež odejel na statek Boldino v nižgorodské gubernii. Zde napsal množství drobnějších prací, jako veršovanou povídku *Domik v kolonne; Razskazy Belkina; Kamennyj gost; Mozart i Salieri; Skupoj rycar; Pirvo vremja čumy* a j. Jmenovitě však dokončil zde proslavený verš. román *Jevgenij Oněgin*, o němž pracoval s přestávkami více než sedm let. Úspěch básně byl na Rusi před tím nevidáný. Brzo byla rozebrána a vyvolala živé spory. Přátelé ztožňovali Oněgina se samým básníkem, odpůrci útočili na ni se stanoviska mravního, Polevoj pokládal ji za vykvět a vtělení romantismu, romantik Bestužev horlil proti její bezosažnosti. Prostí čtenáři byli však uneseni náherou formy a životností obsahu, vidouce v Oněginovi člověka nadaného, plného ideálův, ale bez pevné povahy a vůle, překonaného prostou, mravně zdravou venkovskou dívkou a marně želického svého ztraceného, rozmarilého mládí, a našeli se nádhernými obrazy ruské přírody a rus. života, vylíčenými v románě s nevšední úplností, věrností a poesíí. Z těchto příčin Oněgin povznesl P-a na vrchol slávy, získav mu na druhé straně rovněž mnoho závistí a tajných i zjevných nepřátel. Básníkem vylíčený zde typ jest prvním vzorem »zbytečného člověka«, významného pro tvorbu pozdějších románopticů ruských z let 40tých. V Boldinu P. zdržel se déle, než hodlal, neboť zatím byla vypukla cholera, jež toho roku poprvé na-

vstúpila Evropu. Tím také posunut jeho sňatek, jenž slaven v Moskvě 18. ún. 1831. P. byl na vrchole svého štěstí a cítil se znovuzrozeným. Přestěhoval se trvale do Petrohradu, odkud vzdaloval se pouze na statky a do Moskvy. Jen jedinou výzkumnou cestu podnikl, studuje dějiny vzpoury Pugačeva. V Petrohradě byl přijat do státní služby k ministerstvu zahraničí. záležitosti se slušným 5000 rub. Čas měl však úplně volný a mohl podle libosti studovati ve státních archivech. Výsledkem studia jeho byla *Istorija Pugačevskago bunta* a román *Kapitanskaja dočka*, v němž jeví se prvním v rus. literatuře obhájcem lidí slabých a ponižených, shledávaje i v srdci hrozného Pugačeva city lidskosti. Z té doby pocházejí též jeho drobnější práce *Dubrovskij*, snažící se řešiti složité problémy sociální, *Pikovaja dama*, slučující prvky reálné s fantastickými, *Arap Petra Velikago*, *Jegipetskija noči* a j. Z veršů pak *Klevetnikam Rossiji; Pesni zapadnych Slavjan*; pohádky (o zlaté rybce atd.); *Andžello; Galub*; dramatická nedokončená báseň *Rusalka* a poslední jeho velká propracovaná báseň *Mednyj vsadnik*, hlásající myšlenku, že zájem osobního štěstí třeba podříditi zájmům vše-lidským. Rodinný život P-ův s počátku byl velmi šťastný. Manželka jeho byla vzorem krásy, spojeně s elegancí, prostotou a skromností. Avšak příjmy jeho nevystačovaly na skvělý způsob života na rovní s ostatními aristokraty. K tomu se připojily finanční nesnáze otcovy. Chtěje zachrániti rodinnou ves Michajlovskou, převzal ji ve vlastní majetek a uvolil se vypláceti rodičům a mladšímu bratrovi určitou částku ročně. V tísní pomáhal mu car, uděliv mu na vydání Dějin pugačevské vzpoury půjčku 20.000 rub. a po roce novou půjčku 30.000 rub. Tím však básník dostal se do závislosti na některých nenáviděných jim dvořanech, tak že roztrpčen posléze chtěl se vzdáti hodnosti podkomorího, kterou mu car nedlouho před tím udělil, čímž cara nemile roztrpčil. Chtěje rozmnožiti své důchody, počal vydávati s Pletněvem »Sovremennik«, jenž nabýval rychle púdy a byl by zajisté splnil naděje P-ovy. Avšak r. 1836 rodinné štěstí P-ovo počalo se chýliti ke sklonku. Mladý Francouz d'Anthès, adoptovaný syn hollandského vyslance při rus. dvore, barona Heeckerna, počal se nápadně kořiti choti P-ově a závistníci básníkoví použili této okolnosti, rozšířivše klep, že manželka P-ova udržuje s ním důvěrné styky. P., váže si cti své více než svého života, vyzval mladého barona na souboj, domnívaje se, že on sám jest pisatelem anonymních listů, jež v této příčině dostal. D'Anthès zatím požádal za ruku sestry choti P-ovy a básník souboj odvolal. Ale klepy neustávaly, ani když d'Anthès se oženil, tak že P. byl nucen zakázati mu přístup do své rodiny. Konečně došlo k souboji dne 27. led. 1837, při němž P. smrtelně raněn do břišní dutiny. Před smrtí car zbavil ho starosti o jeho rodinu (mělť P. čtyři dítky, Marii a Natalii,

Aleksandra a Grigorije), vykázav vdově doživotní pensí 5000 rub. a pro každé dítě 1500 rub. Mimo to odpustil dědicům zbytek P-ova dluhu státní pokladně a zaplatil za něho dluhy 92.000 rub., vážnoucí na jeho statcích. Na souborné vydání jeho spisů poukázal dalších 50.000 rub., svěřiv redakci Žukovskému. Soupeř P-ův byl vyloučen z rus. služby a zemřel v Elsasku r. 1895. Tělo básníkovo převezeno bylo v průvodě Aleksandra Turgeněva, dávného přítele básníka, do Svatohorského kláštera blízko vsi Michajlovské a uloženo po boku jeho matky. Význam P-a jako básníka jest pro ruskou literaturu zcela osobitý a vliv jeho všude dosud patrný. Poesie jeho byla vždy nanejvyšší upřímnou a bezprostřední, reální ve smysle věrnosti přírodě, byla vždy živým a mocným protestem jak proti akademické ztrnulosti a prostřednosti, tak proti sentimentální neupřímnosti. Kotvic hluboce v národní půdě, jest zároveň všelidskou, proniknutou vnitřním zářem milující duše lidské. Hluboká pravdivost jeho citu a zdravý jeho smysl vyvyšují jej nade všechny literární školy. P. jest také tvůrcem rus. literární kritiky a dokonavatelem díla, počatého Lomonosovem a jeho nástupcem Karamzinem. Vytvořil totiž bohatý, pružný literární jazyk ruský, jímž sám dokonale vládl. O jeho vlivu na celá pokolení svědčí literární škola básníků jeho doby i doby pozdější, jakož i jeho přímý, bezprostřední vliv na Gogola. Souborná sbírka jeho básní objevila se poprvé r. 1826. Sebrané spisy vyšly po jeho smrti (Petrohr., 1838—41, 11 d.). První kritické vydání pořídil Anněnkov (t., 1855—57), připojiv celý díl »Matériálov dlja biografiji i ocenki proizvedenij P-a«, který pak byl vydán o sobě (t., 1873). Z pozdějších zasluhuje zmínky vydání Jefremova a jmenovitě vydání Morozova (t., 1887, 7 d.), podniknuté Literárním fondem a opatřené kritickými poznámkami. Vydání toto přineslo 7 dříve netištěných básní P-ových. Z levných vydání těší se popularitě Suvorinovo a Polivanovo. Literatura o P-ovi jest velmi bohatá. Z nejdůležitějších prací uvádíme: Anněnkov, A. S. P. v Aleksandrovsckuju epochu (Petr., 1874); t., Vospominanija i kritičeskije očerki (t., 1881); P. J. Bartěněv, A. S. P., matériály dlja jeho biografiji (Moskva, 1855); L. Majkov, Istoriko-literaturnyje očerki (Petr., 1895); A. N. Pypin, Istoričeskije očerki (2. vyd. t., 1885); t., Charakteristika literaturnych mněnij ot 20tych do 50tych godov (2. vyd. t., 1890); t., A. S. P. (»Věstnik Jevropy«, 1895); J. K. Grot, P., jeho licejskije tovarišči i nastavniki (Petr., 1887); P. Vjazemskij, A. S. P. po dokumentam ostafjevskago archiva (t., 1880); A. Nězelenov, A. S. P. v jeho poesii (t., 1882); t., Šest' statěj o P-ě (t., 1892); V. J. Mežov, Otkrytije pamjatnika A. S. P-u v Moskvě v 1880 g. (t., 1885); t., Puschkiniana (bibliografie prací o P-ovi, překladů atd., t., 1886); V pamjat' pjatiděsjatiletija končiny A. S. P-a (t., 1887); Vl. Solovjev, Sud'ba P-a (t., 1898);

S. J. Ponomarev, P. v rodnoj poeziji (t., 1888); S. Librovič, P. v portretach (t., 1890); K. K. Danzas, Poslednije dni žizni i končina A. S. P-a (t., 1863); V. Zelinskij, Rus. kritičeskaja literatura o proizvedenijach A. S. P-a (Moskva, 1887—97, 5 částí); J. Voskresenskij, Jevgenij Oněgin (rozbor, Jaroslavl, 1887); t., Lirika P-a (Moskva, 1888); V. A. Kačanovskij, P., kak vospitatel rus. občestva (Kazaň, 1888); N. Strachov, Zamětki o P-ě i drugih poetach (2. vyd. Kijev, 1897); S. Južakov, Ljubov i sčast'je v proizvedenijach A. S. P-a (Oděssa, 1895); J. Ždanov, O dramě P-a »Boris Godunov« (Petr., 1892); Vinogradov, P. kak chudožnik (Moskva, 1896) a j. Překladů z P-a do všech kulturních jazyků jest velická řada. Pokud se týká P-a v literatuře české, překládali u nás z něho zejména Bendl, Krásnohorská, Táborský, Jung a j. »Rus. knihovna« vydala svazek jeho prosaických spisů s delším životopisem z pera J. Hrubého. Jinak odkazujeme na podrobnou a výstižnou studii V. A. Francova, A. S. P. v češskoj literatuře (Petr., 1898). Šnk.

Puškovzdorná zástita pro zákopníky pracující na zápruzích již na blízku nepříteli skládá se z o celového plátu 83 cm vysokého a 63 cm širokého, opatřeného operákem nahoře šarnýrem přidělaným, obloukem stejně připevněným k dolejší třetině operáku a popruhům k nošení. Dole je plátem prorážena průstřelníčka (v. t.) a otvor pro oblouk a ke plátu přinýtovány dva háky s oušky ku přepětí popruhu a nahoře jeden hák na upevnění oblouku. Zákopník pochodem ku předu nese p-nou z-tu se složeným zvenčí operákem za popruh na prsou a břichu, a když došel místa práce, klekne, postaví operák na zemi, vyprostí z-tu z popruhu, a posune plát, nachyluje jej mírně na zad, po oblouku potud zpět, až dolní kraj plátu dosáhne země. Potom vysune obloukem operák ven potud, až kruh oblouku se dotkne plátu. Za p-nou z-tou tak postavenou asi jako stupnice k malování, nebo prvobytná tabule školní, nebo síť na prohazání písku, zákopník může leže stříletí průstřelníčkou anebo shýbnutý hrabati. Má-li pracující posunouti se ku předu jen na 25—30 cm nepřerušiv krytí, klekne, pozdvihne trochu plát a pošoupe na předu, až plát stojí kolmo, a potom opět jej rozepře operákem. FM.

Puškvorec, bot., viz *Acorus*.

Pušpan, bot., viz *Buxus*.

Pušperk (*Busberg, Puschberg*), ves v Čechách, hejtm. a okr. Klatovy, fara a pš. Poleň; 20 d., 190 ob. č. (1890), popl. dvůr a chmelnice Jaromíra hr. Černína z Chudenic. Opodál na skalnatém vrchu zříceniny hradu P-a čili »Fuchsberka« a kaple sv. Václava z r. 1600. Hrad býval zbožím královským, jenž často buď darován nebo zastavován rozličným pánům. Poněvadž Břeněk z Ronšperka činil odtud loupeživé výpravy do okolí, vytáhli (r. 1473) Klatovští proti němu palem, hradu dobyli a jej pobořili.

Puš'adlo viz Baňka lazebnická.

Puštica, bot., 1) viz Mechovitá rostlina a Plod, str. 934 b; 2) rod rostlinný, viz Lindernia.

Puštik, zool., viz Sova.

Pušto, řeč Afgánů, viz Afgánistán, str. 334 b.

Put' (путь, nyní cesta, srv. čes. pout'), ve starším pravě rus. 1) všeliký prostředek k dosažení nějakého důchodu, tedy všeliká živnost, všeliké hospodářské požitčnosti, jako rybi loviště, brtní obvody (бортные ухажья), bobří hony a j.; 2) správa jistého oboru palácového hospodářství velikých a úředních knížat (tedy p. sokolnický, lovců, stolnický, čišnický); bojaři, kteří vedli správu jednotlivých hospodářských oborů, nazývali se bojary putnými; 3) právo jakož i listina vydaná na p. v obou smyslech hořejších; 4) ustálený obyčej nebo fád.

Pútahy viz Indie.

Put and call [-end kól], angl., ujímá se jako pojmenování bursovních obchodů stělačových, jež záležejí v tom, že si strana vymíni, že může týž papír za určenou cenu prodati nebo koupiti. Rozhodnutí řídí se tím, zda v čas dodání cena je nižší či vyšší. *Pčka.*

Putata viz Putjata.

Putatin viz Putjatin.

Putativní manželství (*matrimonium putativum*) viz Manželství, str. 802 b.

Putbus, městečko a panství na ostrově Rujaně při želez. trati Bergen-Lauterbach v Pomoranech, ve vlád. obvodě stralsundském, má 2080 obyv. (1895); residenční zámek knížat z Putbusu, v němž jest bohatá sbírka starožitností, s kostelem, parkem a oborou, paedagogium, divadlo, parostrojní pivovar a nedaleko mořské lázně B e d ř i c h a Viléma.

von **Putbus**, jméno rodiny knížecí a hraběcí, vedlejší linie starých, v hlavní linii r. 1325 vymřelých knížat ostrova rujanského. Praotcem jejich jest Jostislav I., jenž dostal od bratra, knížete Jaromara I. r. 1193 zámek Pudbus (Podebusk), 15 vesnic a ostr. Jasmund. R. 1483 rozdělili se v dvě linie, dánskou a rujanskou (vymřelou r. 1702). Dánská pošlost dosáhla říšského hrabství (1727) a dědičného marsálství v Předních Pomoranech a na Rujaně (1787). Hrabě Vilém Malte von P. (†1854; srv. životop. Spreuův. [Berlín, 1886]) povýšen r. 1807 v knížecí stav švédský i v potomstvu svém po meči, kterážto důstojnost potvrzena r. 1815 Pruskem. Nástupkyní jeho byla choť Luisa, r. 1860 pak vnuk její, kníže Vilém Malte (*1833), od r. 1861 oprávněný k titulu »Jasnostik«, člen panské sněmovny, nejvyšší číšník (do r. 1888) a dědičný marsál knížetství Rujanského a země Bartské.

Puteal slula starým Římanům obruba studně (*puteus*), jak je dosud vidáti v atriu a peristyliu domů pompejských. Podobně jako templum ohrazováno též místo blesem zasažené. Na foru římském blíže chrámu Kastorova nalézalo se p. Scribonii Libonis, jehož podoba prve známá z mincí rodu Scriboniova

dotvrzena i posledními výkopy na foru. Jiné p. na komitiu uváděno ve spojení s legendou o Attu Naviovi. *klk.*

Puteani (von Puteani, de Puteanis), příjmení rodiny panské, kterážto rytířský stav sem z Vlach přinesla. Prědek jejich Erhart, c. k. nejvyšší, oženil se v Čechách s M. Majdalenou Lamotkou z Frinтроppu, která r. 1664 za díl otcovský obdržela statek Wüstung a Bunzendorf. Zůstavil několik synův, z nichž nejstarší Petr Antonín (†j. 1696) držel Wüstung a ostatní usadili se různě po Čechách. Petr byl ženat s Annou Dorotou Strouchovnou z Chlumku a zůstavil syny, z nichž František Rudolf zemřel bezdětek. Ferdinand Felix držel v l. 1718—22 Těchozub a zemřel r. 1742 v Borotíně zůstaviv potomky. Bratr jeho nejstarší Antonín František držel do r. 1709 Nový Dvůr a pak Zubří, jež r. 1721 prodal. Býval hejtmanem čáslav. kraje a zemřel r. 1723 zůstaviv z manž. Kateřiny Jestříbské z Ryzemburka (†1755) syna Josefa Františka. Tento vyženil s manželkou Zuzanou, ovdovělou a rozenou Mladotkou ze Solopisk, statek Ostředek, který r. 1752 prodal a za to koupil Soutice. Po smrti první manželky oženil se r. 1758 po druhé s Renatou ovd. Hubaciovou roz. Zárubovou (†1770) a zemřel r. 1766 v Praze (2. února vezen k pohřbu do Soutic). Jeho syn Josef Frant. Antonín (*1749 v Ostředku) držel Soutice, na nichž hospodaře přes půl století přivedl hospodářství k takovému zvelebení, že bylo vzorem všem statkům okolním. Úředníci hospodářští, cvičení ve škole od něho v Souticích zřízené, bývali hledáni od jiných panů, jakož i on sám měl vrchní dozorství nad mnohými a rozsáhlými panstvími. Majestátem z 3. čce 1782 povýšen do panského stavu král. Čes. Zemřel I. dub. 1836 a pohřben na hřbitově soutickém. Soutice r. 1837 od dědicův prodány. Z manž. Aloisie Barbory Mladotky ze Solopisk zůstavil několik synův: 1. Jan koupil r. 1810 Vyklantice od Karla sv. p. Macka z Leiberichu, otce manželky své M. Terezy, kteréž držel po něm syn Edvard. Kromě této panské pošlosti žili mnozí z rytířského stavu, jichž spojitost není na snadě. R. 1786 žili bratři Matěj, opat řádu cisterc. u Cách, František, Jan Josef a Antonín, Jan Tadeáš, Jáchym, též Antonín Václav, syn Antonínův, kteří nemajíce žádného statku sloužili většinou v c. k. vojstě. *Sčk.*

Puteanus: 1) P. Erycius, vl. Hendrik van de Putte, franc. Henri du Puy. Dupuy, filosof a hudebník holl. (*1574 ve Venlo — †1646 v Levně), zdržoval se dlouho v Itálii, kde stal se r. 1601 professorem výmluvnosti v Milaně, po smrti Justa Lipsia povolán r. 1606 za profesora staré literatury do Levny. Napsal: *Theatrum historicum imperatorum austriacorum* (Brussel, 1642); *Historiae insubricae lib. VI* (Levna, 1614, Lips., 1678); *Epistolarum centuriae IV* (Antverpy, 1595 aj.); *Epistolarum pro mulis* (Levna, 1612); *Suada Attica* t., 1615); *De stipendio militari apud*

Romanos (t., 1620); *Pecuniae Romanae ratio* (t., 1620); *De nudinis Romanis liber* (t., 1646). V hudební vědě byl zarytým odpůrcem solmisače. Napsal *Modulata Pallas sive septem discrimina vocum* (1599), v 2. vyd. pod názvem *Musathena sive notarum heptas* (1602); *Pleias musica* (1600), v 2. vyd. jako *Iter Nonianum seu dialogus qui Musanthenae epitomen comprehendit* (1602).

2) P. Petr, vl. Pierre du Puy n. Dupuy, historik a právník franc. (*1582 v Agenu-†1651 jako bibliotekář v Paříži). Byl přítelem de Thouovým a proslul zvláště svými *Traité des droits et libertés de l'Église gallicane* (Pař., 1699, 3 sv.), krom nichž sepsal: *La condamnation des Templiers* (1654); *L'histoire du schisme d'Avignon* (t. r.) a *Histoire des plus illustres favoris anciens et modernes* (t. r.).

Puteaux [pytó], město ve franc. dep. Seine, arrond. Saint Denis a kantoně Courbevoie, na lev. bř. Seiny, na úpatí Mont-Valérienu, proti lesíku Boulogneskému, na trati Paříž-Versailles, má 19.769 obyv. (1896), evang. a katol. chrám, četné továrny na sukna, barvírny, tiskárny látek, lučební továrny, státní zbrojírnu, výrobu minerálních vod, čalounů, čtené villy, vychovávací ústavy a j. *Tšr.*

Puteoli viz Pozzuoli.

Püterich Jakob v. Reichertshausen, básník něm. (*1400 — †1469), autor *Ehrenbriefu* (1462), delší básně ve sloze Titurela sepsané a věnované ovdovělé arcivévodkyni Mechthildě Rakouské, dceři falckrabí Ludvíka. (Viz Německo, str. 120 a.) Ehrenbrief otištěn v »Zeitschrift für deutsches Altertum« (sv. VI.).

Puticuli [-kuli] (*puticulae*, lat.), u Římanů jméno hromadných hrobů, do nichž ukládány byly mrtvoly chudší třídy lidu a otroků, kteří si nemohli zaplatit hrob zvláštní. Takové pohřebiště chudých objeveno bylo v Římě při výkopech r. 1875 na vrchu Esquilinském za starou hradbou Serviovou. Jsou to jámy do tufové půdy vykopané, obyčejně 5 m dlouhé a 4 m široké. *Pk.*

Putifar čili Potifar (t. j. oddaný bohu Ra) podle biblického vyprávění (I. Mojž. 39) náčelník těl. stráže jednoho z Faraonův egyptských; jeho choť chtěla svěstí cudného Josefa (v. t. 1).

Putignano [-náno], město v ital. prov. barské, má 12.161 obyv. (1891) zabývajících se tkalcovstvím, ovočkářstvím, vinařstvím a ovocnictvím.

Putim, far. ves v Čechách nad ř. Blanici, hejtm., okr. a pš. Písek; 132 d., 831 ob. č. (1890), kostel sv. Vavřince (ve XIV. stol. far.) s hrobkou Radkoviců z Mirovic a náhrobky Vrabských z Vrabí, 2tř. šk., želez. stanice na trati Protivín-Písek, mlýn a přes Blanici dva železné mosty z r. 1884 a z r. 1889. P. připomíná se r. 1205.

Putimov, ves v Čechách, hejtm., okr., fara a pš. Pelhřimov; 42 d., 250 ob. č. (1900), 1tř. šk.

Putivl (rus. Путивль), új. město v rus. gubern. kurské na ř. Sejmě blízko železn. trati

Kijevsko-voroněžské dráhy, má 8965 obyv. (1897), 9 kamenných a 2 dřevěné chrámy, mužský klášter, dívčí progymnasium, řemeslnickou a měšť. školu a zbytky starého opevnění. — Putivlský újezd zaujímá plochu 2870 km², má povrch na s. nerovný, na j. stepní. rovny a nízký, z řek jest hlavní Sejm, z užitečných nerostů dobývá se vápenec, fosforit a ruda železná. Obyvatelů jest 155.898 (1897), většinou Malorusův a pravoslavných, kteří žijí se hlavně orbou (žito, oves a pohanka); průmysl jest nepatrný, větších závodů 312, škol 30. *Tšr.*

Putjata Nikolaj Vasiljevič, spisovatel rus. (*1802 — †1877), byl pobočníkem gen. gubernátora Zakrevského ve Finsku, kde seznámil se s Baratynským a jeho prostřednictvím s Puškinem. Přátelské dopisy Baratynského otiskl v »Rus. Archivě« (1867). Později žil v Moskvě a byl předsedou společnosti přátel rus. literatury. Z jeho prací uvádíme: *Obozrěnije žizni i carstvovanije Imperatora Aleksandra I.* (»Děvťatnadcatyj Věk« Bartěněva); *Kazn děkabristov* (»Rus. Archiv«, 1881); *Andrej Nikolajevič Muravjev* (t., 1883); *O grafně J. P. Rastopčinoj* (t., 1865) a pod. Srv. jeho nekrology z pera Bartěněva (t., 1878).

Putjatin (Путятинъ) : 1) P. Rodion Timofejevič, kazatel ruský (*1807 — †1869), byl professorem slovesnosti v jaroslavském semináři a proslul svými úvahami, jež otiskoval od r. 1842 s názvem *Kratkija poučeniija* a které pro svoji přístupnou formu a znalost života rus. lidu došly takové obliby, že do r. 1894 dočkaly se 22 vydání. Některé otiskl Galachov též ve své Chrestomatii jako vzor duchovních řečí.

2) P. Jevfimij Vasiljevič, státník rus. (*1803 — †1883), vzdělal se v námořní škole a v l. 1822—25 vykonal cestu kolem světa, načež r. 1842 poslán v diplomatické věci do Persie, kde dosáhl značných výhod pro rus. obchod. R. 1852 poslán byl do Japonska a sjednal v Simodě výhodnou obchodní smlouvu (1855), kterou rus. kupcům otevřeny byly japonské přístavy. Výpravu tuto vyličil Gončarov v proslulé práci »Fregat Pallada«. R. 1858 ujednal smlouvu s Čínou, která otevřela Rusům nejen přístavy, ale i vnitřní provincie čínské. Podobných výhod získal i na Japonsku. V l. 1858—61 byl vojenským jednatel v Londýně a r. 1861 jmenován ministrem osvěty, avšak po 5 měsících následkem studentských nepokojů, vyvolaných nařízením o immatrikulaci, odstoupil a stal se členem státní Rady. Napsal též několik odborných pojednání (»Morskoj Sbornik«, 1856 a 1860) a *Projekt preobrazovanija morskich učebnych zavedenij s učr děnijem novoj gimnaziji* (Petr., 1860).

Putkov viz Budkov 4).

von **Putlitz** Gustav Heinrich Gans, básník něm. (*1821 — †1890). Studoval práva v Berlíně a v Heidelberce, byl správním úředníkem vládním v Magdeburce (1846—48) a žil pak střídavě na statku svém a v Berlíně nebo cestoval. Potom stal se intendantem

dvorního divadla zvěřinského (1863) a byl v l. 1867—68 dvorním maršálkem pruského korunního prince. Odtud byl oddán výlučně spisovatelství. V l. 1873—89 byl gener. intendantem dvorního divadla v Karlsruhe. Pověst jeho založila pohádková kytice *Was sich der Wald erzählt* (1850; 48. vyd. 1892) a *Vergissmännicht* (19. vyd. 1890). Krom toho P. psal veselohry, jichž 4 sv. vydal v l. 1850—55, novou řadu o 4 sv. 1869—72, a z nichž některé přeloženy do češt. Jsou půvabné a provanuty cituplným humorem. Z nich pozoruhodnější jsou: *Die blaue Schleife*; *Badekuren*; *Der Salzdirector*; *Spielt nicht mit dem Feuer*; *Um die Krone*; *Rolf Berndt* (1881), *Die Idealisten* a *Das Schwert des Damokles* (1863). Úspěchu dosáhl P. též dramaty: *Das Testament des grossen Kurfürsten* (1858); *Waldemar* (1862); *Wilhelm von Oranien* (1864) a tragédií *Don Juan d'Austria* (1860). K tomu přistupuje prosa: *Brandenburgische Geschichten* (1862); *Novellen* (1863); životopis *Immermannův* (1870, 2 sv.); romány *Die Halben* (1868), *Walpurgis* (1869), *Die Nachtigall* (1872, 2 sv.), *Funken unter Asche* (1871); *Theater-Erinnerungen* 1873, 2 sv.), *Croquet* (1878, 2 sv.); *Eisen* (1879, 2 sv.); *Das Frölenhaus* (1881); *Das Maler-Majorle* (1883) a *Mein Heim*, upomínky z dětství a mládí (1885). — Vdova P-ova Alžběta, rodem hrab. K ö n i g s m a r k o v a, vydala jeho životopis (Berl., 1894, 3 sv.).

Putna: 1) P, ř e k a v Rumunsku (v Mul-tanskou), pr. přítok Seretu, vzniká spojením několika pramenů stékajících s hory Mussato (1397 m) v Sedmíhradsku, teče k vjv. až ke vtoku Zabaly, která vlevá se do P-ny s j., pak se obrací k vsv., pak k jiv., přijavši ř. Milkov, teče k jv. a ústí po toku dl. 130 km u Lunguetsu. — 2) P, distrikt t. mezi 45° až 46° 20' s. š. a 26° 29' 27' 30' v. d. Gr., jest ohraničen na s. distr. Bacau, na z. Karpaty, na v. Seretem a na j. distr. Buzeo a Rimnicu-Serat, měří 3310 km² a má 15040 obyv., t. j. 46 na 1 km². Západní a severozáp. část jeho jest hornatá, pokrytá lesy a bujnými pastvinami, zbytek pak jest rovina s velmi úrodnou půdou. Na vých. hranici teče Seret, který přijímá odtud ř. P-nu na j. a Trotusu na s. Hlavním zaměstnáním jest orba a lesnictví, v jižní části distriktu kvete vinařství, zvláště proslulé jest víno z Odobesci. Údolím Seretu vede železniční trať. Distr. dělí se na 5 okresů, hlavní město jest Focsani. — Srov. Dimitrie Rota, Districtul P. (Focsani, 1885). Tšr.

Putnam [pötnem], město ve Spoj. Obcích sev.-amer. ve státě Connecticut a hrabství Windham, 64 km na vsv. od Hartfordu, na trati Boston-New York s odbočkou na New London, má 6512 obyv., vyšší školy, 7 továren na látky vlněné a bavlněné a 6 na zboží obuvnické. Tšr.

Putney [pötni], vých. předměstí Londýna, na jihu Temže 10 km od chrámu sv. Pavla a proti Fullhamu. K Londýnu bylo přivtěleno r. 1888. V P. soustředěje se veslařský život Londýna a jest východiskem každoročních závodů veslařských mezi Oxfordem

a Cambridgei. V P. narodil se Tomáš Cromwell a dějepisec Gibbon; zemřel zde Pitt ml.

Put or call of more [put or kól of mór], angl., jsou bursovní obchody, jež mimo anglickou bursu nalézáme jediné na bursách rakouských jako obchody násobné (*Nochgeschäfte*). Strany se smluví, že kupující má právo požadovati v den dodání dvoj-, troj- i vícenásobné množství papíru, než bylo smlouveno, anebo že prodávající může dodati několikrát více než dodati má. Pčka.

Putorius, zool., viz Kunovité šelmy, Mink, Norek, Tchoř.

Pütové z Castolovic viz z Častolovic.

Putrefactio [-fakcio], lat., viz Hniloba.

Putridní, z lat., hnijíci, hnilobný.

Putschen viz Bučí 2).

Putschirn viz Pučirna.

van de **Putte:** 1) Hendrik, historik, viz Puteanus 1). — 2) P. státník, viz Franssen van de Putte.

Pütten viz Pitten.

Pütter J o h a n n S t e p h a n, vynikající právník něm. (*1725 v Iserlohn — †1807 v Gotinkách). Studoval v Marburce, Halle a Jeně. Habitoval se r. 1744 v Marburce; r. 1746 stal se v Gotinkách mimořádným a r. 1753 řádným profesorem. Provázel r. 1764 a 1790 kurfiřtské poselstvo brunšvické k volbě císaře. R. 1797 stal se ordinariem právnícké fakulty. V 2. pol. XVIII. stol. P. býval rozhodující autoritou v otázkách státoprávních i v soukromoprávních záležitostech knížecích. Napsal: *Elementa juris priv.* (1748, 3. vyd. 1776); *Elem. juris publici Germ.* (1754, od r. 1770 pod záhl.: *Institutiones juris publ. Germ.*, vyd. 6. v Gotinkách 1802; něm. od hr. Hohenthala, s pozn. sen. Grimma, v Bayreuthě (1791); *Entwurf einer jur. Encyclopädie* (1757); *Primae lineae juris priv. principum Germaniae* (1. vyd. 1768, 3. vyd. 1789); *Sylloge comment. jus priv. illustrantium* (1768, 1779, 1789); *Der Büchernachdruck* (1774); *Beiträge zum deutschen Staats-und Fürstenrechte* (Got., 1777, 1779, 2 sv.); *Erörterungen und Beispiele des deutschen Staats-und Fürstenrechts* (t., 1790—97, 2 sv.); *Vollständiges Handbuch der deutschen Reichshistorie* (t., 1762; 2. vyd. 1772); *Grundriß der Staatsveränderungen des deutschen Reichs* (1763); *Historische Entwicklung der heutigen Staatsverfassung des Deutschen Reichs* (Gotinky, 1786—1787, 3 sv., 3. vyd. 1798; přel. do angl.; hlavní dílo P-ovo); *Specimen juris publ. et gent. medii aevi* (t., 1784); *Literatur des deutschen Staatsrechts* (t., 1776 až 1783, pokrač. od Klubera, Erl., 1792); *Geist des Westphäl. Friedens* (1795); *Ueber die Mischeirathen deutscher Fürsten und Grafen* (1796). Napsal též svou autobiografii (*Selbstbiographie*, Gotinky, 1798, 2 sv.).

Putti (ital. »děti«) jsou v architektuře renaissanční a jejím uměleckém průmysle nahé postavy dětské, jež nesou štíty, festony a p. Také vyskytují se jako velmi půvabné motivy v malířství i plastice, zobrazující různá zaměstnání lidská dětskými hrami. Kzl.

von **Puttkamer** Robert Victor, státník pruský (*1828 ve Frankfurtě n. O. — †1900 na svém statku Karzinu v Pomořanech). Vstoupil do služeb státních byl referendárem, pak vládním assessorem, úředníkem v ministersvě obchodu, r. 1860 byl landratem v demminském okrese a za vojny r. 1866 ustanoven civilním kommissářem pro Moravu. R. 1871 stal se vládním praesidentem v Gombině, pak r. 1874 v Metách. Byv zvolen poslancem na říšský sněm, přidal se k něm. konservativcům a jmenován vrchním praesidentem provincie slezské r. 1877, pak ministrem kultu a vyučování na místo Falka. Zastával politiku konservativní a příznivou orthodoxním evangelíkům. Výnosem z 21. led. 1880 zavedl do pruských škol zjednodušený německý pravopis, t. zv. pravopis P-ův. R. 1881 převzal ministerstvo vnitra a stal se vicepraesidentem pruského státního ministerstva. Bedřich III. jej však propustil r. 1888 za příčinou jeho chování při volbách. Vilem II. jmenoval jej r. 1891 vrchním praesidentem pomořanským. R. 1899 odešel na odpočinek.

2) von **P. Maximilian**, státní sekretář Els. — Lotrinska (*28. čna1831), studoval práva, potom věnoval se službě soudcovské, od r. 1867—71 byl členem pruské sněmovny poslanecké, až do r. 1881 členem říšského sněmu, kde vstoupil do strany německoliberalní, která podporovala politiku Bismarckovu. V l. 1889—1902 byl státním sekretářem pro Elsasko-Lotrinsko; dne 19. čce 1902 podal žádost za propuštění. — Jeho manželka Alberta, roz. Weise (*1849) známa jest svými překlady z franc. (Alfreda de Musset) a ital. (Dante) a pracemi pův.: *Kaiser Otto III.* (hist. drama, 1883); *Dichtungen* (1885); *Akkorde und Gesänge* (1889); *Offenbarungen* (1894); *Vergangenhzeiten* (1899) aj.

Püttlingen, obec v prus. vlád. okrese trevirském, kraj Saarbrücken, na trati žel. dr. Saarbrücken-Konz, má 7781 obyv., doly kamenouhelné.

Püttner Jan Karel, malíř čes. (*1821 v Plané v Plzeňsku — †neznámo kdy). Otec jeho, rakouský důstojník, usadil se v Plané po válkách franc. Syn oblobil si malířství již v mládí; rok pracoval též v továrně na porculán u Karl. Varů. Potom se odebral do Vídně, kde vlivem Van Haanenových oddal se krajinomalbě, již obsahově určoval několikaletý pobyt v Uhrách (po r. 1842). Halský pobyt (1846—47) přivedl P-a k marinářství, jež vedlo jej na Helgoland (1850), do Hamburka, do Ameriky (1851—53), později do Skotska, Norska a Švédska a do Dalmacie, kdež konal studia k výjevům z bitvy u Visa. Obrazů P-ových je přes 3000 v majetku soukromém. Seznam obrazů ve Vídní vystavených má Wurzbachův slovník životopisný (XXIV. 61 sl.).

Putumayo, přítok. Amazonské, viz Iča2).

Putz z A d l e r t h u r n u, příjmení rodiny prvotně městské, pak slechtické, jejíž předek Tomáš Kornel byl hejtmanem na Poděbra-

dech a Kolíně a měl syny Jana a Marka. Onen 28. srp. 1631 obdarován erbem, aby se psal P. de Turaquila neb z A. a do erbu si zvolil studní (*puteus*, *putz*) a půl orlice střídavě. Stal se pak rentmistrem v král. Českém (1635), r. 1637 c. k. radou, též byl radou dvorské komory a majestátem z 30. září 1650 povýšen do rytířského stavu starož. rodův. R. 1650 koupil Podsedice, r. 1651 Mimoň s Děvinem. Majestátem 2. srp. 1658 povýšen s bratrem (jenž 14. list. 1658 také obdržel inkolát v Čechách) do stavu říšských rytířův. Zemřel ve Vídní r. 1660 zanechav z manž. Juliany Barbory Rynkartky z Miltenau syny Jana Františka Edmunda a Jana Ignáce Dominika. Onen dostal za díl Mimoň, tento Podsedice. František byl radou komory a správcem horních měst, koupil r. 1667 statek Dlažkovice a zemřel 7. čna. 1674 bezdětek. Bratr jeho Jan Ignác byl radou dv. a kom. soudu, dědil statky po bratru a majestátem 11. květ. r. 1686 povýšen do panského stavu král. Česk. rodův starožitných. Od r. 1676 ženat byl s Terezou Františkou Freislebenovou z Bischofen (†1707), s níž založil a r. 1712 dokončil kostel sv. Trojice na Novém městě Pražském. Zemřel v Praze 28. led. 1718 a pohřben v kostele sv. Víta, jsa toho rodu po meči poslední. Jména jeho dědily dcery, totiž Marie Tereza Estera (manž. Ludvíka hrab. z Hartigu) Mimoň a Marie Anna (od r. 1719 manž. Ferdinanda hr. Hrzána z Harasova) Podsedice a Dlažkovice. Dotčený Marek byl hejtmanem na Schrattenbachu a zemřel r. 1662 zůstaviv syny a dcery. Syn Jan Marek zdědil po něm v Čechách statek Vlastějovice, jež r. 1678 prodal. R. 1680 dostal z rakouské kanceláře stav panský, což r. 1695 rozšířeno i na král. České. Zemřel r. 1700 ve Vídní zůstaviv tuším jen dcery. Ščk.

Putzbühl, Putzbüchl, viska v Čechách, hejt. Týn Horš., okr. Hostouň, ps. a fara Mutěnin; 6 d., 37 ob. n. (1890).

Putznried viz Počinovice.

Putzig viz Puck.

Putzlitz viz Pucnice.

Puvis de Chavannes [pyvi d'šavan] Pierre, proslulý malíř franc. (*1824 v Lyonu — †1898 v Paříži). Byl syn baňského inženýra a po studiích humanitních odebral se na cestu do Italie, jež rozhodla o jeho povolání uměleckém. Učil se pak malířství u Scheffera, r. 1848 znova navštívil Itálii, načež ztrávil několik měsíců v Paříži v atelieru Delacroixové a Coutureové. Několik jeho prvních obrazů bylo v Saloně zamítnuto až na obraz *Mrtvý Kristus* (1850). Náhodou začal se zabývat malbou nástěnnou a usilovnou práci dovedl později vyniknouti na tomto poli umění malířského tak, že náleží k prvním dekoracním malířům všech dob. Z prací jeho velmi četných uvádíme předem: *Návrat z lovu* (1859, mus. v Marseille); *Concordia a Bellum* (1861); *Práce a Odpočinek* (1863, dekor. malba musea v Amiensu); *Podzim* (1863, mus. v Lyoně); »Ave,

Picardia nutrix« (1865, dekor. malba mus. amienského); *Fantasie* (1866); *Spánek* (1867); *Hra* (1868), pro »Cercle de l'Union artistique«; *Massilia, kolonie řecká; Marseille, brána Východu* (1869, malby na schodišti musea marseillského); olejomalby *Marí Magdalena na poušti* (1870); *Naděje* (1872); *Léto* (1873) v muzeu v Chartres; nástěnné malby v radnici poitierské: *Karel Martell vítězí nad Saracény; Radegonde v klášteře Sv. kříže* (1874); řada kartonů pro Pantheon: *Svatá Genovefa, jimiž umění P-ovo dostupuje svého vrcholu; Marnotratný syn; Dívky na břehu mořském* (1879), *Chudý rybář* (1881, v muzeu Luxemb.); *Ludus pro patria*, dekorace v mus. amienském; *Libezná země*, dekor. panneau pro hôtel Bounat (1882); *Scn* (1883); *Rhóna a Saóna* (1886); *Inter artes et naturam*, dekor. malba v muzeu rouenském, malby ve velikém amfiteatru Sorbonny; *Léto, Zima* v radnici pař., tamž *Viktor Hugo podává svou lyru městu Paříži* (1894); *Vergilius, Aischylos, Homéros, Dějiny Astronomie* pro knihovnu bostonskou. Poslední jeho práce byly ještě *kartony ze života sv. Genovefy* pro Pantheon (1898). Obrazy P-ovy vynikají přesnou skladbou a pevnou kresbou, svědčící o dokonalé znalosti forem, pak zvláště osobním, originálním slohem a vznešenou velikostí. Zvláštního půvabu nabývají harmonickým souladem mezi figurální částí a krajinným pozadím. Kolorit ovšem jest jednoduchý (většinou převládá šedivý tón celkový), ale nadmíru vážný, jenž spolu s komposicí vyniká daleko nad obyčejnost. R. 1890 při rozkolu »Société des artistes français« **P. de Ch.** následoval Meissoniera a založil s ním »Société nationale des beaux arts«, jejímž praesidentem byl po smrti Meissonierové, a vystavoval také mnoho svých obrazů v jejich výstavách na Champ de Mars. Srč. Vachon, **P. de Ch.** (Pař. 1895); Ary Renan v »Revue de Paris« 1897, R. de la Sizeranne v »Revue des Deux mondes«, 1898.

Původ, ve starém právě českém názve žalobce. Viz Půhon.

Puy [pyi], franc., též **P. de Rhétorique**, shla občanská sdružení, jež pěstovala básnictví, zpěv i drama. Nejstarší **p.** známe z Arrasu (před r. 1200).

Puy [pyi] Henri a Pierre, francouzský tvar jména Puteanus (v. t.).

Le **Puy** [pyi] nebo Le P-en-Velay, hlavní město franc. depart. Haute-Loire a **arrondissementu** Le P. (2244,28 km² se 147.969 obyv., 14 kantony a 115 obcemi), dříve hl. město prov. Velay, na úpatí a svazích hory Anis uprostřed zajímavé geologické pánve mezi ř. Borne a jejím pravým přítokem Dolezon, 3 km od l. bř. Loire, 625 m n. m., stanice železn. trati Saint-Georges-d'Aurac-Saint-Etienne dráhy Středomořské, má 16.805 obyv. (1896), biskupství, kněžský seminář, lyceum, ústav učitelů a učitelé, knihovnu o 20.000 sv., museum s pěknými starožitnostmi, malbami a přírodninami, spo-

lečnost hospodářskou, učenou, uměleckou a obchodní, soud I. stol. a obchodní, ústav hluchoněmých, rozsáhlý blázinec, starobyrou a kvetoucí výrobu krajek, znamenitý lihovar, jircháry, dílny zlatnické a stříbrnické, filiálku Francouzské banky a čilý obchod s obilím, dobyt看, krajkami, zbožím hedvábným, zlatým a stříbrným, kožemi a vínem. Le P. jest hojně navštěvováno touristy i badateli pro svoji malebnou polohu, geologicky zajímavé okolí, své památky stavební a svoje pouti. Skládá se z dolního a horního města, která liší se od sebe stářím domův a vzhledem ulic. Čím jdeme výše, tím stávají se ulice užšími a příkrějšími a domy staršími. S vrcholku hory Anis naskýtá se pak nádherný rozhled do dalekého okolí. Okolí to jest pívodu sopečného a objeveny tu Aymardem přčetné kosti vyhynulých zvířat této končiny a 2 kostry lidské pochodící asi z téže epochy jako předešlé. Nejzajímavější památky města však jsou: obrovská socha P. Marie a chrám kathedrální. Socha P. Marie zdvihá se na vrchle Mont Anisu na skále zv. *rocher Corneille* a postavena tu byla r. 1860 z 80 bronzových děl ruských, dobytých Francouzi u Sevastopole. Jest vysoká 16 m a má podstavec vysoký 17 m. Kathedrála vystavěna byla ve století XII., má 3 lodí a 6 kaplí slohu byzantského, záračný obraz Mariánský, věž vysokou 52 m a krásnou křížovou cestu, k ní vede 136 schodův a přiléhá palác biskupský a kaple kajčnickův. Mimo to jest zde ještě chrám sv. Vavřince s náhrobkem Dugesclina a starobylý kostel sv. Jana. V dolním městě jest palác soudní, prefektura, nádherná kašna a na boulevardu bronzová socha Lafayetova. Le P. existovalo podle všeho již před opanováním Gallie Římany kteří zvali je *Anicium*, v V. stol. učiněno hlavním městem okolního kraje. Od pradávna uctíván zde kámen, jemuž přičítána moc hojiti malomocenství a zimnici, kterýchto pohanský zvyk zlomilo křesťanství velmi pozdě, kdy předmětem uctívání a cílem poutí z celé Francie stal se záračný Mariánský obraz v kathedrále, k němuž putovali i králové a papežové. Jinak dějiny města nevykazují události zvlášť pamětihodných. Třr.

Puya Molin. (Pouretia R. et P.), **plutovka**, rod rostlin ananasovitých (*Bromeliaceae*), obsahující vytrvalé byliny listů dlouhých, mečovitých n. čárkovitých, po kraji kolcatých, směstnaných buď u zpodiny nebo na konci stonku ukončeného květenstvím jednoduchým n. velmi bohatě rozvětveným. Nádherné květy z paždí listův vynikající mají podplodní okvěti 6dílné, jehož 3 vnější plátky jsou kalichovité a 6 od zpodiny okvěti vynikajících tyčinek s přiléhajícími prašníky. Tobolky jsou Jehlancovité dopola pod okvětní 3pouzdré s mnohými křídlatými semeny. P. roste asi 4 druhy v suchých polohách v Peru a v Chile, z nichž **P. chilensis** Molin., **p.** směstnaná, prospívá jednak korkovitým stvolem k děláni zátek, jednak vřtačkem z květenství užívaným proti zlomeninám kostním. **Děd.**

Puy-de-Dôme (pyi d'dóm): 1) **P. — de — D.**, krásná a proslulá hora ve franc. depart. t. jm., zdvihá se z planiny des Puys nad vesničkou Baraque, 7 km od Clermont-Ferrandu na $45^{\circ} 46' 28''$ s. š. a $2^{\circ} 57' 41''$ v. d. Gr. do výše 1465 m n. m. Jest původu sopečného a složen z vápence zvaného domitský, velmi pórovitého, tvrdého, obvyčejně bílého, někdy však také do žluta nebo do červena zbarveného. Celá hora pokryta jest hustým trávníkem a s vrcholu jejího jeví se překrásný rozhled do dalekého okolí. V l. 1641—48 konali tu Pascal a Périer první pozorování o tlaku vzduchu, r. 1876 postavena tu meteorologická observatoř, při jejíž stavbě objeveny základy římsko-galského chrámu. Tšr.

2) **P. — de — D.**, depart. ve střední Francii, utvářený r. 1790 z Dolní Auvergne a z části prov. Bourbonnais a Lyonnais, leží mezi $45^{\circ} 17' - 46^{\circ} 15'$ s. š. a $2^{\circ} 27' 4^{\circ} 2' 30''$ v. d. Gr., jest ohraničen na s. depart. Allier, na j. Haute Loire a Cantal, na v. Loire a na z. Corrèze a Creuse, má hranice vesměs umělé, dlouhý jest do 140 km, široký do 100 km a měří 8004 km². — S výjimkou roviny Limagne jest **P.** prostoupen horami a planinami, mezi nimiž pne se v massivu Mont Doré, nejvyšší hora střední Francie, Puy de Sancy, do výše 1886 m. Massiv tento, složený z trachytů a čedičů spočívajících na žule nebo rule, zaujímá celý jihozápad departementu a vyznačuje se hlubokými údoly, vyhloubenými vodami, soutěskami a cirkvy vytvořenými v sopečných homínách, horskými štíty znelce a čediče, řadami sloupů čedičových a krásnými pastvinami s půvabnými jezírky. Četné prameny horké a minerální, těšící se znamenité pověsti, vyvěrají tu na mnoha místech, zvláště v Mont-Doré, Bourboule a Saint-Nectaire. Massiv Mont Doré prodlužuje se k jv. vysokou a pahorkatou planinou s jezery a připojuje se k horám Luguet nebo Cézallier, které spojují jej s horstvem Cantal a dosahují v hoře Luguet výše 1555 m. Na z. massiv končí se u sklesliny Dordogne, na j. sklání se k údolí bystřiny Rue, na v. sestupuje k Allieru a na s. přechází v planiny pokryté pastvinami, kde se počínají Monts Dôme. Hory tyto skládají se z velikého počtu sopečných homolí nebo pyramid, prohloubených na vrchole namnoze kráterem, ovšem již dávno vyhaslým, které pnou se na planině vysoké do 1000 m n. m. a z nichž nejvyšší jest Puy-de-Dôme (1465 m). Hory tyto táhnou se k sv. k údolí ř. Sioule, za níž spojují se s horami depart. Creuse a Allier. Monts Dore a Monts Dôme zaujímají povrch depart. prostírající se na z. od řeky Allier, kdežto na v. od ní pnou se hory Forez a Bois Noirs. Horstvo Forez tvoří rozvodí mezi Loirou a Allierem, jest složeno ze žuly a pokryto krásnými lesy jehličnatými. Nejvyšší bod jest Pierre-sur-Haute vys. 1640 m. Prodloužením tohoto pohorí k sv. jsou Bois Noirs vys. do 1292 m (Puy de Montoncelle), odbočkou jeho k j. pak jsou hory Dolore dosahující v Puy de la Loire výše 1232 m.

Středem departementu podél ř. Allieru táhne se široké, úrodné a krásné údolí tvořící rovinu Limagne. — Téměř celý departement náleží k údolí ř. Loiry, pouze z jihozápadního úhlu odtékají některé bystřiny do Dordogně. Loire sice se nedotýká území dep., avšak přijímá odtud ř. Arzon, Auce a Allier, z nichž nejdůležitější jest Allier s přítoky Alagnon, Couze, Crouse, Couze, Veyre a Morges v l. a Dore v pr. — Podnebí jest ryze pevninské, výstřední a proměnlivé, zimy jsou velice studené a ani léto není příliš teplé. V horách leží sniž 6—7 měs., zde dosahuje výše ročních srážek 80—100 cm, kdežto v Limagni jest sotva 52 cm.

Obyvatelův jest 555.078 (1896), t. j. 69,24 na 1 km², od r. 1801 přibýlo obyvatelstva o 47.950 duší. Obyvatelstvo městské činí 125.248 os. a venkovské 439.018 os., cizinci jsou 1253, mezi nimi 41 Rakušan. Z vyšších škol jest zde lyceum a 4 collèges. — Hlavním zaměstnáním jest orba a chov dobytka. Orná půda zaujímá 350.584 ha, vinice 44.203 ha, louky 97.504 ha, pastviny 85.870 ha, lesy 94.399 ha a zahrady 3590 ha. Sklizen roční činí: 888.000 hl pšenice, 816.000 hl zita, 294.000 hl ječmene, 576.000 hl ovsa, 3.420.000 q bramborů, 720.000 q cukrovky, 1.752.000 q řepy krmné, 11.100.000 q pčnin, 294.400 hl vína atd. Dobytka se počítá: 15.050 koní, 608 mezků, 3501 osel, 271.142 kusy skotu, 354.032 ovce, 143.557 vepřův, 18.234 kozy. Výtěžek mléka činí ročně 2 1/2 mill. hl a vlny 3411 q. Úlů jest 11.980, među dobyto 47.920 kg a vosku 23.960 kg. — Z užitečných nerostů dobývá se železo, antimon, olovo, stříbro, ledek, kamenné uhlí (309.334 t), mramor, žula a mlýnský kámen. — Závody průmyslové jsou 274 s 6419 koň. silami motorovými, hlavní odvětví průmyslu jsou: výroba zboží nožířského, vlněného, bavlněného, stužek, krajek, čalounů, zboží kaučukového, koženého a hliněného a papíru. Železnice depart. měří 401 km, ostatní spojovací cesty 13.836 km. mezi nimi splavné řeky a průplavy 128 km. Hlavním železničním uzlem jest hl. město Clermont-Ferrand (50.870 ob.), kde protínají se trati Paříž-Nîmes a Saint-Etienne dráhy Středomořské s trati do Limoges dráhy Orléanské. V ohledu správním **P.** má 5 arrondissementů, 50 kantonův a 470 obcí, tvoří diecési biskupa v Clermontě a náleží ke XIII. armádnímu sboru. Větší města jsou ještě Thiers (17.135 ob.) a Riom (11.130 ob.). Tšr.

de **Puymaigre** Boudet viz Boudet de Puymaigre.

Puzol, m. ve špan. prov. valencijské, nedaleko pobřeží Středozem. moře, má asi 3000 obyv., pěstování vinné révy a olivy.

⊗⊗**Puzyrevskij**: 1) **P. Platon Aleksandrovič**, mineralog rus. (* 1831 — † 1871), byl professorem na petrohradské universitě a tajemníkem tamní mineralogické společnosti, v jejichž publikacích otiskl mnoho monografií, jako *Ueber einige rus. Apatite* (1862); *Neue Fundorte der Morpholiten in Finnland*

(1862); *Nefed'jevit, novyj miněral iz Něrčinskago kraja* (1872) a mn. j. Zminky zasluhuje též jeho doktorská dissertace *Očerck geognostičeských otnošenij lavrentjevskoj sistěmy Vyborgskoj gubern.* (1866).

2) **P. Aleksander Kazimirovič**, rus. generál pěchoty, od dubna 1901 pomocník nového gubernátora varšavského (* 1845). Voj. službu začal, odbyv studie v I. sboru kadetském, ujižděného dělostřelctva. Zaválky rusko-turecké 1877—78 byl náčelníkem štábu předvoje armády, vedeného generálem Gurkem, jenž v něm měl jednoho ze svých nejčinnějších pomocníků. Vyznamenán byl řádem svatojirským 4. stupně a povýšen na plukovníka. Brzvo po válce vyšla jeho cenná díla: *Vospominanja otera general'nago štaba (o vojně 1877-78 gg. v Jevropějskoj Turciij Petr., 1879); Zimnij perechod čerez Balkany otrjada general-adjutanta Gurko (t., 1881) a řada voj. statí v rozličných sbornících a časopisech. R. 1884 stal se professorem na Nikolajevské akademii generálního štábu, kdež působil do r. 1890. Zároveň byl ředitelem kanceláře ministerstva vojensví. Kromě toho přednášel Mikuláš II., tehdy carevič, dějiny vojenství a cvičil s ním theoreticky i prakticky službu jezdeckou. V té době uveřejnil své práce: *Desjat' lét nazad, vojna 1877—78* (Petr., 1887); *Poljsko-russkaja vojna 1831 g.* (t., 1886); *Kavalerijskaja ataka pri Somo-Sierre v Ispaniji, Polevaja služba po novomu ustavu* (2. vyd. t., 1884); *Razvitije postojanných reguljarných armij i sostojanie vojenago iskusstva v věk Ljudovika XI V i Petra Velikago* (t., 1889); *Istorija vojenago iskusstva v srednije věka* (t., 1884); *Istorija vojenago iskusstva v epochu30-lětnej vojny; Izslědovanie boja v drevnija i novějšija vremena (izvlečenija iz franc. sočiněnija di-Pika, Varšava, 1893) a j.* Některé z těchto spisů jsou přeloženy do francouzštiny, polštiny a němčiny. Mimo to psal do různých časopisů, jako do »Nového Vremene«, »Varšavského Dněvníka«, »Rus. Invalida« a »Voj. sbornika«. Od r. 1890 byl náčelníkem štábu varšavského voj. okruhu a horlivým spolupracovníkem Gurkovým, Šuvalova a kn. Imeretinského. V tomto postavení měl mrzutosti s velezrádným podřízeným židov. štábním důstojníkem Grimmem, který prodával správě německé armády důležitá tajemství armády ruské. *FM.**

Puzzuoli viz Pozzuoli.

Pwt., zkratka za penny weight (v. Penny).

Pyaemia, čes. talovitost krve, je každá nemoc, při které z prvotního ložiska chorobotvorné zárodky (bakterie) přicházejí do krve, aby na jiných místech těla vyvolaly druhotné hnisání. Bakterie tyto dostávají se do oběhu z prvotního sídla obvyklejě skrze žíly, jejichž stěna nejdříve onemocní. To má v zápětí záhat' (*thrombus*), t. j. ucpání cévy na tom místě zátkou z krve sražené. I do té zátky dostanou se mikroorganismy; zátka zhnísá a už jsou hnisorodí činitelé v krvi. Zárodky ty uchytí se na jiném místě, kam je krev zanesla a tam vyvolují hnisání.

Z příznaků **p.** do popředí vystupuje horečka, která bývá hned s počátku velmi vysoká, ale nepravidelného průběhu, ustupujíc obdobím stavu bezhorečného, někdy i den dva dni trvajícím. Horečku předchází třesavka. Jako při každé horečce, je tep urychlený i při **p-ii**, v dobách horečky prostých bývá normální. Mnohé příznaky má **p.** společné se sepsi (v. t.). Proto v praxi zakorenil se výraz *septicopyaemia*. Nemocní jsou neteční, ospalí, často v bezvědomí pohříženi. Jazyk jejich je suchý, tvrdý, povleklý. Chut' k jídlu schází a nejednou nemocní vrhnou. Žloutenka a průjmy náležejí k význačnějším příznakům **p.** Další příznaky řídí se tím, na kterém místě, ve kterém orgánu nastalo hnisání druhotné. Je podivuhodno, že bývá často v plicích hojnost malých hnízd hnisových, aniž vystupují příznaky toho význačnější. Větší ložiska v plicích ovšem zavírají krvavé chrchle, obtížně zrychlené dýchání a známky zánětu plic. Ložiska v játrech, slezině, ledvinách označují se bolestí v těch místech těla a obvyklejě není snadno rozpoznati je za života. Snáze zjistí se kloubní hnisání (srv. *Pyarthros*). Nejčastěji onemocní kloub kolenní a ramenní. Ke konci choroby horečka klesá pod normál. Nemocní dlouho skonávají, ač v případech prudce probíhajících už první den může nastati smrt'. Podle toho rozeznává se rozmanitý průběh **p.**, tu akutní, v několika málo dnech usmrucující, tu subakutní s přestávkami zdánlivého polepšení i domnělého pozdravení, a konečně vleklý, měsíce i rok i déle trvajíc.

Je jisto, že jedna a táž příčina, na př. ná-kaza nějaké rány streptokokky, je schopna jednou vyvolati sepsi (rozklad krve), po druhé **p-ii** a jindy septikopyaemii, po případě zůstane nakažlivina omezena jen na nejbližší miznice a mizní žlázy.

Jak z pověděného vysvítá, je **p.** onemocnění těžké, v převážné většině případů smrtelné. O léčení může se mluvit na počátku choroby. Ještě důležitější je zabrániti **p-ii**. Nelze tu s důrazem dosti důtklivým pronésti varovné slovo o nejskrupulosnější opatrnosti při ranách jakýchkoli, jichž čistě opatření znalcem v čas provedené, i když byly nakaženy, může **p-ii** předejiti, neopatrně a nečistě pak ošetřování je schopno ji přivoditi mnohdy i v případech, kde prvotní rána neobsahovala nakažlivinu tak prudce účinkující.

L é č e n í hledí odstraniti prvotní ložisko hnisové. Řez otvírající hlízu a její svědomitě vycištění a znalecké ošet (ování zachrání někdy nemocného dřive, než došlo k druhotnému hnisání na jiných místech. Jsou-li druhotná sídla hnisání přístupna operaci, dlužno s nimi naložiti jako s prvotním. Nejednou včasná amputace, když vychodíštem **p.** je na př. kloub končetiny, může nemocného zachrániti. Klid nemocnělé části, vhodný obvaz, péče o nerušený odtok hnisu, posilování nemocného vzpružujícími a srdce povzbuzujícími léky (zvláště lihoviny silné, cognac a těžká vína se chválí) jsou další úkoly léčby **p.** Případy lehčí nebo šťastnější

mohou býti zachráněny, mnohdy však vyžaduje druhotné hnisání ještě dlouhou ošetření, zvláště druhotné hnisavé výpotky pohrudničné a hnisavé záněty kloubní. *Prnrk.*

Pyanopsión (tato forma bývá na nápisích, v rukopisech častěji Pyanepsión), čtvrtý měsíc attického kalendáře, odpovídající 2. polovici října a 1. polovici listopadu. V tomto měsíci (7.—9.) slavena na počest Apollónovu slavnost Pyanopsie, jež měla prý jméno od kaše z bobů (πύαρος), kterou v ty dny požívali.

Pyarthros čili arthritis purulenta (suppurativa) jest hnisavý zánět kloubu. Onemocnění toto může býti prvotné nebo druhotné, když hnisavý zánět přešel na kloub odjinud; z těchto druhotných zasluhuje zmínky metastatický p., když cestou krevní hnisavá nákaza, která před tím postihla v těle orgán jiný, dostala se do tíhové blány, nitro kloubu vystylající. P. může býti prudký nebo vleklý. Z příčin sluší uvést především poranění, kde ranou do kloubu vnikající přišla i nákaza hnisavými mikroorganismy. Proto poranění kloubu jsou zvláště nebezpečná a ze všech zase nejnebezpečnější jest poranění kloubu kolenního.

Prakticky nejdůležitější je prudký hnisavý zánět kloubu, kterého dlužno si všimnouti blíže. Nemoc počíná se vysokou horečkou (velmi často třesavkou) a za velmi prudkých bolestí v postiženém kloubě. Hnis, který se v kloubu utvořil, prostupuje nejen tíhovou blánu kloubu, nýbrž i pouzdro kloubní, vazivo v okolí kloubu a později i houbovitou kůst' v kloubních koncích kostí do kloubu zasahujících. Celý kloub pozbývá obvyklé tvárnosti, je zduřen; i okolí jeho silně oteče. Otok je horký, červený, napjatý, později víc a více těstovitý. Hnis razí si cestu na povrch a prodrav se pouzdem kloubním, hromadí se pod kůží, až i touto se provalí, nebyla-li mu před tím řezem chirurga otevřena cesta. Nemocný může však zemřít ještě dříve, nežli hnis mohl se prodrati kloubním pouzdem. Když hnis odtekl, bolesti polevují, horečka se zmírní, ale neustoupí. Vrací se buďto po delší dobu pravidelně co den a nemocného, který celkovými příznaky vydatně utrpěl na výživě, znenáhla vysílí (chronická sepsis) nebo v řidších případech za vhodného léčení jen pomalu ustupuje za ubývajícího hnisání v kloubu. I tu však nemocný pozdraví se jen velmi pomalu a úkon kloubu utrpí povždy velmi význačně. Protože každý sebe menší pohyb nemocného velmi bolí, vyhýbá se pohybu, a tu obyčejně kloub v jisté poloze setrvávající v té poloze zůstane nehybným (ankylosa). Můžeť zhojení choroby, jako při každém hnisání, nastati jen jízvou, která nahradí ztracenou tkáň a nezřídka obě plochy kloubní spolu pevně spojí v poloze třebas úhlovité (*con tractura*), ale je vždy více méně na závalu kloubu, jehož přirozeným úkonem jest pohyb. P. je vždy nemoc nebezpečná nejen závažností změn, které v kloubu a kloubních koncích kostí vyvo-

zuje, ale i tím, že z kloubu zárodky hnisání snadno dostávají se do krve a s ní po celém těle, tak že pak nastane buď rozklad krve nebo talovitost krve (pyaemie), pochody až na nečetné výjimky smrtné. — Metastatický p. mívá někdy průběh odchýlný. Hnisání objevuje se na několika místech, může postihnouti kloubů několik a probíhá mnohdy bez bolesti, tak že na onemocnění kloubu přijdeme jenom náhodou, ohledávajíc pečlivěji celé tělo nemocného. Horečka může scházeti nebo není nápadná. Osud nemocného záleží na chorobě základní. Někdy končívá se dobře. — Léčení jest od začátku do konce věci lékařovou. *Prnrk.*

Pyat [pià] Félix, socialista a dramatik franc. (* 1810 ve Vierzonu [dép. Cher]-† 1889 v St. Gratien). Stal se advokátem (1831), žurnalistou republikánsky opozičním a dramatikem; s úspěchem potkala se jeho dramata: *Arabella* (1838); *Les deux serruriers* (1841); *Diogène* (1846) a *Le chiffonnier de Paris* (1847). R. 1848 byl vyslán départ. cherským v ustavující shromáždění a tu byl z předních straníků strany horské. V zákonodárném shromáždění podepsal manifest 13. čna, začež stíhán soudně. Prchl do Švýcar, Belgie a do Londýna. R. 1869 vrátil se do Francie, za články v »Rappel« odsouzen na půl léta do vězení, prchl opět do Londýna, odkud se vrátil v září 1870 za vzbouření. Za obležení Paříže vydával »Combat«, později »Vengeur«. V březnu 1871 byl členem komuny pařížské, po příchodu vojska versailleského prchl, r. 1873 pak odsouzen válečným soudem versailleským k smrti in contumaciam. P. žil odtud v Londýně a vydával v Paříži »Commune affranchie«. Amnestie r. 1880 dovolila mu návrat do Paříže.

Pycnodus [pyk-] Ag. (emend. Heck.), rod fossilních ryb z čeledi Pycnodontidae, již kladou ted' v řád ryb pramenoploutvých (*Actinopterygii*; Smith Woodwardova skupina *Protospondyli*) a počítali jindy v podřídu ryb ganoidních. Všecky ryby vyhynulé té čeledi měly tělo se stran sploštělé a velmi vysoké, kosočtverečnými šupinami ganoidními pokryté; jen na svislých lících před okem vysoko položeným, pod ním i za ním jsou drobné šupinkys koro okrouhlé. Šupiny trupu mají přední okraj uvnitř ztlustlý v lištnu, nahore i dole za obvod šupiny prodlouženou, a tyto vyniklé lištny činí po všem trupu souvislá, příčná žebra. Ploutve nemají *fulcra* (viz Ganoidní ryby), hřbetní a řitní jsou velmi dlouhé, ocasní jest vně souměrná, uvnitř heterocerní. Chorda jest trvalá; jen oblouky a trny páteře, pak silná žebra ossifikují. Kostěnou oporou víčka žaberního jest jediné *operculum*, s nímž splynulo zajisté *praeoperculum*. Kostěné paprsky v kůži kolem dutiny žaberní (*radii branchiostegi*) scházejí. Chrup má zvláštní, charakteristickou úpravu. Horní čelist (*maxillare*) jest bezzubá; v mezičelisti jsou 2—4 dlátkovité zuby přední, na srostlých kostech patrových a radličných jest 5 řad třenových zubů s korunami v obryse

okrouhlými nebo vejčítými. V přední části dolní čelisti jsou také 2—4 zoubky dlátkovité, na každé větvi její 3—5 i více řad podobných zubů třenových, jako nahoře. Pycnodontidae nalezeny v útvaru jurském, křídlovém i v eocénu v Evropě, Malé Asii, Sev. Americe a v Australii. Kromě r. *Gyrodus* Ag., *Microdon* Ag., *Mesodon* Wagn., *Palaeobalistium* Heck., *Coelodus* Heck., *Anomoedus* Forir a pod. náleží sem především rod **P**. Má hřbetní ploutev delší než řitní, ale zadní její paprsky mnohem kratší předních, ocasní ploutev vzadu mělce vykrojenou a ocasní část' trupu (před ploutví) dlouhou a silnou. Chorda jest obalena rozšířenými proximálními konci obojích oblouků, jež stýkají se na ní v klikatých švech. Na patře jsou zuby tři prostředních řad okrouhlé a menší, než ovální zuby obou řad krajních; na každé větvi dolní čelisti jsou tři řady zubů, ve vnější řadě jsou zuby nejmenší a okrouhlé, ve střední trochu větší a ovální, ve vnitřní řadě zuby největší, široce eliptické. Rod **P**. (*P. platessus* Ag., *P. gibbus* Ag. a j., Monte Bolca, Anglie) náleží podle Heckela jen eocénu; A. Fričem (»Die Reptilien und Fische der böhm. Kreideformation«, 1878) z českého útvaru křídlového uvedené druhy Pycnodontid *P. complanatus* Ag., *P. scrobiculatus* Reuss a *P. cretaceus* Ag. počítají se teď k rodu *Anomoedus* Forir., i sluší je pojmenovati takto: *A. Münsteri* (Ag.), *A. scrobiculatus* (Reuss), *A. angustus* (Ag.). *Br.*

Pycnogonida viz Pantopoda.

Pydna, město v Makedonii, dnes zvané Kitros, blízko závalu Thermejského. Založena byla od Iónů, Archelaos dobyv jí (r. 411 př. Kr.), přenesl ji asi 4 km dále od moře. Potom byla opanována od Athéňanů, ale r. 357 zmocnil se jí Filip Makedonský. V bojích po smrti Alexandra Vel. stala se útočištěm Olympiady, matky dobyvatelovy, ale r. 316 P-ny bylo od Kassandra, syna Antipatrova, dobytá a Olympias popravena. U P-ny zvitězily r. 168 př. Kr. Aemilius Paulus nad králem makedonským Persemem.

Pyelitis (řec.) zove se zánět pánve ledvinné, vakovitého ústroje, do něhož z ledvin stéká moč, kterou odtud močovody odvádějí do měchýře. Zánět ten může se týkati orgánu jednoho neb obou (pravého i levého). Zánět sám o sobě, t. j. aniz onemocnění zároveň některý orgán sousední» zřídka se vyskytuje. Podle povahy může býti na př. katarhální, hnisavý, difterický; podle toho jsou pak příznaky a průběh tu mírnější, tu ostřejší, které vedle toho současně onemocnění základní, jež k p-idě vedlo, rozmnožuje svými symptomy. Moč chová hnis, někdy i krev, bílkovinu, je kyselá. Horečky zvláště večer, bolesti v okolí ledvin vyznačují p-idu ryzí. Z příčin vedle uvedených již chorob orgánů sousedních sluší uvéstí hlavně kameny (viz Kámen močový), jež dráždí stěny pánve ledvinné, a přistoupí-li k tomu náказа, zánět takový je na snadě. Častou příčinou choroby této bývá infekce samotá (bez kamenů),

a tu do popředí vystupuje zvláště náказа kapavkou, která z cibele přešla na měchýř, odtud pak do močovodů a pánvice ledvinné, právě tak, jako zase opačnou cestou z ledvin náказа hnisavými bakteriemi může přejíti na pánvici ledvinnou. Těž infekční choroby, tyfus, cholera atd., zaviňují p-idu. Otravy (kantaridami, terpentinem atd.) způsobují p-idu. Dále bude zcela pochopitelná p. při cizopasníku, který se usadil v pánvici ledvinné. Za častý podnět p-idy uvádí se stížený odtok moči (kameny v močovodu, měchýře a zvláště t. zv. striktury či zúžení cibele); tu se moč rozkládá, zplodiny rozkladné dráždí stěny pánvice, přistouplá náказа (na př. katherem nečistým) může pak dovršiti dílo neblahé. Záněty sousedních orgánů, zvláště pohlavních ústrojů ženských, jakož i nádory v sousedství také zaviňují p-idu. Onemocněli zároveň měchýř, mluvíme o pyelocystitidě, tří-li zároveň ledvina, je to pyelonephritis. Tato mívá příznaky těžší než pouhá p. a jest onemocnění mnohem vážnější, nejednou smrtné. Léčení řídí se podle příčin a vyzaduje bedlivého a stálého ošetřování lékařského, ve mnohých případech pak zakročení chirurgického. *Pnrk.*

Pyelocystitis viz Pvelitis.

Pyelonephritis viz Ledviny, str. 780 a a Pyelitis.

Pygmaiové, pídimužici řecké báje, byli bohatíři iónského eposu a umění v t. zv. geranomachii, t. j. v zápase s jeřáby (srv. Homér, Ilias III, 6); též v mythu Hérakleově vystupují jako drobné děti země, jež z libyjského pisku vylézající jej vzvzrují, užívajíce koní, vozův a přístrojů k rolnictví. Když Héraklés utkal se s jejich příbuzným Antaieim, P. vypravili se naň spícího a byli pak od něho schytáni do lví kůže. *klk.*

Pygmalión v řecké báji: 1) P., syn Kilikův, vnuk Agénorův, král na Kypřu, prosul tím, že zamilovav se v sochu dívky, již sám ze sloně zhotovil, na Afroditě si vymohl, že socha obživla; odtud vznikla dcera Pafos. — 2) P., bratr Didonin, viz Didó. *klk.*

Pygmé, řec., rohování, zápas pěstní, viz Athlét a Caestus

Pygopus Fitz., ploutvonožka, stihlý ještěr kratko jazyčný (viz Brevilinguia) z čeledi téhož jména (Pygopodidae). Nečetní její druhové mají tělo jako hadí, dlouhé a velmi tenké, pokryté koží šupinatou s kostěnými zrnky; přední končetiny scházejí, zadní jsou redukovány na krátké lalůčky ploské, ploutvovité, ale uvnitř pětiprsté. U kloaky jsou četné póry praeanální. Nejznámějším druhem jest australská ploutvonožka útlá (*P. lepidopus* Lacép.), jež má hlavu vpředu zašpicatělou a tělo zděli úhrnem as 60 cm, z čehož nejméně polovina připadá na ocas; barvu má nahoře jasně hnědou, trochu do šeda, často se třemi podélnými řadami černých skvrn, vezpod tmavošedou, jen na hrdle bílou. Zajímavý tento ještěr žije v bahně a v močálech. *Br.*

Pych, název jistých bezprávných jednání porušujících cizí majetek. Rozeznáváme **p.** lesní (*Forstfrevlel*), **p.** polní (*Feldfrevlel*) a **p.** vodní. **P-em** polním jest podle nař. min. vnitra a sprav. z 20. led. 1860 č. 28 ř. z. jakékoli porušení nebo poškození polního majetku, jež nespádá pod všeobecný zákon trestní. Jednotlivé zákony zemské určují blíže pojem polního **p-u**. Tak vydán byl pro Čechy zvláštní zákon na ochranu polního majetku z 12. říj. 1875 č. 76 z. z., pro Moravu z 13. led. 1875 č. 12 z. z., pro Slezsko ze 30. června 1875 č. 21 z. z. Podle zák. českého jest polním **p-em** na př. neoprávněné chození, pobývání, ježdění po polích a lukách a cestách, jež jsou označeny za uzavřené jakoukoli ohradou, výstražnými tabulkami nebo znameními, neoprávněné zavádění polních pšín nebo cest, neoprávněné skládání nebo házení kamene, rumu, střeptů, smetí nebo plevele na cizím pozemku nebo cestě, neoprávněné používání cizích polních bud, náradí a nástrojů atd. Pojem statku polního zahrnuje všechny předměty, které s provozováním hospodářství polního v nejšířím slova smysle souvisí, pokud jsou na otevřeném poli. **P.** polní může tudíž týkati se nejen pozemků samých, nýbrž i ovocných stromů, stodol, úlů, plotů, rybníků, hrází, hospodářských náradí ponechaných na poli, dobytka atd. Podle zák. čes. trestá se polní **p.** peněžitou pokutou od 2 do 80 K, v případě nezdobytnosti vězením od 6 hodin do 8 dní. Náležem stanovena má býti též náhrada škody. K řízení o **p-u** polním příslušným jest podle tohoto zákona představený obce společně se dvěma obecními radními (podle nař. z 20. led. 1860 příslušelo vyšetřování a trestání polního **p-u** politickému úřadu). **P-em** lesním jsou všeliká bezprávná jednání třetích osob porušující bezpečnost lesního majetku, na něž pro menší stupeň deliktu nevztahuje se obecný zákon trestní (§§ 59 až 71 zák. lesního ze 3. pros. 1852 č. 250 z. z.). Lesním **p-em** jest na př. neoprávněné sbírání dříví v lese, loupání kůry se stromů, urezávání vrcholků a větví, neoprávněné brání strouharky, prodlévání v lese proti výslovnému zákazu lesních zřizenců atd. V záležitostech lesního **p-u** příslušný jest politický úřad. Vedle trestu vězení nebo peněžního (při polehčujících okolnostech vedle důtky) náležá na náhradu škody, a to na plnou náhradu poškozenému držiteli lesa. **P-em** vodním jest každé poškození a porušení vodních zařízení, pokud nespádají pod hledisko ob. zák. trest. Vedle toho rozeznávají se ještě přestupky zákonů vodních. Rozdíl mezi oběma delikty není v zákoně náležitě vytyčen, a poněvadž **p.** vodní trestá se podle předpisů platných pro **p.** polní, a spadá tudíž v trestní pravomoc obcí, kdežto vodní přestupky podrobeny jsou trestní pravomoci úřadů politických, vyskytují se v příčině kompetence čtne pochybnosti. (Srv. vodní zákon rak. ze 30. květ. 1869 č. 93 ř. z. a zákon zemský pro Čechy ze 28. srp.

1876 č. 71 z. z., s nímž ostatní zemské zákony co do podstaty se srovnávají. Zák. pro Moravu z 28. srp. 1870 č. 65 z. z.)

Pýchavka, bot., viz *Lycoperdon*.

Pyje viz *Penis*.

Pyknidy viz *Houby*, str. 689 a.

Pyknometr (z řec.) jest skleněná nádoba pro určování specifické hmoty kapalin a drobných těles tuhých. Její tvar bývá velmi různý podle toho, zda **p.** určen pouze pro kapaliny nebo též pro drobné krystallky a pod. V obou případech **p.** má býti zařízen tak, aby jím stanoven byl určitý objem vnitřní. V prvním případě postačí opatřiti nádobku **p-u** úzkým hrdlem se značkou, lépe ovšem dvěma hrdélky, aby jak naplňování tak i vylévání, čištění a sušení **p-u** snadno se dalo; ve případě druhém **p.** sestrojuje se v podobě baňky se širším hrdélkem, které lze zavřítí zátkou s jemným otvorem. Při zatknutí zátky přebytkem kapalina otvorem zátky vyteče. Poněvadž specif. hmota kapalin (srv. Specifická hmota) závisí na teplotuře a poněvadž při obou váženích **p-u** kapalina nemusí míti teploturu tutéž, jest nutno určití teploturu při obou váženích. Aby se tak stalo snadno, opatřují se některé **p-y** teploměry, buď do nádobky pyknometrické zatavenými anebo ke skleněné zátkce pyknometrické přitavenými. Nebo se **p.** hotoví v podobě U trubice, jejíž kapilární konce nahoře jsou vodorovně zahnuty (Sprenglův **p.**). Trubice taková snadno se věší do lázně vodní, odssáváním kapaliny z jednoho konce se pak při určité teplotuře adjustuje určitý objem ke značce na horizontální trubici vyryté. Pak se oba konce **p-u** opatří skleněnými čepičkami dobře zabroušenými a **p.**, na vrchu otný a náležitě osušený, se zváží. Některé **p-y** pro kapaliny, mající dvě vertikální hrdélka, opatřeny jsou dělením alespoň na jednom hrdélku, aby adjustace byla snazší. Význam dělení nutno ovšem určití zvláštním vážením. *mvk*

Pyknostylus, řec. (»hustosloupy«), u Řeků sloupoví, kde sloup od sloupu vzdálen jest $1\frac{1}{2}$ —2 průměry sloupu.

Pykov, ves v Čechách, hejtm. a okr. Tábor, fara a pš. Borotín; 17 d., 170 obyv. č. (1890). Nedaleko Po dolský Kostelec, kdysi ves, nyní samota s filiál. kostelem Narození **p.** Marie (ve XIV. stol. far.) a popl. dvory *Ludvíkova Vesce*.

Pyl. V pouzdrech prašníků ve květech jevnosnubných rostlin tvoří se prášek zvaný **p.**, složený z drobnoučků, mikroskopických zrnek, jež nazývají se zrnky pylovými. Pylová zrnka, jakožto samčí elementy rostlinné určená jsou k tomu, aby se dostala ve květech na bliznu pestíku, resp. k ústí (mikropyle) mladých zárodků semenných, za účelem oplodnění.

Pylová zrnka (*grana pollinis*) jsou buňky zpravidla kulaté nebo sféricky čtyřstěné, řídkěji eliptické (na př. *Pelargonium*, podlouhle eliptické (*Ruellia anisophylla*) neb hranolovitě (*Alopecurus pratensis*).

Blána jejich namnoze skládá se ze dvou vrstev; vnější zkutikularisované, žluté neb hnědě, řidčeji fialové zbarvené, t. zv. exiny, jež nejčastěji na zevnějšku vybihá ve ztlustlíný bradavkovité, kolcovité, listnovité, hřebenité atd., vnitřní pak ryze cellulosní, hladké, t. zv. intiny. Na některých okrouhle opsaných místech povrchu exina chybí neb jest jen slabě vyvinuta; to jsou místa světlejší, kudy pylové zrnko klíčí vyháni v pylový vak a jež se nazývají klíčními póry. U jedno- děložných vyskytuje se jeden, u spoložných, kakostovitých, čískonosných a j. tři, u slézovitých, svlačcovitých větší počet klíčních pórů. U dýně (*Cucurbita*) okrouhle obříznuté partie exiny při klíčení pylového zrnka v podobě víceč intinou se pozvedají. Nahosemené rostliny vyznačují se pylovými zrny, jež na dvou místech mají exinu vakovité od intiny zdviženou a prostor tento vduchem vyplněný, pročež zrnka ta obzvlášť k dalekému roznášení větrem způsobila jsou. Plasma pylových zrněk jest hustá, zrnitá a promíšená často zrnky škrobovými nebo kuličkami tukovými. Padnou-li do vody, zrnka pylová pukají ráda, lze je však v cukerném roztoku určité koncentrace udržeti neporušené, ba i vyklíčení je přimětí. Takový roztok cukerný ke klíčení vhodný nalézají pylová zrnka na lepkavém povrchu blizny u rostlin krytosemenných neb v ústí (mikropyle) mladého zárodku semenného u nahosemenných. Za těchto příznivých okolností pylové zrnko klíčí, t. j. vyhání místy napřed určenými, t. zv. klíčními póry, dlouhé vlákno zvané pylovým valem, jež na způsob nějakého parazitického vlákna houbového (hyfy) prorůstá k vaječné buňce. U nahosemenných děje se to cestou kratší, t. j. od mikropyle skrze jádro vaječné až ke klíčnímu vaku, kdežto u krytosemenných pylový vak prorůstí musí celou bliznou (po případě i čnělkou, je-li přítomna) až do dutiny semeníka k vajíčku a jeho mikropyle. V pylovém vaku nalézají se buď dva spermatozoidy (u cykasovitých a nahosemené *Ginkgo*) anebo dvě nahé, bezbrvé, patně ztrátou brv ze spermatozoidů povstalé buňky okrouhlé, jež zovou se buňky generativní. Tyto samčí buňky obojí, jakmile pylový vak proroste až do vaku klíčního, vystoupí otvorem povstalým na temeni pylového vaku ven a jedna z obou buněk splyne s buňkou vaječnou, smísíví svou plasmu s plasmou její a tolikéž své jádro s jádrem jejím. Oplozená takto buňka vaječná obklopí se blanou a poskytně dělením opěťovaným zárodek nové rostlinky čili embryo. Spermatozoidy a generativní buňky nahosemenných rostlin vznikají ze zakrslého prvoklíčku, tvořícího se již před vypylením prašníku v každém pylovém zrnku. Prvoklíček ten rovná se úplně prvoklíčku, jaký tvoří se v mikrosporách kaprad'orostů (Pteridophytů) různovytřusých a tudíž také pylová zrnka zcela se rovnají mikrosporám těchto rostlin. U krytosemenných rostlin prvoklíček redukován ještě více, tak že blanou obdaná antheridiální buňka ani již se netvoří,

nýbrž v pylovém zrnku volným novotvořením hned nahá buňka a z této obě generativní buňky dělením vznikají. — Pylová zrnka povstávají v prašných pouzdech rozdělením jistých t. zv. mateřských buněk ve čtyři (početřevením). Může pak v případech výjimečných se státi, že toto rozdělení není úplné, t. j. že pylová zrnka po čtyřech (v t. zv. tetradách) zůstávají spolu jako slepena (u orobince, pěnišníku). Jindy i větší počet zrněk může spolu býti slepen (8, 12, 16 u Mimosaceí), ba u některých Orchideí a Asclepiadeí všechna zrnka stmelena jsou spolu jakousi hmotou voskovitou v pletivo parenchymatické. Tak povstává těleso kyjovité t. zv. brylka (*pollinarium*), vybihající dole ve stopku, jež zakončena jest lepkavou žlázou. Brylka pak snadno může býti z prašného pouzdra vytažena (na př. hmyzem, jenž hlavou o prasník zavadí). Padnuví-li na bliznu z četných svých zrněk vyháni pylové vaky do pletiva blizny vrůstající. Způsob, kterým zralý p. z otevřeného prašníku dostane se na místo svého určení (buď na bliznu nebo přímo k mikropyle) nazývá se opylením. Aby opylení dosáhlo účelu svého, t. j. zárodnění vajíček, na němž závisí vývoj semen, k tomu jest potřebí několika podmínek: předně, aby zralý p. v čas (dokud jest klíčivý) přenesen byl, dále aby blizna nalézala se ve stavu vhodném ku přijetí p-u, v té obvyčejně krátké době totiž, kdy povrch její od secernujících bradavek (papill) jest zvlhly a namnoze též lepkavý. Totéž platí ostatně i o vajíčkách nahosemenných, která ve stavu opylení a zárodnění schopném mají ústí mikropyle vlhké. Tato podmínka současně zralosti obou ústrojů rozplozovacích začasté nebývá splněna ve květu rostlin obojakých, poněvadž často v obojakém květu prašníky zrají dřív než blizna (květy protandrické, na př. u kakostovitých, zvonkovitých, spoložných, slézovitých a j.), nebo naopak (květy protogynické, na př. u tomky, biky chlupaté, čemeřice a j.), nemůže tudíž opylení vykonati se cestou nejkratší, t. j. uvnitř květu, nýbrž p. musí přenesen býti z jednoho květu na zralou právě bliznu květu jiného (opylení zkřížené), což jest možno, poněvadž na různých rostlinách, ba často i na též exempláři rostlinném vývoj květů neděje se současně. Zjev posloupného uzrávání pohlavních ústrojů zove se dichogamie, a rostliny s touto vlastností květů dichogamické (dichogamy). U veliké většiny jiných rostlin ovšem tyčinky i pestíky v též květu současně uzrávají, ale tu opět zhusta znemožněno jest opylení vlastním p-em (samoopylení) ve květech obojakých tím, že pohlavní ústroje zaujmají polohu, která přímý jejich dotyk vylučuje, pročež i zde zárodnění zkřížené jest nutné a jediné možné. Proč samoopylení tak úzkostlivě se zamezuje a křížení k platnosti přivádí, vysvětlují pokusy s umělým opylováním květů (p. se tu přenáší pomocí štětičky na bliznu i brání se tomu, aby odjinud k bliznám přístupu neměl), podle nichž

u mnohých rostlin obojakých, květy vlastním **p**-em oplozené oproti zkříženým méně semen a špatnějších nasazují, ba někdy i jalové zůstávají. Na menším stupni dokonalosti, zdálo by se tudíž, že stojí ostatní obojake rostliny, u nichž opylení vlastním **p**-em jest možné. Skutečně by také nedokonalost tato mohla se státi rostlinám dotýcným osudnou, kdyby na straně druhé nebylo přírodou učiněno opatření, jež k tomu čelí, aby i v tomto případě opylení zkřížené provádělo se s větší pravděpodobností a jistotou než samoopylení a tudíž převládalo nad samoopylením. Jen u málo rostlin jest samoopylení květu způsobem jedině možným, u všech ostatních jevnosubných jest pochodem obyčejným opylení zkřížené (at' už mezi květy obojnébo různopohlavnými).

Opylení zkřížené může se díti buď mezi dvěma květy téhož jedince anebo dvou různých jednotlivců. Od přirozeného opylení možno rozeznávati umělé, kteréž zahradníci již za starodávna zavedli a jež spočívá v tom, že **p**. s jednoho květu pomocí štětičky přenáší se na bliznu květu jiného. Opylení zkřížené v přírodě děje se třemi prostředky podstatně se lišícími, totiž vodou, vzduchem a živočichy, podle čehož rozeznávají se rostliny hydrofilní (*plantae hydrophilae*), anemofilní (*pl. anemophilae*) a zoidiofilní (*pl. zoidiofilae*).

Případy, kde opylení zprostředkuje voda, jsou dosti řídké, i lze je zařaditi do dvou skupin formálně odchylných. Do první skupiny náležejí všechny hydrofilné rostliny, u nichž voda přímo účastní se opylení tím, že z květů pod vodou rozkvétajících odplavuje **p**. a zanášá k bliznám květů jiných. Sem náležejí na př. řečankovité (*Najadeae*) a růžkatcovité (*Ceratophylleae*), které rozkvétají též pod vodou. Druhá skupina, kamž náleží *Vallisneria spiralis*, liší se od první tím, že voda není tu ústředím ku přenášení **p**-u, ale pouhým prostředkem mechanickým ke svádění květů samčích a samicích, kterýmžto dotykem **p**. stírá se s prašníků na blizny. Květy samčí od *Vallisnerie* totiž od svých stopek záhy se utrhávají a proudem vodním nebo vlnami jsouc zmitány, narážejí na květy samičí, jež na dlouhých stopkách připraveny zůstávají a na vodě vzplývají. Velká většina ostatních rostlin vodních a bahenních pozvznášá své květy nad vodu, aby opyleny byly buďto vzduchem nebo živočichy.

Rostliny anemofilní, u nichž opálení zprostředkuje vzduch, vyznačují se okvětím často bylinným nebo mdlé zbarveným, nepatrným, někdy scházejícím, **p**-em hojným a hladkým, který již slabým vánkem do vzduchu se rozptýluje. Blizny tu bývají k zachycení **p**-u zvlášť zařízení, majíce tvar pérovitý nebo štětičkovitý. U druhů jednodomých, zvláště u druhů dvojdomých postaráno jest o bezpečné opylení květů samicích tím, že se tvoří **p**-u nepoměrně více (než na př. u rostlin zoidiofilních) a že také vzniká mnohokrát více květů samčích nežli samicích (jehlič-

naté, čiškovité a břízovité). Celá řada listnatých stromův a keřů jehnědokvých počíná z jara dříve kvěsti, nežli se vyvinou listy, které snadněmu přenašení **p**-u překážejí. V tom shledávati dlužno zařízení velmi účelné. U jednotlivých rostlin často květenství samčí nalézá se nad květenstvím samičím (kukuřice, třítina cukrová) i stačí tudíž k opylení, když **p**. již působením své tíže ve vzduchu k zemi klesá. Aby rozprašování **p**-u vzduchem se usnadňovalo, o to postaráno bývá tím, že části, jež nesou prašníky, jsou velmi dlouhé a chabé, tak že snadno slabým vánkem se otrásají. U jehnědokvých (lísek, bříz, topolů, dubův atd.) jest větveno jehnědy po jejím rozkvětu prodloužené a chabé, u některých šťovíků (*Rumex acetosa* a *R. acetosella*) a mezi travami u třeslice (*Briza media*) stopky květní jsou tenounké a pohyblivé. U ostatních pak trav samy prašníky vyčnívají na dlouhých, chabých nitkách z květů daleko ven a otrásají se při každém pohybu vzduchu. Některé rostliny, jako kopřiva (*Urtica*), *Celtis*, *Parietaria*, mají zvláštní zařízení, kterými **p**. z prašníků vymršťován bývá do vzduchu.

Rostliny zoidiofilní jsou takové, u nichž opylení zprostředkují živočich zvířata, nejčastěji hmyz hledající ve květech medovou šťávu nektarií (řidčeji **p**.) ke své výživě. Při návštěvě květů přichází živočich některým místem svého těla ve styk s rozpuklými právě prašníky, popráší se tamtéž a setře opět v jiném květe přebytek zachyceného **p**-u na bliznu atd. Zrnka pylová v tomto případě mívají drsný povrch (exinu) aneb jsou pryskyřičnými vyloučeninami lepkavá, což usnadňuje jejich zachycení na těle živočicha resp. na blizně, jejíž povrch v době opylení schopné také lepkavý bývá. Pro květy zoidiofilní význačné jsou zmíněné medové žlázy (nektarie), u nichž musíme právě shledávati lákadlo zvoucí živočichy k návštěvě květu, a to právě proto, aby opylení zkřížené zprostředkovali. Také vůně a nápadné barvy květů, odlišné od zelené vegetativních ústrojí (listů) jsou zařízení čelící k tomu, aby návštěvníci květů na tyto upozornění byli a je po vůni a barvě specifické poznávali, resp. rozeznávali. Vůbec možno s velikou pravděpodobností souditi na květy zoidiofilní již dle jejich barev a přítomnosti nektarií, neboť anemofilní i hydrofilní květy nannoze jsou zcela nenápadné, t. j. nahé nebo opatřené okvětím mdlé zbarveným, často bylinným. Ze zvířat obyčejně zprostředkuje opylení hmyz (rostliny entomofilní), vzácněji drobní ptáčkové (r. ornithofilní). S druhým případem shledáváme se jenom v krajinách tropických. Čisté ornithofilní jest na př. *Marcgravia nepenthoides*, jejíž opylení děje se prostřednictvím kolibríkův a jiných drobných ptáků hmyzožravých. Tato rostlina má visuté okoliky květů, na jejichž zpodu uprostřed nalézá se po jednom nektariu složeném z několika džbánčkovitých nádržek medových. K této sletuje se rozmanitý hmyz a za ním táhnou řečení ptáci hmyzožraví, kteří při tom za-

vaditi musí tělem o tyčinky z květu vyčnívající, jejichž **p.** stráží opět na blizny jiných květenství. — Veliká rozmanitost panuje v obšáhlé skupině rostlin entomofilních. Shledáváme u nich zařízení nejdodivnější, jež odpovídají velikosti a tvaru těla hmyzu, jenž ten který květ navštěvuje a opylení jeho nevědomky vykonává. Medníky nalézají se obyčejně na dně květu, v ostruhovitých přívěscích plátků korunních a vůbec na takových místech, k nimž hmyz jinak proniknouti nemůže, než dotknuv se tyčinek a blizen. Aby při té příležitosti vyloučeno bylo samoopylení a pojištěno opylení zkřížené, existují rozmanité zařízení. Tak na př. není bez významu okolnost, že u mnohých květův obojých blizny vynikají nad tyčinky, neboť hmyz přinášející na svém těle něco **p-u** z prvního květu, musí jej setřítí na blizně druhého, čímž pojištěno jest opylení zkřížené (motýlkovité, pyskaté, krtičníkovité). U šalvěje mají tyčinky konnektiv napříč rozšířené (v podobě vahadla) a hmyz (medák) narazí při návštěvě květu na sterilní konec způsobí, že druhý, pylový váček opatřený koncem konnektivu dotkne se jeho hřbetu a **p.** svůj tamtéž zanechá. Podobné zařízení nalézá se též u krtičníkovitých, kdež osinovitě neb štětinovitě přívěsky na zpodu prašníků umístěné působí jako paka nějaká, jichž stisknutí dovnitř květu (na př. při návštěvě hmyzu) způsobí, že prašník k tělu hmyzímu se přitiskne a **p.** svůj na ně vysype. Podivná zařízení jsou též u Orchideí. Tak na př. u vstavče (*Orchis*) pylový prášek každého váčku slepen jest v jednu hmotu (*pollinodium*), jež ve stopku na zpodu svým lepkavou žlázkou opatřenou se prodlužuje. Hmyz, jenž navštíví květ, přilepi si tyto žlásky na přední část hlavy (na př. na osák) a vytáhne pollinodia z váčku, jimiž pak při návštěvě druhého květu narazí na bliznu, tak že se na ní přilepiti musí. Podobné zařízení jest *Asclepiadei*.

U t. zv. *dichogam*, kdež pohlavní ústroje nesterjné brzo se vyvíjejí, pojištěno jest opylení zkřížené tím, že prašníky a blizny za zralosti své jak v samčím, tak v samičím květu zaujímají tutěž polohu, tak že **p.** na téměř místě těla hmyzu se stírá, kde později blizna se dotýká (protandrické, okolínaté a složňokvěté). U kakostu s květy rovněž protandrickými tyčinky v době své zralosti zvláštními pohyby přiklánějí se k bliznám, v té době ještě neschopným oplození a tudíž při sobě ležícím. Po vypylení navracují se tyčinky opět ve svou původní polohu a zároveň také rozvírají se blizny, které mezi tím uzrály. Z protogynických entomofil pamětihodný jest podražec (*Aristolochia*), jehož rozvíte květy tvoří dlouhou rouru opatřenou v přední části na vnitřní ploše hojnými tuhými chloupky, volným koncem naspět mířícími. Hmyz hledající nektar může sice snadno do vnitř květu proniknouti, ale cestu nazpět brání mu tuhé, proti němu obrácené chlupy. Musí tudíž se trvati v dutině květní, až chloupky tuhostí své pozbyly, při čemž zmitáním svým dříve

bliznu oplodí a pak z prašníků otevřených **p-u** naběře, aby v jiném květu opět totéž se opakovalo.

Zvláštní případ komplikovaného zařízení účelého k tomu, aby dosaženo bylo opylení zkříženého, jest u entomofilních rostlin některých t. zv. *heterostylie*, spočívající v tom, že blizny nebo prašníky ve květech různých jedinců čnějí nesterjné vysoko. Hmyz navštěvující květ setře **p.** na bliznu s onoho místa svého těla, které v jiném květu jiného jedince přišlo ve styk s prašníkem, a naopak. Rozeznávají se pak rostliny o dvou různých délkách blizen (dimorfní heterostylie, jako u *Primulacei*) a rostliny o třech různých délkách blizen (trimorfní heterostylie, druhy rodu *Oxalis* a kypřeje-*Lythrum*).

Pyladés, v řecké báji syn Strofia, vládc krisského, a Anaxibie, sestry Agamemnonovy, i stal se přítelem bratrance svého *Oresta* i (v. t.), když tento u jeho otce tajně byl vychováván; později **P.** stal se chotěm jeho sestry *Elektry* (v. t.). Věrné přátelství jeho s *Orestem* stalo se příslovečným, slaveno jsouc jak v umění, tak v básních. *klk.*

Pylae (řec. *πύλαι*), brána, dvéře, průsmyk.

Pylaisia Schimp., podle bryologa *De La Pylaie* pojmenovaný rod mechů listnatých rokytovitých (*Hypnaceae*) s puštičkami přímými, zastoupený v Čechách velmi obecným druhem *P. polyantha* Schimp. Tato tvoří nízké kypře trsy s větévkami chumáččnými a vzeštopavými, zvláště na starých vrších, a vyniká plodností vždy bohatou. Puštičky mají zúžené ústí a malé kuželovité víčko. *Děd.*

Pylephlebitis, řec., zánět žíly vrátnickové, časem hnisavý, časem hyperplastický a mající pak název **p. suppurativa** i **p. adhaesiva**. Hnisavý zánět žíly vrátnicové jest velmi vzácný a pozorován bývá při pyaemii a septicaemii, hnisavých pochodech v bezprostředním sousedství žíly vrátnicové, ale také při hnisání v útrobach břišních, ze kterých vrátnice svými žilami sbírá krev (hnisavý zánět pobříšnice, hlíza sleziny, dysenterie atd.). Tam, kde onemocnění, dávající podnět ke hnisavé **p-idě**, probíhá s těžkými příznaky, sotva jí rozpoznáme; v případech méně naléhavých shledáváme tyto příznaky: časté třesavky, vedle ustálené horečky zvětšená a citlivá játra, nádor sleziny, žloutenku. K nim se druží veliká vyčinenost nemocného a jevy pyaemie. Při posmrtném ohledání žíly vrátnicové shledáváme její stěny křehké, spinavě hnědě zbarveny, nitro žíly vyplněno bělohnědým, měkkým, rozpadlým thrombem.

P. adhaesiva s. *chronica*, také pylethrombosis, provází chronický vmezežený zánět (*cirrhom*) jater a zdá se, že zánět ten jest jen následkem vleké **p-idy**. Kmen vrátnice a její větve do jater vnikající účastní se rovnou měrou zánětu, který pro svaštění nově tvořeného pojiva vede ke stažení žil, a poněvadž i po drobných žilkách do nitra postupuje a na periferii lalůčku trvá, tísní buňky jaterní a obmezuje ve funkci. Zánětlivé změny časem

usnadňují sražení krve v nitru vrátnicové žíly (*phlebotrombosis*) a tím ztěžuje se proudění krve v jatrech až po nejkrajnější míru (viz *Phlebotrombosis*).

Phlebotrombosis, řec., zahacení vrátnicové žíly. Záhat (thrombus) jest hnisavá a vzniká z příčin, jež byly vypočteny při hnisavé pylephlebitidě. — Tento nález jest velmi vzácný. Ve většině případů thrombus jest prostou sraženinou krevní, která tuhnouc později srůstá se stěnou vrátnice a přibírajíc nové vrstvy sražené krve zvětší se tou měrou, že nitro žíly naprosto se ucpává. Ke vzniku **p-sy** přispívá vlekly zánět žíly vrátnicové, otlačení její nádory v blízkém sousedství neb novotvary, které v samých jatrech byly povstaly. Příznaky, které **p-se** odpovídají, jsou: rychle se vzrnající vodnatelnost břicha, nádor sleziny, krvácení do zařivacích útrob a rychle se vyvíjející kollarální oběh. Vyprázdňujeme-li tekutinu obsaženou v dutině břišní, velmi rychle se nahrazuje. Játra obyčejně zvětšená záhy vypovídají svoji funkci a jest tedy přirozeno, že z příčiny té vzniká autointoxikace organismu rázu velmi povážlivého, které týž v brzku podléhá.

Pyljajev (Пыляевъ) Michajil Ivanovič, spisovatel rus. (* 1842 — † 1900), znám jest četnými pracemi z dějin rus. divadla. Od r. 1879 byl spolupracovníkem »Nového Vremene« a řadu otištěných zde feuilletonů vydal v knihách *Starýj Petěrburg* (Petr., 1888, 3. vyd.); *Zabýtoje prošloje okresnostj Petěrburga* (t., 1889); *Staraja Moskva* (t., 1891); *Staroje žit'jo* (t., 1897, 2. vyd.); *Zaměčatěl'nyje čudaki i originaly* (t., 1898); *Dragocěnnyje kamni* (t., 1896, 3. vyd. illustr.).

Pylogy, z řec., jsou mohutné, věžovité budovy po stranách hlavního vchodu do chrámův egyptských. Stěny jejich jsou sešikmeny, tak že věž má tvar komolého jehlanu. Na vrchu zakončen jest **p-on** jedno. duchou egyptskou římsou z oblounu, výžlabku a krycí desky.

Pyloroplastika (z řec.) je plastická operace na vrátníku, t. j. té prstenovité svalovité části žaludku, která uzavírá žaludek proti tenkému střevu. Je to vlastně *gastrotomie* (v. t.). Provádí se při jizvovitých zúženích tohoto orgánu, jaké povstávají nejčastěji po kulatém vředu žaludečním, když se byl zhojil. Stárnoucí jizva se smršťuje, a je-li umístěna právě na vrátníku, zaujímajíc celou jeho periferii, zužuje jeho světlost, tak že vrátník se stává méně a méně průchodným. To má v zápětí stížený odchod obsahu žaludečního do střeva, obsah ten v žaludku se zadržuje dlouhý čas, podléhá změnám, což po nějaké době vyvozuje chorobný stav, který nazýváme roztažením žaludku. Jistě však působí tu vedle uvedené ho vlivu mechanického (stíženého odchodu potravy ze žaludku a hromadění nové) činitele ještě jiní, kteří roztažení žaludku zavíňují. V podobných případech, ježto léčením vnitřním, elektrinou, masáží a dietou

dosaženo bývalo polepšení jenom pomíjejícího, novodobá chirurgie provádí rozmanité operace, z nichž tři zasluhují zvláštní zmínky: vyřiznutí jizvovitě zúžené části žaludku (*pylorektomie*), dále *gastroenteranastomosis*, kde za zúženou a tudíž nedostatečnou komunikací žaludku se střevem zřizuje se komunikace nová na místě jiném, a konečně **p**. Operace tato provádí se tím způsobem, že po otevření dutiny břišní, vede se na vrátníku nad zúženým místem ve směru podélné osy jeho řez zasahující až do nitra orgánu, který se příčně sešije, tak že konce rány přijdou právě proti sobě, a oč ubude délky, o to přibude šířky. A toho právě chceme dosíci. Vrátník stane se kratším, ale bude prostornější. Operace tato je možná jenom v případech, kde jizva není příliš mohutná a příliš tvrdá; taková by nedovolovala sešiti ránu podle zákonů **p-ky**. Úmrtnost **p-ky** páčila se ještě nedávno na 20 %, je však menší a čím více za dnešního rozkvětu antiseptické chirurgie technika útrobních operací se zdokonalila, tím lepší budou výsledky této i jiných operací žaludečních.

Pylos (Πύλος), důležité přístavní město řecké v pevné poloze na sev. břehu zátoky Navarinské a to při úzkém vjezdě, ježž s mysem Koryfasiem tvoří ostrov Sfaktéria (myní Sfagia). Máje nejlepší přístav na záp. pobřeží peloponnéském, **P.** byl důležitým sídlem již za periody mykénské; odtud zprávy o Lelezích jakožto obyvatelích jeho, a o Néleovcích, kteří vypuzeni byvše z Iolka, založili si v Pylu samostatné panství a v pověstí hrdinské prosluli vylumným Nestorem, účastníkem války trojské. Za historických dob řeckých bylo obecné domnění, že **P.** v hérojské poesii jakožto sídlo Nestorovo připomínány jest **P.** Messénský; teprve Strabón (p. 311) na základě II. XI, 682 prohlásoval za sídlo Nestorovo **P.** Trifýlský. Na základě údajův o cestě Télemachově (Od. III, 488, XVI, 186.) A. Curtius domněnku Strabónovu vyvrátil. R. 424 př. Kr. athénský admirál Démostenés osadil **P.**, chtěje odtud pobuřovati heilóty messénské proti Spartě. Tato obsadila ostrov Sfaktérii, chtějíc Atheňany obklíčiti po suchu i po moři, ale Démostenés zamezil Brasidovi přistáti a pomocné loďstvo athénské uzavřelo Sfaktérii tak, že veškerá posádka pro nedostatek pitné vody musila se vzdáti. Za dob hellénistických **P.** nazýván Koryfasiem, ve středověku vznikla na jižním vchodě zátoky osada, zvaná Avarino (podle Avarů, kteří prý tam v VI. stol. se usadili), později Navarino podle navarrských držitelů ve XIV. stol. Benátčané zvali jej Zonchio a na místě akropole jeho zbudovali mohutný hrad, podnes v rozvalinách viditelný. Za novějších dob **P.** nabyl světodějného jména velikým vítězstvím spojeného loďstva rusko-anglicko-francouzského za velení admirála Codringtona nad loďstvem tureckým 20. říj. 1827, čímž rozhodnut boj o svobodu řeckou. *Pšk.*

Pym John, státník angl. (* 1584 — † 1643 v Londýně). Studoval v Oxfordě a byl úředníkem státního pokladu. R. 1614 zvolen do parlamentu, kdež byl s Johnem Elliotem náčelníkem opozice jak proti katolíkům, tak proti Buckinghamovi. V t. zv. »krátkém« parlamentě r. 1640 P. byl jeho členem nejvíce vynikajícím a později postavil se s Hampdenem proti Straffordovi, jehož přivedl na popraviště, a účastnil se všech kroků dolní sněmovny v novém parlamentě »dlouhém«, zejména t. zv. veliké remonstrace r. 1641, již žádal parlament za odstranění nenáviděných opatření vládních, jako daně na loďstvo, hvězdné komory atd. Král Karel I., chtěje získati odpůrce tak nebezpečného, nabídl P-ovi ministerský portfeuille, ale když P. nepřijal, měl býti jat se čtyřmi druhy Hampdenem, Hollesem, Heilrigem a Strodem, a sám král žádal na parlamentě, aby byli potrestáni. Ale tenkrát všechen Londýn postavil se na stranu poslanců, kteří uchýlili se do londýnské City, odkudž ve slavnostním průvodu vrátili se do parlamentu 10. led. 1642, čímž počala se občanská válka. P. zmocnil se Toweru a arsenálu hullského a portsmouthského a když došlo k boji mezi králem a parlamentem, P. byl zvolen do bezpečnostního výboru a r. 1643 provedl spojení parlamentu se Skoty. Zemřel však dříve než puritánská jeho strana, v jejímž čele byl Olivier Cromwell, dobyla vítězství. Pochován byl v opatství Westminsterském. P. náleží k nejznamenitějším státníkům anglickým a byl rovně pilný pracovník jako vynikající administrátor a řečník. Vůdčí myšlenky jeho politiky, jež za jeho doby pokládány za revolucionářské, během doby staly se základními myšlenkami všech ústav, že totiž parlament má váhu větší než panovník a sněmovna poslanců důležitosti více než sněmovna lordů. Sr. J. Disraeli, Eliot, Hampden and P. (Lond., 1836); John Forster, Lifo of P. (British statesmen series); E. Smith, Three English statesmen (Lond., 1882, 3. vyd.).

Pynaeker viz Pijnacker.

Pynaert [pajnárt] E d o u a r d, pomolog (* 1835 v Gentu). Vzdělal se na tamní škole zahradnické a působí tam jako profesor svého oboru od r. 1861. Má zásluhy o ovocnářství. Vydal: *Les serres-vergers*, pojednání o urychleném, umělém pěstění ovocného stromoví (Gent, 1861; 4. vyd. 1888); *Arboriculture fruitière* (t., 1866). V l. 1863—66 spolupůdával »Jaarboekover Hoofbouwkunde«, nyní spolupředává »Flore des Serres et Jardins«.

Pyon, řec., hnis; pyo- choroby s hnisáním spojené.

Pyonephros, z řec., hromadění hnisu v pánvi ledvinové.

Pyopneumothorax, řec., viz Pohrudnice, str. 7 b a 8 a.

Pyorrhoea alveolaris viz Alveolární blennorrhoea.

Pyothorax, řec., hnisavý výpotek pohrudnice, také empyema, viz Pohrudnice str. 7 b.

Pyypin Aleksandr Nikolajevič, literární historik rus. (* 1833 v Saratově), pocházející ze šlechtické rodiny, vzdělal se v saratovském gymnasiu, na univ. kazaňské a petrohradské. Již jako student otiskl ve »Sborniku« akademie první své dílo *Slovar k novgorodskoj lětopisi* jako část slovníku staroruského jazyka, o němž pracoval Srezněvskij za spolupůsobení Černyševského, Lavrovského a j. Záhy potom účastnil se činně redakce časop. »Otečestvennyja Zapiski« a r. 1857 vystoupil s magisterskou dissertací *Očerky literaturnoj istoriji starinnych pověstěj i skazok russkich*, ve které poprvé podány dějiny rus. pověsti od doby vlivu byzantského a jihoslovanského do vlivů západních. Monografie založena byla na studiu rukopisných památek veřejné knihovny petrohradské a Rumjancevského musea, té doby málo známých, a stala se východiskem pro další studium vtomto směru, upozorňující na některé, dříve neznámé pověsti a oceňující náležitě pověsti staré. R. 1858 poslán byl do ciziny, aby se připravil pro dějiny evropských literatur, a na této cestě pobyl delší dobu ve slovanských zemích, jmenovitě v Praze. Navrátil se do vlasti, byl jmenován r. 1860 mimoř. prof. na universitě petrohradské, ale již koncem r. 1861 s Kavelinem, Spasowiczem, Stasjulevičem aj. opustil universitu, neschvaluje nových universitních řádů, jež vyvolaly studentské bouře. Od r. 1863 byl stálým spolupracovníkem »Sovremenniku«, jež nějakou dobu sám redigoval. Tou dobou zabýval se také studiem apokryfů, na něž první z rus. učenců obrátil pozornost, a vydal *Ložnja i otrččennija knigi rus. stariny* »Pamjatniki starinnoj rus. literatury«, 1861, III. díl. Ke staré době rus. literatury vztahují se také jeho knihy *Svodnyj staroobrjadčeskij Sinodik* (Petrohr., 1883); *Iz istoriji narodnoj pověstěj* (t., 1887); *Dlja ljubitelěj knižnoj stariny* (Moskva, 1888) a *Podělkj rukopisej i narodnych pėsen* (Petr., 1898). Když byl zastaven »Sovremennik«, P. horlivě překládal z cizích literatur, jmenovitě z *Drapera*, *Tainea*, *Scherra* a j. R. 1865 vydal se Spasowiczem jako doplněk přeložených jim *Scherrových Dějin všeobecných literatur* *Obzor istoriji slavjanskich literatur*, kterážto kniha vyšla značně doplněna a rozšířena v l. 1874—81 druhým vydáním jako *Istorija slavjan. literatur* a byla přeložena také do češtiny (2 d.). Jest to dosud svého druhu jediné dílo, vykládající souborně tisícileté dějiny slovanských literatur (mimo ruskou), vyznačující se při tom svým liberálním stanoviskem ke všem kmenům slovanským. Když r. 1867 založen byl »Věstník Jevropy«, P. stal se jeho hlavním spolupracovníkem a uložil zde značnou část svých studií, z nichž některé vyšly pak o sobě, jako *Obščestvennoje dviženije v Rossiji pri Aleksandrě I.* (2. vyd. Petr., 1885); *Charakteristiki literaturnych mnėnij ot 1820 do 50tych godov* (2. vyd. t., 1890); *Bėlinskij, jeho žizn i perepiska* (t., 1876); *Istorija rus. etnografiji* (t., 1890—91, 4 d.) a *Istorija rus. literatury* (t., 1898, 4 d.). Z prací,

otištěných jen ve »Věstníku Jevropy«, zasluhují zmínky studie o svobodném zednářství v Rusku, jmenovitě také *Chronologičeskij ukazatelj rus. loz* (Petr., 1873), vydaný jako rukopis v omezeném počtě, dále *Feofan Prokopovic i jeho protivniki; Panslavizm v prošlom i nastojaščem* (1878); *Litěraturnyj panslavizm* (1879); *Polskij vopros v rus. litěratūre* (1880); *Obzor rus. izučěnij slavjanstva* (1889); *Rus. slavjanověděnije v X v.* (1889); *Novyja dannija o slavjanskich dělach* (1893) a mn. j. Práce P-ovy mají nemalou váhu a vysoce se cení. P. na základě podrobného studia líčí v pravidla celé epochy barvitě a věcně, nezabíraje do nemístných podrobností. Tak vylíčil epochu Alexandra I., literární hnutí slavjanofilů, směr Caadaevy, stoupenců státního směru, Bělinského, činnost Puškina, Žukovského, Gogola (*Charakteristiki litěrat. uměnij*). Jmenovitě cenným je zde systematické vylíčení slavjanofilství a vymezení teorie »oficiální národnosti«. Jeho životopis Bělinského jest záslužnou prací systematického rozboru korespondence vynikajícího kritika s jeho přáteli — Hercenem, Bakuninem, Botkinem atd., dovolujícího nahlédnouti do intimního života velkého člověka zápisníka. Dějiny rus. ethnografie jsou vlastně systematickým souborem všech badatelů ruské lidové tvorby, nejen speciálních ethnografů, nevymíjajíc ani narodniki publicisty. Připojené životopisy a charakteristiky rus. učencův a publicistů činí dílo to neocenitelnou pomůckou historickoliterární. Vrcholem činnosti P-ovy jsou však jeho dějiny rus. literatury, jež jeví se prvním souborným dílem ohromného množství speciálních studií za posledních 30 let. P. podává v nich celkový obraz rus. literatury s neobvyčejnou plastikou a přehledností, všimaje si pečlivě i vlivů společenských. Za tuto obrovskou vědeckou činnost, přesahující téměř síly jediného člověka, P. byl r. 1897 zvolen po druhé členem petr. akad. a tentokráte volba schválena. Šnk.

Pýr, bot., viz *Triticum* (*repens*).

Pyra Immanuel Jakob, básník něm. (* 1715 — † 1744). Hallský theolog let 1734 až 1738 přidružil se ke společnosti básníků hallských, založené Sam. Gottholdem Langem, u něhož žil nějaký čas v Laublingen, byl pak vychovatelem a posléz konrektorem na gymnasiu v Berlíně. Vydal *Tempel der wahren Dichtkunst* (1736) a *Thyrsis' und Damons freundschaftliche Lieder* (1746; 2. vyd. 1749; Thyrsidem mině básník, Damonem Lange). P. pěstil poesii náboženskou, horoval pro kultus přátelský a nemiloval rýmů, v čemž předchází Klopstocka. Spor s Gottschedem (1736) přiměl jej ke spisu *Erweis, dasz die Gottschedsche Sekte den Geschmack verderbe* (1743—1744), kde přesvědčivě, ač poněkud pedanticky, ukázal slabiny protivníků, kteří replikovali osobně a nenávistivě. Srv. Waniek, Immanuel P. und sein Einfluss auf die Litteratur des XVIII. Jahrhunderts (Lip., 1882).

Pyracantha [-akan-] Roem. (*Feuerdorn*), rod rostlin růžovitých (*Rosaceae*), obsahující

ostnitě kře listů bud' vroubkovaných nebo drobně pilovitých a květů v hustých chocholících. V (Orientě a v jižní Evropě roste *P. coccinea* Roem., keř velmi ostnatý listů vždy zelených kopinatých vroubkovaných a plodů ohnivě červených. Sází se i pro ozdobu. Šarlatové plody má *P. crenulata* Roem. z Himaláje. Děd.

Pyralidae, z a v i j e č i, jest čeled' motýlů drobných s předními křídly podlouhle trojúhelnými, jimiž probíhá 11—12 (zřídka 9—10) žilek, z nichž 4. a 5. vznikají bud' blízko sebe nebo ze společného násadce na zadním rohu pole terčového a žilka 9. zřídka scházející ze žilky 8. nebo 7. blíže rohu předního; mezi žilkou 5. a 6. jest větší mezera. Křídla zadní jsou širší předních, bez pole vsunutého a mají případlo; ze 3 volných žilek hřbetních jest žilka 16. nerozvětvena. Vklidu jsou křídla složena střechovitě. Tykadla jsou štětinovitá, u samečka zhusta hřbetní. Jednoduchá očka zřídka scházejí. Makadla obyčejně přechívají hlavu. Housenky jsou 16nohé, řídce chlupaté a žijí bud' ve spředených listech nebo ve stoncích bylinných. V Čechách žijí 54 rody, které dělíme v 6 podčeledí: 1. *Pyralidinae*, 2. *Acentropinae*, 3. *Chiloninae*, 4. *Crambinae*, 5. *Phycinae* a 6. *Gallerinae*. Kpk.

Pyramida: 1) P.v geometrii viz Jehlan. — 2) P.v krystalografii viz Krystall, str. 300 b. — 3) P. ve stavit. viz Pyramida a srv. Architektura, str. 670.

Pyramidální čísla čili čísla jehlan-cová náležejí mezi čísla polyedrální (v. t.) a vznikají z řady čísel triangulárních čili trigonálních 1, 3, 6, 10, 15, 21, 28, 36... postupným sčítáním, tak že představují řadu: 1, 4, 10, 20, 35, 56, 84... Týmž postupným sčítáním dostaneme z této řady p. č. řadu druhého, třetího atd.: 1, 5, 15, 35, 70, 126, 210...; 1, 6, 21, 56, 126, 252, 462... atd.

Pyramidula Brid., rod mechů listnatých vrcholoplodých z tribu zkrutkových (*Funariaceae*), rostoucí v Evropě vzácným druhem *P. tetragona* Brid. Táž tvoří nízké skupiny na vlhčích rolich a porících a zejména v níká 4hranou čepičkou, přes kulovitou pušticíku hluboko staženou. Děd.

Pyramidy (viz Architektura, str. 670.). Jméno samo pochází z egyptského *prmw*, značícího hranu nebo výšku (Eisenlohr, Ein math. Handbuch der alten Aegypter, 260). Nejslavnější p. zachovaly se na západním lemu nízkého údolí v Egyptě, od šířky káhirské až po kanál, který z Nilu u Illahúna vede do poloouasy fajjúmské. Nejstarší jsou p. krále Snefru, jedna u Dahšúra, druhá u Médúma, obě pohřební, ale dahšúrská zvláště zvána »p-dou jižní«. Médúmskou otevřel r. 1881—82 Maspero, podle jehož seznání má zvýši 38 m a skládá se ze tří stupňů nestejně vysokých, nebyla však nikdy dovršena. Nitro bylo vyloupeno již ve starověku. Nejznámější však a nejmohutnější jest skupina tří p-id na záp. straně městiště memfidského, zbudovaných králi IV. dyn. Chufu, Chafrou a Menkaurou. Jsou to obrovské pomníky ne-

omezené a dlouhé vlády, které měly mumii králové býti nerozbornou schránkou. Nejvyšší **p**-da Chufova má podnes 147 *m* zvýši, Chafrova 141 *m*. Vyloupeny byly ve středověku. Menší jsou **p**. krále Sahury u Abú-Síra, Vnisova, Tetova a Papi II. u Sakary. Hérodotos připomíná i **p**. v jezeře Moiridově. Menší mnohem jsou **p**. v okolí thebském a v někdejších Meroi. *Pšk.*

P. zemní slove úkaz v morfologii povrchu zemního vzniklý následkem korrose, kdy tvrdší hornina, vzdorující korrosi, ční nad své okolí. Kde jsou v zemité půdě jednotlivé větší části horniny tvrdší, což bývá zejména při morenách, korrose dopadajícího deště odnáší jenom části zemité, kdežto hornina tvrdší zůstává a chrání také podklad, na němž spočívá. Tak vznikají potom různé tvary, podobné sloupům (zvané také *Erd-pfeiler, demoiselles, nonnes*). Takový zjev známe u Bolzana a na několika místech v údolí Adiže, i ve východních Pyrenejích. — Srv. Weber von Ebenhof, *Der Gebirgswasserbau* (Víd., 1892). *Nový.*

Pyramis v anat. viz Jehlanec.

Pyramus a **Thisbé** byli podle mythu u Ovidia (*Metam.* IV., 55—166) milenci ve starém Babylóně, jejichž sňatku rodiče bránili; pěstující vzájemnou známost po delší dobu pouze hovorem, jež umožňovala skulina ve zdi, dělící oba domy sousední, rozhodli se konečně sejíti se vně města u náhrobku Ninova pod korunou stromu morušového, kdež prýštil pramen vody. Thisbé, jež první se dostavila na místo smluvené, vystrašena však lvici, jež majíc tlamu ještě od požírání udáveného skotu zkrvavenou, sem přišla uhasit žížeň; Thisbé podaří se zachrániti se do blízké jeskyně, při tom však smekne se její svrchní roucho, jež pak najde lvice, roztrhá a potřísní krví ze své tlamy. V tom objevil se **P**. a spatřiv šat milencin, domnívá se, že Thisbé stala se kořistí dravé zvěře. Proto nalehl na svůj meč a krev z rány vystříknuvši zbarvila plody morušové do tmava. Thisbé však brzy se vrátila a pochozí z hasnouceho zraku milencova, co se stalo, podobně života se zbaví. Po jejím přání na památku bohové ponechali temné zbarvení plodu morušového, rodiče pak oběma společný pohřeb vystrojivše, v jedné popelnici jejich ostatky uložili. Parodii mythu toho pojal Shakespeare ve svůj »Sen noci svatojanské«.

Pyrrargirit, **temnorudek**, jest siroantimonan stříbrnatý, soutvarý a vůbec velmi blízko příbuzný s obdobnou sloučeninou arsenovou, **proustitem** (v. t.). Krystalluje jako tento v hemimorfních, obyčejně podle vertikály sloupovitých tvarech soustavy hexagonální, hemiedrie klencové. Také zde jako u proustitu jest častý dvojcítný srůst, dílem podle hranolu druhořadého (dvojcítná doplňovací), dílem podle $\frac{1}{4} R$, R a $\frac{1}{2} R$. Štěpaletnost podle R je zřetelná. Tvrdost 2—3, hustota o něco větší než u proustitu, totiž 5,77—5,86. Barva **p**-u jest purpurová, vryp

o něco světlejší, vždy však jest **p**. temnější než proustit a méně průsvitný. Lesk je kovově dýmavý. Na povrchu **p**. nabíhá šedě až černě. Taje snadno, pokrýváje uhlí bílým náletem kyslíčnicku antimonového a zůstáváje kuličkou stříbra. Jest Ag_3Sb_3S s 59,97 % Ag , 22,21 Sb , 17,82 S , tudíž jest to ruda velmi bohatá stříbrem, skoro jako proustit. Něco arsenu bývá isomorfne přimíšeno. Krystallovaný i kusový **p**-jest dosti hojný v Jáchymově i Příbrami, ač ne tak jako proustit; vzácně byl nalezen též v bývalých stříbrných dolech u Staré Vožice a v okolí. Z cizích nalezišť nejpěknější **p**-y poskytují Andreasberg v Durynsku, Freiberg v Sasku, Guanajuato a j. místa v Mexiku, Chanarcillo a j. v Chile. Všude, kde **p**. hojněji se vyskytá, jest jednou z nejvydatnějších rud stříbrných. *Fr. Sl-k.*

Pyrawarth viz Pirawarth.

Pyren (**f en y l e n n a f t a l i n**) $C_{16}H_{10}$ jest uhlovodík nalézající se vedle **chrysenu** v dehtu kamenouhelném, a to v části, která poslední při destilaci přechází. Tvoří desky při 148° tající; vře nad 360°. *Fr. Plzák.*

Pyrénées [piréné]: 1) **Basses — P**, nejjihozápadnější departement Francie, hraničí na vých. s dep. Gers a Hautes — **P**, na záp. s Atlantským okeánem, na s. s dep. Landes a na j. se Španělskem a měří 7712 km^2 . Na španělské hranici vypínají se Pyreneje, které na jv. dosahují v hoře Pic du Midi d'Ossau výše 2885 *m*. K z. jim výšky rychle ubývá a dále do vnitra departementu vysílají jen nízká předhoří. — V ohledu vodopisném náleží celý departement téměř úplně do úvodí ř. Adoura. V pohorí jest několik malých jezer. Podnebí jest podle nadmořské výše rozmanité, celkem však jest mírné a bohaté srážkami, jejichž výše ční ročně 84—145 *cm*. Obyvatelstva má departement 423.572 (1896), t. j. 54,92 na 1 km^2 , městských obyvatelů jest 106.708 a venkovských 318.319, cizinců jest 19.766, mezi nimi 16.787 Španělův. — Hlavním zaměstnáním jest orba, chov dobytka a lesnictví, neboť půda jest úrodná a dobře vzdělaná, rozsáhlé a bujné louky i pastviny živí výborný dobytek a veliké lesy pokrývají horské vrcholky i úbočí. Pole zaujímají 160.310 *ha*, vinice 19.769 *ha*, louky 73.330 *ha*, pastviny 33.088 *ha*, lesy 161.317 *ha*, zahrady 2921 *ha*, lada pak, tvořící dobrou pastvu ovcím, měří 224.450 *ha*. Ročně sklídí se: 617.000 *hl* pšenice, 12.150 *hl* žita, 1.735.000 *hl* kukuřice, 44.460 *hl* ječmene, 187.000 *q* bramborův, 321.600 *q* řepy krmné, 3.266.800 *q* picnin, 3328 *q* lněného vlákna a 1280 *q* lněného semene, 75.463 *hl* vína, 175.000 *q* kaštanův, 3500 *q* ořechův a 11.500 *q* jablek. Hlavní polní plodinou jest kukuřice, z níž připravuje se hlavní potravina lidu, chléb *zv. méturé*. Velmi rozšířena jest vinná réva. — Dobytka počítá se: 24.200 koní, 3250 mezků, 14.260 oslů, 153.632 kusy skotu, 477.400 ovcí, 112.000 vepřův a 13.900 koz. Mléka těží se ročně 357.485 *hl*, vlny 7980 *q*, ulů jest 7980, které dodávají ročně 11.000 *kg* medu a 4200 *kg* vosku. — Nerostné bohatství jest sice dosti

značné, avšak nevalně se těží. Dobývá se něco anthracitu, rašeliny (890 *t*), železné rudy, mědi a zinku, dále láme se břidlice, mramor a vápence a těží sůl kamenná i varná (3000 *t*). — V ohledu průmyslových dep. nezaujímá toho místa jako v zemědělství. Celá jeho výroba průmyslová cení se na 20 mill. franků, větších závodů jest 275 s 1869 koň. sil. mot., hlavní odvětví průmyslová jsou: tkalcovství, obuvnictví, výroba potravin, papíru, koží atd. — Obchod soustřeďuje se hlavně v Bayonne, důležitými tržišti jsou i Pau, Orthez a Oloron, hlavní předměty vývozu jsou: látky, hrozny, kůže, zboží oděvnícké, vína, dříví, lihoviny atd., dovozu pak: obilí, ryby, uhlí a zboží kovové. Hlavní přístavy jsou Bayonne a Saint. Jean-de-Luz, jejichž lodní ruch činí 869 resp. 23 lodí připulé s 275.954 *t* resp. 4143 *t* a 874 resp. 14 lodí vyplulých s 280.813 *t* resp. 3974 *t*. Spojovací cesty měří 8840 *km*, z čehož připadá 319 *km* na železniční trati a 109 *km* na splavné řeky. — V ohledu správním Basses-P. dělí se na 5 arrondissementy (Bayonne, Mauléon, Oloron, Orthez a Pau), 41 kanton a 559 obcí, církevně tvoří diecési bayonneskou, vojensky přísluší k XVIII. armádnímu sboru. Z vyšších škol jest zde veliký a malý kněžský seminář, diecéšní učiliště, ústav učitelův a učitelek a 5 duchovních collèges. Hlavní město jest Pau, větší města jsou také Bayonne (26.920 obyv.) a Biarritz (11.870 obyv.).

2) Hautes — P., departement na jihozáp. hranici Francie na sev. svahu středních Pyrenejí, které zde dosahují na franc. půdě největší výše, byl utvořen r. 1790 z několika částí Gascogně, leží mezi 42° 41'—43° 37' s. š. a 0° 20' z. d. Gr.—0° 38 1/2' v. d. Gr. na ploše 4533 *km*² a hranici na j. se špan. prov. Huesca, na z. s franc. depart. Basses-Pyrenées, na s. s dep. Gers a na v. s dep. Haute-Garonne. Povrch departementu rozpadá se horopisně na 3 od sebe ostře se lišící části: nížinu, hory a planinu Lannemezanskou. Nížina zaujímá severní část, táhne se k z. při hranici dep. Basses-Pyrenées a skládá se z údolí a pahorkatín prostírajících se od Pyrenejí až k sev. hranici. Jižní část departementu dosahuje až ke hřebeni Pyrenejí, které dostupují tu výše 3290 *m* n. m. v hoře Vignemale. Konečně celý severovýchod zaujímá planina Lannemezanská oddělená od Pyrenejí hlubokým údolím ř. Neste, neúrodná a z veliké části úplně pustá. — Vodopisně náležejí dvě třetiny depart. k úvodí Adouru a třetina k úvodí Garonny. Největší řeky jsou Gave a Arros, tekoucí do Adouru, z přítoků Garonny pak Neste. — Podnebí jest velmi nesterpné a kolísá se velmi značně podle nadmořské výše toho kterého místa. Tak v Tarbesu jest roční teplota asi +15 °C, naproti tomu na hřebeni Pyrenejí bývá v zimě pozorována teplota -37 °C. Velmi rozdílná jest také výše ročních srážek v jednotlivých místech. Tak v Tarbesu činí 90 *cm*, na hřebeni Pyrenejí však 200—300 *cm*. Následkem veliké

této vlhkosti v horách vznikají četné ledovce, táhnoucí se z veliké části i na území španělské. — Obyvatelů jest 218.973 (1896), t. j. 48,29 na 1 *km*², mezi nimi jsou 3174 cizinci, z nich pak 2927 Španělů. Obyvatelstva městského jest 49.187 os. a venkovského 176.674. Obyvatelstva v posledních letech neustále ubývá. Z vyšších škol jest zde ústav učitelův a učitelek, lyceum, 2 semináře, 2 duchovní, 2 obecní a 1 dívčí collège. — V nížinách jest půda úrodná a dobře vzdělaná, ve vyšších polohách jsou krásné lesy a pastviny, avšak i půda neplodná má v dep. velice značný rozsah, neboť měří 151.882 *ha*. Role zaujímají 108.382 *ha*, vinice 14.260 *ha*, louky 49.107 *ha*, pastviny 10.110 *ha*, lesv 84.627 *ha* a zahrady 103 *ha*. Průměrná roční žetv činí do 400.000 *hl* pšenice, 123.770 *hl* směsky, 95.000 *hl* žita, 20.000 *hl* ječmene, 113.000 *hl* ovsy, 450.000 *hl* kukuřice, 644.000 *q* bramborů, 2.744.400 *q* píce, 20.900 *hl* vína, 50.000 *q* kaštanů, 30.000 *q* ořechů a 32.000 *q* jablek. Na krásných lukách a pastvinách chová se výborný dobytek, a to: 18.800 koní, 12.800 oslů, 113.440 kusů skotu, 389.800 ovcí, 72.000 vepřův a 7800 koz. Mléka těží se ročně 630.000 *hl*, vlny 7900 *q*, máslo a sýr hojně se vyvážá, ulů jest 8300 s ročním výtěžkem 33.000 *kg* medu a 36.000 *kg* vosku. — Nerostné bohatství dep. není veliké. V horách láme se mramor a břidlice, malá jsou ložiska železa, mědi, niklu, olova, kobaltu, manganu, zinku, cínu a volframu, jejichž výtěžek dosahuje ročně dohromady sotva 700 *t*. Mimo to dobývá se ze 2 rašeliníšť asi 600 *t* rašelin ročně. Naproti tomu má dep. veliké množství bohatých a proslulých pramenů minerálních, z nichž nejnavštěvovanější jsou: Bagnères-de-Bigorre, Barèges, Cauterets, Capveru a Siradan. — Průmyslová výroba dep. cení se asi na 19 mill. fr. Hlavní průmyslové odvětví jest tkání vlny, výroba suken, papírů, oděvů, obuvi, zboží koženého, dřevěného a hrcířského, oleje atd. Větších závodů průmyslových jest 98 s 16,50 koň. silami motorovými. — Obchod podporován jest pobočkou Francouzské banky v Tarbesu, jejíž roční obraty převyšují 50 mill. fr. Hlavní předměty vývozu jsou vlněné látky, sukna, kůže, plátno, papír, dříví, vlna a dobytek, dovozu pak různé suroviny průmyslové, nábytek, oděvy, uhlí, koloniální zboží atd. Spojovací cesty měří úhrnem 4251 *km*, z čehož 232 *km* připadá na železniční trati Jižní dráhy. V ohledu správním depart. dělí se na 3 arrondissementy (Argèges, Bagnères-de-Bigorre a Tarbes), 26 kantonův a 480 obcí, církevně tvoří diecési tarbeskou, vojensky přísluší k XVIII. armád. sboru. — Hlavní město jest Tarbes (24.195 obyv.), větší místa jsou ještě: Bagnères (8835) a Lourdes (7760 ob.).

3) P-Orientales, přímořský a pohraniční departement v jižní Francii na vých. kraji Pyrenejí, které tu snižují se k moři Středomořnímu, nejjižnější území pevninské Francie, leží mezi 42° 20' 255"—42° 56' s. š. a 3° 10'

20' - 1° 43' 20' v. d. Gr., hranici na s. s departemety Ariège a Aude, na v. s mořem Středozemním, na j. se španělskou provincií Gerona a na z. s republikou Andorra, která administrativně přísluší k departementu P-Orient., hranice jeho jsou téměř úplně přirozené a měří 4141 km^2 plochy. Povrchovým rázem dělí se P-Orient. na rovinu a hornatinu; tato pokrývá celý západ, střed a jih, onano prostírá se na v. při pobřeží mořském. Záp. část hornatin vyplněna jest středními Pyrenejemi, které dosahují tu výše 2921 m v Puig de Carlitte. Od průsmyku de la Perche (1610 m), který pro středkuje spojení údolí řek Aude a Tětu s údolím Segre, začínají Pyreneje východní, které člení se údolím ř. Tětu a Techu ve 3 horská pásma: Corbières, probíhající k Cevennám, Canigou, dosahující výše 2785 m , a Albères, táhnoucí se na španělské hranici až k mysu Cerbère a vysoké do 1257 m . Mezi horskými hřbety Pyrenejí rozkládají se krásná a úrodná údolí, kdežto severovýchod departementu zaujímá rozsáhlá, alluviální rovina Perpignanská, zavlažovaná četnými příplavy. Na mořském břehu leží četná pobřežní jezera, mezi nimi Etang de Lencabe a Etang de Saint-Nazaire. — Hlavní vodní toky departementu jsou pobřežní řeky Agly, Tět a Tech, jež vlévají se do moře Středozemního, ale nejsou splavné. — Podnebí liší se podle nadmořské výše velmi značně. V rovinách a chráněných údolích jest teplé a i zimy jsou tu mírné, maximum tepelné činí + 30 °C, minimum pak -3 °C, roční výše srážek činí za 70 srážkových dní 70 cm . Výše v horách podnebí stává se drsnějším, vlhkost větší, v zimě na horách téměř neustále sněží, nicméně ledovců v depart. není. — Obyvatelstva jest 208.387 (1896), t. j. 50.29 na 1 km^2 , obyvatelstvo městské čítá 87.023 os. a venkovské 123.102 os., cizinců jest 10.108, mezi nimi 9630 Španělův. Proti r. 1891 ubylo obyvatelův o 1738. Z vyšších škol má dep. veliký a malý seminář, církevní a světský collège a ústav učitelův i učitelek. — Hlavním pramenem výživy jest orba a chov dobytka. Role zaujímají 62.235 ha , vinice 53.940 ha , louky 12.154 ha , pastviny 16.319 ha , lesy 68.387 ha a neplodná půda 177.588 ha . Půda neplodná se mění neustále v půdu ornou a vinice i role již opuštěné znova se vzdělávají. Ročně sklízí se: 79.800 hl pšenice, 23.700 hl směsky, 169.350 hl žita, 12.965 hl ječmene, 42.525 hl ovsu, 85.471 hl kukuřice, 671.964 q bramborů, 800.497 q picnin, 2.144.000 hl vína, 850 q kaštanů, 360 q ořechů, 190 q jablek, 200 q švestek a 1895 q listů morušového. Nejdůležitější odvětví zemědělské výroby jest vinařství, které dodává výběrná a proslulá vína roussillonská. Moruše pěstují se hlavně v arrond. perpignanském, kde těží se ročně 23.763 q kokonův. Oliva v depart. téměř vymizela. Pastviny jsou sice dosti chudé, nicméně dobytek jest v dobrém stavu, i počítá se: 10.956 koní, 4742 mezkové, 4085 oslů, 21.926 kusů skotu, 230.007 ovcí, 25.950 vep

a 25.615 koz. Mléka těží se ročně 41.293 hl , vlny 7634 q , ulů jest 8265 a dodávají ročně 24.825 kg medu a 9176 kg vosku. Výnosné jest i rybnářství, zvláště lov sardelí a tuniků, rozšířeno jest i drůbežnictví. — Užitečnými nerosty jest departement velmi bohat, avšak jejich těžení neprovozuje se dosud dosti intenzivně. Hojná a bohatá jsou ložiska rudy železné a měděné, mimo to vyskytuje se vismut, nikl, stříbro, zlatý písek v Tětu a Techu, výběrným mramorem oplývají Pyreneje a Corbières, četné jsou lomy žulové a brádicové, slatiny dodávají ročně do 2000 t soli, doly lignitové 1800 t lignitu atd. Mnoho jest zde minerálních pramenův, z nichž některé jsou velmi proslulé, zvláště Amélie-les-Bains, Boulon, Nossa, Molitz, Vernet, Olette, Canaveilles a Escaldas. — Průmysl jest ve velikém a stálém úpadku, větší závody průmyslové jsou tu 93 s 1405 koň. sil. motor. Hlavní odvětví průmyslové činnosti jsou: výroba zboží železného a vlněného, koží, papíru, korku, sudův a lihovin. Obchod podporován jest filiálkou Franc. banky v Perpignanu, jejíž roční obraty však neustále klesají, dosti hustou sítí spojovacích cest a 4 přístavy. Vyváží se víno a lihoviny, ovoce, zeleniny, med, zvířata, olej, mramor, železo, papír, kůže atd. a dováží mouka, oděvy a módní zboží, nábytek, uhlí, osadnické zboží atd. Spojovací cesty měří úhrnem 1935 km , z čehož 149 km připadá na železniční trati. Hlavním přístavem jest Porte-Vendres, mimo to Collioure, Banyuls a Le Barcarès, jejichž lodní ruch činí 613 lodí příplulých s 224.345 t a 528 lodí vyplulých s 257.550 t . Plavba jest z největší části jen pobřežní. — V ohledu správním departement dělí se na 3 arrondissementy (Céret, Perpignan a Prades), 17 kantonův a 232 obce, hlavní město jest Perpignan, větší město jest také Rivesaltes (6010 obyv.), církevně tvoří P-Orient. diocési perpignanskou a vojen. přísluší k XVI. armádnímu sboru.

Tšr.

Pyreneje (angl. *Pyrenees*, frc. *Pyrénées*, lat. *Pyrenaei montes*), pásmatě horstvo, jež odděluje Španělsko od Francie táhne se směrem vjv. od zálivu Viscayského až k moři Středozemnímu (Cabo de Créus). Horstvo toto jest 435 km dlouhé a pokrývá plochu asi 50.000 km^2 ; celkem jest řídce zalesněno, i lučin jest poskrovnu, zvláště jižní straně špan. předhoří ze šedého slínu jsou nevidlé holé. Obyv. málo, komunikace chabá, neboť ani jediná železnice nepřestupuje pohoří, nýbrž s každé strany jedna je obchází. Povaha P-ji bývala posuzována se strany franc., kde jest pohoří příkré a náhle vystupuje z pahorkatiny, jako jednolitá hradba od moře k moři; tomu není tak, neboť vysoký hraniční val mezi Španělskem a Francií jest pouhý článek (ovšem vynikající) z celého širokého vrásnatého systému, článek, jenž rozšiřuje se k vých. vyplňuje sever aragonské pánve. P. dělíme na východní, střední a západní. Východní P. skládají se z souběžných zizap. — vjvých. vržených pásem, omeze-

ných průsmykem Col de la Perche od středních P-ji vrzených zszáp.-vjých. Část' vých. P-ji probíhá k zjzáp. mezi mořem Středoz. a údolím ř. Segre jako pohoří Katalonské. Vých. P. obsahují dvě centr. massivní pásma palaeozoic. vrstev s granitovými sloupy. Jedno z nich tvoří dvojítm řetězem hranici špan. — franc., kde vrcholí v s. Puigmal 2909 m a dále posunutý Canigou 2785 m; již. pásmo Monts Albères končí se na pobřeží mysem Créus (nejv. bod Špan.). Stará silnice z Perpignana do Katalonie překračuje ve výši 250 m Colde Perthus, kdežto dráha sleduje pobřeží; druhé palaeoz. a granitové pásmo sleduje pobřeží pod názvem Katalonské pohoří, od mysu Baguru po ústí ř. Lobregatu, dosahuje v Sieře Monseny 1699 m. Mezi oběma pásmý leží synklinála s mesozoic. formacemi, eocénem i konglomeráty; odtud sbírá prameny ř. Lobregat prorážející na j. pobřežní pohoří. Vých. konec P-ji prostoupen jest prve, než při pobřeží klesá, kotlinami, z nichž jedna tvoří rovinu Roussillon, druhá rovinu Ampurdan, na jejímž okraji sz. od Garonny zvedají se vyhaslé krátery. Katalonské pohoří člení se podélným údolím ve dvě pásma. Toto údolí, vyplněné terciérem, jest nejrůdnější a nejhustěji obydlenou částí Katalonie. Od ř. Lobregatu k jz. pokračuje poh. Katalonské vrásami mesozoic. a eocénními sedimenty, kde zvedá se příkrý Mont Serrat 1238 m, staroslavný klášter. Cetné pobř. řeky vyhledávají příčná údolí a ř. Ebro proráží úzkým údolím. Katalonské pohoří jest bohato rudami, uhlím, solí a miner. zřídly. Na pobř. rovinách vznikla města s čilým obchodem. Delta ř. Ebra, neobýv. bahnitá rovina posunuje se daleko do moře. Katalonie jest nejčilejší a přírodou nejvíce požehnané území Španělska, čilé obyv. věnuje se ode dávna obchodu a plavbě. Vých. P. ohraničuje na záp. vrása, kterou protékají ř. Tet k sz. a Segre kjz., mezi nimi leží průsmyk Col de la Perche 1610 m, vedoucí do stepi aragonských.

Od Col de la Perche postupuje 260 km daleko na z. uzavřené pásmo vysokých středních P-jí k vrcholu Pic d' Anie. Hlav. hřbet leží v širokém pásmu palaeozoických, hlavně kambrick. břidlic, z nichž vynikají granitové massivy ve čtyřech souběž. řadách. V s. připojuje se úzké zvrásněné pásmo mesozoic. sedimentů, příkré spadající do miocénní nížiny ř. Garonny. Úpatí je provázeno řadou horkých pramenů. Divoká, krátká údolí otvírají se k sev. V jihu širší mesozoic. pásmo zvrásněné příkládá se ke hřbetu hlavněmu, tvořící málo vyzkoumaný spád do území španělského. Řada vrcholů vztýčuje se na hlavním hřbetě, vyznačujícím se jednodlostí a neobyčejnou výškou přechodů. Vých. konec středních P-jí posunuje se na sev. od Col de la Perche do franc. nížiny Languedoku (Madrès 2471 m), zde z mesozoic. předhoří Corbières zdvihá se malý palaeozoický massiv. Řeka Aude s Col de la Perche prorážejíc k sev., označuje počátek vlastního hl. hřbetu, jenž skupinou Pic Carlitte dostupuje 2921 m

s průsmykem Col de Puvmorens 1931 m. V násl. oddíle hl. hřbetu po Vallée d'Aran není přechodu nižšího než 2000 m. Pic de Moncalm dosahuje 3080 m. Rozvodní tvoří sev. řada granit. massivů. V prostřed tohoto oddílu zvedá se před hl. hřbetem parallel. palaeozoic. granit. massiv Foix do 2349 m, Pic de S. Barthelemy, vzniká tu podélné údolí ř. Arac a Oriège. K j. vybihají příčná údolí k ř. Segre (v jednom z nich rep. Andorra). Řeka Garonne zaryla se hlouběji na j. než ostatní řeky sev. strany, čára rozvodní posunuta za její zřídelní údol (Vallée d'Aran) na již. řadu massivů granitových. Tu počíná se záp. oddíl střed. P-ji velikolepejší nad část' vých. V pozadí Vallée d'Oran zdvihá se granitový massiv Maladetta s nejvyšším pyrenejským vrcholem Pic d'Anetou 3404 m Čára rozvodní rozmanitě se vine, na ni zdvihá se ještě Vignemale 3290 m. Mont Perdu 3352 m náleží k již. pásmu vápencového, Pic du Midi d'Osseau 2885 m sev. za čáru rozvodní. Na sev. okraji pohoří zdvihá se Pic du Midi de Bagnères 2877 m. Přechody hl. hřbetu leží vysoko, jsou úzké, hluboké zářezy, Brèche du Rollande 2804 m v pozadí velikolepého údolí Gowermienského; severní příčná údolí odvodňují se částečně k Adouru, část. do Garonny. V j. naproti tomu příkládá se k hl. hřbetu široké mesozoické eocénní váp. pohoří, oddělené od ostatních pásem údolím podélnými, z nichž vyniká údolí ř. Aragonu, z něhož průsmykem Somporským 1632 m vede silnice do Béarnu. Záp. od tohoto průsmyku klesá hl. hřbet, na vrchu Pic d'Anie 2504 m centr. pásmo palaeoz. ztrácí se ve vrstvách mesozoických. Již. strana P-jí je provázána systémem parallel. pásem, nabývající šířky 110 km, z čehož 35 km připadá na svah sev., 75 km na jižní; skládá se z mesozoic. formací, dosahující 2500 m, a eocénního pohoří s jižním okrajem triasu a křída, tvořícím Sierru de la Pena a S. de Guara, jenž mizí pod miocénem pánve Ebra.

Západní P. od Pic d'Anie až po zál. Viscajský mají ráz středohoří, kromě několika vých. vrcholů; záp. od Pic des Fscaliers vrcholy nedosahují výše 2000 m. Z mladších usazením (piskovce, permu, triasu a křída) vystupují menší massivы palaeozoic. a granitické. Zalesněné pohoří je schůdné četnými přechody, dříve důležitými (Roncesvalles 1207 m), železnice však vyhýbá se jim, sledující pobřeží, vystupuje údolím Oria průsm Idiazabalu do údolí Vitorie, kteroužto linku možno pokládati za vlastní hranici západních P-jí.

Bur a.

Literatura. De Margerie et F. Schrader, Aperçu de la forme et du relief des Pyrénées («Annuaire du Club alpin français», 1892); J. Roussel, Etude stratigraphique des Pyrénées (Par., 1893); E. Trutat, Les Pyrénées (t., 1896); Camena d'Almeida, Les Pyrénées (t., 1893).

Tšr

Pyrenejský mír umluven 7. list. 1659 mezi Francií a Španělskem na ostrově Ba-

žantím, jenž leží v pohraniční řece Bidassoa. Bezprostřední příčinou byla hrozná porážka, kterou utrpěl Don Juan d'Austria u Dunkerku od Turennea r. 1658. Španělsko jim uznalo po 25letém zápase převahu Francie. Postoupilo Francii na jihu hrabství Roussillon, na severu Artois, velkou část věvodství Lucemburského s důležitým městem Diedenhofen (Thionville), řadu jihobelgických pevností, kromě toho Stenay v Lotrinsku a Pinerolo v Itálii. Za to Ludvík XIV. slíbil, že Condé bude restitován; nároků na trůn španělský, jichž nabyl umluveným sňatkem s Marií Terezií, nejstarší dcerou Filipa IV., zřikal se pro ten případ, že mu bude jako věno vyplaceno půl milionu tolarů. Dne 3. čna 1660 následovalo zasnoubení. Jaké následky měl tento sňatek, v. Francie, str. 587 a 588.

Pyrenejský poloostrov, zvaný též **Iberský** podle svých praobyvatelů, nejjiž. ze tří poloostrovů jihoevrop., dosahuje na jihu v mysu Marroqui $35^{\circ} 59' 53''$ s. š., na záp. v mysu da Roca $9^{\circ} 34' z. d. Gr.$, nejvých. jeho bod jest mys Créus $3^{\circ} 19' v. d. Gr.$ S ostatní Evropou souvisí isthmem 420 km širokým, jenž vyplněn jest velehorskými pásmi Pyrenejí. Svou zeměp. polohou jeví se **P. p.** mohutnou hrází mezi mořem Středozemní a okeánem Atlantským, avšak nedostatek přístavů, překážky komunikační, pásma horská táhnoucí se nitrem poloostrova byly hlavní závadou obchodu průvozního. Za to poloha poloost. k záp. učinila jej prostředníkem styků evrop. s pevninami zaokceánskými, záp. Afrikou a hlavně se Stř. a Již. Amerikou. Skvělé úspěchy, jichž dobyly oba poloost. státy Španělsko a Portugalsko od konce XV. stol., povznesly je k výši koloniálních mocí prvního řádu, s níž jenom neschopností svých vlád rychle poklesly. **P. p.** liší se od obou ostatních jižních poloostrovů evr. nepatrnou členitostí svého pobřeží, jež zostřena jest i hornatým rázem krajiny, pouze v pánvi andaluské nalézáme kraj široce k moři se otvírající, jinde vysočina vystupuje těsně k moři. Ráz poloost. jest výlučně vysočinný a horský (viz Evropa, str. 859—860); jádrem poloostrova jest iberiská tabulovina (viz Iberiské hory), jež zabírá celé území mezi ř. Ebrem a Guadalquivirem; uprostřed ní zdvihá se Kastilské rozhoří (v. t.), od něhož na sever rozkládá se náhorní rovina starokastilská (800 m), na jih až po Sierru Morenu náhorní rovina novokastilská, kterou protékají Tajo a Guadiana, mezi nimiž pásmo quarcitových hřbetů tvoří čáru rozvodní (Montes de Toledo, Sierra Guadalupe 1558 m a j.). Sev. okraj roviny kastilské jeví se býti pokračováním Pyrenejí k záp. a tvoří je Kantaberské pohoří (v. t.). Vých. okraj roviny začíná se záp. od hoř. Ebra, postupuje s ním k jv., obrací se blíže pobřeží Středomoří k j., kdež počíná již od ř. Jucarou systém andaluského pohoří zvrátněného. Pustá, bezvodá Sierra

de la Demanda (2304 m) tvořena jest ze silur. hornin, Sierra Moncaya (2315 m) pak z pestrého pískovce. Již od skupiny Moncaya snižuje se okrajové pohoří skládající se z řady plochých pásem směrem jv., jimiž prorazí ř. Jalon vyvěrající v triasových vrstvách na samém okraji roviny novokastilské. Plošně uložené vrstvy triasové zdvihají se mírně v Pareměre do Molině, kde sbírají se zřídla Taja a jeho přít. Galla. Kry křídové uloženy jsou tu a tam jako denudační zbytky na juře, jedna z těchto ker obsahuje slané bahnicko Gallantu ve výši 1000 m. Nad touto oblastí jury zdvihají se paralelně silur. pásma Sierra de la Virgen, S. de Vicor, S. de Cucalon, z nichž nejvýše dosahuje Pizzo de la Almenara (1436 m). Též parallel. S. de Algairien, jakož i vrch Herera, dále k pánvi Ebra pošinutý, jsou silurní. Nacházíme zde neporušené vrstvy tercierní vysočiny, rozčleněné erozí i denudací. Důlež. jest údolí ř. Jiloca spojující úvodí ř. Guadalaviaru s úvodím ř. Jalonu a Ebra. Tercierní vysočinu Teruelu, tvořící nevysoké rozvodí Ebra a Guadalaviaru, převyšuje nejvyšší křídová část okraje ového polhoří, Sierra de Gu dar, s níž pramení přít. Guadalaviaru Alfambra a jež dosahuje 2019 m. S. de Javalambre měří 2020 m, Peña Colosa, rozervaný křídový vrch, pak dostupuje 1813 m ve vzdál 40 km od Středoz. moře. Pr. břeh horního Guadalaviaru sledují rovněž křídové Montes Universales, nejdůlež. hydrografické středisko poloostrova. Již. okraj kastilské tabuloviny rozdělen jest ř. Guadianou v Sierru Morenu (1100 m) na špan. území a pohoří Algarve (v. t.). Za sev. ohraničení **P-kého p-a** proti kontinent. trupu evrop. pokládají se obecně Pyrenej e (v. t.). Mezi Pyrenejemi a horami Kantaberskými má svoje úvodí řeka Ebro (v. t.). — Území rozkládající se již. od zlomu Guadalquiviru směrem sv. po mys Nao vyplněno jest pohořím Andaluským a můžeme je dělití v část' již. s pásmi aequatoriálními a část' sv. s pásmi diagonálními. Obě části jsou odděleny kleslinou, probíhající od dol. Segury do Granady a odtud k pánvi Guadalquiviru. Záp. od této podélné depresse leží nejvyšší pásma, probíhající směrem již. až jv. s příkrým spádem k moři. Severně probíhají pásma směrem již. až sv., složená z mesozoic. hornin, jimiž prorážejí větší řeky vtékající do Středozem. moře. Již od tohoto pásu vystupují čtyři veliké massivy z archaic. břidlic a ruly. Jsou to Serrania de Ronda, Sierra Tejea a Olmijara, Sierra Nevada a Sierra de los Filabres. Nejzáp. z nich Serrania de Ronda na sv. sahá po údolí, jímž prorazí ř. Guadalhorce. Vých. od Guadalhorce táhne hl. pásmo Sierra de Abdalajis zv. směrem přecházejíc 12 km od pobř. v příkrou Sierru Tejeu a Almijaru složenou z dolomitů. Příčný zlom u Motrilu, jímž teče Guadalfoo, dělí vnější Sierru de Contraviesa a S. de Gad or sjejm pokrač. S. de Alhamilla od vnitřního pásma Sierry Nevady. S. de Gad or dosa-

huje v Gran Peladu 2087 m, a S. de Alhambilla 1446 m, zasluhují zmínky pro bohatost rud měděných, olov. leštěnce a železa. Sierra Nevada sama jest ohromný blok břidlicový, 80 km dl. a 40 km šir. zdvihající se do nejvyššího poloost. vrcholu Mulhacénu 3481 m a Veleté 3470 m, s příkrým srázem ve vzdál. 35 km od moře, s něhož S. Nevada sněhem pokrytá působí mocným dojmem. Veleta nese nejjiž. evropský ledovec. Příčný zlom u Guadixu pro Cap Gata, jímž teče ř. Almeida, tvoří vých. hranici S. Nevady proti posl. massivu S. de los Filabres dosahující 2080 m, tu již odbočuje od dosavadního aequator. směru do směru sv. Sierra de las Estancias, jež obsahuje také stříbrnosné leštěnce. — Severně od zmíněné deprese táhnou se roztržitá pásma diagonální, směru jz. k sv. Sierra Magina z jurského vápence (2000 m), jež tvoří se S. Jabalcuz sev. okraj rozsáhlé vysočiny mezi náhor. rovinou granadskou a panví Guadalquiviru. Čím dále na sv., tím jsou ona pásma nižší, až konečně erodí řek mizejí. Dále k sv. zdvihají se bezprostř. na okraji v. pánve Guadalquiviru triasové vrasy skládající Sierry de Segura a Alcaraz. Pánev Guadalquiviru či nížina Andaluská, 27.000 km², vyplněná miocenními sedimenty odděluje ve tvaru protáhlého trojúhelníka Andaluskou vysočinu od kastilské tabuloviny. Campiña, j. od Cordovy, je hojně zavlažovaný úrodný kraj, takjako i rovina Sevillská. Větší díl pánev je mírně zvlhněná pahorkovina, pouze slaná bahnička pod Sevilou (*marismas*) jsou roviny.

Podnebí P-kého p-a jest velmi rozmanité následkem rychlých změn povrchu a polohy mezi oceány. Severozápad a jihovýchod poloostrova jsou extrémní, mezi nimiž nalézá se vysoko položený kraj vnitrozemní s příkrým podnebním pevninským, kdežto sz. značí podnebí vlhké a oblačné, jv. pak podnebí bezdeštné, jasné a horké. Lze pak na poloostrově rozeznáti 4 hlavní oblasti podnební: poloostrovní, severní atlantskou, jižní atlantskou, středomořskou.

Poloostrovní oblasti podnební rozumí se na P-kém p-ě vlastní tabulovitý vnitřek poloostrova, největší část' úvodí Ebra a horská terasa navarsko-aragonská. V sev. části tohoto území jest léto horké, zima velmi studená, avšak i v létě bývají noci velmi studené. Sníh padává často ještě před koncem podzimu a v zimě jest ho velmi mnoho. Na jaře jest vlhko a chladno, kdežto v létě bývá po celé týdny jasno. Proměny teploty jsou v každém měsíci veliké. Nejvíce deště padává v květnu a listopadu, nejméně v červnu. Ještě intenzivněji jeví se pevninský ráz podnebí v jižní části, kde k velikým proměnám teploty přidružuje se ještě veliké sucho. Po krátkém jaru počínají již uprostřed června nesnesitelná vedra, tak že v červenci a srpnu roviny novokastilské a Estremadura jeví se jako vyprahlé pouště. Teplota tu bývá v poledne 40—45 °C, k čemuž se pojí množství prachu (*calina*). Nejbouřlivějším měsícem jest březen. Podnebí podobné jest v úvodí Ebra

K sev. atlantské oblasti náleží severní cíp poloostrova až k ústí Taja. Podnebí jest zde docela jiné, vyznačené malými proměnami teploty, mírnou zimou, létem poměrně chladným, vlhkem po celý rok, množstvím srážek a častými bouřkami ze s. a sz. K j. teploty přibývá a zima má spíše ráz jara, avšak léto stává se teplejším jen dále do vnitrozemí. Coimbra má tu jedno z nejmírnějších podnebí poloostrova.

Jižní atlantská čili africká oblast' zabírá jižní Portugalsko, celou Andalusii i se Sierrou Morenou, jižní polovicí Murcie a provincií Alicante. Vyznačuje se horkým suchým létem a mírnou teplotou zimou. Deště a bouřky jsou převahou zimní. Jen zřídka teplota klesne pod 0°, pročež mráz a sníh jsou skorem neznámy, tak že v Malaze sněžíva prý průměrně jednou za 25 let. To platí pro pobřeží a hluboká údolí i nížiny, kdežto v pohorí a na vyšších planinách dále do vnitrozemí podnebí podobá se spíše zmíněnému již podnebí poloostrovnímu. Ostatně i na pobřeží jeví se rozdíly. Nejjižnější pobřeží není zároveň nejteplejší. Tarifa vykazuje střední teplotu zimy 22 °C, jara 15,7°, léta 22,5°, podzimu 18,1°, průměrné roční extrémy jsou 33,1° a 2,8°, srážek spadáva za 72 dni 67 cm. Gibraltar má střední teplotu zimy 12,5° jara 19,1°, léta 22,6°, podzimu 18,3°, průměrné roční extrémy 33,7° a 1,1°, srážek spadáva v 75 dnech 75,7 cm do roka. Dále do vnitrozemí v nížině dolní Andalusie Sevilla má střední teplotu zimy 11,7°, jara 19,2° léta 28°, podzimu 20°, průměrné roční extrémy 46,3° a -1,2°, roční výše srážek 41 cm. Na v. od průlivu Gibraltarského jeví se zase již podnebí jiné. Jižní svahy Sierry Nevady vykazují překrásné subtropické podnebí, kde zrají plody, které nikde jinde v Evropě se nedaří. Dále k východu na jižním pobřeží Grenady přechází podnebí to najednou v ryze africké, jak se jeví na jihovýchodním pobřeží Alicante. Zde není vysokých lesnatých horstev, zde převládá bílá, holá, slinovitá a sádrovitá půda, prostírají se stepi, zde je panství jižních, jihovýchodních a východních větrů i za zimy, srážek jen velmi málo, léto jest beze srážek, bez bouří, za to však jest velmi suché a horké. Největší horko panuje v údolích, do nichž nevniká žádný chladný vánek. Na jaře a na podzim padává nepravidelně něco málo deště. Kolísání teploty jest velmi značné. Murcia má zimní teplotu 10,6°, jarní 14,1°, letní 24,7°, podzimní 17,7°, průměrné roční extrémy 31,8° a -3,1° roční výše srážek za 63 dni 33,9 cm.

Oblast středomořská zaujímá provincie Valencia, Castellon, Tarragona, Barcelona a Gerona, především pobřežní roviny a říční údolí. Podnebí jest zde podobné jako v jižní Francii, totiž teplé se značnými proměnami teploty. Nejvíce zde prší na jaře a na podzim, nejméně v létě, bouřky jsou časté. Na pobřeží půda jest po celou zimu pokryta zelení a květem. Z typických míst má tu Valencia střední teplotu zimy 11,1°, jara 15,4°, léta

23,4°, podzimu 18,4°, průměrné roční extrémy 38,3° a -0,8°, roční výše srážek za 46 dní 40,4 cm; Barcelona má střední teplotu zimy 9,9°, jara 14,3°, léta 23,5°, podzimu 17,2°, průměrné roční extrémy jsou 32,7° a -0,6°, roční výše srážek v 6,8 dnech 57 cm.

Avšak i při uvedených podnebních oblastech lze ještě pozorovat i jistá pásma výšková, čím více k j., tím ostřejší, nejtypičtější na Sierra Nevadě, kde lze rozeznat 5 pater: spodní čili teplé ve výši do 800 m se střední roční teplotou 20–17 °C; horské, 800 až 1650 m, se střední roční teplotou 16–9 °C, jež zaujímá nejen všechno pohoří, ale i veškerá plateau terasy i ta, jež jsou méně než 800 m vysoká; subalpínské, 1650–2000 m, stř. roč. tepl. 8°–4 °C, alpínské, 2000–2850 m, stř. roč. tepl. 3–0 °C, sněžné, 2850–3554 m, t. j. až k vrcholu Sierra Nevady, se střední roční teplotou pravděpodobně pod 0°. Ostatně klimatický výzkum pohoří P-kého p-a jest ještě silně zanedbán. Tšr.

Květena jest velmi bohatá, neboť se zde vyskytují rostliny alpínské v Pyreneích a v Sierra Nevadě, středoevropské v severní části země (1/3 všech), středomořské (okolo 1/5), i také stepní v jihu. Willkomm napačoval ve Španělsku 5096 druhů, kdežto z Portugalska známe jich jenom 1365, Colmeiro 5660 vůbec cevnatých (*vasculares*) a 364 mechů, 95 hepatic, 454 lišejníků, 1359 hub (?) a 1374 řas (?), pak 71 kapradí, 32 gymnospermů vůbec (999 monocotyledon). Z těch jest 1465 endemických fanerogam. V Portugalsku jest 179, ostatní vyskytují se všeměs ve Španělsku. Rozdíl mezi Španělskem a Portugalskem jest vlastně nepatrný; jenom o 42 druhů neendemických má Portugalsko více. Ale málo jest na P-kém p-ě bylin celoročních (1518). Z těch pak jest nejvíce křovin (947), stromů jest také málo (116) a dvouletých 301. Ze 148 rodnin fanerogam jest nejvíce composit (766), leguminos (532), trav (439), crucifer (318), labiat (288). Poměrně mnoho vyskytuje se cistineí (83), které pokrývají celé kraje uvnitř země, potom plumbagineí (71). Z rodů jest největší *Centaurea* o 104 druzích, z nichž jest 58 endem., dále *Carex* (85) a z nich jenom 8 endem., *Linaria* 77 dr. (52 endem.). — Poměrně silně jest zastoupen rod *Armeria* (40 dr., z nichž 28 endem.), *Genista* 47 dr. (z nich 30 endem.), *Helianthemum* 35 dr. (12 endem.), *Statice* s 31 dr. (8 endem) a j. v. V suché zemi té jest málo bylin vodních (jenom 64 dr) a močálových (100 dr.). 400 dr. jsou zuny, 400 bylin pisku milovných, 240 ruderálních atd. V přímoří jest 618 dr. jež se různí podle jednotlivých pobřeží (jenom 43 dr. jest všem pobřežím společných). Stepi, hlavně ve středu země, mají 302 dr. (z nich 126 zvláštních) a z těchto 170 solimilových. V písčinách roste 500 dr., na suchých skalách 800, horních 1350 (z oněch 188 endem., z těchto 435). Pastvíska mají jenom asi 300 dr., luka, vyskytující se v severu 670 dr. Křoviny (*monte bajo*) jsou rozličné: buď panuje mateřidouška («*tomilares*») nebo eriky (zejm. v sev.), genisty, ma-

liny. Nejrozšířenější jsou cistiney (*jarales*) v jihozáp. Mimo to nepatrnější houští chvojčková, oleandrová (u řek) v Andalusii dolní, nebo palmetová (*Chamaerops*) a j. — Zvláštní jest v jihozáp. *Myrica faya* a *Rhododendron ponticum*. Lesy kryjí ve Španělich jenom 5 % půdy, v Portugalsku pak ani ne 4 %. Willkomm počítá 1633 dr. středoevropských, 1132 středomořských, 188 endem. (alpšských) v Pyreneích, 236 z Alp, 282 ze sev. Afriky atd. Baleary mají 16 dr. zvláštních.

Willkomm, nejlepší znatel květeny P-kého p-a, dělil ji v tato území: Pyreneje, severní pobřeží, střední planiny, středomoří a krajiny jihoatlantské (s oddílem portugalským). Výzkum květeny P-kého p-a začali Arabové, zejména Averroes (†1225), a známe 492 arabských jmen bylin zdejších. Pak psali a sbírali zde Clusius (1576, od něho známe 1324 bylin) a Barreli 1714, Tournefort 622 v Portugalsku. Z domácích Ortega, Asso, Cavanilles, Brotero, Lagasca, Clemente, Link, Webb, Boissier, Reuter, Willkomm, Colmeiro, Casto, Loscos, Henriquez, Rouy, Reverchon Debeaux.

Pyreneje náležejí sem jenom svým suchým již. svahem-sever náležejí Francii. Přes 2/3 bylin tuto se vyskytjících jest ve stř. Evropě domácích. Bylin horních, kterých v Alpách není, počítá Willkomm 188. Ale jenom 3 rody jsou u něho endemické, a to: *Dethawia* (v Asturii) *Xatardia* (jediné místo středu) a *Ramondia pyrenaica* — z indických cyrantdracaj (jejíž příbuzné se pak našly v Srbsku, *R. Nataliae*) a která se vyskytuje také v sev. Španělsku na Pena de S. Juan až k Montserratu. Nejzajímavější zbytek miocenní květeny (*Dioscorea pyrenaica*) vyskytuje se jenom na severozáp. svahu, stejně jako *Trichomanes radicans*. Jako typický keř udává Willkomm zimozástr. Stromy vyskytují se ještě nejvíce našinské: buky, borovice, břiza, jasan, sosna (*Abies alba*), ale z dubů *Quercus tozza* a na jižním svahu vždy zelený *Quercus ilex* a *Pinus laricio*. Rodv bylin P-kého p-a jsou také ponějvíce našinské, ač se tam vyskytují také druhy jiné, vnitrošpanělské. Jako hojně se tam vyskvující označuje Willkomm *Genista scorpius*, *Thalistrum tuberosum*, *Helianthemum chan acistus*, *Ilex aquifolium*. Willkomm přidává také Aragonii a Katalonii k území Pyrenejskému, podotýkáje při tom, že pro nízkou teplotu polohu tvary středomořské — ba i stepní — vnikají daleko do vnitřku, kde již Theophrast a Strabon znali trávu esparto (*Macrochloa tenacissima*) ve stepích Aragonie. Zde nacházíme ze 150 dr. bylin stepních 90 solimilových. Krajina ční dojem jako bezlesí — i křoviny jsou tu řídké; tamaríšky (*Tamariscus africana*) upomínají již na Afriku. Teprve za Ebrem v horách u Teruelu začínají zbytky starých lesů chvojčkových (*Juniperus thurifera*). V Katalonii zachoval se les dolie kaštanový a lipový, nahoře sosnový (*Abies alba*) a březový (*Betula verrucosa*) — středoevropský podrost; ale na ostatních stránkách kolem Montserratu jsou

již keře, částečně středomořské, zejména zimoztráz, vavřín, *Arbutus unedo*, *Acer italum*. Severoatlantské pobřeží jest rázu středoevropského, ba u moře jsou také byliny severu, jako *Honkenea peplodes* a *Cochlearia danica*. Nízké hory přímořské mají také luka, poněvadž mají více vlhka, které jest jinak v Pyr. vzácné a skoro po celý rok zelené. Bylin lučních, j k é se u nás vyskytují, ani plotů živých tam nenacházíme — až na hojný břechtan *Daboecia polifolia*, *Smilax aspera* a j. Keřiny tvoří hlavně *Ulex europaeus*. Kapradí jsou tam hojná. Lesy dubové (*Quercus tozza*) a kaštano vé, na západě také bukové. Vysoké hory (Picos de Europa) mají druhy alpinské: *Draba dedeana*, *Narcissus nivalis*, *Ranunculus aleea*, *Alcine Vilarisi*. Střední planiny kastilské kromě polí kryjí stepi většinou, neb zde se rodí hlavně obilí pro P. p. Luka jsou jenom v severu podobná středoevropským; v jihu nastupují keřiny — vřesy (*Erica cinerea*, *vagans*, *scoparia*) a zvláštnost španělské Cistineae (*Cistus laurifolius*)—vyskytuje se již u Burgosu, jinak ve větším množství dále v západě — *C. ladaniferus*, *populifolius*, *salvifolius*, *Halimium umbellatum*, *H. occidentale*. Lesy jsou v severu borové, jinde jsou také duby, v záp. kaštany, vazy, olše; k moři pak *Pinus pinaster*. Jižní planina jest hlavně pastva, bez luk. Step jednotvárná, chudá; ze 158 dr. jest 84 solimilových. Jako hojně se vyskytující označuje Willkomm: *Helianthemum squamatum*, *Ononis tridentata*, gypsofily; mistry, v Manche, pokrývá vše *Papaver rhoeas* a bodláky (*Onopordon nervosum*), dosahující i výše člověka. Užitek však dávají jenom travnaté stepi v espartě (*Macrochloa tenacissima*). Společné jsou bezlisté retamy, u vod tamaríšky (*Tamariscus gallica*, dosahující výše až 4 m) a zvláštní, tamujo (*Securinea buxifolia*). Na kopcích jsou Tomillares (rosmarin, *Lavandule*, *Salvia*). V západě jsou i Umbelliferae (*Thapsia*, *Ferula*). Nejozšířenější jsou v Estremadire řečené cisty (*Cistus laurifolius*, *ladaniferus*, *monpeliensis*) a j. Lesy vyšších pokrajních hor jsou teď vykácené. V západní části prostíraly se před tím lesy dubové (*Quercus ilex*, *Q. lusitanica*), jasanové, v Guadarramě i Moncayo, duby (*Q. tozza*), kaštany; ve vých. pak borovice i buk (*Moncayo*). Nejvyšší pásmo kryly Genisty (*G. purgans*, *G. barnadesii*), až nastupuje potom drn subalpinský (*Saxifraga*, *Braya*, *Aalsine*, *Oxytropis* a j.), kdežto na Moncayo jest pásmo erikové (*Erica ar onensis*).

Nejbohatší jest středomořské pásmo, ke kterému náležejí i horv severně od Valencie. Přímořských druhů jest 232. Lesy tvořil *Pinus halepensis*, pod nim se vyskytoval *Chamaerops humilis* a na skalách rostla 1—3 m vysoká *Euforbia dendroi des*. Ve stepi přímořské vyskytuje se solní většina, zastoupena 161 druhu ve středu, 390 pak v jihu; jest to africká *Štapeliacea*, *Apteranthes gussoniana*, jako egyptská *Filago mareatica*, *Galium efedroides*, *Lafuentea* (monotyp. endem., příbuzný australské *Ourisia* a j.). Stráně hor

přímořských jsou krásně vzdělané; mistry jsou také jenom keřiny, jichž jest asi 70 druhů, z části vždy zelených (*Chamaerops*, genisty, phillyrey, *Catha europea*, *Cneorum tricocum*, *Kentrophyllum ar orescens* dosahující až 1 1/2 m výšky, *Osyris*, divoké olivy, *Buxus balearica*, lentišky-v nichž jsou opět četné asparagy). I tu se vyskytují lesy: řídké lesy dubové, v nichž roste divoce svatojanský chléb. V tom pásmě Portugalsko v jihozápadě se liší: přímořské lesy tvoří *Pinus pinaster*, *P. pinea*, *halepensis*, *Myrica faya* (i na Azorech). Lesy vnitřní skládají se zase z dubů (*Quercus lusitanica*), různé lesy eucalyptů a *Cupressus glauca*. Nejmzajímavější je vůbec *Drosophyllum lusitanicum* (z Marokka), *Ilex pedrado* (z Madeiry), *Corema album* (také na Azorech se vyskytuje) a *Rhododendron baeticum* (= *ponticum*). Avšak skvost flory P-kého p-a nacházíme na pohoří Sierra Nevada v Grenadě, kde vystupuje skutečně bohatá květena alpinská. Níže nacházíme keřiky chvojkové, astragalů a *Genista aspalathoides*, *baetica*, *Senecio tournefor ii*, *Digitalis nevadensis*. Drny nejhořejší mají vedle některých severních bylin (*Poa laxa*, *Ar bis alpina*, *Sagina Linnaei*, *Saxifraga oppositifolia*) množství endemických druhů, z nichž udává Willkomm zejména *Erodium cheilanthifolium*, *Ranunculus acetosellaefolius*, *Plantago n ivalis*. Po tisu nazývala se také Sierra Tejada; ale teď se tam tis již nevyskytuje.

Zvířena jest méně význačná. Máme tam málo fosilních obratlovců, hlavně ssavce ze středních starých jezer, kteří však ukazují podobnost s okolními zeměmi (*Hiparion gracile*), jako *Elephas antiquus*, *Dinothier um giganteum*, *Leptobos elatus* a j. Ještě v pliocenu žil v Portugalsku hroch i hyena a *Felis caligata* v jeskyních gibraltarských, az do odtržení P-kého p-a od Afriky. Tvary zachovalé dodnes jsou většinou středomořské: *Sor x araneus*, *Talpa caeca*, *Felis pardina*, dikobraz, *Lepus mediterraneus*, *Mus alexandrinus*. Mnohem zajímavější jsou však genetka i ichneumon v Sieře Moreně (*Herpestes widdingtoni* Gray). V horách Pvrenejských dosud jest zachován medvěd a endemická koza (*C. hispanica*, vedle ní *C. pyrenaica*) a v jihu též *Ovis musimon*, *Myogale pyrenaica* a také daněk. Opice gibraltarské rozšířily se znovu z Afriky. Ptaků nacházíme u Arévala 345 dr., jsou to skoro tytéž druhy jako v jižní Evropě a liší se jenom málo od našich. Zvláštností není tam žádných, jako vůbec v Evropě, lkde jsou stěhovaví ptáci všude tiž. Mezi nahodilými druhu jest několik afrických, jako *Ixos obscurus*, *Ruticila mourieri*, *Otocoris bilofa*, *Lanius nubicus*, *Tschagra*. Jako druhy en°lemické udávají se: *Calandrella baetica*, *P cus lilfordi*, *Cypselus pallidus*. S jiné stranv jsou však zase popírány. Z typických stálých jižních uveden *Neofron per nopterus*, *Saxicola leucura*, *Cettia cetti*, *Cisticola schoenicola*, *P erocles alchata*, *Porphyrio hyaci nthinus*, plameňák (v jihu) a j Ryb sladkovodních vyčítá Steindachner 41, z nichž jest 16 zvláštních

dr., 20 v západě, 19 v jihu, 13 v Fbru atd., Scházejí tam však naše kaprovité druhy; rody však jsou tytéž (*Bar us Leuciscus*), až na ty, které se stěhují z moře: Mugil, *Atherina*, *Gobius*, *Gasterosteus*. Z našich ryb vyskytuje se tam úhoř, kapr, karas, pstruh (v horských řekách), losos (v severu a západě), mřenky. Nejzajímavější jest *Fundulus (Hydrargyra) hispanicus*, vyskytující se též na vysokých planinách Alžírsko, jako zbytek staré tropické fauny náležející dnes k rodině více americké (Cyprinodonti). Zelvy vyskytující se tam jsou obyečné jihoevropské: *Testudo graeca* (na Balearech, v Portugalsku, na Barboza), uvedená pry marginata, pak *Emys lutaria* i *casúca*. Hojnější jsou ještěři (20 dr. u Bosky): *Lucerta mur lis, ocellata, agilis, viridis* v. *Schreiberi, oxy cephalo, Acanthodactylus vulgaris, Ps mmodromus hispanicus, algerus, cinereus*. Nejzajímavější ze všech jest chameleon (u Malagy), *Chalcides ocellata, Amphisbaena cinerea* (endem.), slepýš, *Hemidactylus verruculatus* (v jihu), *Tarentola mauritanica* a j. Hadů udává Bosca 16 (endem. jenom *Rhinechis scalaris*); nejhornější jest *Tropidonotus viperi nus, Cor nella gi rondica*, pak *Periops hippocrepis, Viper ammodytes (latastei v.), Coelopeltis i nsignitus*, nejjižnější *Macroprotodon cucullatus* atd. Záby jsou podobné jako u nás. Mimo to jsou tam endem.. *Alytes casternasii, Rana iberica* (u Bosky *Hyla perezii*) a pak *Discoglossus pictus, Pelodytes punctatus, Pelobates cultripes*. Salamandrid tu 8 (u Bosky). Z nich endem. *Pelonectes boscai, Chioglossa lusitanica, Triton boscae, marmoratus* a africký *Triton waltlii = Br dybates ventricosus* Tschudi (1 exempl. v museu neufchatelském) ex Lataste. Pý.

Politicky rozdělen jest P. p. na dvě království: Španělsko a Portugalsko, o nichž pojednáno ve zvláštních člancích.

Literatura. Gabiro Rodríguez de Llano, Tratado de geografia aplicada al estudio del servicio postal de la Peninsula e islas adyacentes (Madrid, 1897); G. Diercks, Spanien, kulturgeschichtliche und wirthschaftspolitische Betrachtungen (»Schriften der Zentralstelle für Vorbereitung von Handelsverträgen«, H 16, Berlín, 1901); Martin A. S. Hume, The Spanish People, their Origin, Growth and Influence (Londýn, 1901); René Bazin, Terre d'Espagne (»Rev. des deux mondes«, Paříž, 1895); A. Morel-Fatio, Etudes sur l'Espagne (t., 1895); Alfr. Angot, Régime de pluies de la Péninsule Ibérique (»A. Bureau central météor. de France«, 1893, t., 1895); dr. Moritz Willkomm, Die Pvenäische Halbinsel (3 d., »Das Wissen der Gegenwart«, Praha-Lip., 1884); Ch. D'Avillier, Spain (Londýn, 1881); Theobald Fischer, Die Iberische Halbinsel (»Unser Wissen von der Erde«, 3. sv., 1893); Ricardo (Carvalho, Principios elementares de chorographia de Portugal (Coimbra, 1894). Nový.

Pyrenoidy v. Buňka rostlinná str 934 b.

Pyrenomycetes, tvrdohouby, řád hub z čeledi vřeckatých (*Asco my cetes*) s plodnicemi

vřeckonosnými v podobě malých, uzavřených, jednoduše stavených nádržek, t. zv. perithecií, na jejichž temeni záhy se utvoří ústí, kudy výtrusy v rosolce uložené vystupují z plodnice. Vesměs houby malé, nadzemní, s podhoubím zřetelně vyvinutým, jež u forem parazitických obyčejně uvnitř (zřídka výhradně aneb tolikéž na povrchu) hostitele se rozrůstá, u saprofytů však buď cele v podkladě vězi nebo větším či menším dílem vylézá též nad podklad. U některých druhů z podhoubí tvoří se kompaktní, více méně tvrdá tělesa, t. zv. sklerotie, určené ku přezimování, jako u námelu (*Claviceps*). Mimo perithecie vyskytují se u P-tů též vedlejší konidiové útvary rozplazovací, a to buď jednotlivá konidionosná vlákna, volně na podhoubí rozestavená, často od vegetativních hyf tvarem, strukturou a rozvětvením odchýlná a pak konidiofory (v pravém toho slova smysle) zvaná, anebo konidionosné plodnice, jež buď to zevně konidie nesou (konidionosná lůžka) anebo tytéž v dutině své na vnitřní stěně oddělují. V tom případě mají nejčastěji tvar láhvicovitý; jsou to buď pyknidy, s konidii většími, nebo spermogonie s konidii drobnými, t. zv. sperrnaciemi, jež pokládají se za samčí buňky, rovnající se spermaciím u Florideí, jenže nyní již bez funkce. U houby *Fumago* a *Pleospora* ještě vyskytují se rozmnožovací tělískajedno- nebo vícebuněčná, t. zv. gemmy. Týž druh může mít vedle perithecií jen jednu formu konidionosnou anebo více jich, přičemž tyto navzájem a s peritheciemi nejčastěji se střídají neb též z těchto podhoubí zároveň se tvoří. Zřídka (*Sphaeria, Sorria, Chaetomium*) konidiové fruktifikace scházejí a jen perithecie jsou přítomny, kulaté až láhvicovité sedí buď bezprostředně na podhoubí, a to buď volně na povrchu svého podkladu anebo z části v něm ponořené, i jeví se prostému oku jako tečky černé, nejvyš 1 mm zšíří. Stěna jejich jest pevná a kruchá. Obsahují vřečka (*asci*) úzce čárkovitá nebo kyjovitá, promíšená zčásti šťavnatými vlákny čili parafysami, sterilními to vlákénky tenkými. Ústí, t. j. otvor temení u forem láhvicovitých vstupující hrdlem ve formě kanálku, u forem okrouhlých jest krátké. U mnohých P-tů perithecie ve větším počtu ponořeny jsou do většího tělesa plodního, nazvaného podložka čili stroma, buď lůžkovitě rozestřené, nepravidelně ohraničeného (*Polystigma, Epichloe typhina* a j.) nebo podušovitě až kukelovitě zdviženého obrysů určitých. Tu pak stroma sedí buď na povrchu podložky anebo rozrůstá se v kůře neb pod korou (na dřevě) odumřelých větví dřevnatých rostlin, aby posléze kůru (resp. periderm) prorazilo, po případě odvrhlo. Perithecie pak až na hrdélka zcela ponořené v stromatě sahají více méně hluboko pod povrch jeho. Někdy s nimi ve stromatě ponořeny jsou též spermogonie (*Poly stigma, Valsa* atd.). Kyjovité kolmo k podkladu stojící stromata má *Coryceps militaris*, růžkovitá

nebo keříčkovitě rozvětvená *Xylaria*, pohárovitá *Poronia*, hlavičkovitá a stopkatá *Claviceps*. U všech perithecie leží v nejzevnější vrstvě stromatu ponořené, a jenom ústí jejich jsou volná. U *Sordaria* a *Sphaeria Lemanea* Woronin pozoroval, že tvorbu perithecií předcházejí ústroje pohlavní (*ascogonium* a *pollinodium*), jinak však zdá se častěji, že plodnice zakládá se pouhým klubičkovitým spletením hyf, tedy cestou nepohlavní. P. se dělí 1. na *Hypocreaceae* čili *Nectriaceae* s peritheciemi dužnatými volnými neb nejčastěji na podložce též dužnaté umístěnými (zřídka bez podložky), barev živých, namnoze žluté neb červené, dále 2. *Dothideaceae* s podložkou v rostlinné substanci ponořenou (zarostlou), čímž vnikají černé neb z mládí červené skvrny na listech atd., v nichž perithecia ponořená postrádají zvláštního obalu, představující pouhé dutiny ve stromatě uložené; konečně 3. *Sphaeriaceae* s peritheciemi volnými neb ve stromatě ponořenými, s obalem vlastním. Obě části vždy tmavé, namnoze uhlově černé, rohovitě neb kruché, nikdy masité. — Více méně škodnými parazity rostlinnými jsou *Claviceps purpurea* Tul., paličkovice nachová, jež napadá obilky žita, tvoric z nich sklerotia zvaná námel, *Epichloë typhina*, dále druhy rodu *Nectria*, *Polystigma*, *Phyllachora*, *Pleospora*, *Sphaerella*, *Stigmatea*, *Coleroa*, *Rosellina quericina* R Hart. Na lišejnicích parazituje řada hub, jako *Sorothelia*, *Polycoccum* aj. Na odumřelých tělech hmyzích a na houbách tvoří stopkatá, kyjovitá stromata druhy rodu *Cordyceps*.

Pyrethrum, kopretina, sekce rodu *Chrysanthemum*, má tyto znaky: rostliny vytrvalé neb i polokře s názkami rovnoměrně 5—10—žebřími, s květy paprskovitými žlutými nebo bílými, zřídka scházejícími jako u sekce *Tanacetum*. Květy paprskovitě samičí, zřídka nepohlavní. Celkem sem náleží asi 50 druhů rozšířených na severní polokouli. Viz *Chrysanthemum*.

Pyrgi viz Caere.

Pyrgopolinices (*P u r g o p o l i n i c e s*), hlavní osoba Plautovy komédie » *Miles gloriosus*«, chlubný voják. Odtud jméno P. stalo se typickým označením chlubného mlukvy, jako Rodomont, bramarbas atd.

Pyrgos, hl. město eparchie Eteia v nomu Achaia a Elis na Peloponněse v již. Řecku, 67 km na již. od Patrasu, 20 km na z. od Olympie, v úrodné rovině nedaleko moře Iónského blízko ústí Alfeia na železničních tratích Piraeno — P., P.-Olympia a P. Katakolon, má 12.708 obyv. (1896), gymnásium, soud, divadlo, cíle vinařství, rybnářství a obchod a jest sídlem rakousko-uherského místokonsula. V okolí jsou rozsáhlé zahrady citronové, morušové a olivové a znamenité vinice dodávající nejproslulejší víno peloponnéské. Přístavem města jest Katakolon 12 km na z., jehož vývoz činí asi 5 mill. K. ročně. P. byl před povstáním řeckým nejkrásnějším městem Peloponněsu, r. 1825 Turci jej rozbořili, od té doby však opět vzkvetl. Tšr.

Pyrgotelés, slavný řecký ryjec IV. stol. př. Kr., zvlášť oblíbený u Alexandra Velikého, jež často v kameni zobrazil. Kameny s domnělou uměleckou signaturou P-ovou jsou vesměs fabrikát moderní. Brunn, Gesch. d. griech. Künstler, I. vyd., 629.

Pyrheliometr v. Aktinometrie str. 665a.

Pyrice (*Pyritz*), kraj. město v prus. vlád. obv. štětinském na želez. dráze Stargard-Kostrin, má 8247 obyv. (1895), obvod. soud, 2 evang. kostely, gymnásium, učitel. seminář; 2 cihelny, výrobu strojův a knoflíků, cukrovar, několik mlýnů, dobytkařství a obchod obilí. Nedaleko památná studně, u níž pry r. 1124 Otto Bamberský pokřtil prvních 7000 Pomořanů. Zdejší úrodná krajina nazývá se pro svou úrodnost *Pyrické pšeničné pole*.

Pyridinové zásady jsou olejovité tekutiny zápachu zvláštního, vlastností zásaditých; nalézají se v dehtu kamenouhelném a v hojném množství zejména v destillátu z kostí (*oleum animale*); povstávají také při suché destilaci některých alkaloidů, a můžeme si je připravit i synteticky. Při suché destilaci kostí tuky za vysoké teploty přeměňují se v akrolein a ten pak s ammoniakem a methylyminem poskytuje p. Z. Technika užívá jich hlavně k denaturování lihu. Základem zásad těch jest pyridin C_5H_5N , zásada nalezená r. 1851 Andersonem v »Bone-oil«; on tvoří se téměř všude, kde dusíkaté organické látky vydány jsou vysoké teplotě. Pyridin jest proti činnilům oxydačním velmi stálý, snese i zahřívání s koncentrovanou kyselinou dusičnou i s kyselinou chromovou; redukován přechází v piperidin (v. t.). S kyselinami tvoří soli, na př. chlorhydrát pyridinu $C_5H_5N.HCl$. Pyridin vře při 116,7 °C, rozpouští se ve vodě i v ostatních rozpustilech velmi dobře; hutnota jeho při 0° jest 0,9858. Z destillátu z kostí dobývají ho destilací frakcionovanou; zachycují část' při 115 až 118° vroucí, z níž zahříváním s kyselinou dusičnou odstraní homologu pyridinu, a tak získány pyridin znovu destillují. Jeho vyšší homology jsou pikoliny C_6H_7N , lutidiny C_7H_9N , kollidiny $C_8H_{11}N$, parvoliny $C_9H_{13}N$, koridiny $C_{10}H_{15}N$, rubidiny $C_{11}H_{17}N$, viridiny $C_{12}H_{19}N$ a j. Fr. Plzák.

Pyriflegethón viz Flegethón.

Pyrit, kyz železný, krystaluje v soustavě krychlové, v hemiedrii pentagonálně-dodekaédrické nebo snad v tetartoédrii, čemuž by nasvědčovaly některé úkazy termoelektrické na p-u pozorované i zjištěná tetartoédrie obdobně složené a tudíž zajisté isomorfního ullmannitu *NiSbS*. Morfologicky prokázána však tetartoédrie p-u dosud nebyla. Převládajícím tvarem krystalů p-u jest buď krychle $\infty 0 \infty$ aneb pentagonální dodekaedr $\frac{\infty 02}{2}$, odtud právě *pyritoédrem*

či kyzotvarem nazvaný; řídicí osmistěn *O* a dyakisdodekaédry. Podřízené vystupují na p-u ještě velmi četné tvary jiné. Srůst dvoj-

čatný podle dvanáctistěnu kosočtverečného («železný kříž» z Elby). Krystally jsou obyčejně ryhované rovnoběžně ke třem párům hran krychlových. Velmi hojný jest **p.** kusový, zrnitý až celistvý, v kulovitých i ledvinitých napodobeninách a různotvárných konkréciích, které někdy mívají uvnitř sloh paprskovitý. **P.** činí též pseudomorfosy po markasitu, pyrrhotinu a mn. j. nerostech. Štěpnosti zřetelně pozorovati na **p-ě** nelze. Barva jest mosazně žlutá se silným leskem kovovým, sytější než u markasitu a slabší než u chalkopyritu; často bývá povrch hnědě nebo pestře nabělý. Vryp jest nahnědle nebo nazelenale černý. Tvrdost 6—6 1/2, křesán jsa **p.** vydává jiskry; hustota 4,9—5,2. Tavit se v magnetickou kuličku; v baňce poskytuje hojného sublimátu sírového. Kyselínou dusičnou **p.** se rozkládá a vylučuje se síra. Složení čistého **p-u** jest sírník železičitý FeS_2 s 53,36 % S, 46,64 Fe, leč obsahuje isomorfní příměsi manganu, kobaltu, niklu i ar-sěnu, někdy i jiné kovy, zejména též zlato. **P.** náleží k nejhojnějším nerostům, a výskyt i vznik jeho jest velmi rozmanitý. Prvotnou součástkou vyvěřelin bývá jenom zřídka, za to druhotný, hlavně z horkých pramenů usazený, se vyskytuje i v horninách eruptivních jako velmi rozšířená součást; hromadí se též v nejúrodnějších sedimentech i v samostatných čočkovitých, ložních i pásmovitých mas-sach, impregnuje různé horniny jemně jsa rozptýlen a neschází téměř na žádné rudní žíle, provázeje tam veškeré rudy sírné i kyslíkaté. V jílech a slínách činívá konkrce, vzniknuv zde obyčejně způsobem tím, že rozkládající se zbytky ústrojně odkysličovaly roztoky síranů; téhož původu jest i **p.**, jenž bývá častým zkamenujícím materiálem různých fossilních živočichův i rostlin. Větraje **p.** skýtá skalice zelené a volné kyseliny sírové, která pak účinkuje na horniny okolní, tvoříc různé sírany (Letná, Chuchle, Troja a j. u Prahy v silurských břidlicích). Velmi častá jest i přeměna **p-u** v hydroxidy železa, pyrrhosiderit a limonit, které činí pseudomorfosy po **p-u**.

Z četných nalezišť **p-u** v zemích Českých jest uvéstí především rudní žíly příbramské, kde **p.** se vyskytuje přehojně kusový i krystallovaný; dále jest **p.** průvodcem a z části i nositelem zlata na žilách jílovských, vyskytuje se u Jáchymova, Stříbra a Kutné Hory, velmi hojně v černém uhlí pánve kladenské i ostatních, v železných rudách západočeského síluru atd. Ložisko **p-u** jest u Lukavice blíže Chrudimě; veliké jeho množství se též vyskytuje v kusových massách a jako impregnace t. zv. břidlic vitriolových čili kamenecných v západ. Čechách: Kamenec u Radnic, Hromice a Litě u Plzně, Hracholusky u Křivoklátu atd. Velmi hojný bývá **p.** též v rašelinách, na př. u Františkových Lázní. Z lokalit cizích vynikají: proslulá ložiska lesklé rudy železné na Elbě, jež spolu s piemontskými nalezišti v okolí Traverselly poskytují nejkrásnějších krystallů pyritových,

zlatonosné žíly sibiřské a hornouherské (Rodna, Kapnik, Štávnice), doly cornwalské; veliká ložiska kusového **p-u** jsou u Fahlunu ve Švédsku, u Huelyvy ve Španělsku.

P-u neuzívá se k výrobě železa, nýbrž k výrobě kyseliny sírové a rozmanitých síranů, jež se připravují obyčejně tím způsobem, že pražením **p-u** nejprve vyrobí se kysličník sířičitý a ten dále se zoxyduje na kyselinu sírovou. Kvetoucí kdysi výroba dýmavé čili české kyseliny sírové ze síranů železitých («vitriolového kamenec»), vzniklých větráním a vyluhováním **p-u** z břidlic kamenecných, v západních Čechách všude zanikla v letech devadesátých minulého století. Dnes těží se u nás **p.** k výrobě obyčejné (anglické) kyseliny sírové pražením hlavně u Lukavice a Kamenec. *Fr. Sl-k.*

Pyritoédř viz Pentagonodékaédř a Pyrit.

Pyrit viz Pyrice.

Pyrker z Felső-Ör János László, básník a biskup rak. (*1772 v Lánghu u Bélehradu Stoličného — †1847 ve Vídni). Filologická a filologická studia konal v Pětikostelí a vstoupil do řádu cisterciáckého v Lilienfeldu v Dol. Rakousích, studoval theologii v Sv. Hippolytě a vysvěcen na kněze r. 1796. Byl pak duchovním správcem v Tircici (1807), převorem kláštera lilienfeldského (1811), biskupem spíšským (1818), patriarchou benátským (1820) a primasem dalmatským a od r. 1827 arcibiskupem jagerským a dědičným vrchním županem župy hevešské. Působení jeho provázeno bylo řadou dobročinných skutkův a nadací. **P.** sepsal eposy: *Tuniasias* (Víd., 1820) a *Rudolf von Habsburg* (t., 1824), pak *Perlen der heiligen Vorzeit* (t., 1823), jež společně vydány jako »Sämmtliche Werke« (Stutg., 1832—33, 3 sv., poslední vyd. 1856). Kromě nich vydal: *Lieder der Sehnsucht nach den Alpen* (t., 1845); *Legenden der Heiligen* (Víd., 1842) a *Bilder aus dem Leben Jesu und der Apostel* (Lip., 1843). — **P-ovy** »Perly posvátné« zčeštil K. Vinařický.

Pymont, město v knížetství Valdeku v záp. Německu, hlavní město kraje t. jm., na ř. Emmer, l. přít. Vesery, v údolní kotlině obklopené lesy, na úpatí Bomberku a na železniční trati Hannover Altenbeken pruských státních drah, má 1479 ob., mezi nimi 103 katol., 53 židy, 2 evang., 1 katol. a anglik. chrám, synagogu, knížecí zámek, divadlo, lázeňský dům, učitelský ústav, měšť. a vyšší dívčí školu, spořitelnu, záložnu, uvěrní banku, obv. soud a krajský úřad. **P.** jest proslulý svými minerálními prameny (3 železité a 3 uhlíčitě) a svými lázněmi (rašelinnými, rapovými a železičitými), jež navštěvuje do roka na 14.000 os. — Sr. v. Schücking, Bad P. (5. vyd., P., 1898). — Kraj **P.** tvoří knížetství spojené nerozlučné s Valdeckem a leží mezi Brunšvickem, Hannoversem, kníž. Lippe a pruským krajem Lüdge na ploše 66 km², s 8324 obyv. Do r. 1494 byl samostatným hrabstvím, pak připadl ke kníž. Lippe, r. 1583 hrabatům Gleichenšským a r. 1625 k Valdecku. *Tšř.*

Pyroantimoničnany viz Antimonové kysličníky.

Pyroballistika, pyrobolika, řec., tolik co pyrotechnika.

Pyroelektrina, z řec., jest společný název pro elektrické úkazy pozorované na některých krystallech při změně teploty. Mění-li se teplota po celém krystallu rovnoměrně, ukazují se pyroelektrické náboje pouze u krystallův hemimorfních. Při nerovnoměrných změnách teploty objevuje se v krystalle též mechanické napětí a úkaz je velmi složitý, stává se též piezoelektrickým (srv. Piezoelektrina). Při starším způsobě pozorování p-ny krystallů byl krystall zahřát v kovových pilinách a spojen pak při chlazení s elektroskopem. Kundt zavedl r. 1883 methodu pohodlnější; na zahřáté krystally sypal jemným sítkem směs květu sírného a minia. Síra stane se sypaním negativně elektrickou, minium pozitivně elektrickým, i usadí se síra na místech krystallu pozitivně elektrických, minium na místech negativně elektrických. Jediným pohledem pozorovatel pak přehlídí povrchové rozdělení elektriny.

Kvantitativní měření závislosti změn teplotních a pyroelektrického náboje turmalínu vykonali Gauguin a Riecke. Ukázalo se, že množství elektriny vyvinuté určitým zahřátím: m jest rovně veliké, avšak opačně označené tomu množství, jež vyvolá rovně veliké ochlazení. Množství p-ny závisí pouze na velikosti změny teploty a nikoliv na čase, ve kterém tato změna se udála. Elektrická množství u různých krystallův turmalinových změnami teplotními povstala nejsou závislá na délce krystallův, avšak na jejich průřezu. Chceme-li spojením několika turmalinových krystallův dosáhnouti většího množství p-ny, stane se tak spojením krystallův vedle sebe a nikoliv za sebou. Maximální účinek pyroelektrický dostaví se jen tehdy, může-li krystall prohřátí se úplně rovnoměrně na tutéž teplotu i ve svém vnitřku.

Název p. pochází od Brewstera z r. 1824. Pyroelektrické vlastnosti turmalinu známy byly však již před sto lety před uvedeným datem hollandským klenotníkem na Ceyloně, kteří pozorovali, že krystall turmalinu, položený na žhavý popel, částky popela přitahuje a odpuzuje. R. 1756 shledal Aepinus, že na koncích těchto krystallův turmalinu při zahřátí jsou elektrické náboje znamenají opačného, a že znamenají nábojů, povstalých zahřátím, promění se při ochlazení krystallu. Canton poznal, že náboje pyroelektrické nesouvisí s použitím zahříváním (přívodem tepla), ale se změnami teplotními. Hauy nalezl souhlas směru osy pyroelektrické s polární osou turmalinu. Hankel odvodil ze svých pozorování, že není existence polárních os nutnou podmínkou pro p-ny krystalku; také při centrálně symmetrické stavbě krystallův může se změnami teplotními objeviti p.-Podrobnosti viz: dr. Th. Liebisch, *Physikalische Krystallographie*, str. 249 (Lip., 1891); G. Wie-

demann. *Die Lehre v. d. Electricität* (II. vyd., 2 sv., str. 417—443); A. Winkelmann, *Handbuch der Physik* (III., 2, str. 527—535). *n vk.*

Pyrofagie, řec., ohněžroutství, jest umění kejkliřské nevládně tak řečené, neboť oheň nelze jísti nebo polykati, nýbrž kejkliř (zvaný pyrofag) běře toliko do úst různé hořící věci a dechem vyhání jejich plamen. Aby dutina ústní se nespálila, vyplachuje se před tím roztokem kamence, natírá se mýdlem nebo vysypává cukrem.

Pyrofon, řec., jest trubice skleněná (as 70—80 cm dlouhá, průměru několika cm), na obou koncích otevřená, v níž dosahuje se podélného rozechvění sloupce vzduchového malými dvěma plaménky plynovými, hořícími uvnitř trubice asi v jedné třetině. Reguluje-li se náležitě velikost plamének a hoří-li tyto každý zvlášť, ozve se základní tón p-u, splynou-li plaménky skloněním nebo přiblížením. obou hořáků k sobě, přestane trubice zníti. Při různé délce několika trubic, je-li každá z nich však opatřena pouze jedním hořákem, vznikají různé tóny základní, mohou pak býti délky trubic tak voleny, aby tóny jejich byly harmonické. P-y této úpravy mají zcela nevhodný název «chemická harmonika» *nvk.* P. sluje též hudební nástroj, jež sestrojil Eugen Fr. Kastner (v. t. 6).

Pyrofony, řec., samozápalné hmoty, viz Absorpce, str. 96 b.

Pyrofosforečnany viz Fosforečnany.

Pyrogalol, $C_6H_3(OH)_3$, vzniká rozkladem kyseliny tríslové při vyšší teplotě. Lupeny při 133° tající, ve vodě, v alkoholu i aetheru rozpustné. Poněvadž jest schopen snadné oxidace, odkysličuje soli rtuťnaté, zlatové, stříbrnaté, a ta vlastnost činí jej způsobilým k fotografii. *Rn.*

Pyrografie, řec, malba vypalovaná do dřeva, viz Pyrotypie.

Pyrokatechin, $C_6H_4(OH)_2$ (1 : 2), jest sloučenina chemická z pryskyřic pocházející. Jest na podzim v některých rostlinách a vzniká rozštěpením různých drog. *Rn.*

Pyrol, C_4H_5N , jest zásada vyskytující se v dehtech, zvláště v dehtu z kosti. Na p-u založeny jsou hmoty klíhovitě a některé alkaloidy bylinné. *Rn.*

Pyrolatrie, řec., uctívání ohně.

Pyrolusit č. b u r e l jest minerál skrytý krystalický, jež se vyskytuje ve pseudomorfosách po manganitu (v. t.), vláknitý i zemitý a práškovitý Tvrdost 2—2 1/2, ale zemité odrůdy i mezi prsty se roztrhají a barví. Hustota 4,73—4,86. Barva jest kovově černá na povrchu i na vrypu, někdy s odstínem poněkud modravým. Jest kyslíčník manganický MnO_2 , vždy však bývá přítomno kolem 2 % vody. Poněvadž však p. vždy se vyskytuje pouze v druhotných agregátech a obyčejně vznikl přeměnou manganitu, jehož složení jest $MnO[OH]$, jest pravděpodobno, že voda pochází ze zbytků manganitu a p. sám je bezvodý, tudíž skrytý krystalickou odrůdou kyslíčníku manganického, který je znám jako bezvodý a krystalovaný poli-

a n i t. V kyselině solné zahříván, p. způsobuje uvolnění chlóru; v perličkách boraxové a fosforečné dává reakci *Mn*. Vyskytuje se dosti hojně, tvoří ložiska hlavně v horninách sedimentárních, a na mnoha místech i hornicky se ho dobývá. V zemích Českých nachází se hlavně u Blatna v Krušných-horách a u Předního Arnoštova blíže Mor. Třebové. Z nejmocnějších ložisk p-u jest Elgersberg u Ilmenavy v Durynsku a několik jiných míst sousedních, dále některá naleziště kavkazská a severoamerická. Upotřebuje se ho ve sklářství, k výrobě manganu, chlóru, do článků galvanických a j. *Fr. Sl-k.*

Pyromagnetické stroje zakládají se na úkaze, že magnetu ubývá síly přitažlivé, přibývá-li mu teploty. Vložíme-li do pole magnetického cívkou ovinutou drátem a oteplujeme-li magnet, vznikne v cívce indukovaný proud elektrický. Ochladíme-li magnet, vznikne proud směru opačného. Dynamoelektrické stroje na tomto principu sestrojené nemají praktického významu, poněvadž nesnadno jest dosíci rychlého oteplování nebo chlazení a kromě toho váha jejich jest přílišná. Na podobném úkaze sestrojeny jsou motory, kde v poli magnetickém nesymmetricky ohřátý prsten (motor Schwedoffův z r. 1866) nebo nesymmetricky ohřátá soustava rour (Edisonův motor z r. 1887) jsou nestejněměrně přitahovány a tím vznikne pohyb.) S-oj Edisonův vyvodil za 1 sek. práci = 1,67 mkg.

Pyromanie, z řec., choroba náklonnost ke žhářství. Název pochází ze starší periody psychiatrie, kdy se věřilo v existenci t. zv. »monomanií«, ve smysle tom, jakoby u některých nemocných choroba záležela jen v nepřiměřené síle a utkvělosti směru určitých snah. Takovoto názory zdály se býti opodstatněny ve případech, kde osoba dopouští se jednostranných zločinů bezúčelně. Na př. mladá chůva, spokojená ve službě, založí svým pánům několikrát požár. Nemá žádné příčiny, utrpí při tom sama škodu (shoří šat a peníze). Ale když u takých osob shledány obyčejně i jiné změny funkcí nervových a duševních, nauka o »monomaniích« musila padnouti. Paličství dopouštívají se různí choromyslní, a to z nejrozmanitějších důvodů: nejčastěji z pomsty a nerozvážené záliby. Viz také *Impulsivnost*. *Kfr.*

Pyromantie z řec., věštění z ohně.

Pyrometr viz *Pyrometrie*.

Pyrometrie, z řec., jest obor termometrie, zanášející se měřením vysokých teplot. Vysokou temperaturo u míně a jest obyčejně teplota vyšší než 400°. Přístroje k měření vysokých teplot nazývají se pyrometry; pokud přístroj podobný určuje jen zhruba vysokou temperaturo, sluje pyroskop.

P. založena jest na známých závislostech temperaturo na různých veličinách fyzikálních, které lze přesně měřiti. Podle souvislosti těchto lze rozděliti pyrometry na přístroje měřící temperaturo ze změň objemu hmoty, na pyrometry optické a elektrické.

1. Pyrometry prvního druhu založeny jsou tedy na závislosti objemu hmoty na temperatuře, tedy na vztahu, podle něhož teplota vůbec jest definována (srv. Teplota). Roztažnosti kovů použili k sestrojení pyrometru hollandský fyzik Muschenbroek (r. 1750) a Dulong a Petit, kteří prý využítkovali starší myšlenky Bordova pyrometru. Wedgewood posuzoval temperaturo peci (na pálení nádobí hliněného) pyroskopem velmi jednoduchým. Na kovové desce připevněny byly dvě příčky v mírném úhlu se sbíhající a dělením opatřené. Mezi příčky vložen byl váleček hliněný a odečteno místo, kam až zapadal, potom váleček v peci vypálen a vložen znova mezi příčky pyrometru. Hlina ve vysokém žaru se stahuje, tak že váleček z hlíny vypálené zapadl mezi příčky do místa užšího. Z rozdílu obou odečtení bylo možno posouditi zhruba temperaturo peci.

Jolly (r. 1891) sestavil pyrometr, při němž vysoká teplota měřila se z prodloužení proužku zahřáté platiny. Procházel-li proužkem galvanický proud, jehož intenzita bylo možno regulovati, rozpálil se proužek tak, že kousky kovu na něj položené se tavily. Poněvadž tímto způsobem bylo možno stanoviti bod tavení kovů, slitín a pod. látek, nazván byl pyrometr Jollyho *m e l d o m e t r e m*.

Obyčejným teploměrem podobají se pyrometry, jež sestrojili Saly a Chorley a Dufour. Baly a Chorley (1894) naplnili teploměr slitinou sodíku a draslíku, která vše teprve při 700°, Dufour (1900) naplnil teploměr křemenovým cinem, jehož roztažnosti lze teplotu měřiti téměř do výše 1000°. Teploměr vzduchový upraven byl pro měření vysokých teplot poprvé Prinsepem (r. 1829). Původní zlatou nádobku teploměremu nahradili platinovou nádobkou Pouillet a Regnault. Když pak se ukázalo, že plyny (zejména vodík) rozežhavenou platinou difundují, zavedeny pro vysoký žár nádobky z polévaného porcelánu (Deville a Troost). Holborn, Wien a Day vykonali v říšském fyzikálně-technickém ústavě v Charlottenburku četné práce, jimiž užívání teploměru vzduchového (nebo dusíkem plněného) pro účely p. neobyčejně zdokonaleno, zejména pokud týče se přesnosti.

2. Z optických method pyrometrických uvěsti sluší vedle starší methody Joubertovy, určující vysokou temperaturo z optické točivosti křemene, interferenční methodu Berthelotovu a moderní methody založené na zákonech tepelného záření. Při methodě Berthelotově pozoruje se interferenčním refraktometrem (v. t.) v jehož poli nalézá se jednak trubice plynem naplněná a k zahřívání určená, jednak trubice týmž plynem plněná, ale ke zředování zařízená. Plyn v této trubici zředuje se potud, až jeho index lomu souhlasí s indexem lom u plynu v trubici zahřáté. Ze známého zředění lze pak počítati vysokou temperaturo. Lummer a Pringsheim (r. 1899 a 1901) ukázali,

že teplotu žhávých látek lze měřit na základě Wienova zákona o posunutí. Podle tohoto zákona jest

$$\lambda_m T = \text{konst.}$$

při čemž T značí absolutní teplotu, λ_m pak délku vlny, při níž energie zářivá má hodnotu nejvyšší. Autoři určili hodnotu hořejší konstanty pro záření černého tělesa na 2940, pro platinu na 2630. Rozložení energie zářivé ve spektru zkouší se fotometricky, z průběhu křivky značící závislost energie na délce vlny nalezne se pak λ_m , jež dosaženo do hořejšího vzorce poskytne hodnotu teploty absolutní.

Vhodnější metodou pyrometrickou jest fotometrické měření teploty založené na vztahu

$$\log \varepsilon = f\left(\frac{1}{T}\right),$$

kde ε značí intenzitu osvětlení a f známou funkci absolutní teploty T . Kdežto hořejší konstanta zákona Wienova závislá jest na povaze tělesa zářícího, jest uvedený vztah fotometrický pro neprůhledná tělesa zářivou energii vydávající velmi jednoduchý. Až do teploty 5000° jest $\lg \varepsilon$ pro každou délku vlny ve viditelné části spektra p ř i m o ú m ě r n ý hodnotě $\frac{1}{T}$. Na fotometrické měření vysokých teplot upozornil již r. 1894 Le Châtelier; »optické« pyrometry (fotopyrometry) sestrojili K u r l b a u m, L u m m e r, W a n n e r a F é r y.

3. Elektrické pyrometry zakládají se jednak na závislosti galvanického odporu na teplotě, jednak na vztahu mezi elektromotorickou silou článku termoelektrického a teplotami na pólech a místě spájeném. Pro prvý způsob měření teploty hodí se zejména platina. Callendar a Griffiths srovnali elektrický teploměr platinový s normálním teploměrem vodíkovým a určili příslušné redukce. Pyrometrické měření tímto teploměrem lze provést s velikou přesností až do výše 1000°. Thermoelektrického článku ke stanovení vysoké teploty užil po prvě Pouillet (r. 1836). Methoda thermoelektrická zdokonalena však teprve později, kdy poznán veliký vliv i nepatrných přimíšenin a nečistot v kov ech thermoelektrického článku na jeho mohutnost thermoelektrickou. Tait zavedl pro tento druh elektrických pyrometrů článek z platiny a ze slitiny platiny a iridia, Le Châtelier navrhl článek z platiny a ze slitiny platiny a rhodia.

Teploměry plynovými, při nichž určuje se teplota ze závislosti objemu nebo tlaku na teplotě, lze měřit teploty až do výše 1150 °C, teploměry thermoelektrickými až do výše 1400°. Teploty vyšší určují se pak pohodlně pyrometry optickými. Udání různých pyrometrů kontrolovati lze srovnáním s normálním teploměrem vodíkovým (alespoň do jistých mezí), nebo měřením teplot známých, zejména bodů tavení kovů a pod. Srv. V. Novák, O pokroku p. (»Čas. pro pěst. math. a fys.«, XXX., str. 161, 1901);

C. Barus, On the thermoelectric measurement of high temperatures (»Bulletin of the United States Geological Survey«, Washington, 1889); t., Les progrès de la pyrométrie (»Rapports présentés au Congrès International de Physique«, I., str. 148, Pař., 1900). *nvk.*

Pyromorfit krystalluje isomorfně s apatitem, vanaditem a mimetitem v pyramidální hemidrii soustavy šesterečné, obyčejně ve sloupcích šestibokých, barvy buď jasně zelené (zelenoba) anebo hnědé (hnědoba), lesku mastného až téměř mastně demantového; na vrypu jest bílý; řidčeji bývá kusový, zvláště stěbelnatý. Štipatelnosti zřetelně nejví. Tvrdost 3 1/2—4, hustota 6,9—7. Jest fosforečnan olovnatý s chlórem $Pb_5P_3O_{12}Cl$ s 82,3 % kyslíčnicku olovnatého, 15,7 anhydridu fosforečného i 2,6 chlóru. Snadno rozpustný a rozpustný v dusičné kyselině. Vyskytuje se hojně na žilách leštěnce olovného, z něhož druhotně vznikl, a jest pak vykřystalován v druzách. V Čechách doly u Příbramě, Stříbra a Oloví poskytly velmi mnoho pěkného p-u zeleného i hnědého; známé zahraniční lokality minerálu tohoto jsou Badenweiler v Elsasku, Emže v Nassavsku, okolí Freiberga atd. *Fr. Sl-k.*

Pyrop, min., viz Granát, str. 417 b.

Pyrophorus, zool., viz Cucujo.

Pyrosis, řec., pálení záhy, viz Žáha.

Pyroskop (z řec.) viz Pyrometrie.

Pyroskulptura (z řec.) jest odrůda amatérského vpalování do dřeva a záleží v tom, že kontury kresby nanášejí se hluboko na pozadí silně vzorkované a že ornamenty od tohoto podkladu plasticky se odrážejí. Technika p-ry hodí se zvláště pro větší plochy dřevěné, jako pro dekoraci nábytku. Srv. H. v. Weissenbach, Vorlagen zur Pyroskulptur (4 seš., Lip., 1899).

Pyrosoma Pér., ohnice, rod pláštěnců (*Tunicata*) žijících v trsu plovoucím volně v moři. Trsy mají podobu dutého kuzele neb válce, otevřeného na jednom konci, jenž při pohybu jest koncem zadním. Jedinci trs tvořící jsou postaveni kolmo k podélné ose trsu, při čemž jejich otvor přijímací či proudný nalézá se na povrchu trsu, otvor vývodný či vyvrhovací jest pak uvnitř, i ústí tu do společného prostoru vyvrhovacího či do t. zv. centrální kloaky, jež otevírá se ven na jednom konci těla (při pohybu zadním). Jedinci mají oko, párovité ústrojí světélkující (na přidě koše žaberního) a vedle žláz pohlavních též ústrojí pučící. Vývoj děje se z vajíčka, jež dává vznik jedinci, z něhož pučí čtyři jiní jedinci, již dalším pučením dávají vznik trsu. Trsy pohybují se zpětným odrazem, vyvrhující vodu otvorem kloaky centrální, jsou průsvitné a krásně i vydatně světélkují. Z druhů náležejících k nejzajímavějším zjevům zvířeny mořské sluší uvésti: *P. giganteum* Les., 20—35 cm dl., v moři Středozejmím a okeánu Atlantském; *P. elegans* Les., 3,5 cm dl., v moři Středozejmím; *P. atlanticum* Pér. et Les., 15—20 cm dl., v tropické části okeánu Atlantského. *Šc.*

Pyrostibit (kermesit) bývá zřídka dokonaleji krystalován v jehlicovitých tvarech soustavy jednodlonné, obyčejně paprskovité vláknité. Má barvu temně karminovou, lesk až démantový; tvrdost 1 1/2, hustota 4,5—4,6. Jest oxysulfid antimonový Sb_2S_2O se 75 % antimonu, 20 síry, 5 kyslíku. Vzniká částečným oksylčením leštěnce antimonového a tudíž spolu s ním se vyskytuje u Příbramě, u Bräunsdorfa nedaleko Freiberka saského, u Perneka sev. od Prešpurka a j. *Fr. Sl-k.*

Pyrostilpnit jest vzácná jednodlonná modifikace siroantimonanu stříbrnatého Ag_3SbS_3 , jenž mnohem častěji krystaluje jako klenčový hemimorfni pyrgaryrit (v. t.). **P.** krystaluje v tenkých tabulkách barvy hyacintové červené, lesku démantového. Tvrdost 2, hustota 4,2—4,3. Složení podle uvedeného vzorce jako u pyrgaryritu: 59,97 % stříbra, 22,21 antimonu, 17,82 síry. Nalezisté: Příbram, Jáchymov. Freiberk v Sasku, Andreasberk v Durinsku. *Fr. Sl-k.*

Pyrotechnika čili ohňostrojtství zabývá se výrobou různých chemických směsí, jež zapáleny vylučují neb rychle se spalují za značného vývoje plynů neb vysokých teplot a plamenů nejrůznějších barev. Rozeznáváme **p**-ku vojenskou a umělou čili zábavnou.

P. vojenská zabývá se výrobou nábojů pro děla a ručnice, jakož i hotovením zvláštních směsí, jichž užívá se ve válce při signalování, zasmradění posic nepřátelských, zapalování budov na značnou vzdálenost atd. Směsi známé pod jménem řeckého ohně užívali již staří Řekové na zapalování nepřátelských lodí a ve valčení pevnostní.

P. zábavná byla známa Číňanům již v dávnověku, a náleží dosud k nezbytným potřebám lidových slavností čínských. Také Arabům byly známy směsi ohňové. Nemalý význam pro rozvoj **p**-ky měl vynález prachu, největší pokroky byly však učiněny teprve v XIX. stol., hlavně přičiněním Ruggierio a syna, nejslavnějších pyrotechniků s počátku XIX. stol., kteří své zkušenosti uložili ve spise »Éléments de pyrotechnique par Ruggieri« (Paříž, 1821).

Hlavní surovinou téměř všech ohňostrojů jsou součásti prachu, ledek, uhlí, síra, pak piliny železné, měděné, zinkové atd., různé soli plamen zabarvující, pryskyřice, kafr, plavuň atd. Střelný prach na ohňostroje bývá zrnitý neb moučný. V náhradu zaň zkoušely se též střelná bavlna, nitroglycerin, dynamit, pikrinové sloučeniny atd. Trhání skal a podobné práce inženýrské, při nichž těchto látek zhusta se užívá, obyčejně ku **p**-ice se nepočítají. Nejčastěji vypalují se ohňostroje jen pro zábavu. Pak bývá hlavním účelem pouze efekt světelný. Podle látek, obsažených ve směsích zápalných, nabývá se nejrozmanitějších odstínů barevných. Bílé světlo magnesiové je poměrně drahé a proto pyrotechnické spokojují se s odstínem do modra, jehož se nabývá zinkem, arsenem, antimonem a různými sloučeninami jejich. Ostatní základní barvy při ohňostrojích jsou červená,

žlutá, zelená a modrá. Obyčejné červené barvy nabývá se sloučeninami vápníkovými, karminové červené lithiem, rubidiem a stronciem. Užívání těchto látek je však stíženou značnou drahotou. Zelené zabarvuje se plamen sloučeninami barya a mědi, žluté sloučeninami sodíku, modře sloučeninami měďnatými, kalomelem, indigem. Železné piliny dávají jiskry bílé a červené, měděné do zelena, zinkové do modrozelená zbarvené, saze smíšené s moukou plamen téměř červený, s ledkem jasně červený oheň známý pod jménem zlatý déšť. Přídavkem žluté slídy nabývá se jisker žlatožlutých, kafr a benzoe zabarvují do běla, plavuň do červená atd.

Ohňostroje rozlišujeme v přízemní, pevné neb hybné, stoupací a vodní. Každý ohňostroj skládá se ze zápalné směsi, jež při spalování vyvíjí světelný efekt, ze zápalky a z obalu, obyčejně trubice, v níž směs výbušná je napěchována. Podle intenzity ohně rozeznávají se ohňostroje silné, rychlé, mdlé, líné atd. Silný a rychlý ohňostroj vyhoří ve krátké době, za neobyčejného vývoje světla a tepla. Hlavní součástí směsi takových ohňostrojů bývá chlorečnan draselnatý. Mdlý ohňostroj vyhořívá pomaleji, nevyvíjí vysoké teploty a světlo je mdlější. Ohňostroje mdlé vypalují se vždy před ohňostroji silnými. Podle účelů a dojmu rozeznáváme ohňostroje svitící, barevné, jiskřící, pohyblivé atd. Světýlka vypalují se jen pro světlo, pestřice dávají světlo různých barev, jiskřice déšť jisker, hybné ohňostroje způsobují zároveň pohyb světelného zdroje, stoupací, točivý, posuvný, ba i vratný. Sem náležejí ohňová kola, mlýnky, spirály, hadi atd. Neznámější z ohňostrojů stoupacích jsou rakety čili vulg. rachejtle, prskouny, prskavky. Nejjednodušší jsou ohně s jasně zářícím plamenem, jednoduché obaly naplněné zápalnou směsí a zadržnuté. Obyčejná ohňová směs skládá se ze 16 d. prachové moučky a 3 d. uhlí; pro větší ohně ze 16 d. prachové moučky a 4 d. ocelových pilin s přídavkem pilin měděných pro světlo zelené, zinkových pro modrozelené atd. Čínský oheň dává nádherné, květvům podobné jiskry a skládá se pro 2cm trubice ze 16 d. prachové moučky, 8 d. ledku, 3 d. jemného prachu uhelného, 3 d. síry a 10 d. jemných pilin litinových. Pro větší obaly běře se o něco více ledku a železných pilin. T. zv. bengálský neb divadelní oheň je směs nojrůznějších látek, na př. pro barvu červenou běře se 20 d. dusičnanu strontnatého, 2 d. chlorečnanu draselnatého, 5 d. síry, 2 d. sír. antimonického. Podle upotřebených chemikálií nabývá se nejrůznější barvy. Spojením několika trubic ohňových povstávají nehybná slunce a hvězdy. Trubice položené ve směru polo-měru kruhu jsou na koncích mezi sebou spojeny zápalnými šňurami, knoty neb stopinkami a zapalují se současně. Jinou sestavou povstávají glorie, vějíře, mozaiky, kaskády atd. Při zlatém dešti

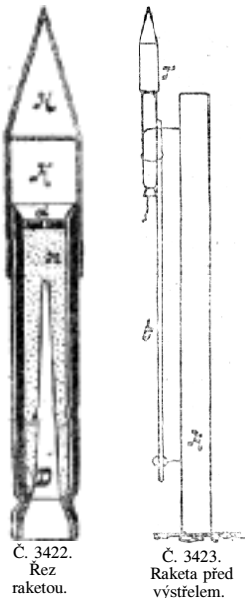
ústí trubic jsou obrácena dolů. Různým se skupením trubic a spojením jich mezi sebou nabývá se po vypálení ohňostroje nejrozmanitějších obrazců, stromů, korun, písmen atd. Pohyb způsobuje se u ohňostrojů téměř jen reakcí povstalou při výbuchu. Pohyblivými ohňostrojů nejjednoduššího tvaru jsou ohňové mlýnky a kola. Trubice svine se do spirály a upevní se na otáčivou dřevěnou desku, anebo jednotlivé trubice připojují se ve směru tečen k otáčivému kruhu. Při jednostranném výbuchu trubic nastává pohyb celého kola ve směru opačném. Směs nejčastěji silně jiskří, běže se na př. 16 d. mouč. prachu, 3 d. na hrubo semletého uhlí a přidává se pro jiskření žlutý slidový písek. Podle kostry, na níž upevněny jsou zápalné trubice, nabývá se zase hybných ohňostrojů nejrůznějších jmen a tvarů.

Rakety vypálené jednotlivě nebo ve skupinách tvoří nejčastěji závěrečný efekt slavnosti a větších ohňostrojů. Při girandolách veškeré rakety

těžeskupinyletisou-běžné do výše, při pavích chvostech se rozbíhají. Krásných efektů dosáhne se ohňostrojů přizemními, jež vrhají koule, různobarevné hvězdy, květy a pod. ve značném množství do menších výšek nebo vybuchují při efektu světelném buď jednotlivě v částech neb na jednu. Výroba raket vyžaduje nemalé péče a zkušenosti, aby směs a napěchování směsí v trubici byly správně, raketa dobře se zapalovala a stoupala, ve výši správně vybuchla. Obal musí být zhotoven z látky pevné, jinak by se trhal při výbuchu. Od oby-

čko zaražené do kolu dole, vedou při vypálení prut (vyobr. č. 3423.). Zápalná nit vsunuje se do duše až k zásobku a vyčnívá z trubice as o 2 cm. Zapaluje se dlouhou tyčí. Dobrou hnací náplní raket je směs tato: mouč. prachu 8 d., hrubého uhelného prachu 3 d., anebo ledku 16 d., siry 4 d., hrubého uhelného prachu 9 d. Ledek a sira musí být jemně rozemlety. Jednoduché rakety, jež prostě stoupají a ve výši uhasínají, nejsou složitější. Aby raketa po vzestupu házeti mohla světylka, výbušky, hvězdy atd., upravuje se pod kloboučkem komůrka neb hlava K, ke trubicí tak jako destička nejčastěji přiklížená. Nabíjení raket je pro úspěšné jich vypálení nadmíru důležité. Směs musí být rovnoměrně napěchována, aby správně vyhořela. Duše tvoříuje se při nabíjení zvláštním tmem, nebo se vypěchuje trubice celá a duše se vyvrtá. Tento způsob dává rakety rovnoměrněji napěchované a lépe stoupající. Byvší nabitá raketa se adjustuje. Okral ustříhne se tak, že téměř spadá v jedno s rovinou destičky. Táž potř se kličem, aby pevně seděla, průvrt její vyplní se směsí a hoření plocha poté se zapalovací hmotou, tak jako vnitřek komory, jež opatříme výplní, přiblíží se ke trubicí a upevní se ještě drátem ovinutým kolem rakety. Váha komory s kloboučkem a výplní nemá přesahovati $1/3-1/2$ celé váhy rakety. Uvázáním na kůl adjustování rakety jest ukončeno. Nejkrásnějších efektů nabude se, jsou-li rakety tak vybalancovány, že stoupají úplně svisle. Pak ve výši uhasínají a chrlí podle toho, čím komora byla vyplněna, různobarevná světylka, výbušky, hvězdice atd. U raket výbušných uloženy jsou výbušky tak do komory, že šňůrou zápalnou pojí se výbušek k výbušku. Šňůra jde průvrtm destičky až do zásobku a zapaluje se, jakmile tyž vyhořel, načež výbušek za výbuškem vybuchuje. Prostor mezi stěnou komory a obalem výbušků vyplněn je pilinami nebo otrubami. Místo výbušných patron berou se též zcela obyčejné žabky. Při raketách jiskřících a hvězdičkových je v komoře místo výbušných patron příslušný náboj, přikrytý na hoře papírem, od něhož jde zapalovadlo až do zásobku. Komora sedí zcela volně na trubicí a vyprazdňuje se, jakmile zásobek rakety vyhořel. Plní-li se svítcími koulemi, pak tyto se potírají zapalovací hmotou a vkládají do komory do vrstvy prachové moučky. Zásobek a náboj komory se dotýkají, destička se tudíž mezi ně nedává.

Rakety p a d á k o v é stoupají jako rakety obyčejné, však po vyhoření zásobku neb i vložených výbušků zapalí se nit' ze střelné bavlny, spojující uzlový bod několika nití napojených kamencem se středem složeného papíru, k jehož okrajům konce těchto nití se připojují. Následkem toho svítcí patrona v uzlovém bodě upevněná rozžehnutá padá, papír však se rozevře a padání zamezuje, tak že světylko dlouho se vznášá, aniž při tmě padák viděti.

čejných ohňů liší se rakety kromě složením směsí hlavně tím, že mají duši, totiž kuželovitou dutinu (vyobr. č. 3422.) podle osy. Duše nejde však celou délkou dobře napěchované směsí, nad ní je ještě část' massivní as ve výši průměru, t. zv. zásobek. Na spodní části je trubice sešněrována, ale tak, že zůstává napolo otevřena. Nahoře ve výši 2—3 cm nad zásobkem se ustříhuje, směs uzavře se destičkou uprostřed provrtanou a trubice kloboučkem kuželovitého tvaru, který při stoupání brzdí vzduch. Aby se dosáhlo svislého stoupání, přidělán je k raketě prut, kterým vzestup samočinně se reguluje. Raketa přivazuje se tenkou nití ke hřebu, zaraženému do pevného kolu. Dva hřeby neb

Rakety kometové vyvolávají dojem komety, vrhají po uhasnutí ve výšce pruhy jisker. V hlavě rakety vyvrtáno je 8—12 děr, do nichž zastrčeny jsou zápalné šňůry svázané v komoře do uzlu, jenž po vyhoření zásobku se zapaluje. U raket, k zapálení připravených, šňůry volně visí, zapáleny vytvářejí v ovzduší světelné pruhy. Také tyč raketová u těchto raket natírá se zápalnou směsí a hoří při stoupaní. Ke zvýšení efektu upravují se na koncích šňůr koule svítilky nebo též výbušné.

Spojením několika raket jednoduchých povstávají ohňostroje složené. Rakety totiž se skládají se ze dvou raket, na společnou tyč, natřenou zapalovadlem, křížem položených a opatřených postranními otvory. Zapálena byvsí raketa točívá nejen stoupá, ale také se točí, následkem postranního částečného výtoky plynů. Podobně jednoduchými prostředky nabýváme raketových vírů a spirál a postupným vypálením různých raketových skupin dosáhne se dojmů nejrozmanitějších.

Ohňostroje vodní vypalují se na vodě a působí také tím, že zjevy světelné v hladině vodní se zrcadlí. Přípravky před vypálením na vodě plovou, smějí se ponořovati jen do jisté hloubky a musí býti opatřeny proti vlhku. Jinak úprava jejich neliší se valně od ohňostrojů vzduchových.

Raket vrhacích užívá se k vrhání předmětů na značné vzdálenosti, hlavně při službě pobřežní k vrhání pomocného lana na lodi bouří zmitané. Bývají větší než rakety obyčejné, trubice plechová, k níž upevněno je lano, leží šikmo na raketové lafetě a před vypálením se zaměřuje. Zapálení děje se šňůrou. Viz Eschenbacher, Die Feuerwerkerei (Viedeň, 1876).

Pyrotypie, pálení do dřeva, jest způsob, jímž rozpálenými formami vpalují se do dřeva plastické okrasy místo dražší dřevorezby nebo intarsií. V nejprimitivnějším způsobě p. vyskytuje se již ve starověku, ve středověku užívalo se jí ke krášení nábytku, při čemž vpalovány do dřeva poloduté ornamenty, jejichž půda byla hlazena rozpáleným železem. Nově vpalování ornamentů do dřeva rozšířilo se také jakožto umění amatérské. Vlastní p., kterou vynašel Bernhard Ludwig ve Vídni, záleží v tom, že dřevo se lisuje za vysokého tlaku a při vysoké teplotě. Dřevo prochází tu dvěma dutými, plynem roztopenými válci bronzovými, z nichž hořejší má negativ žadaného reliefového otisku, kdežto dolejší válec jest hladký. Slabší nebo silnější tlak, nižší nebo vyšší teplota válců, delší nebo kratší jich působení, konečně větší nebo menší vyvýšení a prohlubeniny hořejšího válce působí různě hluboký otisk a rozličné zbarvení vytlačeného reliefu. Plocho-vypuklé práce dělají se touto p-í tak, že ornament vylišuje se světle na temném podkladě nebo naopak, ve výši asi 1—3 mm. Projde-li pak relief válci hladkými, slisují se vypukliny reliefu na tloušťku ostatního

dřeva a celek vypadá pak jako intarsie. Deska takto připravených užívá se najmě za výplně k nábytku. Napodobení dřevorezby pomoci vpalování a tlačení dřeva slove neoskulptura, již vynalezl Guattari ve Francii: dřevěné plochy do forem vpálené kartáčují se v horké vodě, potom suší, znovu kartáčují a pak lisují.

Pyroxam, bílý druh střílného prachu, zvaný také prach Uchatiův nebo bílý střílný prach neb xyloidin, z bramborového škrobu, připravovaného působením kyseliny dusičné. Jest sněhobílý a snadno exploduje, pročež užívá se ho zřídka.

Pyroxen, společný název pro četnou skupinu křemičitanů, velmi důležitých svým značným rozšířením v přírodě a podstatným účastnictvím ve skladbě hornin. Společným lučebním znakem p-ů jest, že to jsou metasilikáty odvoditelné od kyseliny metakřemičité H_2SiO_3 tak jako amfiboly, od nichž však se liší tvarem zevním a vlastnostmi fyzikálními. Ačkoliv p-y krystalují ve třech různých soustavách, přece úhly všech jsou značně sblížené, a společným znakem jejich jest též dosti dokonalá štěpnost podle dvou ploch na sobě téměř kolmých — diagnosticky nejdůležitější rozdíl od amfibolů.

A. P-y kosočtverečné mají jednoduché složení $(MgFe)SiO_3$, vždy s převládajícím magnesiem; podle množství kyslíčnicka železnatého postupem přibývajících rozeznáváme enstatit, bronzit a hypersthen.

B. K p-ům jednoklonným náleží především diopsid, křemičitan vápenatohořečnatý $CaMgSi_2O_6$ s 55,55 % kyslíčnicku křemičitého, 25,93 kysl vápenatého, 18,52 hořečnatého; vždy však bývá přimíšeno něco isomorfního křemičitanu $CaFeSi_2O_6$, hedenbergitem jako samostatná odrůda zvaného. Diopsid bývá krystallován ve sloupcích průřezu kvadratického nebo téměř pravidelně osmibokého; bývají obyčejně narostlé v druzách. Barva diopsidu je světle zelená v různých odstínech, vryp bílý, štěpnost dosti dokonalá podle ploch základního hranolu, svírajících spolu úhel přibližně pravý (87°), tvrdost 6, hust. kolem 3,3. Kusové odrůdy jeho, hlavně v krystallických vápencích vystupující, nazývají se malakolith, salit, bajkalit. Nalezíště: Alpa Mussa v Piemontě, Achmatovsk na Urale; malakolith na pr. pod Krkonošemi u Horní Roketnice a Malé Úpy jako hornina. Chemicky složitější jednoklonné p-y jsou augit a fassait, v nichž hmota diopsidová resp. hedenbergitová jest isomorfně smíšena s alumo- resp. ferrisilikáty $Mg(AlFe)_2Si_2O_6$ a $CaAl_2SiO_6$, jako samostatné nerosty posavad neznámými. Fassaitem nazýváme narostlé čtyřboké sloupce z kontaktních vápenců na Vesuvě a v údolí Fassa v jižním Tyrolsku, augitem obecnou součástíku přemnohých vyvřelin, zvláště basictejších: diabasů, melafyrů, čedičů, andesitů atd. i jejich tuftů, ve kterých zvláště často augit bývá zarostlý ve velikých krystallech osmibokých, tabulkovitých podle orthopinakoidu nebo krátce slou p-

covitých, barvy černé se silným leskem skelným. Štěpností a tvrdostí augit shoduje se s diopsidem, specificky jest o něco málo těžší. Velmi pěkných krystalů augitových poskytují čedičové tufy v Českém Středohoří, zvláště u Bořislavě a u Krásného Dvora blízce Zátce. Diallag jest odrůda **p-u** s malým množstvím kyslíčků hlinitého a železitého, tedy lučebně blízka diopsidu, která kromě hranolové štěpnosti má ještě lupenitý sloh podle orthopinakoidu, a na tomto obyčejně účinkem přejemných zákonitě orientovaných vrostlic rudních jeví polokovově perleťový lesk. Jest součástkou gabbrovitých vyvřelin. Omfacit jest diopsidický neb augitický **p**. barvy světle zelené, jež pospolu s granátem skládá horninu eklogit (Šmrčiny, Svinja planina ve Štýrsku, tu a tam na záp. Moravě a v Železných horách). Akmit (aegirin) z nefelinických hornin norských jest černý jednoklonný **p**. obsahující alkalie: $NaFeSi_2O_6$, spodumen obdobná sloučenina hlinito-lithnatá $LiAlSi_2O_6$, jadeit kusový, makroskopický celistvý **p**. hlinitosodný $NaAlSi_2O_6$ barvy bélavé nebo světle nazelenalé i našedlé, velmi značnou pevností vynikající a za praveku i nyní u některých primitivních národů upotřebený za materiál k hotovení nástrojů. Příbuzný **p**-ům jednoklonným jest metasilikát vápenatý $CaSiO_3$ — wollastonit, jež sice dosti blízko s nimi souhlasí úhly svých krystalů, ale habitus těchto, štěpnost i tvrdost jeví podstatně rozdíly, dále vzácný pektolith, rozdílný od wollastonitu hlavně jen podstatným obsahem kyslíčnicku sodnatého.

C. **P-y** trojkonné jsou: rhodnit, metasilikát manganatý $MnSiO_3$, a jeho isomorfní směsi s jinými pyroxenovými součástkami fowlerit a babingtonit. Fr. Sl-k.

Pyroxenovce jsou horniny složené převážně neb výhradně z pyroxenů. Vyvřelé **p**. bývají geologicky souvislé a přechody spojeny s vyvřelinami gabbrovitými a s hadci, a pak se skládají z pyroxenů kosočtvercých: enstatitovec, bronzitovec, hypersthenovec anebo z diallagu: diallagovec, aneb konečně ze směsi obojích pyroxenů: websterit. Častými vedlejšími součástkami těchto **p-ců** bývají olivín, amfibol, basické plagioklasy. U nás se vyskytují na př. v gabbro kolem Ronšperka, v hadcích západomoravských (okolí Náměště a j.). — **P**. krystalických brázdic bud' jsou složeny z augitu a pak bývají sdruženy s magnetovcem a granátem (Malešov u Kutné Hory, četné lokality švédské a uralské) anebo z pyroxenu diopsidického; tyto jsou obyčejně uloženy v překrystalovaných vápencích na kontaktu s vyvřelinami a služí erlan, hornina malakolithová, rohovcovec vápenatokrémicitý a j.; v Čechách v Podkrkonoší u Horní Roketnice a Malé Úpy, u Kocerad a j. Fr. Sl-k.

Pyroxilin viz Bavlna stělná.

Pyrrha viz Deukalión.

Pyrrhiché, řecký tanec válečný, původu přý krétského. Podle zachovaných popisův a vyobrazení vypadal takto: dvě řady ozbro-

jených mladíků zpívající brzo proti sobě postupovaly, brzo ustupovaly odměřeným krokem a s rhythmickými pohyby, představující takto způsob, jakým se bojovníci v boji vyhýbají nepřátelským útokům, aneb jak si počinají útok podnikající. — Ve Spartě tanec **p**. byl hlavní součástí slavnostní gymnopaidii; později provozován v Athénách od efebů od velikých i malých Panathénaiích, a jeho nacvičení i vypravení náleželo k povinnostem chorégie. Během času vešel v obyčej při slavnostních cvičeních vojenských a rozšířil se i v Asii i v Římě, zvl. za Caliguly, Nerona a pozdějších císařů. — Ponenáhu však v Recku zmizel bojovný, ráz tance toho, jež pak znázorňoval činy a osudy Dionysovy. VVa.

Pyrrhichios (řec., lat. *pyrrhichius*), stopa skládající se ze dvou krátkých slabik (~2).

Pyrrhocorax, rod havranů skalních s tenkým zobákem více méně šavlovitě zahnutým, na němž nozdry pokryty jsou štětinami. Obývají ve dvou družích vysoké hory již. Evropy, sev. Afriky a střed. Asie. Křídla mají dlouhá a špičatá, peří černé, zobák a nohy žluté neb červené; způsobem života podobají se kavkám. Kavče žvatlavé (*P. graculus*) obývá nepřístupná skaliska, staré zříceniny a nejvyšší osamělé lesy horské daleko nad pomězi vzrůstu stromů. Délky dosahuje 38 cm a liší se od podobného kavčete podhorského (*P. alpinus*), jež má žlutý zobák, že má zobák červený delší než hlavu a že špičky křídla přesahují ocas. Peří má fialové Černé a nohy jako zobák červené. Kavče podkrovní rozšířeno jest jako předešlé, ale chybí na př. v Karpatech. Nejhojnější jest v horách švýcarských až do výše 2500 m. Žije a hnízdí se v četných družinách. Jen v zimě sestupuje do údolí; žíví se hmyzem, měkčíši, semeny, zdechlinami. Délky dosahuje 35 cm. Bše.

Pyrrhocoris [-ko-] Fall., ruměnice, jest rod ploščic zemních počedeledi t. jm., náležející k čeledi *Lygaeidae*. Vyznačuje se sosačkem 4členným a nedostatkem oček jednočlenných. Ze 4 druhů evropských žije u nás jediný, totiž *P. apterus* L., r. bezkřídla či kněžiček. Jest nápadna svou jasně červenou barvou s velikou černou skvrnou na krovkách, jimž schází blánitá část'. Nalézáme je hojně pospolitě při vylusných zdech nebo kmenech. Dospělý hmyz nevydává známého ploščicového zápachu, který však larvám neschází. Žíví se šťavami hmyzu. Kpk.

Pyrrhón, filosoffec. (* okolo 365 př. Kr. v Elidě — † kol 275), pokládán jest za typ skeptika. Jeho filosofické pochybování liší se od předešlé skepse tím, že jest soustavně a důsledně. Jest stejné obráceno proti metafysice i jejím poperáčům. V tomto sporu mezi oběma směry, které pokládá za stejné dogmatické, **P**. zdržuje se konečného soudu (*ἐποχή*) a stále hledá a znova pochybuje. *Důvody skeptické uvádějí se v t. zv. pyrrhónských tropech. O skutečnosti dojmů a zkušenosti P. nepochyboval, úvahy jeho byly obráceny jen k metafysickému určování věci o sobě a pak k otázce, v jakém my k nim*

jsme vztahu. Co jest v oboru theoretickém *επιχώρι*, jest v praktickém a mravním *ζήτησι* *ἀταραξία*, neohroženost, t. j. nedati se ničím shroutiti. Neb kdo nepronáší se o absolutní hodnotě věci, zůstává netknut ve svém nitru i chudobou, bohatstvím, nemocí, smrtí a p., nebo všechny tyto věci nedotýkají se mravní podstaty člověka. Ze životních osudů P-ových jest známo, že byl původně malířem, vzdav se pak umění toho věnoval se filosofii, provázel Alexandra Vel. na jeho výpravě do Indie a vrátiv se, založil školu v rodném městě. Sám nepsal ničeho. Žákem jeho byl Timón z Fliuntu. K literatuře srv.: E. Saisset, *Le scepticisme* (Pař., 1865); G. Zába, *Pyrrhonismus. Rozprava O pochybování filosofickém* (Praha, 1890).

Pyrrhonismus, z řec., slove po Pyrrhónovi (v. t.) směr důsledného pochybování filosofického.

Pyrrhos (*Πύρρος*): 1) P., syn Achilleův, viz Neoptolemos.

2) P., král épeirský ve starověku, syn krále Aiakida. Když otec zahynul v boji s králem makedonským Kassandrem, zachránil P-ha illyrský král Glaukias a 12letého uvedl opět na trůn. Byv po druhé vypuzen, P. uchýlil se k Démétriu Poliorkétovi, choť sestry své Deidamie, bojoval po jeho boku u Ipsa, pobyl nějaký čas jako Démétriov rukojmí v Alexandrii a pojav za choť dceru Ptolemaia I., nabyt znova panství v Épeiru, nejprve s bratrem Neoptolemem, a když tento byl zavražděn, sám. Ve zmaticích makedonských spojil se s Alexandrem, synem Kassandrovým, a značné území své rozšířil, zejména o Ambrakii, již učinil sídlem svým (293 př. Kr.). Na krátko zmocnil se vlády i v Makedonii, odkud však byl Lysimachem vypuzen. P. maje již pověst znamenitého vojevůdce, obrátil zření své k Itálii, kdež za války tarentské kynula naděje založiti na západě velikou říši, k níž by náležely vedle Itálie i Sicílie a Afrika. Již v bojích dřívějších P. byl spřátelen s Tarentany a proto, když tito jej vyzvali na pomoc proti Římanům, P. odebral se r. 280 s 25.000 muži a 20 slony do Itálie, zůstaviv správu Epeira soujmenému synovi. V Tarentě P. snažil se rozmnožiti síly své, ale mnohá řecká města a kmenové jihoitalští odepřeli mu poslušnost. U Hérakleie P. zvítězil nad římským konsem P. Valeriem Laevinem toliko pomocí slonův, ale vítězství mělo za následek, že Římané musili Itálii jižní opustiti. P. pronikl až do Campanie a Latia — až prý po Praeneste —, ale když očekávaná pomoc Etrusků nepřišla, ustoupil na zimu do Itálie jižní. Roku 279 spojili se s P-hem i Italové a u Ascula Římané byli po druhé poraženi, ale s velikými ztrátami P-hovými (odtud »vítězství Pyrrhovo«). Byv volán od Řeků sicilských na pomoc proti Karthagincům a Mamertinům, počal s Římany jednati o mír s C. Fabriciem, ale senát podnětem Karthaginců jednání přerušil a spojil se s Karthaginou proti P-hovi i Nedokonavani

úlohy své v Itálii, P. odpul r. 278 s vojskem svým do Sicílie. Tauromenion, Katania a Syrakusy uvítaly jej s jásotem a s velikým vojskem svým i řeckým vytrhl proti Karthagincům, jimž po tuhém boji oňal i důležitý Eryx a Panormos a konečně oblehl Lilybaion. Ale když strojí se k přepravě do Afriky a jal se z Hellénů vybíratí námořníky, vznikla mezi Siciliány nespokojenost a v krátce byl P. na všech stranách opuštěn. V té době italsí jeho spolčenci, jsouce od Římanů těžce svíráni, volali jej na pomoc. Ač nerad, opustil přece P. r. 275 Sicílii a vytrhl proti Římanům, kteří stáli v Samii. Tu svedl v Maleventu bitvu s M. Curie Dentatem, v níž Římané zvítězili. P. navrátil se do Tarenta, ale vida, že ve vyssátém kraji nedobře se nových prostředků válečných, vrátil se do Epeira a zanechal v Tarentě posádku s vojevůdcem Milonem v čele. Z Epeira obrátil se do Makedonie proti králi Antigonu Gonnatovi, chtěje ho moci přinutiti ku přispění ve válce s Římany. Makedonie a Thessalie r. 274 z největší části opanovány a P. učinil útok i na zbytek Antigonova panství v Řecku. Než útok P-hův na Spartu byl hrdinsky odražen, a když pokoušel se přepadnouti Argos, zabít byl v úzké uličce cihlou (r. 273 př. Kr.). P. byl jediný épeirský král, který nabyt významu světodějného; jako vojevůdce a taktik pokládán byl za nejznamenitějšího z nástupců Alexandrových, což přiznává sám Hannibal. Ale státnické jeho snahy mají ráz dobrodružný. Ve starověku sepsal P-hův životopis Plutarch. — Srv. R. Schubert, *Geschichte der P.* (Kralovec, 1894).

Pyrrhosiderit čili goethit krystalluje v kosočtverečných sloupcích nebo tenkých tabulkách barvy černohnědé až žlutohnědé, ale mnohem častěji se vyskytuje kusový, slohu stěbelnatého a vláknitého. Vlákna p-u jsou někdy tak jemná, že povrch aggregátů kulovitých leskne se sametově; zvláště péknou odrůdou takového p-u jest příbramit čili sametka z Příbramě. — Celistvý p. zvláště často čini pseudomorfy po pyritu. Barva jest žlutohnědá až černohnědá, vryp světle žlutohnědý. Stípatelnost p-u podle brachy-pinakoidů jest dokonalá, tvrdost 5, hustota 3,8—4,3. Pálením pozbýváje vody mění se v červený haematit, rozpouští se snadno v kyselíně solné. Jest hydroxyd železitý $FeO[OH] = Fe_2O_3 \cdot H_2O$ s 89,9 % kyslíčnicka železitého a 10,1 % vody. Naleziště dosti četná, leč není p. tak hojný jako limonit: Příbram (sametka), Nadabula v Uhrách, Lostwithiel v Cornwallu a j.

Pyrrhotin, magnetopyrit čili kryz magnetový krystalluje šesterečně, obyčejně v tabulkách podle plochy zpodové. Kusové aggregáty mají obyčejně sloh miskový nebo zrnitý. P. má barvu bronzovou nebo tumpachovou, lesk kovový, vryp šedočerný. Tvrdost 3—4, hustota 4,5—4,6. Jest magnetický, často i polární Podle isomorfie s wurtzitem, nikelinem a milleritem, které vesměs odpo-

vidají složením svým vzorci jednoduchého monosulfidu resp. monarsenidu, jest pravděpodobno, že i **p.** jest siriak železnatý *FeS*; rozboru **p-ů** však ukazují nadbytek síry nad theoretické složení 36,39 %S, 63,61 %Fe; nadbytek tento pochází snad od příměsi pyritu. V baňce pálen nesublímuje síru neb jenom zcela málo; dává obyčejné reakce na železo a síru; v kyselině solné se rozpouští. V Čechách u Příbramě, u Šluknova, na Moravě u Petřvaldu; mocné ložisko na Silberberku u Bodenmaisu v Bavorském Lese. Vyskytuje se též na rudních žilách freiberských a andreasberských, krystallovaný na Cyklopských ostrovech u Catanie a v meteorickém kameni z Juvinas. Zdá se, že s **p-em** jest totožný troilit z meteorických želez, dříve pokládaný za nerost krychlový.

Pyrrhula, zool., viz H ý l.

Pyrus, bot., viz Pirus.

Pysk (lat. *labium*, fr. *lèvre*, něm. *Lippe*) je masitá řasa, ohraničující shora i zdola otvor ústní. Podle toho rozeznáváme také **p.** horní, jenž sahá až k nosu a od ostatní tváře odlišen je vlnitě prohnutou čarou nosopyskovou (*sulcus naso-labialis*), a pak **p.** dolní, ohraničený proti bradě obloukovitou čarou bradovou (*sulcus mento-labialis*). Oba **p-y** stýkají se v koutku ústním (*angulus oris*), při čemž někdy horní **p.** poněkud převyšuje **p.** dolní. Horní **p.** vyznačuje se uprostřed zvláštním kolmým žlábkem (*philtrum*), kterýž vybihaje od nosní přepážky je po stranách vrouben tupými líštami a někdy je tak vyvinut, že kraj **p-u** je uprostřed prohnut značněji dolů. Při žlábkůvysokém, hlavně v obou jeho postranních valech, shledáváme stopy původního vývoje **p-u** horního v době plodové ze tří výběžků, z nichž prostřední, vybihající od čela, shoduje se s nosní přepážkou a střední žlábkovou částí **p-u** horního, postranní pak, jež tvoří hlavní součást tváří a veškeré pobočné částky **p-u** horního, posléze rostly v pobočných valech žlábkových s výběžkem prostředním, vytvořivše tu takto dva tupé švy. Styčné plochy obou **p-ů** jsou růžové (ret), přecházejíce v zadu ve sliznici, jež se pak přechlípí na lůžkové výčněly čelistí, přecházejíce tu v dásně; uprostřed horního i dolního **p-u** vytváří tento přechod zvláštní uzdičky (*frenulum labii superioris et inferioris*). Sliznice **p-ů** chová v sobě četné žlázy slizové, pročež povrch její na pohmat jeví se zrnkovitý. Před sliznicí pak je značně silná vrstva svalstva ústního, v němž rozeznáváme především zvláštní svěrač, do kterého přechází paprskovitě četné svalstvo tváří. Vzájemnou součinností rozdílných těchto skupin svalových vznikají také rozmanité změny v podobě **p-ů** a v úpravě šterbiny ústní, jako její sevření, rozevirání, sešínování stranou, zdvihání horního **p-u**, zdvihání nebo zatahování koutku ústního, stahování **p-u** dolního atd., čímž celkový výraz obličeje neobyčejných doznává proměn. Přičteme-li k tomu ještě změny **p-ů**, vyplývající z toho, zda je **p.** kypící nebo sešchlý, sevrklý nebo rozpukaný a pod., zda

je ret svěže růžový, promodrávající, sinavý nebo bledý (dle stavu krve v povrchních síťkách cévních), zda jsou pohyby svalstva **p-ů** pravidelné nebo skubavé a pod., pochopíme snadno, že tyto lehce viditelné a nápadné změny neušly pozornosti lidu i vzdělaných lékařův a že ode dávných dob soudivalo se v nemoci vedle vzhledu očí také ze vzhledu **p-ů** na příznivý nebo neblahý konec přemnohých chorob. Kůže **p-u** porostlá je chloupky, jež u mužův vzrůstají ve knír a vous; u žen je však vousem omezen a jen u starších brunetek shledáváme tu značněji vyvinutý knírek. Podle analogie s **p-y** při ústech nazývají se také mnohé masité řasy při jiných ústrojích **p-y**, tak na př. mluví se o velikých a malých pyscích stydkých při lůně ženském, o předním a zadním **p-u** při čípku děložním a pod. Srz.

P z a j e č í (*cheiloschisis*, něm. *Hasenscharte*) zove se vrozené rozklání horního **p-u**. Je to zrůdnost (defekt), která povstala tím, že dvě části těla vedle sebe se vyvíjející, které mají srůsti už v děložním živote plodu, nesrostou, tak že zůstane mezi nimi šterbina

P z a j e č í vyskytuje se v pravo nebo v levo, zřídka na obou stranách a proniká **p-em** nesaťhaje až do chrípě, od které jej odděluje most kůže táhnoucí se od křídla nosního k přepážce nosní. Dosti často vyskytuje se však vedle zaj. **p-u** rozsáhlý rozštěp vlčí tlama, kde šterbina propustuje i tvrdým a mělkým patrem. Zaj. **p.** vykazuje se u dětí mužského pohlaví častěji, než u děvčátek.

U oboustranných zaj. **p-ů** střední část **p-u** oddělena je na dvou místech zářezy, obyčejně nestejně hlubokými, od krajních částí **p-u**. Tato střední část odpovídá místu na **p-u**, které nese známou jamku (*. filtrum*) a bývá kostí (*os intermaxillar*) za ním položenou a při oboustranném zaječím **p-u** často vpřed vyvstávající, někdy jako rypák vy-zvednut.

Význam zaj. **p-u** vězí předně v tom, že trpí při něm výživa, protože kojenec takový nemůže dobře ssátí. Také kosmetickou závadou jest. Při vlčí tlamě konečně trpí i řeč, která je hluňhavá, protože šterbinou v patru dutina ústní souvisí s dutinou nosní.

Proto **p z a j e č í** se operuje. O způsobech operace viz Plastické operace, kde několik typických operativních výkonů takových je znázorněno. Zde běží jen o to, pověděti, zda dítě má podrobiti se operaci záhy či později. Dnes zaujíme stanovisko, že výsledek operace je příznivější, když je **p.** již poněkud vyvinut a organismus dobrou výživou již posílen. Malý zaječící **p.** operuje se brzy po porodu, větší až po 3. měsíci, ale dříve, než uplynul 6. měsíc, aby dítě saháním na ránu průběh hojení nerušilo. Pnrk

Pyskaté, bot., viz Labiatae.

Pyskočely i Piskočely, viska v Čechách, hejtm. Čes. Brod, okr. a pš. Kostelec n. Č. L., fara Sázava; 9 d., 60 ob. č. (1890), popl. dvůr, mlýn, ovčín, pila a šindelna.

Pyskouni, zool., viz Labridae.

Pyskowiec, Pískovice, viz Peiskretscham.

Pyšelo, Pišelo, far. ves na Moravě, hejtm. Třebíč, okr. a pš. Náměšť u Brna; 57 d., 422 ob. č., 3 n. (1890), kostel sv. Barbory a 2tř. šk.

●●**Pyšely**, Pišely, město v Čechách, v hejtm. král. — vinohradském, okr. jilovském, na želez. trati Praha-Benešov, má 94 d., 812 ob. č., 7 n. (1890), far. kostel Pozdvížení sv. Kříže s náhrobky majetníků P-el, 5tř. šk. s parall., pš., telegraf a 4 výt. trhy. Obyvatelé živi se zemědělstvím, obchodem a drobnými řemesly. Alod. panství P. (1270,26 ha) se zámkem, dvorem a lihovarem drží dědicové po svob. p. Konradu Mattencloitovi. Nejstarší zpráva o P-lich táhne se ke kostelu, jenž byl r. 1350 far.; za váleku husitských vypuzen odtud farář katol. a na místě jeho vedli správu farní kněží husitští. Později odtud byli vypuzeni, ale fara obnovena teprve

Č. 3424. Znak města Pyšel.

r. 1763. P. jsou východistěm vladyk z Pyšela, kteří tu seděli do r. 1474; tehdy po smrti Václava z P-el zboží pyšelské dostalo se Petru Kulovi z Chotče. Potomci jeho postoupili P. (1542) Ondřeji Nebřehovi z Nebřehovic. Tento odkázal P. nejprve své manželce a po její smrti Karlu Mrac- kému svob. p. z Dubé. Když pak Mracský přidržel se odbojných stavů českých proti Ferdinandu II., propadlo jmění jeho konfiskaci, ale vedle cis. resoluce (z r. 1624) koupila tvrz a městečko P. se Svojcicemi jeho dcera Dorota Marie. R. 1643 získala P. pí. Dorota Alžběta Lambojová, roz. Vratislavová z Mitrovic, a r. 1670 František Ant. z Halleweilu. Tento vystavěl (1699) na pahorku sev. od P-el kapli Loretanskou a na cis. Leopoldu I. vyprosil (1703) povýšení P-el na městečko a 4 výt. trhy a erb městský (vyobr. č. 3424.); ve zlatém poli černé křídlo orlí, nad nímž vznáší se zlatá koruna. Po smrti Fr. Ant. hr. z H. (1711) seděl na zboží pyšelském syn jeho Josef Karel, za něho zřízeny v měst. Čechy. Za jeho panování navštívil po třikráte Karel VI. P. Za prvé slezské války zpustošena a ochuzená panství pyšelské koupil ve veřejné dražbě Jan Jindřich z Bissingen. Po jeho smrti ujal P. jeho synovec Voračický z Paběnic, po něm jeho syn Jan. jenž P. prodal kupci pražsk. Hynku Falkovi. R. 1823 koupila P. Karolina hr. Valdštejnová, r. 1830 Isab. hr. Auersperková, po ní dědil její syn František Xav. R. 1846 koupil P. kurfiřt Vilém z Hessen-Kasselu. Po tom se tu připomíná Adolf hr. z Hohenthalu a jeho potomci, od r. 1872 svob. p. z Ringhoffer, Arnošt Hofmeier a od r. 1902 dědicové po Konradu Mattencloitovi

Pyškov, ves čes., viz Pejškov.

Pythagoras: 1) P., filosof řec. (*ok. 592—572 na Samu — †ok. 507), byl synem Mnesarchovým. Zprávy o jeho životě jsou velice nespolehlivé. Není bezpečně známo, kdo byl jeho učitelem, konal-li skutečně cestu po Egyptě, a i důvody, proč Samos opustil a v Krótonu se usadil, kterémuž městu dal zákony, jsou povahy jen dohadové; stalo prý se tak proto, že byl pronásledován tyrannem Polykratem. Organizace školy, kterou tam P. založil, a i ostatních, které po jeho smrti po Řecku a později již v křesťanské aeře v Alexandrii se rozmohly, byla založena na myšlence ethicismu a víry v božské věci. Odtud se vysvětluje tak značný kulturní význam P-rův i jeho stoupencův. Hudba a gymnastiku pěstili jako prostředek vychovávací. Vázání jsouce regulemi svých společenstev komunisticky zřízených, Pythagorovci vedli život společný, zachovávali coelibát, stejným způsobem se odivali. Svůj vliv na utváření obcí Vel. Řecka uplatňovali ve smysle politiky aristokratické, když pak vlivy opakně z Řecka do jižní Italie se přenesly, pozbyli své váhy, byli pronásledováni a vypovídáni a P. sám nalezl prý smrt' při tomto stihání. Rovněž nelze s určitostí říci, čemu P. sám učil. Zlomky Pythagorovců Filolaa (ok. 460 př. Kr.) a Archyta (ok. 400—365) nejsou v celém rozsahu authenticky zaručeny, Aristotelés pak, pramen nejbezpečnější, mluví jen o Pythagorovcích vůbec. Pozdější detailní zprávy z III., II. a I. stol. př. Kr. nezasluhují víry, jednak jakožto legendární výmysly, jednak že jsou promíšeny silně vlivy pozdějších nauk. A tak nedostatkem zpráv authentických a promíšením nauky s cizorodými živly stalo se, že nauka Pythagorovců má tak tajuplný ráz a proč kritice jest tak nesnadno vybrati pravou její podstatu. P. sám nepsal ničeho. Za původní práci jeho vydávají se zlaté průpovědi »χρυσῶν ἐπιγῶν«. Jádro nauky jest v tom, že přesně rozlišena byla látka a forma zjevů a formou tou rozuměti jest číslo: číslo jest základem věci. Smysl toho jest ten, že na kvantitvích poměrech záleží sečlenění a řád světa a bez tohoto číselného základu že nelze nic zřetelně pochopiti. Z toho jest vidno, že myšlení Pythagorovců bylo obráceno k zákonitosti světa, řádu a harmonii jeho, a nikoli k tomu, aby vystihli absolutní podklad věcný, oč na př. před nimi usilovali filosofové iónští, učice, že voda, vzduch, oheň jsou pralátkami věci. Pythagorovci stojí zdánlivě neprostředkováně ve vývojové řadě filosofie řecké a zvláštěni toto jejich postavení lze vysvětliti jen z jejich myšlení — bylit' matematiky — a způsob tento přenesli i do filosofie. Při bližším přihlédnutí jest myšlenka jejich jen zdokonalený mechanický názor světa filosofů iónských a atomistův a to zdokonalený formulací mathematickou a tolikéž i tou okolností, že kvalita absolutní podstaty jest jim nadobro lhostejna, tak že nauka jejich jest jakási mathematická formulace zkušenosti a

odtud jest pochopitelný i tento výraz, že čísla jsou *παράδειγματα* a věci jejich napodoběním, kterýmž výměrem nauka ta valně by se pošinovala k realismu Plátónovu. Jak si asi myslili učenění věci na tomto číselném základě, jest viděti z jejich klassifikace čísel, kteráž dělili ve dvě skupiny, čísla sudá a lichá. Číslo sudé bylo jim výrazem neobmezena, ježto dichotomicky může býti do nekonečna děleno, liché platilo za pojem omezena a konečnosti, poněvadž lichá přidávaná k sudě nekonečnou dělitelnost této znemožňuje. Zvláštní postavení vytkli jedničky, ježto v sobě chová sudu a lichu. Tento čistě formální základ zvrhl se dobou v číselnou mystiku a symbolismus. Tak na př. stupně vývoje od méně dokonalého k dokonalejšímu značili pro tělesa hmotná 5, pro byliny 6, pro zvířata 7, pro život lidský 8, pro život nadzemský 9 a dokonalost boží 10. Zvláštní význam přikládán svatě tetrakys ($1 + 2 + 3 + 4 = 10$) a dekas; čísla kvadratická byla jim symbolem vyrovnávající spravedlnosti. P-ovi samému neb aspoň nejstarším dobám školy té lze přičísti vytknutí poučky pythagorejské, určení základu diatonické stupnice, učení o harmonii sfér těles nebeských, výpočet poměrův mezi intervaly hudebních tónů a nauku o nesmrtnosti duše a s ní souvisící domněnku metempsychoy. Fragments Pythagorovců sebrány jsou v Mullahově Fragmenta philosophorum Graecorum (Paříž, 1860—62, sv. 1. a 2.). K literatuře srv.: Rothenbücher, Das System der Pythagoreer (Berl., 1867); Chaignet, Pythagore et la philosophie pythagorienne (Paříž, 1875, 2. vyd.).

Zb.

2) P., řec. kovolijec V. stol. př. Kr. Umělecká činnost jeho spadá dle přesvědčivých důvodů Robertových asi v l. 480—448 př. Kr. P. pocházel z ostrova Samu a sám nazývá se samským na uměleckém nápisu sochy Euthymovy, objevené v Olympii (Loewy, Inschriften griech. Bildhauer, č. 23), později však (v olymp. 71) vystěhoval se asi s některými svými rodáky do Itálie do Rhégia, čímž vysvětluje se podle minění Urlichsova to, že P. někdy nazývá se Rhégijským. P. získal si neocenitelné zásluhy o řeckou plastiku tím, že věnoval velikou péči podání některých detailů těla (vlasů, žil, šlach) a že dbal správnosti vzájemného poměru jednotlivých částí těla k sobě a k celku (to asi znamenají slova Diogena Laërtského VIII, 25, že P. byl první, který dbal rhythmů a symetrie). Sochy jeho: 1. *Kulhavý Filoktés*; 2. *Apollón v boji s drakem Pythonem*; 3. *Európa na byku*; 4. *Souboj Eteoklea s Polyneikem*; 5. sochy olympioniků, pro jejichž datování poskytuje vzácný materiál jeden papyrus Britského musea: *Astyla* (z doby mezi r. 480—476), *Euthyma* (r. 472), *Mnasea* (456), *Leontiska* (452), *Kratisthena* (asi r. 448), *Dromea* a *Prótolaia*; 6. socha vítězného pankratiasty v Delfech, o níž zmiňuje se Plinius Starší. Ze zachovaných soch přičítá se P-ovi všeobecně Apollón kasselský. Srv. Overbeck,

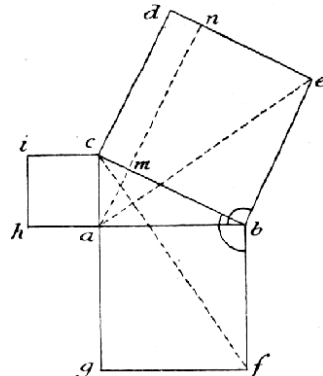
Gesch. d. griech. Plastik, 4. vyd., I., 263 sl.; Baumeister, Denkmäler d. klass. Altertums, 1429—1430; »Hermes«, 1900, str. 184—185 (Robert).

Vý.

Pythagorova čísla jsou každá tři čísla celá, jež hovoří rovnici $x^2 + y^2 = z^2$, tak že součet dvojmočí obou čísel menších rovná se dvojmočí čísla největšího, na př. $3^2 + 4^2 = 5^2$. Podstatně různá (nesoudělná) p. č. vyvodíme ze vzorců $x = ab$, $y = \frac{1}{2}(a^2 - b^2)$, $z = \frac{1}{2}(a^2 + b^2)$, kladouce za $a > b$ různá čísla lichá a nesoudělná. Substitute jině dají násobky menších p-vých čísel již zvyčených. Skupiny nejmenších p-vých čísel jsou: 3, 4, 5; 5, 12, 13; 8, 15, 17; 7, 24, 25; 9, 40, 41; 12, 35, 37;... a každé násobky jejich.

Jmk.

Pythagorova poučka (geom.). Sestrojíme-li nad stranami pravouhelného trojúhelníka rovinného abc (vyobr. č. 3425.) čtverce, jest čtverec nad přeponou roven (obsahem) součtu čtverců nad odvěsnami, $2 bcde = 2 abfg + 2 acih$. Poučku tuto dokázati lze způsobem několikerým. Nejobvyklejší důkaz je tento. Veďme $\overline{am} \perp \overline{bc}$. Příčkou \overline{m} dělí se čtverec $bcde$ ve dva díly, z nichž $bmne = abfg$, druhý pak $mndc = acih$, tudíž $2 bcde = bmne + mndc = 2 abfg + 2 acih$. Že obdélník $bmne = 2 abfg$, dovodíme takto: Spojme \overline{ae} , \overline{fc} . Obdélník $benm$ rovná se dvojnásobnému $\triangle eba$, má s ním společnou základnu \overline{be} a touž výšku \overline{bm} ;

Č. 3425. Pythagorova poučka.

čtverec pak $abfg$ rovná se dvojnásobnému $\triangle cbf$ o společné základně \overline{bf} a stejné výšce \overline{ba} . Avšak $\triangle eba \cong \triangle cbf$, ježto $\overline{eb} = \overline{cb}$, $\overline{ba} = \overline{bf}$, $\sphericalangle eba = \sphericalangle cbf$. Obdélník tudíž $benm$ rovná se $2 abfg$, protože oba rovnají se dvojnásobným trojúhelníkům spolu shodným. Obdobně dokáže se, že obdélník $mndc = 2 acih$, pomocí příček \overline{ad} , \overline{bi} . — V novější době dokázáno, že poučka tato má platnost i pro každé tři pravidelné mnohoúhelníky o stejném počtu stran, jichž strany rovnají se stranám pravouhelného trojúhelníka, ano i pro tři mnohoúhelníky nepravidelné, ale vesepole podobné.

Jmk.

Pythagorův trojúhelník (geom.) slove pravouhlý trojúhelník racionální, t. j. takový, jehož strany jsou vesměs souměřitelné, tak že poměry jejich vyjádří lze čísly celými; jsou pak to čísla *Pythagorova* (v. t.). Čísly iracionálními totiž staří řečtí matematické se nezabývali.

Pytheas, řec. námořník z Massalie, nabyt světodějného jména prvou objevnou plavbou do severních částí Atlantského oceánu kol r. 330 př. Kr. Popud ku plavbě té byl nepochybně i vědecký i obchodní. Po strance vědecké **P.** chtěl proniknouti k sev. točnovému kruhu, aby spatřil půlnocní slunce, po strance obchodní hodlal objeviti mořskou cestu do vlasti jantaru a cinu, která pohybem Keltů v Gallii byla po suchu na delší čas zatrasena. Jsa vyzbrojen znamenitými vědomostmi — údaje zachovaných zlomků jeho svědčí zvláště o hlubokém vzdělání astronomickém — dal se někdy záhy z jara průlivem Gibraltarským a podél západního pobřeží hispano-gallského až k Bretagni, odtud třídenní plavbou dospěl k ostrovu *Ouessantu* (*Uxisamé*), v dalších čtyřech dnech k mysu *Landsendu* (*Belerion*) v zemi cinorodé a po šesti dnech k ostrovu *Ikti* (nepochybně *Wight*), kdež byl hlavní trh na cin. Na další plavbě oplul nepochybně východo britanský mys *Kantion* (n. Kent), odtud pak dal se na severovýchod do moře Baltského, kdež navštívil i jantarové pobřeží při ústí viselském. Zdá se, že někde na březích baltských přezimoval, načež roku násl. vrátil se do moře Severního, plavil se až k ostrovu *Orkanu* (n. *Duncansbyhead*) a další šestidenní plavbou dospěl k ostrovu *Thule* (podle některých *Unst* v *Shetlandských* ostrovích, pravděpodobněji *Island*), odkudž podle záp. břehu britanského se navrátil. Další plavbu z *Thule* k severu překazily zprávy domorodců o »ztuhlém moři« (*ἡ πεπρωία θάλασσα*), v níž spatřují se nejasné představy o moři Ledovém. Zkušenosti své vypsál **P.** zvláštním spisem, nepochybně *περὶ ὠκεανῶν* nadepsaným, z něhož již kol r. 280 př. Kr. čerpalí *Eratostenés* a *Timaos*. Zprávy jeho odporovaly tehdejšími názorům, pročež *Polybios* a *Strabón* je odmítali. Hlavní vadu údajů **P.**-ových, pokud lze se jí ze zlomků zachovaných dobrati, viděti jest v nesprávných měřeních délky pobřeží, což lze však vysvětliti plavbou kolem břehů hojně rozčleněných v moři mlhavém. K poznání významu **P.**-ova přispěl nejvíce *Müllenhof*, *Deutsche Altertumskunde* I., kterýž zjistil, že **P.**-ovi náleží zásluha objevení severozáp. Evropy a prvých zpráv o germánských kmenech *Guttonův* a *Teutonův*. Srv. *Mair*, *Jenseits der Rhipäen* (*Pulj*, 1899); *Matthias*, *Ueber P. von Massilia und die ältesten Nachrichten von den Germanen* (Berl., 1901—02). *Pšk.*

Pythia, planetoida objevená 18. pros. 1897 od *Charloisa*. Průměr. jasnost v *opposici* 11,3. Označení (432). *Gs.*

Pythia, kněžka věstící v Delfech.

Pythijské hry, vedle olympijských nejproslulejší slavnost panhellénská, konána u *Delf* na úpatí *Parnasu* v údolí *krisském*, když po ukončení svaté války *Krissa* r. 585 př. Kr. zbořena a území její přivtěleno k posvátnému okrsku *delfskému*. Kdežto před tím hlavní slavnost *Apollónova* v *Delfech* konala se *eneatéricky*, t. j. vždy po 8 letech, beze všech gymnických her při pouhém závodě *kitharodů*, po svaté válce od *amfikyonů* zřízena slavnost *pentaetérická* podle vzoru olympijské a konána na podzim v měsíci *bukatios* zvaném. *Musické agóny* rozšířeny záhy na *auléy* a *aulódy* a zavedeny podle známých vzorů závody *hymnické* a *jízdne*. *Musické agóny* měly vždy přednost a mezi nimi obzvláště t. zv. *nomos pythijský*, skládající se z 5 oddílův a opěvující zápas *Apollónův* s *drakem Pythonem*, při čemž *tanečníkem* děj znázorňován *mimicky*. *Obřad tento*, *septerion* zvaný, *dovršen* podle mythu též tím, že, jako *Apollón*, by z krve prolité se očistil, *podrobil* se dobrovolné služebnosti *devítileté* a *patříčným* *očistám*, i *chlapec* jej představující z podobné příčiny v průvodě zaveden do údolí *Tempé*, kdež výzdobou *vavřínovou* *očistěn* a *odtud* o *dafneforch* zpět přiveden. A *taktéž* *vitězové* ve hrách **P.**-kých *odměňováni* *vavřínovým* *věncem* z údolí *Tempé*. *klk.*

Pythios, příjmi boha *Apollóna* (v. t.).

Pythó (*Πυθώ*) bylo jednak starobylým názvem starořecké věštírny v *Delfech* (v. t., str. 201), nebo též znamená kněžku, obecně *Pythii* zvanou. *klk.*

Pythón slul *drak*, jež sklál *bůh Apollón* (v. t. a *Delfi*, str. 201.). *klk.*

Python, *Python idae*, zool., viz *Krajty*.

Pythonissa (C. L. K. 1837, pavouci z čeledi *vzokanů* (*Drassidae*), mají tělo *štíhlé* a *podlouhlé*, až 1 *cm* dlouhé. *Hlavohrudí* jest *blízko* *kyčlí* 2. páru *zaškrčené*, *napřed* *zúžené* a *zaokrouhlené*, *mírně* *klenuté*. *Přední* *oči* jsou *sblížené* *čimice* *řadu* *napřed* *vypuklou* (*recurva*). *Někdy* *střední* *oči* jsou *menší* *postranních*. *Podobně* *řada* *očí* *zadních* jest *zakřivená*. *Prsní* *deska* jest *tak* *dlouhá* *jako* *šíroká*. *Kusadla* I. jsou *krátká* a *silná*. *Na* *zadním* *okraji* *jejich* *žlábků* jest *příčná* *lištna* *jenně* *ozubena* (jako u *rodu Gnaphosa*). *Pysk* *mezi* *kusadly* II. jest *veliký* a *delší* *než* *širší*. *Nohy* (4, 1, 2, 3) jsou *štíhlé*. *Dráčky* *noh* jsou *málo* *zahnuty*. *Břicho* jest *pokryto* *chloupky* *zpeřenými*. *Žijí* *v* *listí* a *pod* *kameny*, *jako* *rody Gnaphosa*, *Prosthesima*, *Phurolithus* a *j. U* *nás* *žije* *P. nocturna*. *Druh* *tento* se v *nové* *době* *řadí* *do* *rodu* *Callilepis*, *význačného* *dvěma* *nestejnými* *zuby* *na* *zadním* *okraji* *žlábků* *kusadel* a *oční* *řadou* *zadní* *trochu* *širší* *než* *přední*. *Má* *břicho* *barvy* *černé* a *na* *něm* *kresbu*, *složenou* *z* *přední* *skvrny* *půlměsícovité* a *ze* *2* *postranních* *skvrn* *podlouhlých*, *vesměs* *barvy* *bílé* *nebo* *žluté*. *Nsk.*

Pythonomorpha, *veliká* *fossilní* *Reptilia* *mořská*, *teď* *zvláštní* *podřída* *plazů* (v. t.), *jindy* *podřadí* *plazů* *šupinatých*. **P.** *měla* *tělo*

dlouhé, jako hadí, i dlouhý krk; kostry kožní dochovaly se nám jen zbytky pranepatrné. Lebka má podobnou formu jako u ještěřů, jest podlouhlá, nahoře málo vyklenuta, v přední polovině se stran smačklá a v záhlaví příkře dolů se sklání. Za lichou kostí čelní (*frontale*) jest rovněž jediná kost' týlní (*parietale*) s otvorem týlním; otvory nosní jsou v předu nahoře, oči po stranách a některá P. je měla chráněna kruhem kostěných destiček. Mezičelisti (*praemaxillare*) jest liché, velká a pohyblivá kost' čtvercová (*quadratum*) jest zavěšena na kosti nadskráňové (*supratemporale*) napříč rozšířeně. Oblouk skráňový jest jediný. Obě větve dolní čelisti byly spojeny jen ligamentem, zřídka stýkaly se ve švu. Čelisti i kosti křídlové (*pterygoidea*) byly ozbrojeny lesklými zuby narostlými (*acrodontes*), a to na nízkém kostěném podstavci upevněnými; zuby byly kuželovité, zašpičatělé, často se stran poněkud smačklé, ano nezřídka opatřené dvěma i několika drobné pilovanými hranami. Procoelní obratle mívají někdy zygosphen (viz Hadí, str. 711 b); šjové obratle měly silně hypapofysy. *Sacrum* po většině není zvláště vyvinuto. Pásmo lopatkové i pánev mají úpravu normální; lopatka jest široká, korakoid ještě širší, deskovitý, pod oběma korakoidy jest plochá kost' prsní (*sternum*; alespoň u r. *Clidastes* a pod.) a nezřídka ještě také *episterum*. Kostí pánve a zejména obě kosti kyčelní (*o. ilei*) jsou zase dosti stihlé. Obojí končetiny byly pětiprsté, ploutvovité; trubicovité kosti jejich byly velmi krátké, ale široké, v zadních končetinách přece trochu stihlejší, než v předních. P. nalezena v mořských usazeninách křídlového útvaru v Evropě, Sev. Americe a na Novém Zeelandě. Dělíme je na dva řady. 1. *Dolichosauri* (jindy za ještěry pokládání) měli obě poloviny dolní čelisti švem spojeny a 2 obratle křížové; z mladšího útvaru křídlového v Anglii známe druh *Dolichosaurus longicollis* Owen, ze spodního útvaru křídlového v Istrii *Acteosaurus Tommasinii* H. v. Meyer. K těm úpravou kostí křížové druzi se podobný jinak k Mosasaurům *Plioplatecarpus Marshi* Dollo z Mastrichtu v Belgii. -2. *Mosasauri* měli obě poloviny dolní čelisti spojeny jen svazem; *sacrum* schází. V křídlovém útvaru u Mastrichtu, v Anglii a Sev. Americe nalezeny druhy nejznámějšího rodu P-ph, *Mosasaurus* Conyb., jež měly délku i 7,5 m a lebku zděli až 1,2 m. Lebka druhu *M. Camperi* H. v. Meyer, nalezená r. 1780 u Mastrichtu a tou dobou v geologickém museu v Jardin des Plantes v Paříži vystavená, byla prvním známým zbytkem celé podtřídy. V Anglii, Belgii, Německu a v Sev. Americe nalezeny druhy *Liodon anceps* Ow., *L. proriger* Cope, v Sev. Americe *Platecarpus acutidens* Leidy, *Clidastes prytho* Cope a j. — Všecky důležitější práce o P-peech (Cope, Dollo, Marsh a j.) uvádí K. A. Zittel ve své Palaeozoologii (III. sv.).

Pytkovice viz Pitkovice.

Pytkovičky viz Pitkovičky.

Pytláctví, neoprávněné provozování myslivosti buď ze ziskuchtivosti nebo z vrozené náruživosti.

Pytlíkov (*Pitling*), viska v Čechách, hejtm., okr. a fara Teplice, pš. Bořislav; 11 d., 74 ob. n. (1890).

Pytlonoš, zool., viz Geomys.

Pytlou (*Pittlau*), ves v Čechách, hejtm. a okr. Stříbro, fara a pš. Svojsín; 21 d., 105 ob. n. (1890).

Pyuria, z řec., je močeni hnisu. Není to nemoc samostatná, nýbrž pouze jeden z projevů chorob rozmanitých. Kdykoli moč obsahuje hnis, mluvíme o p-ii. Hnisu může býti mnoho, tak že odtéká skoro samý, málo jen moči zředěný hnis, anebo málo, tak že moč jest jen poněkud zkalena. V moči nalezneme v každém případě p-ie t. zv. hnisové buňky, dále krvinky červené, drť z rozpadlé tkáně, buňky z oně části soustavy močové, ze které hnis pochází, a ovšem často bakterie vedle rozmanitých méně závažných součástí. Z toho vysvitá, že zjistiti, jakou chorobu p. prozrazuje, nelze bez ohledání celého ústrojí a bez drobnohledného, bakteriologického a lučebního prozkoumání moči. Drobnohledným vyšetřením nalezneme pak v moči hromádky i větší shluky, ba celé zorné pole hnisových buněk, které jsou podobny bílým krvinkám (leukocythům). Jsou to zakulacené buňky bezbarvé, někdy žlučovými barvivy do žluta zbarvené, a obsahují několik jader. Čerstvé buňky hnisové pohybují se někdy pod drobnohledem jako amoeba vysílající výběžky a zatahující je zase zpět. Moc je při tom slizovitá až huspeninovitá a skoro vždy obsahuje bílkovinu.

Zkalení moči hnisem vyjasní se přidáním louhu draselnatého, který přemění hnisové buňky ve sklovitou massu průhlednou.

P. je výkud příznak závažnější choroby. Nesmíme však dáti se myliti zkalením moči, které může pocházeti od fosfáti (po přidání kyseliny octové se moc vyjasní) nebo hlenu, krve nebo vzácnější příměsi. Hnis v moči může pocházeti z ledvin (jedné neb obou), z pánvice ledvinné (viz Pyelitis), z mocvodů, měchýře močového a cíbele (z ní samé neb z orgánů do ní ústících: prostata, měchýřky semenné), u ženy pak může hnis přicházeti nejen z močového ústrojí, nýbrž i z vaječníku, vejcovodů, dělohy nebo pochvy i žlázy Bartholinových. Pnr.

Pyxidium, bot., viz Plo d, str. 934 b.

Pyxis, fec., schránka na hostie.

Pyzdry (rus. Пыздры, něm. *Peysern*), osada v rus. gub. kališské a újezdě slupeckém při ústí ř. Proсны do Varty, má 5200 obyv. (1897), zámek vystavěný nejspíše od kníza velkopolských a zpusťosený za válek švédských, farní kostel, kostel a klášter františkánů atd. P. byly již ve XIII. stol. důležitým místem, r. 1311 dobyli jich křižáci, r. 1453 dáno jim magdeburské právo, za švédských válek však byly tak zpusťoseny, že teprve v XIX. stol. poněkud se vzpamatovaly. Tšr.

Q

Č. 3426. Iniciálka
Q z »Mater
verborum«.

Q. Písmeno *Q* přejala Římané z písma řeckého, kde znak C_1 (t. zv. *koppa*) v nejstarší době psávan časem místo z před temnými samohláskami, hlavně před *u*, později však se udrželo jen za znak číslovky 90. Řecké C_1 samo pochází z písma foinického (z t. zv. písm. *qō f*, pův. snad obrazu zadní části lebky), kde označovalo zvláštní hlásku, t. zv. »emfatické« *k*, jehož artikulace je charakterisována hlavně silným semknutím hlasivek. Ve starším písmě lat. stávalo *Q* i *C* libovolně před písm. *V*, ať toto bylo souhláskou v či samohláskou *u* (psáno na př. PEQVNI*A* i PECVNI*A*, AQVA i ACVA); záhy však ustálil se zvyk, psáti před samohláskou *C*, před souhláskou *Q* (PECVNIA *pecunia*, AQVA *aqua*); a pod. způsobem psávají též znak i některé jazyky novější (na př. němčina). V jazykozpytě se užívá znaku *q* k označení »emfatického« *k* v sémitských jaz., *k* označení labialisovaného *kv* v jaz. indoevr. a p. j. V písmě stěeském jen zřídka kdy psáno *qu* m. *kv* (*quet* = *květ* a p.); dnes je běžno jen v slovích cizích, i zde ustupujíc v slovích běžnějších před *kv* (*kválita* a p.).

Q (zkratka) na nápisech římských, v rukopisech (též *Qu*, *q*) znamená Quintus, Quirinus, quaestor, qui. Při označení plošným značí *q* čtvereční, na př. *qkm* = km^2 kilometr čtvereční. V obchodu *q* jest zkratka za quintal, cent metrický.

Q. B., angl. zkratka pro Queen's Bench.
Q. C., zkratka pro Queen's Counsel i Queen's College (Cambridge).

qcm tolik co cm^2 , centimetr čtvereční.
Q. D. b. v. = *quod Deus bene vertat*, což Bůh k dobrému obrátí.

Q. e., zkratka pro *Quinta essen tia i quod est*, což jest.

Q. e. d. = *quod erat demonstrandum*, což bylo dokázati.

Q. F. F. S., zkratka pro *Quod felix, faustum, fortunatum sit*, což šťastným, zdárným buď; slovy těmi zahajovány kdysi pře soudní.

qkm tolik co km^2 , čtvereční kilometr.

Q. l. = *quantum libet*, kolik libo.

qm tolik co m^2 , čtvereční metr.

Q. pl. = *quantum placet*, kolik se libí.

Q. r. = *quod rectum*, co správně jest.

Qu-. Slova zde scházející hledej pod Kv.

Qua, lat., pokud, jakožto.

Quadal, obvyklý způsob psaní jména Chvátal (v. t. 1).

Quadragesima, lat., viz Carena.

Quadragesima, lat., čtyřicetidenní půst (viz Půst).

Quadrans, lat čtvrtka. U Římanů: 1. míra délková, **q.** = $\frac{1}{4}$ pes = 74 mm; 2. váha, **q.** = $\frac{1}{4}$ libry = 3 unciae = 81,86 g; 3. mince měděná = $\frac{1}{4}$ asu = 3 unciae (odtud slul **q.** dříve teruncius). Značka **q**-ntu byla =—. Na aversu jeho zobrazena byla hlava Hérakleova se lví kůží, na reversu loď (*ratis*). *red.*

Quadrans academicus viz Čtvrť 2) (akademická).

Quadrantal, starořímská míra na tekutiny, tolik jako amfora, t. j. 26,196 litrů.

Quadrát viz Čtverec.

Quadrát Bernard Bořivoj, chemik čes. (*1821 v Praze — †1895), byl asistentem chemie na universitě a docentem analytické chemie na polytechnice pražské, potom profesorem technické chemie na technickém ústavě v Brně. V »Čas. čes. musea« uveřejnil r. 1848 své *Lučebné opyty*, řadu prací analytických, a r. 1849 pojednání *O sloučeninách platikomodřetě*; v »Abhandl. d. K. böhm. Ge-sellsch. d. Wiss.« *Ueber Verbindungen des Platincyanurs mit Cyanmetallen* (1847); *Ueber einige Platincyn Verbindungen* (1847, 1848, 1849) a j. Kromě toho sepsal učebnici *Lehrbuch der Chemie* (Brno, 1853—54, 2. vyd. 1855—57; též čes. prekl.), kteráž byla rozšířena na středních školách rakouských.

Quadratrix, lat., slove *křivka transcendentní*, která svými poradnicemi udává ploský obsah jiné dané křivky, na př. kruhu, sestrojené na téže hlavní ose. Již staří Řekové křivky této užívali ke kvadratuře kruhu jsouce si dobře vědomi, že obsah kruhu nelze sta-

noviti kružítkem a pravítkem. **Q.** nalezl prý Dinostrátés (ok. r. 350 př. Kr.), vrstevník Pythagorův, nebo Mikomedés. Pořadnice této křivky mají se k sobě jako plochy dané křivky k úsečkám náležející, poněvadž čtverce pořadnic neb obdélníky z úseček a pořadnic jsou rovny plochám dané křivky.

Quadriennium, lat., čtyřletí.

☉☉ **Quadrifrons** viz Janus, str. 36 b.

Quadrīga (ob. *quadrigae*), lat., čtvero-spřež. U Řeků a Římanů byli k vozíku ze zadu otevřenému, aby tamtudy naň se mohlo vystupovati, připřaženi čtyři koně v jedné řadě tak, že dva vnitřní podle oje stojící byli pode jhem, dva zevnější pak táhli pouze postraňky. Povožů těch užívalo se u Římanů při závodech v cirku, při triumfech a jiných veřejných průvodech slavnostních.

Quadrīgarius **Q. Claudius** viz **Cladius 2**, str. 442 b.

☉☉ **Quadrille** [kadrilj], fr., čtverylka, také kadrila, všeobecně všecko, co je zařízeno po čtyřech párech, zejména však tanec, jež tančí čtyři páry, dva a dva proti sobě. Rozdílných tanců čtverylkových je veliké množství, Voss ve svém *Tanzlexikonu* uvádí jich na 40. Čtverylka u nás obvyklá náleží k tancům řadovým (*contr danse*), skládá se ze šesti tur čili figur (zvaných le Pantalon, l'Été, la Poule, la Trénis, la Pastourelle, la Finale čili Galop), z nichž každá má určitý počet taktů ($\frac{3}{4}$ a $\frac{2}{4}$) a tančí ji nikoli jen čtyři páry, nýbrž libovolný, avšak sudý počet párů proti sobě. **Q.** croisé tančí osm párů, z nichž dva a dva stojí ve čtverci proti sobě. Čtverylku na koních provádějí čtyři čety po 8—12 jezdcích, různící se barvou svých kabátů, a provozují buď různé figury nebo bodají po prstenu, napodobeně hlavě atp. — **Q.** slove také hra v karty čtyř osob, podobná hře l'hombre.

Quadrillion, 1 million trillionů — či 1 s 24 nulami.

Quadrio **Maurizio**, politik ital. (* 1800—† 1876), přívrženec Mazziniho. R. 1821 účastnil se revoluce v Turíně, později zdržoval se v Polsku, Rusku, kde byl uvězněn, ale podařilo se mu uprchnouti. Potom stal se úředníkem republiky Římské, po pádu jejím založil v Janově časopis »Italia del popolo«. Po nezdařeném povstání musil utéci do Švýcarska, r. 1854 snažil se pobouřit Livorno, r. 1859 protestoval proti francouzské anexi Savojska. V l. 1867—69 měl účast skoro ve všech republikánských pokusech italských.

Quadriremis, lat., čtyřveslice, t. j. loď opatřená čtyřmi řadami lavic veslařských.

Quadrivium, lat., »čtyřcestí«, viz **Gymnasium**, str. 652 a.

Quadrone **Giovanni Battista**, malíř ital. (* 1844 v Mondoví), žák Ferriho a Gamby na akademii svého rodiště, dále Bonnata a Gérômea v Paříži. Žije v Turíně, je velmi plodný a působí od r. 1870 mnohostraně. Z jeho velmi četných maleb dlužno jmenovati: *Konik sardinský* (1887); *Různé osudy* (1894); *V cirku* (1895); *Lhostejnost*; *Hostina lovecká*; *Mužatka* a mn. j. Podrobná propra-

covanost obrazů jeho vynesla mu přívlástek italského Meissoniera.

FM.

Quadroni neboli *quaternoni*, smíšenci pocházející od otce bělocha a matky terzeronky nebo mestizky.

Quadrování viz **Bossage**.

Quadrumana, lat., »čtyřruční«, řád ssavců, viz **Opice**.

Quadruple-alliance

[kvadrypl-aliáns],

franc., sluje spolek čtyř mocností. Takových spolků bylo mnoho, jméno **q.** mají zvláště spolky tyto: 1. Spolek umluvený dne 25. říj. 1666 mezi **Hollandskem**, **Dánskem**, **Braniborskem** a vévodami **brunšvickými** za tím účelem, aby zabráněno bylo **Švédům** zmocnit se říšského města **Brem.** Švédové, které **Francouzi** slabě podporovali, následkem toho učinili mír v **Habenhausen**, jimž ustupili od svého postupu. -2. Spolek umluvený v pros. 1717 mezi **Anglií** a **Francií**, k němuž r. 1718 přistoupil císař, později **Hollandsko** a konečně i **Savojsko**. Byl namířen proti pokusům **Španělska**, zmocnit se italských zemí **Karla VI.** Pokus se, jak známo, nezdařil, naopak císař na místě **Sardinie** dostal lepší **Sicílii**. Za to uznal dědické právo nejstaršího syna **královny špaň.** **Alžběty Carlosa** na **Parmu**, **Piacenzu** a **Toskánu**. 3. Někdy **q.** nazývá se smlouva, učiněná 8. led. 1745 ve **Varšavě** mezi **Rakouskem**, **Anglií**, **Saskem** a **Hollandskem**, namířená proti **agressivní** politice **Bedřicha II.**; spojenci čekali, že se k nim připojí také **Polsko** a **Rusko**. 4. Služe tak smlouva v **Chaumontu** z 1. břez. 1814 (má datum 1. břez., ale podepsána byla 9. břez.) mezi **Anglií**, **Rakouskem**, **Ruskem** a **Pruskem**. Všechny čtyři mocnosti se zavázaly, že setrvávají s celou svou válečnou mocí v boji s **Napoleonem**, aby **Francie** nabyla starých hranic a **Německo**, **Hollandsko**, **Švýcarsko**, **Itálie** a **Španělsko** byly osvobozeny od nadvlády **francouzské**. 5. Smlouva **londýnská** z 22. břez. 1834 mezi **Francií**, **Španělskem**, **Anglií** a **Portugalskem**, aby zabezpečili mír a ústavnost na poloostrově **Pyrenejském**, ohroženou s jedné strany **Donem Carlosem**, s druhé **Donem Miguelem**. -6. Smlouva, učiněná 15. čce 1840 v **Londýně** mezi **Rakouskem**, **Ruskem**, **Anglií** a **Pruskem** pro zachránění **tureckého** panství v **Asii**. V ní ustanoveno, že **Mehmed Alí** (v. t.) v 10 dnech se má podrobiti a vydati vše, čeho dobyl, až na **Egypt** (který mu měl zůstat jako panství dědičné), **St. Jean d'Acre** a **Palestinu** (kteréz měl podržeti doživotně); kdyby se zdráhal, po dalších 10 dnech měl mu zůstat jen **Egypt**, kdyby se ještě potom zdráhal, neměl býti sultán vázán k ničemu.

☉☉ **Quaesitor**, lat., ve starém **Římě** soudce pověřený vyšetřením věci hrdelní a předsednictvím při projednávání jejím na soudě (*iudex questionis*).

Pk.

Quaestiones extraordinariae a **q. perpetuae**, lat. Od doby zákona **Valeriova de provocazione** r. 509 př. Kr. každý občan římský mohl z nálezu úřadu, jimž usouzena byla smrt neb bičování, odvolati se ke comitiim

centuriátním, které hlasováním vynesly konečný rozsudek. Avšak v některých případech, na př. zvláště nebezpečných nebo kde šlo o hrdelní věc složitou, do které mnoho osob bylo zapleteno, a kde běželo o rychlé vyšetření a potrestání, obvyčejné jednání v comitiích, které bylo dosti zdoluhavé, nezdálo se vhodným. Proto speciálním zákonem bývala ustanovena zvláštní, mimořádná kommise, která za předsednictví konsula nebo praetora neb soukromé osoby (*iudex*) hrdelní věc vyšetřila a rozsudek vynesla, ze kterého nebylo již odvolání. Kommissie i celé soudní jednání slulo *quaestio extraordinaria*. Tyto mimořádné soudy osvědčily se tak, že pro jisté druhy zločinů častěji se opakujících zřízeny byly stále soudní dvory, stále porotní soudy (*quaestiones perpetuae*). První toho druhu stálý soudní dvůr zaveden byl zákonem Calpurniovým r. 149 př. Kr. pro zločin vydirání, kterého se často dopouštěli mistodržitelé římských provincií. Za doby Ciceronovy bylo osm neb devět stálých soudních dvorů. Kromě vzpomenutého již zločinu vydirání (*reputundae*) uvádíme: nezákonně ucházení se o úřad (*ambitus*), snížení svrchovanosti národa, později císařovy (*maiestas laesa*), násilnost (*vis*), zpronevěření státních peněz (*peculatus*), svatokrádež (*sacrilgium*), úkladná vražda a travičství (*quaestio de sicariis et veneficis*). Praetor městský sestavil všeobecný seznam porotcův (*album iudicum*), ze kterého zase sestaveny byly zvláštní seznamy soudců porotních pro určitý soudní dvůr o 450 jménech. Počet vylosovaných porotců pro jednotlivé případy porotní kolisal se mezi 12—75. Až do doby Grakchů bránil se porotci ze stavu senátorského, potom z rytířův, za Sully opět jen ze senátorův a konečně z obou stavův. Předsednictví měli praetori (šest z osmi od dob Sullových, vyjma totiž praetora městského [*urbanus*] a cizího [*peregrinus*], od doby Caesarovy 8 z 10). Jestliže tyto nedostačili, přidáván zvláštní *iudex quaestionis*, z bývalých aedilů praetorem jmenovaný. Z rozsudku soudu porotního nebylo odvolání. *Pk.*

Quaestor (lat., z *quaesitor*, pátratel). Již v době královské připomínají se dva *q*-ové jako pomocníci krále, od něho jmenování, kteří měli za úkol pátrati po vraždách a vésti hrdelní vyšetřování. Odtud jméno jejich *q-es paricidii*. Také na počátku republiky shledáváme dva *q*-y jako pomocníky konsulů, na které tyto přenesli část své moci. Úředníky obce stali se *q*-ové teprve r. 447 př. Kr., kdy přestali býti jmenováni od konsulů, nýbrž byli voleni v comitiích tributních. Působnost *q*-ů na počátku republiky rozšířena také na správu státní pokladny, kdežto činnost jejich ve věcech hrdelních ustupovala víc a více do pozadí, až docela zanikla. Vedle peněz uložených ve státní pokladně (*aerarium populi Romani*), která byla umístěna v chrámě Saturnově na foru římském, *q*-ové opatrovali tam také státní archiv a v době míru vojenské prapory. Od této činnosti mají jméno:

q-es aerarii, neb také na rozdíl od jiných *q*-ů, kteří se odbírali do provincií, *q-es urbani* (městští). *Q*-ové měli dozor nad účtováním všech státních příjmův a vydání, měli klíče od státní pokladny, přijímali peníze a také vypláceli na poukázání senátu neb konsulův. Proti liknavým dlužníkům měli právo exekuční. K pomoci měli ovšem počet podřízených úředníkův účetních a pokladních (t. zv. *scribae quaestorii*). R. 421 př. Kr. počet *q*-ů rozmnožen na čtyři a úřad ten učiněn zároveň přístupným také plebejům. Noví dva *q*-ové přidáni byli po jednom vojevůdcům táhnoucím do války a spravovali válečnou pokladnu. *Q*. vyplácel vojnům plat, vojínové svěřovali mu své úspory a ukládali u něho závěti. V tábore *q*. měl svůj stan hned vedle stanu vojevůdce. R. 267 počet *q*-ův rozmnožen opět a to na osm, Sulla ustanovil počet 20 a spojil se zastáváním quaestury právo vstoupiti do senátu. Caesar r. 45 rozmnožil počet na 40, Augustus však vrátil se opět k dřívějšímu počtu 20. Zmíněné zřízení *q*-ů vojevůdcovských podrženo bylo také při správě provincií. Každého mistodržitele provázal do provincie *q*. jako úředník finanční (pouze provincie Sicílie měla 2 *q*-y), a vzdálil-li se mistodržitel, zastupoval jej. T. zv. *q*-ové italsí hájili zájmů státní pokladny v Itálii mimo Řím a byli umístěni v místech pro finanční správu důležitých: v Ostii, v kampanském městě Cales a v Ariminu (?). Quaestura byla pokládána za první stupeň k dosažení vyšších úřadův. Uchazeči musili se vykázati aspoň desítiletou službou vojenskou, tak že teprve po dokonání 27. roce věku mohl někdo tento úřad zastávat. Za doby Ciceronovy posunuta byla hranice věku ještě více; teprve rok 31. opravňoval k zastávání quaestury. — V době císařské byli také 2 *q*-ové městští, ale ti (vyjma krátkou dobu za cis. Claudia) nefidili státní pokladnu, jejíž správa byla opatřena jinak, nýbrž měli toliko dozor nad státním archivem. Dále byli 4 *q*-ové konsulů, 12 *q*-ů provinciálních, ale pouze pro senátorské provincie, a 2 *q-es principis* (*Augusti*), tajemníci císařovi, kteří předčítali v senátě jeho reskripty. — Také municipia měla své *q*-y, rovněž rozličná kollegia a korporace. *Pk.*

Nyní nazývá se *q*. (kvestor) na universitách rakouských a některých něm. úředník, který má na starosti věci peněžní, zejména vybírání platů kolejních a j.

Quaestura viz Quaestor.

Quagga, zool., viz Kvaga.

Quaglio [kvaljo], umělecká rodina ital. z Laina na Lago Maggiore v Itálii, činná v Mnichově. Vynikající její členové byli: 1) **Q. Domenico** (*1786 v Mnichově-†1837 v Hohenschwangau). Byl v l. 1809—19 dekoračním malířem při divadle mnichovském, načež věnoval se olejomalbě, lithografii a ryjectví. Za příčinou uměleckých, zvláště architektonických studií cestoval po střední Evropě a Itálii a maloval vynikající díla středověkého stavitelství. Pro korun. prince

bavorského Maximiliána převzal restauraci hradu Hohenschwangau, dříve však zemřel, než mohl práci dokončit. **Q.** získal si velikých zásluh o malbu architektury, již povznesl opět k uměleckému významu. Z jeho obrazů olejových má mnichovská nová pinakotheka *Dóm v Orientu*, *Villa Malta* v Římě a j., nár. galerie berlínská: *Rybí tr v Antverpách*, *Hrad Pfalz na Rýně* a j., museum v Lipsku: *Pohled na Freiburský dóm*. **Q.** vydal také: *Sammlung merkwürdiger Gebäude des Mittelalters in Deutschland* (Karlsr., 1810, 2 sv.); *Ansichten merkwürdiger Gebäude in München* (Mnich., 1811, 2 sv.) a *Denkmäler der Baukunst des Mittelalters in Bayern* (t., 1816). Jeho bratří byli: 2) **Q. Angelo** (*1778—†1815), dekorální malíř v Mnichově, zhotovil kresby k Sulpiz Boisseréovu Domu v Köln. — 3) **Q. Lorenz** (*1793—†1869 v Mnichově), byl genovým malířem a také lithografií se zabýval. Obrazy jeho líčí různé scény ze středověku nebo venkovské genry z bavorských hor, jako *Tyrolská krčma* (n. gal. v Berl.). Listy, které lithografoval pro dílo mnichovské galerie, reprodukce to cizích obrazů, náležejí k nejlepším pracím toho druhu. 4) **Q. Simon** (*1795—†1878 v Mnichově), byl dvorním malířem divadelním a maloval znamenité obrazy staveb a interiéurův o výtečné perspektivě a jasném tónu. Rovněž jeho syn Angelo (*1829 v Mnichově—†1890) vynikl v tomže oboru.

Quai [ké], franc., nábreží.

☉☉ **Quakeri** viz Kvakeři.

Qualen viz Chvalov 5).

Qualis viz Chvalec.

Qualis rex, talis grex, lat., jaký král, takové stádo, t. j. jaký pán, taková čeládka.

Qualita, lat., kvalita, viz Jakost.

Qualitzen viz Chvaletín.

Qualkowitz viz Chvalkovice 2).

Quand même [kánmém], fr., »byť i«, buď jak buď, i v nehoršíh případě.

von **Quandt** Johann Gottlob, německý dějepisec umění (*1787 v Lipsku—†1859). Navštívil několikrát Itálii, pak žil v Drážd'anech a nšelz na svém statku v Dittersbachu u Stolpen. Vydal: *Streifereien im Gebiete der Kunst* (Lip., 1819, 3 sv.); *Entwurf zu einer Geschichte der Kupferstecherkunst* (t., 1826); *Briefe aus Italien* (Gera, 1830); *Vorträge über Aesthetik* (t., 1844); *Briefe aus Spanien* (t., 1853) a j.

Quango (Kvango) viz Kongo, str. 688.

Quanon, orientální nástroj hudební, viz Kánn.

von **Quanten** Emil, básník finský (*1827 v Bjoerneborgu). Usadil se r. 1853 ve Štokholmě a znemožnil si návrat usilováním o získání si Švédska proti Rusku ve válce krymské. V l. 1864—72 byl knihovníkem Karla XV. a žil pak většinou v Itálii. Pod pseudonymem Peder Särkilax uveřejnil brošury politické o *Fennomanii* a *skandinavisumu* a *O situaci ve Finsku* (1855—61). Vydal též 3 svazky pozoruhodných básní lyrických (1851, 1859, 1880). V l. 1857—61 vydával list »Finnska Förhallanden«. Manželka jeho Aurora Magda-

lena (*1818) psala romány pod pseudonymem *Turdus Merula*: *Rosa Arnisonova* (1868); *Dcera hudebníková* (1881); *Vesnický román* (1882) a j.

Quantitas, lat., kvantita, kolikost.

Quantitativum (t. *nomen*), lat., h r o - m a d n ě (jméno).

Quantum, lat., kolikost, množství.

Quantz Johann Joachim, hudebník na flétnu (*1697 v Oberschaden v Hannoveru—†1773 v Postupimi). Byl z rodiny kovářské, vstoupil do věvodské kapely mezborské, r. 1714 do drážd'anské a stal ser. 1718 hoboistou polské hudby ve Varšavě. Navštívil pak Itálii, kde u Al. Scarlatiho se vzdělal, Francii a Anglii. Navrátil se do Drážd'an, povolán odtud r. 1741 do Berlína za učitele Bedřicha II. **Q.** proslul nejen jako výkonný hudebník, nýbrž i jako reformátor hudby na flétnu spisem: *Versuch einer Anweisung, die Flöte traversière zu spielen* (Berl., 1752 a častěji). Pro žáka svého složil přes 400 skladeb. Sr. A. Quantz, *Leben und Werke des Flötisten J. J. Q.* (Berlín, 1877).

Quanza viz Kvanza.

Quarantaine viz Karanténa.

Quaregnon [kareňon], hornické m. v belg. prov. Henegavsku, na žel. dr. Brussel-Quievrain, má 14.360 obyv., velkolepé dolykamenuhelné, vysoké peci a j.

Quaresimas, bot., viz Rhexia.

Quarini viz Quirini.

☉☉ **Quarnero** viz Kvarner.

Quarntroem Karl Gustaf, slavný sochař švéd. (*1810 ve Štokholmu—†1867 t.). Byl žákem Byströmovým, pobyl v Římě, v Paříži, pak opět v Itálii a v Německu, a stal se ředitelem praktické školy přidružené k akademii krásných umění. Hlavní sochy jeho jsou: *Tegner* (1853, v Lundu); *Engelbrekt* (1865, v Orebro); *Ber elius* (1858, v Štokholmu); *Nessus a Dejaneira* (1831); *Odpočinek v poušti* (1851); *Mladá dívka přistizená v lázni* (1855); *Locke a Had* (1863).

Quarré [karé], franc., viz Carré.

Quart, původně »čtvrt«, dutá míra německá, anglická (= 1/4 gallonu při látkách suchých). Těž formát knižní, při němž arch má čtyři listy a osm stran.

Quarta, dřívější míra sutá v Portugalsku: v Lissaboně = 1/4 Alqueire = 3,4602 l, od r. 1835 = 3,3801 l; v Oportu = 4,366 l; v Rio de Janeiro = 10,03 l.

Quarta Falcidia viz Falcidia lex, str. 1020 b.

Quartalium [-cium] (čili *quarta puellaris*, *q. filialis*, maď. *a leányegyed*, *a negyed-jog*), právo čtvrtinné, jež existovalo ve starším uhersko-chorvatském právě, spočívalo v tom, že z donačních statků udílených králem (nebo palatinem) jen pro mužské potomstvo (agnáty) obdařeného náležela ženským a vůbec kognátním čtvrtina ceny dotčených statků. Jen výjimečně, provdala-li se dívka se svolením těch, jimž někdy mělo připadnouti **q.**, za člověka nemajetného (*impensionatus*), náleželo jí ke čtvrtině donač-

ních statků právo vlastnické, čili jinými slovy čtvrtina dávala se jí innatura. Dokud dívka se neprovdala, poskytována jí byla držba nemovitosti, stížených právem čtvrtiným. Jakmile se však provdala, bylo q. vykupováno hotovými penězi nebo koňmi, a sice nejen od mužských potomků obdařeného, nýbrž i od fisku, na něž po případě donační statky spadly, nebo od osoby nově obdařené. Na základě obyčeje rozšířilo se právo čtvrtinné (*czwarcizna*) i v právu polském a mělo vliv i na ustanovení Litevského statutů o ženské výpravě. — Srv. Kadlec, Verbóczyovo Tripartitum a soukr. právo uh. i chorv. šlechty (Praha, 1902).

Quartarius, lat., starořímská míra dutá. Q. = $\frac{1}{192}$ amfori = $\frac{1}{64}$ modii = 3 cyathi = 0,1364 l nebo 0,1364 kg.

Quarter [kvótr], angl. míra: pro tkaniny = $\frac{1}{4}$ yardu - 4 nail či 22,86 cm; jako sutá míra q. = 8 bushelům = 290,78924 l (*Imperial Q.*), v koloniích britských a Spojených Obcích severo-amerických (starý *Winchester Q.*) = 281,905 l; q. jako váha obchodní o 28 librách avdp. = 12,7006 kg.

Quartérní formace viz Čtvrtohory.

Quartier [kartjé], franc., městská čtvrť, na př. Q. latin, studentská čtvrť v Paříži. Ve vojenství q. značí město s vojenskou posádkou, kasárny, ležení, tábor, ubytovaný (tábořící) oddíl vojska. V námořnictví část stráže lodní. V heraldice pole štítu.

Quartilho [kartiljo], dříve míra tekutin v Portugalsku = $\frac{1}{4}$ Canady neb od r. 1835 = 0,34875 l; v Riu de Janeiro (Garrafa) o 4 martelinhos = $\frac{1}{4}$ medidy či 0,7031 l.

Quarto Sant' Elena, městečko v Itálii, prov. a kraji Cagliari v Sardinii, leží při zálivě Cagliarském, má 6681 obyv. (1891), vinařství, zemědělství a solivarny.

Quarz viz Křemen, str. 117.

Quasi, lat., skoro, asi, jak si, takorka; ve složených slovech s q. - nepravý, ličený, na oko, lichý, zdánlivý a p.

Quasidelikt jest právní skutečnost, která, ačkoliv nemá všech náležitostí činu bezprávného, zejména co do viny, přece zakládá závazek, jež ve mnohém ohledu posuzuje se podle pravidel platných pro obligace z deliktu. Tak zejména v práve římském obyvatel bytu, z něhož bylo něco vyhozeno nebo vylito, byl povinen zaplatit dvojnásobnou náhradu škody tím způsobeně (*actio de effusis et deiectis*), dále byl trestán pokoutou 10 tureů, kdo pověsil nebo postavil něco na místě veřejně přístupném ohrožuje kolemjdoucí (*actio de posito et suspenso*). J. V.

Quasikontrakt jest právní skutečnost, která, ačkoliv není smlouvou, přece zakládá obligaci, jež v některých směrech řídí se stejnými zásadami jako obligace ze smluv (*obl. ex contractu*). Sem náležejí zejména obligace z nepřikázaného jednatelství (*actio negotiorum gestorum*), ze správy poručenské a opatrovnícké, z věcného společenství (*actio*

communi dividundo), z bezdůvodného obohacení (*condictiones sine causa*) a j. J. V.

Quasimodogeniti, lat., vlastně Dominica Q., jméno 1. neděle po velikonočních (provdni, bílé).

Quassia L., hořkoň, rostlinný rod z čeledi hořkoňovitých (*Simarubaceae*) obsahující jediný druh Q. *amara L.*, h. obecná (něm. *Kwassie n. Bitterholz*), rostoucí jako lysý kef n. stromek v Surinamu a pěstovaný hojně v Guayaně, sev. Brazílii a Záp. Indii. Jeho 3četné n. 2jařně lichožpefené listy mají člankovitě křídlatý řapík a kopinaté podlouhlé zakončité listky celokrajné. Konečné hrozny složeny jsou z květů až 4 cm dlouhých objakých, kalichu malého barevného 5dílného a koruny jasné nachové, jež 5 plátků v trubku sklímených jest zatoceno v pupenu i v rozkvětu. U spodiny terče vyvinutého v sloupkovitý tlustý plodonož jest 10 tyčinek s vláknitými nitkami z koruny vyčnívajících a u spodiny brvitou šupinkou opatřenými. Semeník jest 5 prostých, pouze na konci spojených čnělkami srostlými n. závitkovitě stočenými a ukončených malými tupými bliznami. Z každého květu vyvinuje se 5 (ne-li pometáním méně) peckovic paprskovitě poněkud rozeztalých, podlouhle vejcovitých svraštělých černavých. Ve všech částech hořkoně, zejména ve dřevě, jest indifferentní velmi hořký quassin, hmota bílá nevonná, ve vodě za přísady soli snadno rozpustná a léčivá. Z té příčiny dřevo hořkoně přichází hojně do obchodu jménem pravého n. surinamského dřeva kvassiového (na rozdíl od kvassiového dřeva jamajského, pocházejícího z příbuzného stromu *Simaruba excelsa*) v drobných žlutobílých třístkách, kdež užívá se ho dílem jako extraktu nebo tinktury i jinak k léčení žaludeční slabosti, nebo odvaru jeho s cukrem, i jako jedu proti mouchám (m uší papír) a smíšeného s mydlinami proti mšicím. V pivovarství dřevo kvassiové časem nahrazuje i nedostatky chmele. *Děd.*

Quast Jan Zachariáš, malíř skla a porculánu (*28. říj. 1814 v Birkenhammeru u Karlových Varů — †1867 v Praze). Byl žákem svého otce Konrada Ferdinanda Q-a, učil se pak v Berlíně, r. 1835 ve Vídni, r. 1836 v Bamberce. T. r. vrátil se do Prahy a vstoupil na zdejší akademii, kterou řídil Kadlík. Platil za velmi nadaného žáka. Pro zámečkovou kapli v Zákupcích provedl malby na oknech, a to postavy Spasitele a sv. patronů českých (sv. Václava a sv. Lidmily), dle Kandlerových kartinů. V l. 1857—58 maloval na skle dle nákrešů Engerthových pro sychrovský zámek kníž. Rohana pět výjevů ze života B. P. Marie. Ve chrámě svatovítském v Praze a v Hradci Králové nacházejí se Q-em malovaná okna. Q. maloval také porculánové nádoby, oltární obrazy a podobizny. R. 1864 upadl v nedostatek, z něhož vyvázl přijetím služby v továrně na porculán. Talent Q-ův nedovoloval, aby pokoušel se o samostatné komposice, a tak jsou větší figurální malby jeho pouhé kopie, které ovšem pečlivě propracovával.

Hladká a sladká jeho technika jeví se rovněž v nemnohých podobiznách, jež také nejraději maloval na porculáně.

F. H-s.

☉☉ **Quatember** viz Suché dni

Quatember viz Desky (zemské).

Quaternio terminorum viz Čtveročlení.

Quaternoni viz Quadroni.

Quathlamba (K a t h l a m b a) viz Dračí hory.

Quatrebras [katr'brá], dvorec v belg. prov. jihobrabantské, okresu Nivelles. Zde svedena bitva dne 16. a 17. čna 1815 mezi spojenými vojsky pod Wellingtonem a Francouzi pod Neyem; v bitvě padl Bedřich Vilém Brunšvický. Smrt' jeho připomíná tu kovová socha lva postavená na 8 m podstavci žulovém.

Quatref., zoologický zkratek, jímž označen jest J. L. A. de Quatrefages de Bréau.

de **Quatrefages** de Bréau [katřafž d'breó] Jean Louis Armand, přírodopyscec franc. (* 1810 v Berthezémě, dép. Gard — † 1892 v Paříži). Vystudoval filosofii a lékařství ve Štrasburce, byl pak lékařem v Toulouse, kdež založil časopis lékařský, *Journal de médecine et de chirurgie de Toulouse*. Opustil lékařství pro studium přírodovědecké a r. 1838 povolán, aby na fakultě věd téhož města přednášel zoologii. Studia zoologická vedla jej do Paříže, kdež, aby se uživil, kreslil tabule k přírodopisu živočišstva a psal články do »Revue des deux mondes«. R. 1840 stal se doktorem věd přírodních na základě práce o hlodavcích. Věnoval se pak výzkumu živočichů nižších, zvláště mořských, a pilně konal za tím účelem studijní cesty k moři. R. 1850 jmenován professorem přírodopisu na lyceu Napoleonově, r. 1852 zvolen za člena pařížské akademie věd, konečně r. 1855 zaujal stolicí anthropologie při Museu pařížském. Vynikl především jako zoolog a anthropolog, později zabýval se též darwinismem, jehož byl odpůrcem. V zoologii hlavně má zásluhu o soustavu a anatomii červů kroužkovitých, dále o vývojezpýt slimyšů, o anatomii sumyšů a o anatomii a vývojezpýt měkkýšů. Vedle prací uveřejněných ve sbornících vědeckých sluší uvést tyto: *Souvenirs d'un naturaliste* (Pař., 1854, 2 sv.); *Etudes sur les maladies actuelles des vers à soie* (t., 1860); *Histoire naturelle des Annelés marins et d'eau douce* (t., 1865, 2 sv.); *Ch. Darwin et ses précurseurs français* (t., 1870 anásl. vyd.); *Crania ethnica* (1875—82); *L'espèce humaine* (1877 a častěji); *Théories transformistes* (t., 1892) a j.

Quatremère [katr'mèr] Etienne Marc, orientalista franc. (* 1782 v Paříži — † 1857 t.). Obdržel r. 1809 professuru písemnictví řec. na fakultě rouenské; r. 1811 vrátil se do Paříže, stal se členem akademie nápisů (1815) a r. 1819 professorem hebrejštiny a sřřtiny na Collège de France; krom toho vyučoval perštině na ústavě pro řeči východní. Proslul rozsáhlou znalostí jazykovou a bystrým oceňováním jednotlivosti. Nejdůležitější práce jeho jsou: *Recherches critiques et historiques*

sur la langue et la littérature de l'Égypte (Pař., 1808); *Mémoires géographiques et historiques sur l'Égypte* (t., 1811, 2 sv.); *Observations sur quelques points de la géographie de l'Égypte* (t., 1812); vydání Rašid-ed-dinovy *Histoire des Mongols de la Perse* (t., 1836); překlad Makriziovy *Histoire des Sultans mame-louks de l'Égypte* (t., 1837—41, 2 sv. v 4 díl.); *Mémoires sur les Nabatéens* (t., 1835); první vydání *Prolegomènes* (t., 1858, 3 sv.) Ibn Chaldúna. Knihovna Q-ovu s hojnými rukopisy východními získal král bavorský Maximilián II. pro mnichovskou dvorní a státní biblioteku.

Quatremère de Quincy [katrmèr d'kènsi] Antoine Chrysostome, historik umění a státník franc. (* 1755 v Paříži — † 1849 t.). Studoval na lyceu Louis-le-Grand, od r. 1776 konal studijní cesty po Italii. Pohnutých dob revoluce francouzské účastnil se měrou vynikající. Byv zvolen r. 1791 členem zákonodárného shromáždění hájil rozhodně zásad konstitučních a mluvil později proti Jakobinům a straně Robespierrově, tak že byl zatčen, ale zase potom na svobodu propuštěn. 5. říj. 1795 účastnil se vzpoury proti konventu, začež byl k smrti odsouzen, ale podařilo se mu zachrániti se útekem. 20. kv. 1797 stal se členem rady 500, kde náležel k nejhrolivějším royalistům. Z té příčiny octlo se jméno jeho na seznamu osob určených k deportaci. Za prvního konsulátu byl Q. poslán do vlasti, jmenován generálním sekretářem depart. seinského a členem franc. akademie. Za restaurace stal se Q. intendantem umění a památek veřejných, professorem archaeologie při král. knihovně, členem správy franc. ministerstva vyučování, sekretářem akademie, censurem divadla a spoluredaktorem časopisu »Journal des savants«. Sepsal: *Dictionnaire de l'architecture* (Paříž, 1786 až 1828, 3 d., nové vyd. 1833, 2 d.); *Jupiter Olympien ou l'art de la sculpture antique* (t., 1814); *Essai sur la nature, le but et les moyens de l'imitation dans les beaux-arts* (t., 1823); *Histoire de la vie et des ouvrages de Rafaël* (t., 1824, 2. vyd. 1833, dodatek 1853, něm. překlad, Quedlinburk, 1835); *Monuments et ouvrages d'art antique restitués* (t., 1826—28, 2 d.); *Histoire de la vie et des ouvrages des plus célèbres architectes du onzième siècle jusqu'à la fin du dix-huitième* (t., 1830, 2 d.); *Canova et ses ouvrages* (t., 1834); *Histoire de la vie de Michel-Ange* (t., 1835). Srv. Jouin, A. Ch. Q. (Paříž, 1892). Vj.

Quatremère-Disjonval [katrmèr dizón-vál] Denis Bernard, chemik franc. (* 1754 v Paříži — † 1830 v Bordeaux). Studoval vědy přírodní a již r. 1776 počten od paříž. akademie cenou za svůj spis *Analyse et examen chimique de l'Indigo* (Pař., 1777) a r. 1784 zvolen členem akademie pař. Když r. 1786 zanikla jeho továrna na hedvábi, kterou v Sedanu byl založil, odebral se do Španělska a odtud do Holandska, kde vstoupil do služeb vojenských, ale od Oranžských zajat a sedm let držán ve vězení. Tam pozoroval pavouky

jakožto proroky povětrnosti a dle nich předpověděl r. 1794 generálu Pichegruovi silné mrazy příští zimy. R. 1796 vrátil se do Francie a založil vyučovací ústav v St. Denis. Pro své svobodomyšlné názory byl stíhán od policie a několik let vězněn v Châlonsu. Po r. 1814 žil v Marseille a v Bordeaux. Vedle hlavního jeho spisu *De l'Aranéologie* (Pař., 1797) jmenujeme: *Collection de mémoires chimiques et physiques* (Pař., 1784); *Nouveau Calendrier aranéologique* (Haag, 1795, Lutich, 1799); *Cour d'idéologie démontrée* (t., 1803); *Manuel sur les moyens de calmer la soif et de prevenir la fièvre* (Châlon, 1808).

Quatriduum, lat., doba čtyř dnů.

Quattrocento [-ročento], ital., čtyři sta, t. j. 1400, ve výtvarném a básnickém umění italským století XV., raná renaissance. Výtvarníci q-ta slují q-tisty; zvl. míní se tím výtvarní umělci před Raffaelem (srv. Cinquecento), ze sochařů Ghiberti, Donatello, Luca della Robbia a žáci jejich, stavitel Brunellesco a malíři Masaccio, Giovanni da Fiesole, Ghirlandajo, Filippo Lippi, Mantegna a j.

Quebec [kvebek]: 1) Q., hl. město kanadské prov. t. jm. a do r. 1857 hl. město celé Kanady, leží na levém břehu řeky Sv. Vavřince, která přijímá zde řč. Sv. Karla, v místě, kde řeka zužuje se na 1200 m, načež opět se rozšiřuje v ohromné aestuarium, 675 km na zsp. od hlavního kanadského přístavu Halifaxu, na výběžku mysu Diamond (101 m), v uzlu několika železničních tratí, na 46° 49' 6" s. š. a 71° 13' 30" z. d. Gr. a má 68.840 obyv. (1901), tak že počtem obyvatelův daleko ustupuje oběma největším kanadským městům, Montrealu a Torontu, tím spíše, ježto mu obyvatelstva velmi zvolna přibývá, od r. 1881 o 7395 osob. Q. jest z nejmalebnějších měst světa a skýtá jeden z nejkrásnějších pohledův. Skládá se z horního a dolního města. Starší část města leží na plateau, jehož konec, mys Diamond, spadá příkrě k řece a korunován jest pevností, kterou Angličané zovou Gibraltar Západu. Asi 30 m pod touto citadellou rozkládá se horní čtvrť Q-u obklíčená hradbami asi 4500 m objemu a vykazující téměř všechny stavební památky quebecké. Zde vypíná se palác sněmovni s vysokou věží uprostřed průčelí, palác vládní, katolická a evangelická kathedrála, veliká nemocnice se ženským klášterem, chrámem a zahradami, býv. jesuitské collegium s krásnými zahradami, proměněné nyní v rozsáhlé kasárny, zbrojnice, radnice, tržnice, divadlo, trestnice, několik chrámů, škol, synagoga atd. Zde jsou také hlavní náměstí a proměny s překrásnými vyhlídkami daleko do kraje, zvláště náměstí vojenských přehlídek, pevnostní zahrada, Dufferinova terasa atd., pak pomník generálu Montcalma a Wolfea, žulový to obelisk 20 m vysoký, jakož i pamětní sloup 12 m vys. na místě, kde gen. Wolfe padl. Dolní město těsní se na úzkém prostoru mezi úpatím plateau horního města a řekou, i jest stavěno

nepravdělně a dlážděno dosti špatně, avšak jsouc sídlem obchodu, dopravy a průmyslu silně se rozšířilo a pojalo do sebe několik předměstí. Zde nalézáme největší průmyslové podniky a obchodní skladiště města, přístavní stavby, loděnice, přístavy pro vory, nádraží, přístaviště a mosty. Obě části města spojeny jsou neobyčejně příkrou ulicí. Město jest sídlem mistogovernéra, sněmu, katol. arcibiskupa, anglikánského biskupa, soudního dvoru, katol. university Lavalovy, zal. r. 1854, s knihovnou, museem, 4 fakultami a 235 posl., evangel. Morrin college, vysoké školy anglické, Institutu kanadského, několika akademií, vyšších a vzorných škol, učitelského ústavu, společnosti historické a literární, zeměpisné atd. Do provinciálního i kanadského sněmu vysílá Q. po 3 poslancích. Dříve bývalo tu důležité středisko obchodní, dnes obchod i doprava města jest v úpadku, za to průmysl činí značné pokroky. Přístav města jest tvořen řekou Sv. Vavřince, má 6,5 km délky a 2,5 km šířky, jest přístupný i největším lodem mořským, avšak od polovice prosince do konce dubna jest zatrasen ledovými krami. Nejlepší jeho kotviště leží na jižním břehu řeky. R. 1890 otevřen vnitřní přístavní bassin 16 ha veliký, 700 m dl. a 180 m šir., před nímž leží otevřený bassin vnější veliký 8 ha a široký při vjezdě 59 m. Přístav má 2 doky, jest v pravidelném parníkovém spojení s Liverpoolem, Bristolem, Glasgowem, Londýnem, Hamburkem, Havrem, dále s přístavy Kanady, Nového Brunšvicka, Nového Foundlandu, Labradoru a Spojených Obcí a jest hlavní stanicí lodivodů pro řeku Sv. Vavřince. Lodní jeho ruch činí 598 lodí s 900.728 t, z čehož připadá na anglickou vlajku 358 lodí s 682.666 t. Kromě toho pobřežní plavba města páčí se na 3—400.000 t. Dovoz, jehož hlavní předměty jsou uhlí, bavlna, kůže, kozišiny, železo a ocel, cukr, hedvábní, šaty a zboží vlněné, činí ročně 5,2 mill. doll., vývoz pak, hlavně dříví, kůže, sýr a obilí, páčí se na 3 1/2 mill. doll. Z průmyslové činnosti města nejdůležitější jest výroba obuvi (ročně za 4,2 mill. doll.), jirchářství, strojíctví, výroba nožů, hřebíků, papíru, doutníků, zboží kovového a kaučukového atd.

2) Q., provincie v jihových. Kanadě, zvaná dříve Dolní Kanada (*Bas-Canada*), ohraničena jest na s. Labradorem, na v. zátokou Sv. Vavřince a zátokou Chaleur, na j. Novým Brunšvicem a Spoj. Obcemi sev.-amer. a na z. Ontariem, má plochu 899.600 km², z čehož 8554 km² připadají na vodstva, její mořské břehy pak měří celkem 3040 km. Řekou Sv. Vavřince rozdělena jest na 2 části, rozsahem i povrchovým rázem velmi rozdílné. Část jižní, zaujímající sotva desetinu celé provincie, obývána jest více než polovinou jejího obyvatelstva a prostoupena horami Notre-Dame, které zabíhají sem z Vermontu ve Spoj. Obcích a dosahují největší výše v horském pásmě Schickshock napoloostrově Gaspé v hoře Bayfield vys. 1210 m. Severní

břeh ř. Sv. Vavřince provází horstvo označované kanadskými geology názvem Laurentides, které pod městem Q-em od řeky se vzdalují, tak ze díl provincie při horním jejím toku jest z veliké části rovny. Kromě ostrovů ležících v řece Sv. Vavřince, zvláště v jejím širém aestuariu, přísluší k provincii jestě ostrov Anticosti a ostrov Magdaléniny, v zálivě Sv. Vavřince. — Nejdůležitější vodní tok jest řeka Sv. Vavřince, náležející provincii v úhrnné délce asi 1350 km. Mimo ni zmínky zasluhují řeky: Richelieu, Saint-Francois a Chaudière v jižní části a Ottawa i Saguenay v sev. díle provincie. Ve vnitrozemí jest hojně jezer. Podnebí jest pevninské a výstřední, avšak zdravé, vyznačuje se krutou zimou, která trvá od list. do března, a dosti teplým létem. Město Q. má průměrnou teplotu roku +4 °C, ledna -10° (C a červce +17,5 °C, Montréal pak teplotu roku +7,7° C, led. -8 °C a čce +20,7 °C. Půda jest z veliké části úrodná a hodí se výborně k pěstování obilí i ovoce. Z veliké části však jest posud pokryta lesy a pralesy, v nichž převládají bílé a červené smrky a jedle, pak břízy, olše, buky, jilmly, ořechy, javory a j. Lesy tyto zaujímají téměř polovici veškeré plochy provincie a jsou z hlavních jejích bohatství. — Obyvatelů jest 1.648.898 (1901), t. j. 1,8 na 1 km², proti r. 1891 o 10,8 % více. Indiánů počítá se 11.965, z nichž jest 7426 usedlých. Na 1000 obyv. připadá 38,5 narození a 18,5 úmrtí, takže přirozený vzrůst obyvatelstva činí 2 % ročně. Přistěhovalců přibýlo do provincie 3108 (1897), a to 1995 Angličanů, 246 Irčanů, 201 Skotů, 73 Francouzů, 48 Belgičanů, 57 Italů, 99 Němců, 81 Island'an, 61 Skandinávec, 92 Rusové atd. Naproti tomu mnoho obyvatelstva odchází za výdělkem do průmyslových měst Spoj. Obcí, ročně 17.178 osob. Mimo Kanadu narozen jest 82.021 obyv. provincie, a to 21.160 v Anglii, 21.223 v Irsku, 9484 ve Skotsku, 18.524 ve Spoj. Obcích, 2883 ve Francii, 1843 na Novém Foundlandě, 1371 v Německu, 821 v Rusku, 638 v Itálii, 554 ve Skandinávii atd. Škol jest 5848 s 307.280 žáky a 10.433 učitelé, z dětí školu navštěvujících jest 248.622 jazyka francouzského a 48.706 jazyka anglického. Z vyšších škol jsou tu 3 semináře, 9 škol průmyslových, 17 gymnasií a 4 university. — Hlavním zaměstnáním obyvatelstva jest orba a chov dobytka, jimiž zabývá se 63,5 % veškerého obyvatelstva, kdežto na průmysl připadá 25,6 %, na obchod a dopravu 10,8 % a na hornictví 0,1 %. Role pokrývají celkem asi 16.000 km², louky a pastviny asi 10.000q. Pěstuje se hlavně oves, ječmen, pšenice, žito, kukuřice, brambory, hrách, boby, řípa, len, konopí a tabák. Dobytka počítá se: 595.020 kusů skotu, 344.290 koní, 730.286 ovcí a 369.608 vepřů. Velice vzkvétá v poslední době mlékařství, maslařství a syrařství, které provozuje se v 1774 závodch a jemuž slouží zvláštní mlékařská škola. Másla a sýra vyváží se ročně za 6 mill. doll. Ohromné lesy provincie, kryjící téměř

polovici veškeré její plochy, dodávají veliké množství dříví stavebního a užitkového a vynášejí vládě 1 mill. doll. ročních poplatků. — Rybářství slouží 7149 lodí s 12.081 mužem posádky, cena rybařského loďstva a náčinní páci se na 1 mill. doll., roční výtěžek rybolovu na 21 mill. doll. Hlavním jeho předmětem jest treska, pak sled, losos, humar, makrela a j. Velice bohata jest provincie užitečnými nerosty, jejichž ložiska zaujímají do 760.000 ha rozlohy, a to: železné rudy 400.000 ha, fosfáty 200.000 ha, asbest a zlato po 40.000 ha, měď 20.000 ha, petrolej 2000 až 4000 ha atd. Dosud však dobývá se jen železo (26.328 t), asbest (7630 t), fosfát, zlato a měď. Velice vzrůstá průmysl provincie, závodů průmyslových jest tu 23.037 se 117.389 dělníky, s roční mzdou 32 mill. doll., zpracovanými surovinami za 90 mill. doll. a výrobou za 160 mill. doll. ročně. Hlavní odvětví průmyslová jsou: obilní mlýny, pami pily, výroba nábytku, koží, papíru, lučebnin, obuvi, strojů, hospodářského nářadí atd. Průmysl tento soustředíuje se hlavně v Montrealu, Q-u, Hullu, Sherbrooku a j. Zahraničný obchod provincie činí ročně 124 mill. doll., a to 73 mill. doll. dovozu a 51 mill. doll. vývozu. Dovážejí se hlavně průmyslové výrobky a vyváží obilí, dříví, mouka, draslo a dobytek. Lodní ruch v 18 quebeckých přístavech činí 2,257,352 t, z čehož připadá 1,898.541 t na lodi anglické. Plavba na quebeckém pobřeží nebezpečna jest pro časté mlhy i zřízení tu jsou k její ochraně 154 majáky, 8 lodí majákových, 14 lodí sirénových, 9 stanic s výbušnými pumami, 10 plynových a 140 dřevěných bojů. Železniční síť měří 5252 km, avšak hlavní dopravní cestou země jest řeka Sv. Vavřince. V ohledu politickém jest provincie samosprávným a ústavním celkem v rámci federativní ústavy kanadské V čele jejím jest mistogovernér, jmenovaný generálním guvernérem kanadským, moc vykonnou má ministerstvo, moc zákonodárnou pak sněm, skládající se ze zákonodárné rady, jejíž 24 členy jmenuje mistogovernér, a ze zákonodárného shromáždění, jehož 65 členů volí obyvatelé jednotlivých hrabství. Do kanadské sněmovny vysílá Q. rovněž 65 poslanců a do senátu 24 senátory. Rozpočet vykazuje v posledních letech neustálé schodek, r. 1900 pak 4,9 mill. doll. vydání a 3,9 mill. doll. příjmů, státní dluh činí 25,5 mill. doll. Provincie dělí se na 64 hrabství, hlavní město jest Q., největší a nejdůležitější však M o n t r e a l (267.7300byv.) Srov. čl. K a n a d a.

Tšr.

Quebrachit jest cukr C₆H₁₂O₆.CH₃ obsažený v kůře quebrachové. Rozpouští se v horkém alkoholu, taje při 186° (OŠc).

Quebracho [kebráčo] je dřevo stromu *Loxopterigi um Lorentii* (*Aspidospermum q.*), tvořícího v Argentině celé lesy; dostalo se teprv před několika lety obchodem do Evropy a došlo zde brzy velikého užívání, zejména v koželuzství; je těžké, hutné, barvy červenohnědé, velmi bohaté tříslovinou, které ob-

sahuje přes 20 % vedle několika procent kyseliny duběnkové. Vyznačuje se velikou trvanlivostí, proto z něho v Argentině hotoví pražce železniční, ba i v některých státech evropských počali ho užívat k těmú účelu. Nejvíce ho spotřebují koželuzi, pro ně se ho přiváží z Argentiny veliké množství do Evropy. Vedle dřeva vyváží se i e x t r a k t, který je koželuham pohodlnější. K ũ r a q u e b r a c h o v á obsahuje vedle několika alkaloidů také veliké množství třísloviny, užívá se jí v lékařství i koželužství. Lš.

Queda, K e d a, K e d d a, K e d d a c h, býv. stát Siamu poplatný na záp. pobřeží Malaky, náleží podle anglofranc. smlouvy ze dne 15. led. 1896 do zájmové sféry anglické. Obyvatelé jsou většinou Malajové. Podnebí horké, ale zdravé; půda rodí rýži, pepř a j. Z mineralií dobývá se cín. Hlavní město t. jm. má 8000 obyv.

Quedlinburg viz Kvedlinburk.

Queen [kvín], angl., královna.

Queen Anne Styl [kvín en stajl] v umění anglickém sloh počátku XVIII. stol., barok vzešlý z palladianismu (srv. Palladio Andrea). Přední zástupci jeho jsou Christopher Wren a John Vanbrough.

Queen Elizabeth Style [kvín elizabetstajl], angl., osobitá raná renaissance anglická.

Queens [kvíns], angl., druh měkkých piškotův.

Queen's Bench Division [kvíns benč divízn] viz Court 685 b a King's Bench.

Queen's Counsel [kvíns kaunsel], neboli King's Counsel, angl., královský rada, viz Barrister 365 b.

Queen's County [kvíns kaunti], hrabství v Irsku, v prov. leinsterské, na jehož ploše (1719,26 km²) žije 65.563 obyv. (1895). Q. C. hraničí na severu s hrabstvím King, na vých. Kildare a Carlow, na jihu Kilkenny, na západě Tipperary, jest to velmi úrodná krajina zejména na obilí, bohatá břidlicí, mramorem; vedle toho chová se zde dobytek a tká plátno a bavln. zboží a vede se obchod v zemských plodinách, v másle a sýru. Hlavním městem hrabství je Maryborough.

Queensferry [kvínsferi], t. j. královnin přívoz, starý přívoz přes záliv Forthský ve Skotsku, kdež jest nyní vystavěn F o r t h s k ý most (v. t.).

☉☉**Queensland** [kvínslend], jedna z 5 angl. osad na pevnině australské, od 1. led. 1901 s Novou Guineou jeden ze 6 států Australského soustátí (*Common wealth of Australia*), zaujímá celou sev.-vých. část pevniny australské i s velikým poloostrovem Yorkem, jež odděluje na s. úžina Torresova od Nové Guineje. Na sz. ohraničuje jej moře Alfurské a záliv Carpentarský, na v. moře Korálové a Tichý okeán, na j. Nový Jižní Wales, na z. jz. a z. Jižní Australie. Jižní hranice přetíná nejprve pohoří Macphersonovo a Dividing Range, pak sleduje tok ř. Barwan, dále ř. Darling, pak probíhá po 29° j. š. a konečně po 26° j. š. Hranici západní tvoří mezi 29°—26° j. š. poledník 141° v. d. Gr. a od 26° j. š. k s. 138°

v. d. Gr., největší délka území činí od ssv. k jz. 2290 km, největší šířka na 26° j. š. pak měří 1520 km. Kromě pevninského území přísluší ke Q-u řada ostrovů v zál. Carpentarském a úžině Torresové a některé pobřežní ostrovy na východ. břehu Australie (Stradbroke, Moreton, Bribie, Frazer, Curtis, Whitsunday, Palm, Hinchinbrook, Lizard, Prince of Wales, Thursday, Banko, Mulgrave, Mornington, Bentinck a Sweers), úhrnem pak zaujímá plochu 1,731.337 km². Mořské břehy měří 3620 km, na v. provází je pásmo úskalí zv. Great Barrier Reef, zde jest pobřeží to příkré, v zál. Carpentarském však ploché a močálovité. Hlavní zářezy pobřežní, také plavbě výborné sloužící, jsou: Moretonbay, Herveybay, Keppebay, Port Curtis, Port Bowen, Port Denison, Rockinghambay a rejda Investigatova. Hlavní předhoří jsou: Point Danger, mys Moreton, Sandy, Capricorn, Townsend, Palmerston, Gloudcester, Grafton, Flattery, Melville, York a Duifhen Point. —

Na v. Q. prostoupen jest soustavou horských pasem probíhajících od j. k s. rovnoběžně s mořským břehem a silně vypouklých k v. Nejjižnější z nich jest pohoří Macphersonovo s horou Lindsay vys. 1741 m, které souvisí s Novoanglickými horami v Novém Jižním Walesu. Dále k s. prostírá se Craig Range, které pokračuje do vnitrozemí několika příčnými massivy (Denham Range, Carnarvon Range a j.), od nichž táhne se na s. Expedition Range. V horách těchto převládá útvar palaeozoický a mesozoický, misty vyskytuje se i žula, porfyr a lávová pole, hojně pak jsou rozšířena zlatá ložiska. Dále k s. celý systém dělí se na soustavu horstev pobřežních a vnitrozemských, jež dosahují největší výše v pohoří Bellenden Ker (1650 n) na 16° 50' j. š. a končí se na poloostrově Yorku mysem York. Na z. od této hornatiny táhne se do vnitrozemí nízké plateau, prostoupené jen nepatrnými pahorkatinami a skalinami, pokryté travou a stromovím, nebo namnoze úplně pusté. — Řeky Q- u dělí se na 4 úvodí: Tichého okeánu (Burnett, Fitzroy, Burdekine aj.), zálivu Carpentarského (Albert, Flinders, Norman, Mitchel, Gilbert a j.), řeky Murraye (prostřednictvím Darlingu, t Macintyre, Condamine, Warrego a j.) a jezera Eyre (Diamantina a Barcoo). Jezer zde není. — Podnebí jednotlivých míst jest podle jejich polohy od s. k j. resp. od moře do vnitrozemí velmi rozdílné. Pobřeží má sice podnebí horké, avšak rovnoměrné, na s. jest podnebí ryze tropické, avšak suché a tudíž Evropanům snesitelnější než jinde v tropech; v Brisbanu jest průměrná roční teplota + 21 °C, výška srážek jest na pobřeží velmi značná (1—3 m), dále ve vnitrozemí mnohem menší, namnoze pak zcela nepatrná (30 až 70 cm). Rozsáhlé pastviny k z. se táhnoucí jsou zavlažovány jen občasnými lijáky. — K větěna Q-u shoduje se celkem s ostatní Australií (v. t.), vykazuje však i některé rostliny indické a malajské. Na s. jsou hojně palmy, na j a ve středu stromy jehličnaté.

Nejkrásnější stromovi jest na pobřeží, kde dosahuje eukalyptus výše 90 m a kde lesy dodávají mnoho vzácného dříví truhlářského, tak zvláště červený cedr. Dále do vnitrozemí lesy ustupují křovinám (*scrubs*). — Rovněž i zvířena málo se liší od ostatní Austrálie, ale jest bohatší než v Novém Jižním Walesu a Victorii. Některé druhy ptákův připomínají Malajský archipel a Novou Guineu, hadů jest hojně, v severních řekách žijí krokodýli, veliké jest bohatství ryb, mezi nimi jen zde se vyskytující *cera todus*, v Torresově úžině loví se trepang a perly.

Obyvatelů jest 496.596 (1901), t. j. 0,3 na 1 km² proti 393.718 obyv. r. 1891, nepočítaje v to domorodce, jichž počet odhadují policejní rapporty na 12.000 duší. Kromě bělochů bylo tu 8575 Číňanův a 9428 Polynésanů, pak 1844 jiní Asiaté. Podle místa narození bylo 176.970 narozelených v Q-ě, 28.337 v ostatní Australii, 143.245 ve Veliké Británii a Irsku, 22.085 v ostatní Evropě, 1419 v Americe, 9580 v Číně, Japanu a Indii, 137 v ostatní Asii, 226 v Africe, 9338 v Polynésii, 1171 v Malaisii atd. Podle stavu jest 57.887 v manželství, 57.596 svobodných žen, 4502 vdovci, 6695 vdov, zbytek pak jsou svobodní muži a děti. Pohyb obyvatelstva jeví se takto (1900): 3371 sňatek, 14.801 naroz., 5747 úmrtí, 36.348 přistěhovalců a 35.433 vystěhovalci. Stěhování Číňanů a Polynésanů do země jest v posledních letech menší, avšak i evropská imigrace značně klesla. Podle náboženství v i počítalo se: 142.555 anglikánů, 92.765 katolíků, 45.639 presbyteriánů, 20.917 wesleyánů, 23.383 lutheránů, 10.256 baptistů, 28.841 jiného křesť. vyznání, 809 židů, 17.434 muham. a pohané, 5329 bez vyznání a 5880 bez udání náboženství. Veřejné školství vykazuje 10 colleges s 67 učitelů a 753 ž., 797 škol obecných s 1825 uč. a 59.748 ž., v Brisbanu jest škola krásných umění s technickým oddělením, dále má Q. 173 školy soukromé s 537 uč. a 10.698 ž., různé kursy umělecké a řemeslnické, knihovny, přednáškové kursy atd. Analphabetů jest 102.127, 14.529 osob pak umí jenom čísti. — Podle živnosti obyvatelstvo rozděluje se takto: 68.825 os. připadá na živnosti zemědělské, 47.173 os. zaměstnány jsou v průmyslu a hornictví, 31.138 os. v živnostech obchodních, 20.403 os. ve službách, 10.448 os. ve svobodných zaměstnáních, 213.736 os. jest bez zaměstnání (děti, starci, chudina atd.) a 2535 os. bez určitého povolání. — Vzděláno jest dosud jen 136.259 ha půdy, z čehož zaujímá pšenice 15.244 ha s roč. sklizní 218.544 hl, což ovšem domácí spotřebě daleko nestačuje, kuřiči oseto jest 46.618 ha, žeh číní 869.218 hl, žitem 201 ha (3445 hl), brambory zaujímají 3361 ha (17.440 t sklizně), bataty 1212 ha (12.842 t), cukrová třtina 33.619 ha, roční výtěžek cukru číní 102.356 t, cukrovary jest 81, raffinerie 2, tabákové plantáže mají rozsah 402 ha a dodávají 438.353 kg tabáku, továren na tabák jest 14, sklizené kávy číní 4403 kg na 56 ha, arowrootu 317.650 kg na 125 ha.

vinice měří 745 ha a dávají 7556 hl vína ročně, ananasů klidí se na 333 ha do 4 mill. kusů ročně, pomorančů na 725 ha do 17 mill. kusův a banánů na 1811 ha do 205 mill. kusů. Orná půda z veliké části uměle se zavlažuje pomocí 453 artéských studní, které dodávají denně 865.440 m³ vody. — Velmi důležit jest chov dobytka, jemuž slouží 277 mill. akrů pastvin a který přes častá a zhoubná sucha a různé dobytčí mory v posledních letech v Q-u zuřící neutrpěl ujmy valné. I počítá se: 452.207 koní, 6,507.377 kusů skotu, 19,553.696 ovcí a 97.434 vepří. Másla těží se ročně 2,796.308 kg a sýra 871.530 kg. Továrny na masité konzervy vyrobí ročně ze 793.397 ovcí a 241.764 kusů skotu 22.790.725 kg hovězího a 2,073.399 kg skopového masa zmrzlého, 8,707.673 kg hověžích a 1,322.170 kg skopových konserv, 234.511 kg masového výtažku a 12.940 t tuku. Nejdůležitější z těchto továren jsou v Meandahu a Townsvillu. R. 1897 zřízena byla vyšší hospodářská škola v Gattonu. — Lovem trepangu a perli zaměstnává se 210 lodí s posádkou domorodců, Malajců, Čingálů, Maorů, Japancův a Arabův i vyváží se trepangu ročně do 7000 lib. sterl. a perli i perleti do 220.000 lib. st. Ložiska ústřicová pak dávají ročně 14.920 pytlů ústřic v ceně do 40.000 lib. st. — Q. jest z nejbohatších zlatem zemí a v Australii předčí jej výtěžkem zlata pouze Victoria. Zlato bylo tu objeveno v červnu r. 1858 i dobývá se jak ze zlatonosných náplavů tak ze zlatonosných žil, z těchto těží se zlato ve 2304 zlatých dolech, náplavy pak zaujímají celkem 35.175 km²; v obou zaměstnáno jest 10.189 dělníků, báňských společností jest 479 se zákl. kapitálem do 7 mill. lib. st. a se zařízením strojovým v ceně 1,2 mill. lib. st. Až do konce r. 1896 dobyto bylo zlata 348.290 kg v ceně téměř 1000 mill. K, v posledních letech pak se těží ročně průměrně do 20.000 kg zlata. Nejbohatší střediska zlatonosná jsou: Charters Towers na s., Gympie na j. a zvláště Mount Morgan u Rockhamptonu, nejbohatší to australský zlatý důl vůbec. Kromě toho vyskytuje se stříbro téměř vesměs ve spojení s olovem, zvláště u Stanthorpe a Herbertonu, roč. výtěžek činí 8—9000 kg, olova pak 628 t. V okrsku stanthorpeském vyskytuje se i cin s wolframem, avšak roční výnos těchto dolů neustále klesá (1580 t), totéž platí o mědi (589 t), vismutu dobývá se ročně 60 t, antimonu 30 t, manganu 361 t, železná ruda se vůbec netěží. Důležité jest naproti tomu kamenné uhlí, jehož výtěžek neustále stoupá a činí již 377.332 t, tak že uhlí se vyváží do N. J. Walesu a Victorie. Lomy mají dosud malý význam i jest jich 21 s výtěžkem 27.510 t. Průmysl hutnický zaměstnává 2275 děl. a vyrábí ročně za 1/2 mill. lib. st. hlavně strojův a lokomotiv v Maryborough. Z ostatních odvětví průmyslových zastoupena jest hlavně výroba masových konserv (v. výše) a takové živnosti průmyslné, které souvisí se zemědělstvím, t.: 118 parmich pil s 1171 děl. a roč. výr. za 1/2 mill. lib. st., 12 mlýnů s výr. za

1/4 mill. lib. st., 23 pivovary s výr. za 1/3 mill. lib. st., 5 lihovarů (11.331 lib. st.), 23 mydlárny a svíčkárný (71.714 lib. st.), 42 jirchárný (159.339 lib. st.), 36 provazáren s 1400 děl. a výr. za 197.571 lib. st., 1 tkalcovna bavlny, 1 továrna na plátno, flanely a pokrývky, 81 cukrovar a 2 rafinerie, 9 továren na arrow-root a 1 továrna na umělá hnojiva. — Obchod Q-u jak po suché zemi, tak i po moři neustále vzrůstá a v posledních letech se ztrojnásobil i číni (1900) 7,184.000 lib. st. dovozu a 9,582.000 lib. st. vývozu; téměř polovice zahraničních jeho obrátů obchodních připadá na obchod s ostatní Australií. Hlavní předměty dovozu jsou: látky a zboží oděvnícké, zboží železné, obuv, pivo, papír, sklo, cement a sádra, zboží hrncířské, hudební nástroje, mléko, nábytek atd. Největší část dovozu přichází z Anglie a jejích osad (92 %). Vyzvájí se hlavně vlna, zlato a stříbro, maso zmrzlé a konzervované, cukr, dobytek, kůže, tuky, perleť, ovoce, ústřice a trepang, obilny atd. Nejvíce vyzvájí se do Nového Jižního Walesu, Victoria a Anglie. — Obchodní loďstvo Q-u čítá 227 lodí s 22.970 t, mezi nimi 88 parníků s 12.141 t, loďní ruch v přístavech jeho číni (1900) 645 lodí vplulých s 820.000 t a 649 lodí příplulých s 835.000 t, plavba pobřežní pak vykazuje 12.466 lodí s 6,517.275 t. Více než třetina veškerého obchodu i plavby Q-u připadá na Brisbane. Majákův a velikých ohňů jest na pobřeží 47, mimo to pak 160 ohňů malých. — Železniční síť měří 4508 km, poštovních úřadů jest 1277 s 22,681.798 dopisy a dopisnicemi a 9,956.351 došlými i odeslanými časopisy, telegrafních stanic jest 377, telegrafní trati měří 16.449 km, vedení pak 31.073 km, telegrammů došlých i odeslaných je 1,558.283. Bundabergjest spojen kabelem s Novou Kaledonií, mimo to se jedná o kabelové spojení s Kanadou. V zemi jest 11 velikých bank a spořitelny. — V čele správy stojí guvernér a místogovernér jmenovaný anglickým králem, moc výkonnou má ministerská rada složená z předsedy a 9 ministrů, moc zákonodárnou pak vykonává sněm, jemuž jsou ministři zodpovědni a který se skládá ze zákonodárné rady o 41 členu a ze zákonodárného shromáždění o 72 členech. Členy zákonodárné rady jmenuje na dožití anglický král, členy pak zákonodárného shromáždění volí na 3 léta všichni mužští obyvatelé Q-u nejméně 21letí a 6 měsíců ve volebním okrese sídlící. V cele soudnictví jest vrchní soudce nejvyššího soudního dvora, církev katolická podléhá apoštolskému vikáři, arcibiskupu v Brisbane a biskupům v Rockhamptonu a Cooktownu, anglická pak biskupům v Brisbane, Rockhamptonu a Townsville. Do spolk. senátu Australského soustátí vysílá sněm Q-u 6 členů, do spolk. sněmovny pak 10 poslanců volených přímo na 3 roky voliči queenslandskými, kteří rozdělují se na 61 volební okres. — Rozpočet na r. 1900—01 vykazoval 4,588.207 lib. st. příjmův a 4,540.418 lib. st. vydání řádných a 1,182.668 lib. st. vydání mimořádných

dluh státní činí 40,034.708 lib. st., proti tomu však má státní jmění úhrnnou hodnotu 41,733.530 lib. st., nepočítaje v to státní pozemky dosud nezužitkované a různé rezervy atd. Úhrnem státní pozemky měří 1,669.038 km², z čehož jest přes 1,1 mill. km² pronajato, a to 1,030.869 na pastviny, zbytek pak na rolnické farmy. — Vojenská moc Q-u skládá se z pevninského vojska a to 272 mužů vojska řadového, 3177 mužů milice, 1527 mužů dobrovolnických a záložních sborů, a z loďstva válečného, které čítá 2 dělové a 2 torpédové čluny se 720 t, 800 koň. silami, 17 děl a 886 muži posádky. V případě potřeby mohou býti zavoláni do zbraně všichni zbraně schopní muži ve věku 18 až 60 let rozdělení na 3 výzvy: 18—30, 30—45, 45—60 let. — Celé území Q-u dělí se na 3 fiskální obvody, rozdělené opět na 16 distriktů, tyto dělí se na hrabství a ta konečně na obce. Vedle toho existují okrsky policejní, sčítací a volební. — Hlavní město jest Brisbane (119.428 obyv.), důležitá místa jsou kromě toho i Gympie, Maryborough, Townsville, Ipswich a Rockhampton.

Břehy nynějšího Q-u byly bezpochyby navštíveny již plavci portugalskými a hollandskými, avšak pravým jejich objevitelem jest Cook, který plul podél nich až k mysu Yorku. Po něm vykonal tu 2 cesty Flinders, r. 1817 byl zde King, r. 1823 Oxley objevil říčku Brisbane, kde r. 1824 založena trestanecká kolonie, r. 1827 pronikl do vnitrozemí Allan Cunningham, r. 1839 zrušena trestanecká osada a r. 1843 utvořen tu samostatný volební okres N. J. Walesu zvaný distrikt Moretonovy zátoky. Potom zakládány rychle osady, obyvatelstva přibývalo a r. 1859 odděleno celé toto území od N. J. Walesu jako samostatná osada pod jménem Q. Osada tato měla tehdy 24.870 obyv. a téměř žádné hotové prostředky. Avšak objevením bohatých zlatých ložisk a neustálým rozšiřováním výborných pastvin vzrůstal blahobyt i zalidnění Q-u. — Srv. James Bonwick, The resources of Q. (Lond., 1880); A. J. Boyd, Q. (t., 1886); Fletcher, Q., its resources and institutions (t., 1886); R. L. Jack, Handbook of Q. geology (Brisbane, 1886); t., The mineral wealth of Q. (t., 1888); H. Stuart Russell, The genesis of Q. (Sydney, 1888); Weedon, Q. past and present (Brisbane, 1896); The Yearbook of Q. (t., každoročně); Atlas of the Colony of Q. (Lond., 1867, 14 l.); R. L. Jack, Geographical Map of Q. (Brisbane, 1887; 1:2,000,000). Tšr.

Queenston [kvinst'n], britská divise v již. Africe ve vých. Kapsku, zaujímá 5682 km² a má 43.661 obyv. větš. Kafrů (1891). Q. je většinou krajina hornatá, zavlažovaná ř. Witte a Zwarte Kei; jsou zde misijnářské stanice Ochranovských bratří, Wesleyanův a církve anglikánské. Hlav. místo divise Q. leží na trati Cart London-Aliwal North a má 4094 obyv. (1891).

Queenstown [kvinstau'n], dříve Cove of Cork, přístavní město v Irsku v hrabství corkském, sídlo katol. a protestantského bi-

skupa, má 9082 obyv. (1891). **Q.** rozkládá se malebně při zálivě Corkském a pro své mírné podnebí jest vyhledáváno od nemocných.

Quechua viz Kečuové.

Queiss, **Queis**, **Kvis**, řeka v Prus. Slezsku, pramenící se v horách Jizerských; s počátku tvoří četné vodopády a po toku 105 km dl. vlevá se u Zahaně s levého břehu do Bobry. V řece nachází se zlatý písek a perlorodky.

Quelimane viz Quilimane.

Quellinus: 1) **Q. Artus**, sochař nizozem. (* 1609 v Antverpách — † 1668 t.). Byl sprvu žákem otce svého sochaře Erasma **Q-na**, pak François du Quesnoy v Římě; r. 1640 přijat v lukášký cech rodného svého města. Osm let potom povolán do Amsterdamu vyzdobit radnici tamní (nynější palác královský) sochami: dvěma skupinami průčelnými, jež zobrazují námořskou moc amsterdamskou, a hojnými dekorativními pracemi uvnitř budovy, mezi nimiž zvl. vyniká relief *Diany a Truchlící karyatida*. Výzdoby vydal v rytinách Hubert **Q.**; nové vyd. světlotiskem jest od Wasmutha (Berl., 1892). Z ostatních děl **Q-nových** vyniká *Pieté* a *Sv. Antonín Paduanský* (v katedrále); alabastrová socha *Sv. Rocha* (u sv. Jakuba); *Pláčící Petr* (u sv. Ondřeje) a *Ignac z Loyoly, František Xaverský, František z Borgie a Louis Gonzaga* v jesuitském chrámě antverpském. **Q.** tvořil v malebných formách barokních. 2) **Q. Artus** mladší (1625—70), žák před., byl sochařem. — 3) **Q. Erasmus**, bratr **Q-na** 1) (* 1607 — † 1678), byl dobrý malíř, právě jako syn jeho 4) **Q. Jan Erasmus** (* 1634—† 1715).

Quelpart (z holland. *Quelpaerd*, u Koreanů *Htam ra* nebo také *Htam moura*), ostr. ve vých. Čínském moři, 84 km jižně od Korey, k níž také přísluší. Leží na 33° 11' až 34° 34' s. š. a 126° 10'—126° 55' v. d. Gr. Dlouhý jest od v. k z. 70 km a široký od s. k j. 33 km.. Obyv. má 134.000. Jest prostoupen horami, které v Mount Auckland, vyhaslé sopce, v jejichž krátech jsou dnes jenom jezera sladkovodní, dostupují 2029 m výšky. Půda jeho skládající se většinou z látek vulkanických, jest úrodná a také hojně vzdělávaná. Daří se tam pšenice, ječmen, kukuřice. Ostatek kryjí veliké lesy. Obyvatelstvo chová dobytek a zvláště hledaný druh malých koničků. Jinak na pobřeží se provozuje čilý rybolov. Předmětem obchodu jsou látky bavlněné a stany pletené z bambusu a slámy. Obyvatelstvo jest skupeno ve 3 větších a několika menších městech. Hl. m. Moggun má 50.000 obyv., jest obeháno 9 m vysokou zdí a chráněno s mořské strany 7 pevnostmi. R. 1885 ostrov byl obsazen Angličany, kteří však po dvou letech jej opustili. Srv. Chaillé-Long bey, *La Corée* (»Annales du musée Guimet«, Pař., 1891).

Quenstedt Friedrich August, mineralog, geolog a palaeontolog něm. (* 1809 v Eislebenu — † 1889 v Tubinkách), vystudoval v Berlíně vědy přírodní a působil pak

od r. 1837 na universitě v Tubinkách jsa prof. mineralogie, geologie a palaeontologie. V mineralogii vynikl jako krystallograf, v geologii a palaeontologii hlavně studiem útvaru jurského a jeho zvířeny. Z četných jeho prací, namnoze obsáhlých. odborně vědeckých, soustavných i populárně vědeckých sluší jmenovati: *Method der Krystallographie* (Tub., 1840); *Das Flözgebirge Württembergs* (t., 1843; 2. vyd. t., 1851); *Petrefaktenkunde Deutschlands* (Tub. a Lip., 1849—84, 7 sv.); *Der Jura* (Tub., 1857); *Handbuch der Petrefaktenkunde* (t., 1851; 3. vyd. t., 1882—85); *Handbuch der Mineralogie* (t., 1854; 3. vyd. t., 1877); *Sonst und jetzt* (t., 1856, nov. vyd. t., 1884; pop. věd. přednášky); *Epochen der Natur* (t., 1861); *Geologische Ausflüge in Schwaben* (t., 1864); *Klar und wahr* (t., 1871, nov. vyd. t., 1884; pop. věd. přednášky); *Grundriss der bestimmenden und rechnenden Krystallographie* (t., 1873); *Die Ammoniten des Schwäbischen Jura* (Štutg., 1885—88, 3 sv.).

de **Quental** [kentál] Anthero viz Anthero de Quental.

Quentel ci **Quentell** Jindřich, proslulý tiskař v Kolině n. R., rodem Štrasburčan. Prvý datovaný tisk jeho má vročení 1496, zdá se však, že z dílny jeho vyšla díla ještě dříve. Do smrti své (1503) provedl na 200 tisků hlavně pro potřebu duchovenstva. Dílna jeho kvetla ještě půldruha století. Z ní vyšla Petra **Q-a** zajímavá: *Musterbuch für Ornamente und Stickmuster* (1527—29), přístupná nyní v přetisku pořizemém lipským muuseum umělecko-průmyslovým (1882). Tisky **Q-ovy** označuje Samson zápisící se lvem.

Quentin, **Saint-Quentin** [sěn kantěn], hl. město franc. depart. Aisne, 105 m n. m., na pr. bř. ř. Sommy, má gotický kostel a gotickou radnici; mezi pomníky vynikají ty, které připomínají obléhání z r. 1557 a 1870. Bývalá opevnění jsou proměněna v procházky. R. 1900 město mělo 48.868 obyvatelů. Vedle několika továren má **Q.** bibliotéku o 25.000 svazků, bursu a filiálku Francouzské banky. — **Q.** stalo se záhy hl. městem hrabství Vermandois, r. 1215 připadlo ke koruně Francouzské, r. 1425 (mírem Arraským) Burgundsku, r. 1477 opět Francouzské koruně. R. 1557 bylo tam poraženo francouzské vojsko od Španělů vedených Egmontem, r. 1814 **Q.** padlo do rukou Rusů, také r. 1870 byla tu svedena 7hodiná bitva, jež skončila se porážkou na straně francouzské.

Quérard [kérár] Joseph Marie, bibliograf franc. (* 1797 v Rennes — † 1865 v Pařizi). Byl knihpupcem a v zájmech knihkupec kých procestoval Francii, Anglii a Itálii, sbíraje tu údaje o literatuře francouzské. Tak získal zprávy o všech čelných autorech franc. XVIII. a XIX. věku a i o mnohých pseudonymních a anonymních spisovatelích, jež shrnul v 10 sv., od r. 1824 chystanou *La France littéraire* (Pař., 1827—42; k tomu 2 sv. dodatečně 1854—64), jejímž pokračováním jest *La littérature française contemporaine*. 1827—1849 (Pař., 1842—57, 6 sv.). Kromě

toho napsal: *Les auteurs déguisés de la littérature française au-XIXe siècle* (t., 1845) a *Les supercheries littéraires dévoilées* (t., 1847 až 1853, 5 sv.; 2. vyd. od G. Bruneta a P. Janneta, 1869—71, 3 sv.). V l. 1855—56 vydal 2 sv. listu bibliografického »Le Quérard«. Po smrti jeho publikovány dvě praci: *Livres perdus* (1872) a *Livres à clef* (1873).

Quercetanus viz Duchesne 1).

Quercetin viz Kvercitrin.

Della **Quercia** [kvěřca] Jacopo, sochař ital. (* kol 1371 v Quercii u Sieny — † 1438). Otec jeho byl zlatníkem. Syn již devatenáctiletý projevil význačné nadání sochařské, improvizavaj jízdní sochu generála Giantedeska da Pietramala určenou pro katafalk pohřební slavnosti jeho: ale přes uznání, jehož došel u Sienských, opustil město (kol. r. 1391) a odebral se do Lukky k delšímu pobytu. Krom toho působil ve Florencii a v Bologni. Q. byl z prvních mistrů toskánských, jenž v plastice obracel se ku přírodě a k starověku. Přední práce jeho jsou: *Náhrobek Ilarie del Caretto* v sakristii katedrály lucké, sienská kašna (*fonte gaja*) ozdobena sochou Panny Marie, hlavními ctnostmi a výjevvy starozákonnými, od níž dostalo se tvůrci příjmi della Fonte; dále mramorová křtitelnice v dómě sienském a reliefy na portále chrámu sv. Petronia v Bologni. Srv. Cornelius, Jacopo della Q. (Halle, 1896).

Quercus, bot., viz Dub.

Querela, lat., žaloba, stížnost.

Querelle d'Allemand [k'rèl dalmãň], fr., hádka svévolně vyvolaná, daremná; spor pro nic za nic, o kozí chlup.

Querétaro [ke-:] 1) Q., hl. město mex. státu t. jm., melo r. 1900 34.576 obyv., v úrodné rovině ve výši 1912 m n. m., na dráze z Mexika do Leonu. Jest krásné a pravidelně stavěné, uprostřed krásných zahrad. Má 15 kostelů, mezi nimiž zvláště vyniká katedrála a mnohé kláštery mužské i ženské. Čilý život průmyslový a obchodní: továrny na doutníky, prádelny bavlny. Město jest opatřováno vodou pitnou z horských pramenů 13 km od města vzdálených, která jest nákladně vedena ve výši až 27 m. Obyvatelstvo skládá se z Indiánů a mestizů. Původně to byla válečná osada Otomitů, která byla r. 1536 dobyta od Španělů. Tu byl uzavřen památný mír 29. květ. 1848 se Spoj. Obcemi, tu také byl nešťastný cis. Maximilián, obléhaný od generála Escobeda, 19. čna 1867 se svými generály Miranem a Mejiou zastřelen. Místo označuje dnes kaplička nedávno vystavěná. Srv. Kählig, *Geschichte der Belagerung von Q.* (Vid., 1879). *Nový.*

2) Q., jeden z nejmenších států v Mexiku. Zabírá 11.638 km², obyvatelstva bylo r. 1900 228.489, t. j. na 1 km² 20 obyv. Leží ve středu planiny mexické a hranicí v sev. se státem San Luis Potosí, na v. s Hidalgo, na j. s Mexikem, na sz. se státem Michoacan. Povrch Q-ra jsou většinou náhorní planiny, holé, někde také lesem porostlé, nad něž vyčnívají také některé skupiny horské, jako: Sierra

Madre, Mexitlan. Z řek jest největší Rio de Montezuma tvořící hranici k Mexiku a potom Rio Pate, jež tvoří hranici proti státu Hidalgo. Půda jest dosti hojně zavlažována a poskytuje mnoho plodů mírného pásma: kukuřici, cukr, bavlnu. Kovy vyskytují se dosti hojně: stříbro, měď, olovo, železo. Podnebí jest mírné, hodí se proto dobře k vzdělávání půdy a k pastvě dobytka. Obyvatelstvo velikou většinou indiánské. Někdejší čilěsprávní bavlvy za vlády špan. pokleslo. *Nový.*

Querfurt, krajské město v pruské prov. saské ve vlád. obv. meziborském, v úrodné krajině na ř. Querna a želez. trati Q.-Oberröblingen, má 5280 obyv. (1895), obv. soud, 3 evang. kostely, starý zámek, král. panství, továrny na cukr, chemikálie, tiskárny kartonů, pálení vápna a cihel, hnědouhelné doly a trhy na koně a dobytek. — Bývalé knížetství Querfurtské příslušelo bezprostředně k říši Německé a náleželo původně s městy Q-em, Jutrobogem, Damou a Burgem šlechticům z Querfurtu, po jejichž vymření (1496) spojeno s arcibiskupstvím Magdeburským; r. 1635 mírem Pražským Q. dostal se ke kurfiřtství Saskému, později celé knížetství Querfurtské spojeno bylo s jedním z drobných států v Durynském lese (Sachsen-Langensalza); r. 1746 připadlo opět ke kurfiřtství Saskému a r. 1815 přivtěleno k Prusku.

Querulus (= Skuhravý) zove se římská veselohra, pocházející ze IV. nebo V. stol. po Kr. Jest to podivné napodobení Plautovy komédie »Aulularia« v mluvě zpola nevážané, zpola metrické. Kdo jest původcem plodu toho, nelze říci; v rukopisech označen mylně Plautus za jeho skladatele. Věnována jest veselohra ta jakémusi Rutiliovi, z čehož se soudilo, že miněn tu Rutilius Claudius Namatianus, autor básně *De reditu suo*; ale pravdivost domněnky té nelze dokázati. Vydání: P. Danielovo (Paříž, 1564), R. Peiperovo (Lip., 1875). Ve středověku byl Q. od jakéhosi Vitalia převeden v rozměr elegycký. Převod ten vydal H. Commelinus (Heidelb., 1595) a F. Osann (Darmst., 1836). *RN.*

Querquedula, zool., viz Čírka.

Querulant, lat., neodbytný stěžovatel.

Quesnay [kené] François, lékař a národohospodář franc. (* 1694 v Mérey-† 1774). Šestnáctiletý oddal se lékařství, přišel do Paříže, stal se chirurgem a usídlil se v Mantes. R. 1737 jmenován stálým tajemníkem akademie, r. 1744 lékařem ve službách králových, r. 1752 lékařem poradním. Zatím uveřejnil pozoruhodné práce chirurgické, ale tím nebyla vyčerpana jeho činnost. R. 1756 a 1757 vyšlo v Encyclopédii tři články (Evidence, Fermiers, Grains), jeden filosofický a dva důležité články národohospodářské, z nichž měla vzejítí prvá systematická nauka národohospodářská, jak narýsována autorem v díle, jež vydáno r. 1758, ale nás se nedochovalo, byvší tištěno jen v málu výtiscích. Dílo obsahovalo *Le Tableau économique*, popisující oběh a spotřebu bohatství v různých vrstvách, pak komentář

Extrait des Économies royales de M. Sully, jež máme dochován ve formě rozvedené v *Maximes générales du gouvernement économique*, jež docelují rovněž dochovanou *Analyse du tableau économique*. Od r. 1765 Q. psal hojně články do periodických listů žáky jeho vydávaných, tak do »Journal d'agriculture, de commerce et de finances« a »Ephémérides du citoyen«. R. 1767 a 1768 žák Q-ův Du Pont de Nemours sebral čelné články Q-ovy pod názvem *Physiocratie, ou Constitution naturelle du gouvernement le plus avan tageux au genre humain* (Lejda a Paříž, 1773), jež se stal jménem školy (srv. Fysiokratismu). Q. není tvůrcem všech myšlenek nauky své, ale on má zásluhu, že prvky různorodé, u předchůdců se naskytávající, svedl v systém. Hlavní ideje fysiokratismu, analýsa práva přirozeného jako principu vědy národohospodářské, podřízení všech prvků oekonomických prvku agrárnímu, teorie čistého výtěžku a přímé zdanění majetníků, svobodná směna, teorie osvícené vlády despoticke, jest Q-ovi vlastní. Q-ova národohospodářská činnost spisovatelská končí se r. 1768; v posledních letech života revidoval a vydával znovu své práce lékařské. Národohospodářská díla Q-ova vydána ještě Dairem v 2. sv. »Collection des économistes« a nejlépe Onckenem: *Oeuvres économiques et philosophiques de F Quesnay* (Frankf. a Paříž, 1888), s dobrým úvodem a spisy a úryvky z vrstevníků Q-ových, které se vztahují k němu.

Quesnay de Beaurepaire [kenè de bór'pèr] Jules, spisov. a soudce franc. (* 2. čce. 1838 v Saumuru), vstoupil do soudní služby r. 1862 a pokusil se r. 1877 marně o mandát proti věd. de La Rochefoucauld. R. 1889 stal se generálním prokurátorem u soudu kassačního a vynikl v této funkci zejména jako obžalobce Boulanger a jeho spoluvinníků, jichž odsouzení dosáhl, začez bylo mu sněsti nejprudší útoky od listů boulangistických (»Gaulois«, »La Presse«, »L'Autorité«, »L'Intransigeant«); žaloby jeho proti těmto listům pro urážku na cti nevedly k cíli. Na konci r. 1892 složil svůj úřad, když měl podati žalobu na některé obžalované v procesu t. zv. Panamském, a stal se r. 1893 předsedou civilní komory při dvoře kassačním. Když r. 1898 tomuto dvoru předložila vláda otázku revise procesu Dreyfusova a dvůr vyslovil se pro ni, Q. de B. složil náhle na počátku ledna 1899 svůj úřad a obvinil jako »chauvinista a starý voják« v tisku své kollegy, že vyšetřovali otázku strannicky. Q. de B. bojoval pak horlivě v tisku nacionalistickém, zejména v »Echo de Paris« proti revisi a dokazoval vinu Dreyfusovu, i když byl vynesen rozsudek soudu kassačního. Q. de B. napsal také řadu knih pod pseudonymem Jules de Glouvet a Lucie Herpin. Jsou to: *Le forestier* (Paříž, 1880); *Le marinier* (1881); *Le berger* (1882); *Histoires du vieux temps* (1883); *La famille Bourgeois* (t. r.); *Croquis de femmes* (1884); *L'Eude Chandoux* (1885); *Le Pere* (1886, zpracován také v komédii); *La fille*

adoptive (1887); *Dans l'Argonne* (1888); *Marie fougère* (1889); *L'Ane des Korrigan* a *Les bateaux noirs de Belle-Isle* (1893); *Le Panama et la République* (1899) a j. Ve svých dílech literárních Q. de B. má často mnoho pozorování a c tu, a na konci let devadesátých byl z prvních, kdož útočili proti naturalismu.

Quesnel (kenèi kesnèl) (Quesnell) Paschasius, theolog katolický (* 1634 v Paříži — † 1719). Vstoupil r. 1657 do řehole oratoriánské a vydal r. 1675 díla papeže Lva Velikého: *Oeuvres du pape saint Léon* (2 sv.); v poznámkách, jež k nim připojil, hájil svobod cirkve gallikánské. Pro přímětky k 5. pojednání o sporu papežově s Hilariem dán spis na index. Q. byl sprátelem s Arnauldem, a když ho došlo vyzvání, by podepsal formulář protijansenistický po přání dvora, jež toho po všech oratoriánech požadoval, nepodepsal. I bylo mu prchnouti do Bruselu k Arnauldovi. Jesuité vymohli si však na Filipu V. Španělském rozkaz zatýkací, a Q. uvržen r. 1703 do vězení pro podezření z jansenismu. Bratr jeho osvobodil jej a Q. uchýlil se do Amsterdamu, kde žil do smrti ve sporech s Římem, jež r. 1713 konstitucí Unigenitus zavrhl 101 větu jeho Nového zákona. Tím mínime francouzský překlad Q-ův provázený mravními poznámkami v duchu mírně jansenistickém *Le Nouveau Testament en français avec des réflexions morales* atd. (1687, úplněji o 4 sv., Paříž, 1693; naposlady t., 1736 o 8 sv.). Z četných děl Q-ových zajímá ještě *Tradition de l'Eglise romaine sur la predestination et la grâce a L'idée du sacerdot ce et du sacrifice de Jesus-Christ*. Srv. Reuchlin, *Geschichte von Port-Royal* (Hamb. a Gotha, 1839—44, 2 sv.); *Sainte-Beuve*, *Port-Royal* (5. vyd., Pař. 1887, 7 sv.); *Schill*, *Die Konstitution Unigenitus* (Freib. v Br., 1876) a *Reusch*, *Der Index der verbotenen Bücher*, sv. 2. (Bonn, 1885).

Quesnoy [knoà], dvě kant. hl. města ve franc. depart nordském: 1) Le Q., město, do r. 1866 pevnost, arrond. Avesnes, stanice Sev. dráhy, má jako obec 3844 obyv. (1891), collège, výrobu cukru, piva, kůže, pryknářského zboží, obchod se železem, dřívím, sukmem, olejem, chmelem a obilím. Jako město opevněné uvádí se ve XII. stol. R. 1792 zmocnili se pevnosti Rakušané, ale po dvou letech byli odtud Francouzi vypuzeni. — 2) Q.-sur-De úle, město t. na ř. Deule, arrond. Lille, stanice Sev. dráhy, má jako obec 5328 obyv. (1891), collège, prádelnu na len, cukrovar, obchod se zemským plodinami.

du **Quesnoy** François a Jérôme viz Du Quesnoy.

z **Questenberka** Kašpar, opat strahovský (* 1571 v Kolině n. R. — † 1640 v Praze). Pocházejze z rodiny patricijské vstoupil do řádu praemonstrátského na Strahově, kdež stav se knězem, záhy proslavil se učeností svou, též jako ohnivý řečník a horlivý obhájece víry katolické. Již r. 1601 podnikl s opatem Lohelielem cestu do Říma v záležitostech řádových a byl potom pravou jeho rukou,

zastáváje úřady novicmistra, podpřevora a převora na Strahově. Když pak Lohelius r. 1612 stal se arcibiskupem, Q. zvolen za opata, načež arcibiskup jmenoval jej svým kancléřem, Petr Gosset, generál praemonstrátský, ustanovil jej r. 1614 svým vikářem a visitátorem v cirkarii české a okolních zemích, kterýžto úřad uložil Q-kovi časté visitační cesty po klášterích řádu v Čechách, na Moravě, ve Slezsku, Rakousích a Polsku (1616—17), zatím co na Strahově bylo pomýšleti na zvelebení hospodářství a staveb, na udržení kázně řeholní, na vzrůst a obnovu zboží klášterního, mnohdy již odcizeného. R. 1615 zakoupen byl opět bývalý statek klášterní Velká Chýška. Jsa u cis. Ferdinanda II. u veliké přízni. Q. dosáhl toho, že byly klášterní statky v Želivě a v Milevsku získány klášteru strahovskému. V l. 1625 a 1626 Q. usiloval o převezení ostatků sv. Norberta, zakladatele řádu praemonstrátského, jenž byl pochován v klášteře P. Marie v Magdeburce, do zemí katolických. Nesnadný plán ten, jenž byl již dříve zajímal Lohelia a jiné hodnostáře bílého řádu, provedl konečně Q. pomocí císaře Ferdinanda II. a dne 3. pros. 1626 převezl sv. ostatky z Magdeburka zatím do kláštera doksanského nad Ohří, odtud pak 2. květ. 1627 přeneseny do kostela na Strahově. R. 1628 Q. hostil císaře Ferdinanda na Strahově. Brzy potom dostal nazpět patronát kostela a fary u sv. Mikuláše na St. městě pražském (nyní ruský kostel), kdež zařídil ihned ústav pro vzdělání mládeže. Arcibiskup pražský častěji užíval pomoci praeláta Q-a, svěřiv mu r. 1627 úřad katolického reformátora v kraji boleslavském, hradeckém a na Kladsku, r. 1630 úřad visitační všech far a děkanství v arcidieci, zatím co prováděly se na Strahově velikolepé stavby v kostele, opatství i konventě. R. 1632 Strahov nabyl opět statku páteckého nad Ohří, r. 1637 děkanství v Čáslavi, r. 1638 statku Hradištka. R. 1635 Strahov přepustil faru u sv. Mikuláše slovanským benediktinům, obdržev za náhradu kostel sv. Benedikta na Týně blíže semináře arcibiskupského. Zde Q. r. 1637—39 vystavěl nový kostel sv. Norberta a založil při něm řeholní seminář praemonstrátský, t. zv. *Collegium Norbertinum* (zrušeno r. 1785, nyní ústav šlechtičen). Q. proslul též jako latinský spisovatel, vydav tiskem: *Digitus Lazari seu delineatio summaria umbrae caelestium deliciarum* (Praha, 1637); *Paraenesis ad successores suos in abbatis Strahoviensis* (t., 1638); *Conciones quatuor de pestilentia* (Louky n. Dyjí, 1608), pak některá latinská kázání a pohřební řeči.

Quételet [kétlè] **L a m b e r t A d o l p h e J a c q u e s**, matematik, statistik a astronom belgický (*1796 v Gentu — †1874 v Bruselu). Studoval v Gentu a již r. 1814 jmenován tamže professorem matematiky na král. kolleji, pak r. 1819 na Athenaeu v Bruselu, kdež na vyzvání vlády zařídil r. 1824 observatoř, kterou pak sám řídil od r. 1828 až do své smrti. Vedle toho byl od r. 1834

stálým tajemníkem akademie věd, od r. 1836 professorem astronomie a matematiky na vojenské škole, pak od r. 1841 předsedou belgické ústřední kommisce statistické. V matematice vynikl svými pracemi o oválech Descartesových, o totožnosti kuželoseček a křivek druhého řádu, o konstrukci ohnisek těchto křivek aj. Vedle toho pracoval o astronomii a konal četná pozorování a šetření fyzikální, a jeho práce klimatologické a meteorologické podávají nejdůkladnější obraz meteorologických poměrů Belgie. Nejdůležitější jsou však jeho práce statistické; tu jest Q. tvůrcem tak řečené statistiky morální, která nespokojujíc se s pouhým výčtem číslic řeší jimi problémy demografické a národohospodářské. V té příčině Q. nabyl významu evropského, byť i nezáhdka při svých vývodech příliš mechanický pojímal dokázanou číselnou pravidelnost a jeho methoda nověji zhusta byla kritisována. Q. byl předsedou osmi statistických sjezdův od r. 1815 do 1872. Z prací jeho mathematických, astronomických a fyzikálních uvádíme: *Astronomie élémentaire* (Brussel, 1826 a pozd. 2 sv.); *Positions de physique* (t., 1834, 2. vyd., 3 sv.); *Sur le climat de la Belgique* (t., 1849—57, 2 sv.); *Météorologie de la Belgique* (t., 1864); *Sur la physique du globe* (t., 1861); *Histoire des sciences mathématiques et physiques chez les Belges* (t., 1864); *Sciences mathématiques et physiques chez les Belges au commencement du 19e siècle* (t., 1866). Hlavní jeho dílo z oboru sociální statistiky jest *Sur l'homme et le développement de ses facultés, ou essai de physique sociale* (Pař., 1835) a mimo to náležejí sem: *Recherches statistiques sur le royaume des Pays Bas* (Brussel, 1830), *Lettres au duc régnant de Saxe-Cobourg sur la theorie des probabilités* (t., 1846); *Du système social et des lois qui le régissent* (Pař., 1848); *stistique internationale* (Brussel, 1865); *Physique sociale* (Pař., 1869, 2 sv.) a *L'anthropométrie ou mesure des différentes facultés de l'homme* (Bruss., 1871). Četné jeho články uloženy jsou v Memoirech belg. akademie, pak v »Correspondence mathématique et physique« (t., 1825—39, 11 sv.), kterou redigoval, a v »Annuaire de l'Observatoire r. de Bruxelles« (t., 1834 a sl.), jež založil r. 1834. R. 1880 belg. akademie postavila Q-ovi pomník (od Fraikina) v Bruselu. Srv. Wolowski, *Eloge de Q.* (Pař., 1875); Mailly, *Essai sur la vie et les ouvrages de Q.* (Bruss., 1875); Reichesberg, *Der Statistiker Q.* (Bern, 1896).

Quetta viz Ketta.

Queue [kô], franc., vlastně ohon, ocas, chvost: 1. ve vojenství nejzadnější konec zástupu pochodem táhnoucího, tedy proudu pochodového; 2. hůl, kterou strkají kule na kulečnicku, tágo.

FM.

de **Quevedo y Villegas** [kevedo i viljegas] **F r a n c i s c o G o m e z**, spisov. a státník špan. (*ke konci září 1580 v Madridě—†8. září 1645 ve Valbueně), studoval v Alcale de Henares (1596—1600) a žil pak na dvoře, nejprve ve Valladolidě, pak v Madridě. Na konci r. 1613 odebral se na Sicilii k vé-

vodovi z Ossuny, jehož se stal důvěrníkem diplomatickým a jehož jmenování místokrálem sicilským vyjednával r. 1615 v Burgosu. Dvakrát byl vyslán k Filipu III. ospravedlnit politiky místokrálovy, ale po druhé nepodařila se misse jeho, a Q. byl propuštěn svým dosavadním příznivcem a žil, vrátiv se do Španělska, na svém statku, vypovědení i ode dvora (1621). R. 1623 dovolen mu návrat do Madridu, kdež stal se důvěrníkem Olivaresovým. R. 1628 byl zase vyzhán pro účastenství, které měl v časovém sporu o to, zda má býti výhradním patronem Španělska sv. Jakub či také sv. Terezie, ale r. 1632 již obdržel titul král. sekretáře. R. 1639 byl uvržen do přísného vězení v Leonu, poněvadž byl viněn, že jest autorem politického appelu ve verších tajně králi dodaného, a vězněn do července 1643. Odtud však churavěl nemocí, která byla následkem jeho zalaňování a z níž se již nezotavil. Q. byl velmi pilný literát, který pracoval ve mnohých genrech a opravdově vynikal v satíře, v níž měl kaustický vtip a smělou málo obvyklou. Díla jeho nejsou vydána všechna, mnohá nemohou býti tištěna pro svoji mravní laxnost a bezuzdnost. Nejproslulejší jsou jeho *Sueños*, podle Lukiana napodobené, a pikareskní román *Historia de la vida del Buscon* a jiné burleskního genu, jako *Pragmáticas*, *Cartas del cavallero de Teneza*, *Capitulaciones de la vida de corte*; kromě toho má práce politické, moralistické, náboženské, polemiky literární a j. Práce jeho byly sebrány v 9 sv. v Madridě (1791—94), prosu vydal kriticky Ferrandes Guerra (Madrid, 1852—1858, 3 sv.) v »Bibl. de autores espanoles«, verše satirické a vtipné Janer v téže Bibliotéce sv. 69. Srv. Mérimée, *Essai sur la vie et les oeuvres de Q.* (Pař., 1886).

Quevilly viz Le Petit Quevilly.

Quezaltenango, druhý větší a hlavní město departementu t. jm. ve středoamer. republice Guatemalské, má asi 27.000 obyv. samých Indiánů, krásnou katedrálu a několik jiných kostelů, tkání lnu, bavlny, vlny, pěstování třtiny cukrové a chov dobytka. Q. jest důležité obchodní skladiště a zprostředkuje obchod mezi Guatemalou a mexickým státem Chiapasem. Město zal. r. 1524 Alvarodem.

Quibdo [kibdo], město v jihoamer. rep. Columbií, v depart. Cauca. Leží na splavné řece Atrato, v nadmoř. výši jenom 42 m, jest vystavěno skoro celé na jehlách. Má okolo 7000 obyv. V okolí dobývá se zlato a měď. *Nový.*

Qui bene distinguit, bene docet, lat., kdo dobře rozeznává, dobře učí.

Quiberon [kibron], malý výběžek poloostrova t. jm. do moře na jižním pobřeží poloost. Bretonského. Přísluší k departem. Morbihan, okr. Lorient, proti ostr. Belle. Dlouhý jest 10 km a dosahuje šířky 2—3 km. S pevninou souvisí dunou, která však za přílivu bývá zaplavena. Jest chráněn pevností Penthièvre. Město t. jm., na železnici ve-

doucí do Orléansu, má dnes 3060 obyv., dva přístavy, mořské lázně, čilý lov na sardinky, chemickou továrnu. *Nový.*

Quibor [ki-], město v jihoamer. rep. Venezuele ve státě Lara na cestě z Barquisimeta do Tocuva, 60 km na jž. od Barquisimeta, 614 m n. m., má 7730 obyv., kteří živi se hlavně orbou a chovem dobytka. *Tšr.*

Quičuové (*Quichua*, *Quechua*) viz Kečuové.

Quidam, lat., někdo, kdosi.

Quid (d) itas (z lat. *quid-*, *co?*) jest scholastický výraz, kterým má býti označena podstatná vlastnost věci.

Quido, papež Kalixt II. (v. t.).

Quidquid agis, prudenter agas et respice finem, lat., cokoliv činíš, rozvažně čin a ke konci prohlídej!

Quidquid delirant reges, plectuntur Achivi, cokoliv bláznivého spáchají králové (t. j. Agamemnón a Achilleus před Trojí), za to pykají Achivští, t. j. pošetilosti, nerozum knížat odpykává lid, národ. Citát z Horatiových Listů I, 2, 14.

Quies (lat., »pokoj«) slula bohyně římských Indigitant, skýtající odpočinek na cestě a zotavení po rušném životě městském. Ctěna na silnicích před branami římskými, na př. za branou Collinskou, na silnici Labinské. *klk.*

Quietismus, od lat. slova *quies* »klid«, tedy sklon ke klidu a trpnosti (passivnosti), ve smysle theologickém směr mystiky náboženské, jenž protivou k ryze zevní pobožnosti jesuitsko-dominikánské usiloval o ponoření se ducha v tichou modlitbu, v pasivní klid, kdy duše zcela se oddává působení božímu a zničí všecek duševní život v něj vzhází. Na ital. půdě nauka vyslovena sv. Terezií, ve Francii Františkem Saleským, však nejcharakterističtější ve Španělech Mich. Molinem (*Guida spirituale*, 1675, viz de Molinos Miguel). Na dvoře Ludvika XIV. zastupovala q paní z Guyon, jež proto i zatčena; jí ujal se Fénelon v *Explication des maximes des Saints sur la vie intérieure* (1697), spisu, z něhož návodem Bossuetovým papež odsoudil 23 vět jakožto bludných. Fénelon se podrobil, spor ukončen a q. zapomenut. Srv. Heppé, *Geschichte der quietistischen Mystik in der katholischen Kirche* (Berl., 1875) a Denis, *Quietisme*. Querelle de Bossuet et de Fénelon (Caen, 1894).

Quietisté viz Hésychasté.

Quiévrain [kiévřen], obec v okr. Mons v belg. prov. Hennegavsku, pohraniční stanice dráhy, která jde z Brussele na Valenciennes do Paříže, a zároveň celní stanice. Má 3500 obyv., továrny na cukr a chemické výrobky, sprádnání vlny. V okolí doly na uhlí kamenné. Zde Rakušané 29. dub 1792 zvitžili nad Francouzi. *Nový.*

Quicherat [kišřa]: 1) Q. Louis, filolog fr. (*1799 v Paříži — †1884 t.). Studoval na Ecole normale, pak působil jako docent a profesor na různých školách, až stal se r. 1843 bibliotékářem a r. 1864 konservato-

rem při knihovně sv. Jenovefy. R. 1882 vstoupil na odpočinek. Od r. 1864 byl členem franc. akademie. Sepsal: *Traité de versification latine* (Paříž, 1826, 29. vyd. 1882); *Traité élémentaire de musique* (t., 1833, 2. vyd. 1837); *Tableaux de musique* (t., 1835); *Thesaurus poeticus linguae Latinae* (t., 1836, 2. vyd. 1882); *Traité de versification française* (t., 1838, 2. vyd. 1850, 2 d.); *Nouvelle prosodie latine*, sepsáno spolu s H. Sonnetem (t., 1839, 32. vyd. 1893); *Dictionnaire latin-français*, spolu s A. Daveluyem (t., 1844 a j.); *Vocabulaire des noms propres de la langue latine* (t., 1846); *Dictionnaire français-latin* (t., 1858 a j.); *Addenda lexicis latinis* (t., 1862). Mimo to uvéstí jest jeho kritické vydání *Nonia* (t., 1872), komentovaná vydání Horatia, Vergilia, Curtia Rufa a Homéra a biografii *Ad. Nourrit* (t., 1867, 3. d.). **Q**-ova grammatická a metrická pojednání vyšla ve sbírce *Mélanges de philologie* (t., 1879). Konečně přispěl hojnými články do odborných časopisů vědeckých (na př. »Revue de philologie«).

2) **Q. Jules Étienne Joseph**, bratr před., archaeolog franc. (* 1814 v Paříži — † 1882 t.). R. 1834 vstoupil na École des chartes, kdež přičinil se o založení »Bibliothèque de l'école des chartes«, sborníku publikací bývalých žáků tohoto ústavu, a řídil jej po deset let. Professorem École des chartes stal se r. 1849 a ředitelem r. 1871. Pod vlivem Michéletovým vydal pro historickou společnost francouzskou *Proces de condamnation et de réhabilitation de Jeanne d'Arc, dite la Pucelle* (Paříž, 1841—49, 5 sv.) a jako předmluvu k tomu *Aperçu nouveau sur l'histoire de Jeanne d'Arc* (t., 1850). Práci touto pronikl v dějiny franc. XV. stol., a tak vznikly jeho studie o kronikáři Jeanu Castelovi, Thomasu Basinovi (*Histoire des regnes de Charles VII et de Louis XI par Thomas Basin*, Pař., 1855 až 1859, 4 sv.), Henrim Baudeovi (*Les Vers de maître Henri Baude*, Pař., 1856), Rodrigovi de Villandrando (t., 1879) a Jeanu řeč. Le Clerc. Ke **Q**-ovým pracím historickým přičísti jest ještě 3 sv. *Histoire de Sainte Barbe* (1860—64, 3 sv.). Důležitější jsou však archaeologické práce jeho, jichž zdaru posloužila nemálo maliřská dovednost autorova. Sem náleží: *Histoire du costume en France* (Pař., 1874; 2. vyd. 1877); ze sporu o lokalitaci Alesie (srv. *Conclusion pour Alesie dans la question d'Alesia*, 1858) vzešlé pojednání *Traité de la formation française des noms de lieux* (t., 1867). Po smrti **Q**-ově vyšly *Mélanges d'archéologie et d'histoire* s životopisem jeho od Lasteyrie (Pař., 1885—86, 2 sv.).

Quichua viz Kečuové.

☉☉ **Quilimane** [ki-], Quelimane, Kilimane, Kvilimane, hl. město distriktu v portug. kolonii mozambické ve vých. Africe, leží na řece t. jm. v nezdravé krajině, má 7000 obyvatel. a důležitý obchodní přístav.

Quillabamba [killja-], řeka v Jižní Americe, vých. pramen Ria Ucayali, přít. řeky Amazonské. Vzniká ze stoku ř. Urubamba s levé strany a Paucartambo se strany pravé, jež

se pramení na jv. hranici depart. Cuzco a spojují se v řeku **Q.**, která protéká potom svahy vých. Cordiller. Při sev. hranicích depart. Cuzco přijímá ještě ř. Tambo a vlevá se potom do Ucayali, která se spojuje s řekou Amazonskou. *Nový.*

Quillaja Molini, m y d l o k o r, rostlinný rod z čeledi růžokvětých (*Rosaceae*) a podčeledi *Quillaja* e, obsahující vždy zelené lysé stromy listů jednoduchých, tlustě kožovitých s malými prchavými palisty a velikých polygamicky dvoudomých pětičetných květů v řídkých chocholících. Kalich jest v pupenu chlopnitý bez pakalíšku a koruna buď otevřená nebo chlopnitá. Z 10 tyčinek jest 5 s plátky střídavých delších a vetknutých na koncích laloků terče značně vyvinutého, mezi jehož laloky stojí 5 tyčinek kratších. Semeníků jest 5 téměř volných, dorůstajících v mnohosemené měchyřky. **Q.** roste asi 4 druhy v jižní Brazílii, v Peru a Chile, z nichž veledůležitým jest **Q. Saponaria** Mol. (**Q. Smegmadermos** DC), m. tupolistý, korou, užívahou v Americe na místě mydla a v lékařství v podobě odvaru proti chronickému katarrhu průdušek, jakož i proti asthmatu. Kůra obsahuje velmi jedovatou kyselinu a krutý sapotoxin vedle neškodného saponinu a laktolinu. *Děd.*

Quillota [killjota]: 1) **Q.**, depart. v chilské prov. Valparaiso; má 50.000 obyvatel. — 2) **Q.**, hl. m. depart. t. jm., 124 m n. m., 40 km sv. od Valparaisa. Leží v úrodném údolí ř. Aconcaguy, na železnici, která spojuje Valparaiso a Santiago. Má okolo 12.000 obyvatel. Okolí jest osázeno vinnicemi a ovocnými sady. Doluje se jenom na měď. Uprostřed města jest hora La Campana de **Q.**, 1842 m vys. *Nový.*

Quillu viz Kuilu.

Quilua viz Kilva.

Quimper [kěnpér], **Q.-Corentin**, bretonsky *Q u e m p e r*, lat. *Coriosopitum*, hl. město ve franc. depart. Finistère v Dol. Bretonsku, nad stokem řek Steiru a Odetu a křižovatce Orléanské dráhy, má 17.406 obyvatel. (1891). Mezi budovami vyniká krásná got. kathedrála biskupská (z l. 1239—1493), na předměstí Locmaria kostel (z XI. stol.) a radnice. **Q.** jest sídlem prefekta, soudního dvoru I. stolice, obchodního soudu, obchodní a zemědělské komory a biskupa, má collège, biskup. seminář, stolici pro zemědělství, ústav pro učitele a učitelky, museum, bibliotéku (o 25.000 sv.), divadlo, nemocnici, blázinec, vojenskou posádku, lázně; právny zastupují slevárna železa a mědi, továrna na papír, stavba lodí, hrcňářství; rybařství, přístav, čilý obchod s obilím, plátnem, máslem, medem, voskem, rybami, dobytkem a kořmi.

Quimperlé [kě-]: 1) **Q.**, hl. město arrondissementu (760,35 km² s 59.381 obyvatel. [1891]) ve franc. depart. Finistère, na stoku r. Ellé a Isole spojujících se v ř. Laitu, která jest potom splavná až k moři, a při dráze Savenay-Landerneau. R. 1891 mělo 8049 obyvatel. Ze staveb vyniká bývalé opatství sv. Kříže a

kostel sv. Michala z poč. XV. stol. Má zemědělskou školu, tov. na výrobu papíru. čilý obchod s dřívím, obilím, dobytkem a j. *Nový.*

Quinarius, lat., starořímská mince stříbrna = $\frac{1}{2}$ denaru = 5 asům. Viz Denar str. 288 a.

Quinau viz Kvinov.

Quinault [kinó] Philippe, dramatik franc. (*1635 v Paříži — †26. list. 1688 t.), byl sluhou a žákem dramatika Tristana, který měl v něho vliv a který první jeho komedii *Les rivales* (1653) doporučil hercům. R. 1656 byl v družině vévody de Guise a později pisarem u advokáta, píše stále pro divadlo. R. 1660 oženil se s bohatou vdovou Louisou Goujonovou a koupil si r. 1661 úřad komorníka královského, pak auditora u účetní komory. R. 1670 byl zvolen do franc. Akademie. Skladatel Lulli odvedl pak Q-a od tragédie k textům operním: až do r. 1686, kdy se obrátil k životu zbožnému a rozjímavému, napsal jich pro něho dlouhou řadu. Q. napsal kromě »Soupeřůk«; tragikomédii *La généraleuse ingratitude* (1654); komedii *L'amant indiscret* (t. r.); *La comédie sans comédie* (1655); tragikomédii *Les coups de l'amour et de la fortune* (1655); tragédii *La mort de Cyrus* (1656); tragikomédie *Le mariage de Cambyse* (1656); *Amalassonte* (1657); *Le feint Alcibiade* (1658); *Le fantôme amoureux* (1659) a *Stratonica* (1660); tragédii *Agrippa* čili *Le faux Tiburinus* (1661); tragédii *Astrée, roi de Tyr* (1664); *La mère coquette* čili *Les amants brouillés* (1665), nejvýše ceněnou z jeho děl dramatického; tragédie *Belérophon* (1670) a *Pausanias* (1668). Ze řady oper stújte zde: *Les fêtes de l'Amour et de Bacchus* (1672); *Alceste* (1674); *THése* (1675), *Atys* (1676); *Proserpine* (1680); *Persée* (1682); *Armide* (1686). Komédie a tragikomédie Q-ovy vyznačují se španělským a italským vkusem, jsou plny intrik, překvapení, umělosti básnické a nahromaděných situací. Mnohem větší cenu mají jeho tragédie, v nichž maloval málo tragicky, ale za to tím jemněji, pravdivěji a roztomileji rozvoj a krise citu, zvláště milostného. V tragédii historické nebo legendární připravoval tak cesty rozkošné komedii Marivauxové. Stejný ráz mají i jeho libretta. Divad. kusy Q-ovy byly vydány r. 1715 a 1739 v 5 sv.; Oeuvres choisies u Didota v Paříži 1811, 2 sv. *Šld.*

Quincallerie [kěnkaj'ri], franc., obchod s drobným železným zbožím.

de **Quincey** Thomas viz De Quincey.

Quinctius, jméno patricijského rodostarostřímského, pocházejícího z Alby Longy, k němuž náležely rodiny Cincinnatova a Flaminiova.

Quincunx, lat., $\frac{5}{12}$ něčeho; jakožto mince římská q. = 5 uncii čili $\frac{5}{12}$ asu (v. As, str. 823 b).

Quincy [kvínsi], několik míst ve Spoj. Obcích sev.-amer. Z nich důležitější jsou: 1) Q., hl. m. v hrabství Adams ve státě Illinois, na vých. břehu ř. Mississippi, na návrží 40 m vys. R. 1890 mělo 31.494 obyv. Město má široké moderní ulice, 4 parky, radnici,

bohatou knihovnu, četné kostely, mnoho továren, sleváren železa. Jest důležitým střediskem drah, z nichž 4 se spojují a na jednom mostě vedou přes ř. Mississippi. V továrnách jest zaměstnáno na 5110 dělníků, kteří r. 1890 vyrobili zboží za 10,395.102 doll. Pro raněné vojny ve válkách občanských jest tam zbudována krásná invalidovna. Pozoruhodny jsou také jatky na vepřový dobytek a závody na balení masa do plechových krabic. S městem St. Louis má spojení parníky. — 2) Q., město v hrabství Norfolk v sev.-amer. státě Massachusetts, na jiv. od Bostonu, u zálivu t. jm., má 16.723 obyv. (1890), vysokou školu, akademií a veřejnou knihovnu. Na blízku lomy žulové, které zaměstnávají 1000 dělníků. *Nový.*

Quincy [kvínsi: 1) Q. Josiah, vlastenec amer. (*1744 v Bostonu — †1775). Byl advokátem v Bostonu a prohlásil první otevřeně, že jest nezbytný boj se zemí mateřskou a odloučení se od ní. Vedl zástup vlastenců, jenž přepadl 18. pros. 1773 v přístavu bostonském britskou loď Dartmouth a náklad čajový s lodí do moře vyhodil, což zavdalo podnět ke vzplanutí Války za svobodu. R. 1774 poslán jako důvěrník strany vlastenecké do Anglie k jednání s přáteli věci americké.

2) Q. Josiah, státník amer., syn před. (*1772 v Bostonu — †1864 v Quincy). Byl advokátem v Bostonu (1793), senátorem státním (1804), vůdcem federalistické menšiny kongressu (1805—13), kde se vyslovil proti válce r. 1812, proti přijetí Louisiany a proti otroctví, členem senátu státního (1813—20), domu reprezentantů (1820—22), purkmistrem bostonským (1823) a presidentem Harvard-University. Od r. 1845 žil v soukromí. Napsal životopis otcův *Memoir of Josiah Q. jr.* (Boston, 1825; 3. vyd. 1875); *History of Harvard-University* (Cambridge, 1840, 2 sv.) a *The life of John Q. Adams* (Boston, 1858). Životopis jeho (t., 1867; 6. vyd. 1874) a řeči (t., 1875) vydal syn jeho Edmund (*1808 — †1877).

Quindecimviri *sacris faciundis*, lat., patnáctipání, kněžské kolegium o 15 členech, jemuž ve starém Římě svěřen byl dozor nad knihami sibylskými. Obstarávali také oběti, které konány byly dle výpovědí zmíněných knih. Viz Decemviri 3) a Duumviri 4). *Pk.*

Quindena viz Chronologie, str. 413 a

Quindiu [kindiu] nebo *Quindio*, velehorské pásmo v jihoamer. rep. Columbii ve střední Kordillere columbijské na rozhraní departementů Tolima a Cauca, zdvihá se do výše 5616 m a vede přes ně průsmyk Q. mezi Ibaguem a Cartagem ve výši 3420 m n. m. *Šsr.*

Quinet [kinè] Edgar, spisovatel a politik franc. (*17. ún. 1803 v Bourgu — †27. břez. 1875 v Paříži), prožil dětství na venkově v Bresse veden originální matkou, osvícenou protestantkou, a studoval později v Bourgu a Lyonu. Odvrátiv se od technických studií, k nimž byl určen otcem, studo-

val práva v Paříži, kde i od těch se odchýlil, když se seznámil s německou filosofií a historií. R. 1825 přeložil Herderovy Idee k filosofii dějin lidstva, které opatřil úvodem; kniha přinesla mu pozornost předních spisovatelů doby, Goethea, Chateaubrianda, Victora Cousina. Cousin seznámil jej s Micheletem, se kterým se spojil trvalým přátelstvím. R. 1828 účastnil se vědecké výpravy na Moreu, z níž vzniklo jeho dílo *De la Grèce moderne et de ses rypports avec l'antiquité* (1830). Následovala řada prací literárně historických a politických a historikofilosofických (*L'Allemagne et la Révolution, Système politique de l'Allemagne* a j.). Po cestě do Itálie napsal allegorickou báseň, »mysterium« v próse *Ahasverus* (1833), epopeji lidstva pracujícího na svém vykoupění, jako báseň ne právě vzorně komponovanou, ale myšlenkově zajímavou a bohatou. R. 1836 vydal báseň *Napooléon a své Voyages d'un solitaire* a r. 1838 jinou báseň filosofickou *Prométhée* a řadu studií literárněkritických, z nichž vznikla jeho *Histoire de la poésie épique*. R. 1838 byl jmenován prof. cizích literatur v Lyoně, kdež obrátil na se pozornost skvělými přednáškami, z nichž později vzniklo velké jeho dílo *Le génie des Religions* (1842). Zároveň vystupoval jako republikán (brošury: *1815 et 1840 a Avertissement au pays*. R. 1841 byv povolán Villemainem na Collège de France pro literatury jihu, přednášel tři semestry o básnicích italských, při kterých příležitosti účtočil prudec na jesuity po boku Micheletově (šest přednášek v květnu a červnu 1843); přednášky obou profesorů sebrány v knize *Les Jésuites* (1843) vyvolaly velikou literaturu polemickou, v níž Q. se účastnil svou *Réponse à Mgr l'archevêque de Paris* a *La liberté de discussion en matière religieuse*. V polemice pokračoval r. 1844 kursem *L'ultramontanisme*. R. 1845 účtočil na neomylnost papežskou a ukazoval na nutnost oddělení církve od státu (*Le Christianisme et la Révolution française*, 1845). Bojovné postavení Q-ovo vedlo r. 1846 ke konfliktu jeho s Guizotem, který zapověděl jeho přednášky. Q. vrhá se nyní do života politického. Píše brošuru *La France et la Sainte Alliance en Portugal*, a revoluce uvádí jej na jeho kathedru, s níž bojuje pro republikánskou obrodu Francie. Zvolen byv poslancem za Ain osvědčil se prozíravým politikem, který pracoval o skutečnou demokracii franc. politiky. V čnu 1848 bránil jako plukovník zajatý povstalec od zrušivosti lidu a r. 1849 protestoval zvláštní brošurou proti výpravě na republiku Římskou. Zvolen byv do zákonodárného shromáždění vydal *Enseignement du peuple*, v němž zaujal zcela moderní stanovisko k této otázce. Energický a mužný boj jeho proti Ludvíku Napoleonovi (brošura *Revision*, 1851) měl za následek vypovězení jeho 9. led. 1852; Q. prožil odtud 20 let vyhnanství, nejprve v Brussele, pak v Geněvě a Montreux, nepřijav amnestie r. 1859. V Brussele oženil se po druhé s dcerou rumunského vlastence Jiřího Asakyho,

v níž nalezl oddanou a nadšenou spolupracovnici i začku. V exilu svém sepsal Q. řadu prací historických a filosofických, kterým nemohli odepřiti uznání ani jeho političtí odpůrcové. Jsou to: *Révolutions d'Italie* (1852, 2 sv.); báseň *Les esclaves* (1853); *Marnix de Sainte-Aldegonde* (1854); *La philosophie de l'histoire de France* (1855); *Les Roumains* (1856); *L'histoire de mes idées* (1858); *Merlin l'Enchanteur* (1860, 2 sv.), poslední a nejzajímavější z jeho skladeb mytických; *L'histoire de la campagne de 1815* (1862); *L'e xpédition du Mexique* (1862); *Pologne et Rome* (1863); *Le Panthéon* (1867); *La question romaine devant l'histoire* (1867); *La mort de la conscience humaine* (1867); *Lettres politiques* (1868) a svoje nejlepší dílo historické *La Révolution* (1865, 2 sv.), které je zároveň nejplnějším výrazem jeho absolutního liberalismu a idealismu neznačícího kompromisů. Vedle tohoto díla vědeckého propagoval s velikým úsilím svoji nesmířitelnou nenávisť k druhému císařství (*Lettres d'exile*, vydané pí. Quinetovou, 1884, 4 sv.). R. 1870 vydal zajímavé dílo *La Création* (2 sv.), v němž snažil se aplikovati na historii lidstva nové přírodovědné metody Darwinovy a Spencerovy. V posledních dnech císařství rozvinul horečnou činnost novinářskou (do »Rappelu« a j.); 4. září 1870 vstoupil do Paříže, kde přestal obléžení, píše články vyslovující nadšené vlastenectví vírou v republikanismus. Zvolen byv do shromáždění národního seděl v Bordeaux i Versailles (1871) na krajní levici, ježímž byl vůdcem vedle Victora Huga a Louisa Blanca. Poslední práce jeho jsou: *Le siège de Paris et la Défense nationale* (1871); *La République, condition de la régénération de la France* (1872) a *L'esprit nouveau* (1874), v nichž podává jakousi syntézu svých politických a filosofických názorů a vyslovuje víru v pokrok lidstva. Posmrtně vyšly: *Le livre de l'exilé* (1875); *Correspondance inédite* (1877, 2 sv.) a *Vie et mort du génie grec* (1878). Jeho »Oeuvres complètes« byly vy dány ve 28 sv. (1857—79 s biografií Chassinovou). Dílo Q-ovo filosofické, historické i básnické jest nestejné ceny, ale obsahuje vedle rhotorických a povrchních partií stránky velikého dechu, visionářské síly a enthusiasmu. Q. je přední liberální demokrat francouzský, člověk hrdinné ethiky politické a sociální v theorii i praxi. — Paní Q-ová, která jest také dokonalou a vřelou spisovatelkou franc., vydala kromě jiných prací *Edgar Q. avant l'exil* (1888) a *E. Q. depuis l'exil* (1889). — Srv. také Heath, *Edgar Q., his early life and writings* (Lond., 1881); Emile Faguet, *Politiques et moralistes du dix-neuvième siècle* (Pař., 1898). *Šld.*

☉☉ **Quinoa** viz Chenopodium, str. 148 a.

Quinquagesima, lat., »padesátý« den před velikonoceim čili druhá neděle po devátiku.

Quinquatrus viz Minerva str. 385 b.

Quinquecentisté [-čen-], t. co Cinquecentisté, umělci XVI. stol.

Quinquennales, lat., duoviri q. (censoria potestate), bylo jméno duumvirů

(v. t. 2 *iure dicundo*, nejvyšších úředníků soudních, finančních a správních v municipiích a koloniích latinských, každého pátého roku, kdy vykonávali, jako v Římě cenzori, odhad. — **Q. ludi** (*Quinquennalia*) jmenovaly se hry, slavené každého pátého roku (ale i po každém pátém roce), na př. t. zv. Neronia, hry zavedené r. 60 po Kr. od cis. Neronia, které se skládaly z trojho druhu závodův: tělocvičného, jízdného a musického (závody hudební, zpěvní, básnické a řečnické). *Pk.*

Quinquennium, lat., o b d o b í 5 let; od tud **quinquennálka**, pětiletý přídavek ke služběmu.

Quinquillion, lat., jest pátá mocnina milionu čili třicátá mocnina desítky a píše se 1 se 30 nullami.

Quinta viz *Kvinta*.

Quintal [kěntál], franc., zkráceno *q*, tolik co cent. **Q. métrique** = 100 *kg*. V Anglii a Americe sev. též označení základní váhy 100 liber avdp.

Quintana-[kin-] don Manuel José, spisovatel a politik špan. (* 11. dub. 1772 v Madridě — † 11. břez. 1857 t.), studoval v Cordobě a Salamance, vstoupil pak do advokátního sboru a usídlil se v Madridě. R. 1791 napsal první veledůležitě dílo ve verších o pravidlech dramaturgických, *Las reglas del drama* ve smysle klasicismu francouzského (uverejněny byly až r. 1821). R. 1795 uveřejnil první své verše, r. 1802 první sbírku své lyriky. Z veršů jeho vznikají zvláště ódy nesené širokým dechem a inspirované často časovými, kulturními i politickými událostmi. R. 1801 vydal tragédii *El Duque de Visco*, r. 1805 *Pelayo*, obě klasicistického směru. Při tom pracoval **Q.** i v kritice a literární historii; tak r. 1797 napsal biografický úvod k vydání Cervantesova *Dona Quijota*, r. 1807 předmluvu ku *Poesias selectas castellanias* (3 sv.) z XVI. a XVII. stol. V l. 1803—1805 vydával s přáteli revui »*Varietades de ciencias, literatura y artes*«. R. 1807 vyšel první svazek *Vidas de Espanoles célebres* (pokračování vycházelo do r. 1833). Válka francouzská r. 1808 inspirovala **Q**-nu k vlasteneckým ódám a uvrhla jej do víru života veřejného; jako tajemník ústřední komise vládní (*junta centra*) napsal řadu proklamací, vybizejících národ k odboji proti Francouzům. Proti odpůrcům, které získal ve své činnosti politické, napsal *Contestación de D. M. J. Q. a los rumores y criticas que se han esparido contra el en estos dias* (Cadix, 1811). R. 1813 načrtl plán reformy vyučovací, který byl částečně proveden r. 1822. R. 1814 stal se členem španělské Akademie. Politická reakce za Ferdinand VII. vyhlédla si **Q**-nu za obět pro jeho liberalismus a věznila ho v Pampiloně do r. 1820, kdy byl rehabilitován po revoluci; ale r. 1823 po nastalé reakci zase upadl v nemilost a uchýlil se do Cabety de Buey, kde napsal liberalním duchem nesené *Cartas a lord Holland sobre los sucesos políticos de España en la segunda época constitu-*

cional, vydané teprve r. 1852. R. 1829 bylo mu dovoleno vrátiti se do Madridu; zde vydal sbírku veršů *Musa épica* (1830—33, 2 sv.), jejíž úvod jest nejlepší prosaickou prací **Q**-novou. R. 1835 byl **Q.** politicky úplně rehabilitován a stal se ministrem král. rady a vychovatelem mladé královny Isabely a její sestry (1840—53); r. 1855 byl veřejně korunován královnou před oběma komorami v senátě, pocta to, která před ním nebyla prokázána žádnému básniku. **Q.** je rozhodný představitel klasicismu, jehož málo se dotkla romantická reforma soudobá, básník spíše výmluvný než vřelý, jehož nejlepší básně jsou inspirovány láskou k vlasti a svobodě. XIX. sv. Bibliotéký Rivadenavské obsahuje **Q**-novy *Obras completas* (Madrid, 1852), alespoň názvem; ve skutečnosti není však vydání toto úplně, některé verše a články jsou obsaženy v LXVII. sv. téže sbírky; kromě toho VII., LXI. a LXIII. sv. má některé kritiky **Q**-novy; r. 1872 vydali Medina a Navarro svazek *Obras ineditas de Q.*; nejuplnější vydání souborně pořídil však Goutaly Rojas (Madrid, 1897—98, 3 sv.) a přinesl tu také ukázkou korespondence **Q**-novy. Srv. Menéndel Pelayo, D. M. J. **Q.** v III. sv. *Espana del siglo XIX.* (vydaná »Ateneem« v Madridě, 1887) str. 219 a násl. *Šld.*

Quintenthal viz *Vizov*.

Quinternista viz *Knikupectví* str. 442 a.

Quintidi [kuěntidí], franc., ve francouzském kalendáři revolučním pátý den dekády.

Quintilha [kintilja], portug. (špan. *quintilla*), pětřádková sloha o verších osmislabičných, jež poji dvě rýmů v pořádku *abbab* neb *abaab*.

☉☉ **Quintilianus** Marcus Fabius (* kolem r. 38 po Kr. v Calaguře [nyn. Calahorra] v Hispanii), proslulý římský učitel řečnictví (rhétor). Vzdělav se v Římě důkladně v řečnictví, vrátil se kolem r. 60 do vlasti, kde jako rhétor po několik let byl činný. R. 68 tehdejší náměstek tarraconské Hispanie Galba, když za císaře byl provolán, vzal jej do Říma, kdež pak působil jako soudní obhájce a učitel rhétoriky. Brzy získal si tu zdárou svou činnosti takové jméno, že jej císař Vespasian jmenoval státním učitelem výmluvnosti (*professor eloquentiae*) se stálým platem. Úřad ten zastával **Q.** plných dvacet let a doblý si jim slávy mehnoucí. Hojně jinochů vzdělav se ve škole jeho, mezi nimi zvláště Plinius mladší. Po uplynutí řečené doby vzdal se úřadu svého i uchýlil se do života soukromého, aby tu ukládal ovoce dlouholeté své učitelské zkušenosti v obsírném díle o *výchově řečníka* (*Institutio oratoria*). Než ještě jednou přiveden k činnosti učitelské. Bylot' mu za nedlouho svěreno vychování vnuků sestry císaře Domitiana, Domitilly, synů Flavia Clementa, kteříž ustanoveni byli k nastoupení vlády po smrti panovníkově. Též tomu úkolu dostál velmi slušně, tak že odměněn od Domitiana udělením odznaků konsulských. I jinak byly vnější poměry **Q**-novy velmi

utěšené; získal si úřady svými značné jmění, tak že v pohodlí mohl trávití konec svého života. Ale v rodině byl postižen ranami těžkými: časnou smrtí ztratil manželku svou a oba své velmi nadějně syny, jejichž ztráty velmi tklivě želí v Inst. 6 proem. Zdá se, že zemřel r. 98 po Kr. Q. jest člověk mírného a jemného citu, velmi účený, ducha bystrého, v posuzování lidí druhých a děl cizích umírněný a spravedlivý. Jest to na největším díle povaha ušlechtilá, již pouze to jest na úkor, že na několika místech nevhodnému Domitianovi lichotí, jako Inst. 4, proem. 3; 10, 1, 91; avšak lichocení to není nemírné a týká se nejvíce jen věci literárních, pak třeba uvážiti, že vladaři tomu za veliká dobrodíní díkem byl zavázán, že byl s ním v úzkém styku a že by bez lichotivých poznámek takových podezřívavého a krutého panovníka toho na sebe byl asi popudil. Velikou zásluhu má svým úsilím o povznesení řečnictví tehdejšího. Působit' tu nejen ústními výklady, nýbrž i spisy, jež o řečnické teorii a řečnění vůbec uveřejňoval neb uveřejnití dal. Podle jeho přednášek (*Sermones*) byly vydány od jeho posluchačů dvě knihy o umění řečnickém (*Artis rhetoricae libri II*), sám pak napsal v pokročilých letech (r. 88) dílko o příčinách porušeného čili nezdravého řečnictví (*De causis corruptae eloquentiae*). V práci té vystupoval proti novému způsobu slohu, jehož představitelem byl filosof Seneca a jenž hojně ve školách rétorických byl pěstován, ukazoval tu jeho vady a doporučel sloh zdravější a strážlivější. Památka ta se nám nedochovala. Mnohem důležitější a rozsáhlejší bylo dílo, jež následovalo, *Institutio oratoria* ve 12 knihách. Jest to úplný návod k vzdělání rétorickému, souhrn názorů, k nimž Q. po dlouhé činnosti školní v příčině výmluvnosti dospěl. Kniha první jedná o přípravných naukách mluvnických, druhá o podstatě a cíli rétoriky, 3. až 7. o látce řečnickové a jejím rozvrhu, 8.—11. o slohu, jakož i o memorování a přednesu řeči, 12. podává obraz úplně vzdělaného řečníka. Účelem a tendencí celého díla jest, zjednodušiti techniku rétorickou i učiniti přítrž až směšnému drobení látky sem spadající, jak činili nejedni počestilí rétorové doby té. Q. jest celkem stoupenec Theodorovců a odpůrcem Apollodorovců; popírat všeobecnou platnost pravidel a zákonů v řečnictví i míní, že pravidla pozměňují se podle různých poměrů a že mnohdy jich i nedbati možno. Rovněž opírá se tu nezdravému slohu, jenž ve výmluvnosti tehdejší zavládl, zahrnuje trhaný sloh filosofa Seneky i ukazuje jako k vzorům k řečnickům starým ve všem míru zachovávajícím, hlavně k Ciceronovi. Tohoto má ve svrchované účtá a lásce (srv. na př. Inst., 10, 1, 108; 12, 1, 19), ač i u něho leccos nachází, s čímž se nesrovnává. Toto úsilí Q-novo o nápravu zkaženého vkusu v dikci latinské zasluhuje chvály i svědčí nad jiné o zdravém soudu tohoto muže. Velmi důležitá jest de-

sátá kniha *Institute*, jež obsahuje přehled a charakteristiku nejslavnějších řeckých a římských spisovatelů, podle jejichž vzorů mohla by se zlepšiti a zdokonaliti klesající výmluvnost tehdejší. Důležité dílo to jest dochováno a častěji vydáno. Z vydání těch vyniká Spaldingovo (Lip., 1798—1834), Bonellovo (t., 1872—74), kritické vydání Halmovo (t., 1868—69), Meisterovo (Praha, 1886 a sl.). — Pod jménem Q-novým kolují též dvě sbírky deklamací čili cvičení řečnických. První sbírka, obsahující 19 větších řečí takových, ani obsahem ani mluvou nemůže býti vlastnictvím autora toho; zdá se, že pochází z doby pozdější, t. j. až z 2. pol. II. stol. po Kr. Druhá sbírka chová v sobě 145 čísel, větších neb menších náčrtků cvičení řečnických. Mluva i obsah kusků těch nasvědčují Q-novi; srv. Const. Ritter, *die Quintilianischen Deklamationen* (Freiburg vBr., 1881). Ale není možno, že by byl Q. sám kusy tyto uveřejnil, neboť s prací takovou nebyl by mohl odvážiti se na veřejnost. Jsout' tu namnoze jen úryvky, skizzy, jaké žákům ve škole Q. podával, mnoho jest tu nehotového a neukončeného. Bezpochyby některý z horlivých žáků jeho po smrti jeho buď ze svých anebo cizích poznámek výklady ty uveřejnil, aby práce učitelova v mnohem poučná nevzala za své. Za práci jiného než Q-na má sbírku tuto A. Trabandt v disertaci *De minoribus quae sub nomine Q-ni feruntur declamationibus* (Greifswald, 1883): srv. též Fleiter, *De minoribus quae sub nomine Q-ni feruntur declamationibus* (Münster, 1890). Ještě jedno dílo, zdá se, že sem dlužno jako práci Q-novu přičísti, totiž *Dialogus de oratoribus*, jenž vydává se nyní pod jménem historika Tacita. Půvabná památka ta, v níž mezi jiným vykládá se o příčinách poklesnutí výmluvnosti římské za vlády císařské, liší se mluvou a slohem tak velice od dikce Tacitovy, že není možno, aby byl tento historik ji složil. S druhé pak strany srovnává se tou měrou co do slohu a věcného výkladu s institucí Q-novou, že nelze jinak než se domnívati, že slavný tento rhétor jest jejím původcem. Mínění to již před drahnou dobou vyslovené nyní ovšem od učenců se zahrnuje, ale zajisté neprávem. Srv. rozpravu Rob. Nováka, *Možno-li, aby byl kdo jiný skladatelem dialogu de oratoribus než Q-an* (»Věstník Král. čes. společnosti nauk«, 1890, str. 179—228). Q. nebyl pouze theoretik v řečnictví, nýbrž i praktik: na foru měl hojně řeči, ale z nich jen jednu sám uveřejnil. Jiné od jiných byly vydány podle poznámek, jež za řeči jeho si učinili. Z toho nám není zachováno nic. RN.

Quintilis viz Julius, str. 661.

Quintin [kěntěn], město v arrond. St. Brieuć, ve franc. depart. Cotes du Nord. Leží na malém návrší nad ř. Gouet, na železnici St. Brieuć-Pontivy. Má 3163 obyv. (1891), krásný zámek, výrobu lněného plátna, chemikálií, strojův elektrických. Nový

Quintus Icilius, pseudonym spisovatele Guicharda (v. t.).

Quintus Smyrnaeus, t. zv. po Smyrně, kdež v mládí býval pastýřem, epik řecký asi ze IV. stol. po Kr., životem svým jinak neznámý. Složil mythografické epos *Tā xx.9' "Oμηρον (Posthomerica)* o XIV knihách téhož asi obsahu jako eposy kyklické, které líčí osud Troje po pádu Hektorově až do vyvrácení města. Báseň, vzniklá v době úpadku, skladbou nad prostředností nevyzniká, dosti mile však působí prostotou vypravování a pěknými příklady. Kriticky vydali s úvodem: Köchly (Lipsko, 1850) a Zimmermann (t., 1891). AF.

Qui pro quo, lat. (»kdo místo koho«), záměna dvou osob.

Quipu, kipu, viz Inka, str. 654.

Quirinál, collis Quirinalis, nejsevernější z pahorků, na nichž prostíral se ve starověku republikánský Řím. Mělkou brázdou oddělen byl na jihových. od Viminálu, se kterýmž označován slovem collis, kdežto ostatní pahorky zvány montes, dolina u Trajánova fora dělila jej od Esquilina, na jihozáp. vybíhal Capitolium, od něhož jej odlučovalo jen mělké a úzké sedlo ve směru nynější via di Marforio, teprve Trajánem překopané. Na záp. proti Martovu poli skláněl se srážně, jakož ukazuje podnes poloha chrámu SS. Trinità de, Monti, na sev. zvolna přecházel v Campagni. Původně rozlišováno patero kup na Q-e, zvaných *Capitolium vetus* se svatými Jova, Junony a Minervy, *collis Salutaris*, *collis Mucialis*, *collis Latiaris* a *collis Quirinalis* v užším slova smysle. Za doby Septimontia počali se osazovati na Q-e rodové sabinští, kteří přicházeli do Říma za svými souvěkci. Výslovně jmenují se obyvateli Q-u Fabiové a Corneliové, později i Claudiové. Domnělá sabinská obec Titiův na Q-e jest toliko zpětným závěrem římských starožitníků, jimž pojem Ramňů, Titiův a Luceriův nebyl již jasný. Připojením Q-u a Viminálu k Septimontiu, kteréž stalo se za krále Tarquinia nebo bezprostředně před ním a dalo podnět k rozdělení města na čtyři čtvrti (regiones), nabyl teprve Řím historického svého významu. Chrám na Q-e (Quirinův, Sankův nebo Dia Fidia, Flory, Saluty, Sola) pokládány za svatyně sabinské; také bylo zvláštní quirinálské kollegium Saliů. S ostatními pahorky pojat byl Q. do hradby Serviánské a s Viminálem tvořil regionem collis nam. za Augustova pak rozdělení tvořil s Viminálem a zahradami Sallustiánskými šestou regio. Za pozdějších dob republikánských a císařských byl Q. hustě osazen; z předních ulic jmenují se Alta Semita (n. Via Venti Settembre) a vicus longus, celkem v téměř směru s n. via Nazionale. Doba císařská ozdobila Q. mnohými stavbami. Za Caracally vznikl chrám Serapiův, Dioklecian pak založil velikolepé thery, v hlavních částech podnes znalé; níže (tam, kde nyní palazzo Colonna) byly thery Konstantinovy. Na periferii vznikl za dob Tiberiových tábor praetoriánů (castra Praetoria). Z historických osobností přebývali na Q-e starožitník T. P o m p o n i u s A t-

ticus a básník Martialis; také rodný dům rodu Flavijského se připomíná. Za úpadku města ve středověku záhy zpustl Q. a dostalo se mu později jména monte Cavallo, když tam v XVI. stol. vztýčeno dvojitý sousoší Dioskurův, omylem za dílo Praxitelovo prohlášených. Za bouří mezi papeži a římskou šlechtou osadili se členové rodu Colonnů v troskách therm Konstantinových a zřídili si pevnou tvrz, jejíž věž stojí podnes; tvrz přestával papež Martin V. v palác kardinálský. Nynější palazzo Colonna zbudován v první polovině XVIII. stol. R. 1574 počata stavba papežského paláce Q., který v století XVII. dobudován a r. 1870 stal se palácem královským. Dnes Q., proťat jsa třídami via Nazionale, Venti Settembre a Barberini, jest z nejpřednějších částí římských. Pš.

Quirinalia viz Quirinus.

Quirini (Quarini) Girolamo (klášterním jménem Angelo Maria), filolog a spis. ital. (* 1680 v Benátkách — † 1755 v Brescii). Nabyv prvního vzdělání v Brescii, vstoupil do řehole benediktinské, stal se lektorem ve Florencii (1702), procestoval západní Evropu, prodlel v Římě (1713), stal se opatem svého kláštera (1718). R. 1723 jmenován arcibiskupem v Korfu, r. 1727 říms. kardinálem a biskupem v Brescii. V l. 1730—51 byl bibliotékářem ve Vatikáně a představeným Kongregace indexové. Sepsal: *Primordia Corcyrae* (Brescia, 1725, 2. vyd. 1738); *Specimen variae literature, quae in urbe Brixia florebat* (t., 1739, 2 sv.); *Pauli I pontificis vita* (Řím, 1740); *Epistolae Latinae* (I. Besc., 1742—54; II. Ben., 1756). Pro poznání života a činnosti Q-ho mají význam *Commentarii de rebus pertinentibus ad Quirinum* (Besc., 2. vyd. 1754, 3 sv.). Srv. J. F. Veit Breithaupt, A. M. Q. (Erfurt, 1752).

Quirinus [-ri-] byl ve staré Italii Sabinům týmž bohem, jako Latinům Mars; v městě Cures pokládán za otce zakladatele Modia Fabidia. kmen pak toho jména (*curis-hasta*) vidí se i v názvu římských Quiritů, patrně od sloučení obcí latinské a sabinské. Q. jako Mars byl bůh jara, úrody polní a války. Ctěn jsa prvotně na Quirinále, kdež na svahu se nalézala jeho svatyně blíže nynějšího chrámu sv. Ondřeje, od Sabinů, kteří s T. Tatiem z Cur do Říma se přistěhovali, měl podle ustanovení Numova svého kněze (*flamen Quirinalis*), jenž s Jovovým a Martovým přináležel k flamines maiores; Tullus Hostilius pak mu zřídil zvláštní družstvo Saliů. Učastenství, které měl flamen Quirinalis na některých obřadech úrody se týkajících, Q-nův vztah k božstvům Hora Q-ni, Virites Q-ni a k Hersilií jeví zřejmé stopy původního významu úrody, podobně zpráva Pliniova o dvou myrtách ve starém chrámě Q-nově, jež později mylně nazývány patricijskou a plebejskou. Jinak Q. ctěn jako bůh války totožný s řeckým Enyaliem a představován jako muž vousatý ve výzdobě napolo vojenské a napolo kněžské. Na konec Q. pokládán za zbožného Romula, čímž zpeče-

těno úplné splnutí obce latinské a sabinské. Slavnost Quirinalii konala se na jaře 17. ún. Chrám jeho r. 293 př. Kr. od L. Papiria Cursora znovu vystavěn, vyzdoben z kořisti samnitské a opatřen slunečními hodinami; po druhé obnoven nádherně za Augusta. *klk.*

Quirites, určitěji populus Romanus Quiritium, nazývání byli ve starověkém Římě občané všech kategorií, patriciové, plebejové, klienti i propuštěnci. Ve starověku tvrdilo se souhlasně, že jest pojem Q. původu sabinského, a připisován králi Titu Tatiovii, za jehož původíště pokládáno sabinské město Cures. Původ v podstatě sabinský předpokládá výklad od slova *curis*, *quiris* (-oštěp v nářečí sabinském). Tento sabinský původ ukazuje, že pojem Q-tu uplatněn byl v Římě za sabinské periody Septimontia. Ze od svého počátku pojem Q-tu zahrnoval veškerou občanstvo římské, nasmědčuje příkop Q-tu (*Q-tium fossa*), jež podle pověstí dal kolem hranic území římského vykopati čtvrtý král římský Ancus Martius, rodem Sabin. Nejvýznačnější právo Q-tu (*ius Q-tium*) bylo právo pňuhou před soud. Kdykolivěk národ římský ve zbrani byl shromážděn, byl oslovován jménem Q. *Pšk.*

Quiritis (C u r i t i s), příjmi Junonino (v. t., str. 682 b).

☉☉**Quis** Ladislav, čes. básník a spis. (* 5. ún. 1846 v Čáslavi, kde byl otec jeho městským lékařem). Studoval v Praze na gymn. akademickém a novoměstském, v Něm. Brodě a v Táboře, potom práva v Praze. R. 1872 vstoupil za churavého K. Sabinu do redakce »Slovana«, kde psal literární články a feuilletony. Týž rok přešel do »Nár. Listů«. Ale počaté dráhy žurnalistické vzdal se pro oční chorobu a dokončil práva r. 1874 doktorátem. R. 1881 stal se advokátem v Čáslavi, r. 1884 v Přelouči, kde dosud žije. — Už na gymnasiu v Táboře, kde byl tehdy za ředitele Křížka cílý ruch ve studentstvu, probuzena v něm náklonnost k činnosti literární. První své verše (ballady) a novellu uveřejnil v »Táboru« (1865). Súčastnil se almanachu »Ruchu« (I. a II.), »Almanachu čes. studentstva« a »Máje« Umelecké Besedy. Odtud přispíval do ilustrovaných »Květv« Hálkových, do »Osvět«, »Lumíra«, »Palečka«, »Humoristických Listů«, do »Svobody« a později do »Květv« Čechových. — R. 1872 (totež vyd. potom r. 1887) vydal sbírku básní *Z ruchu*; r. 1880 veršovaný cyklus *Hloupý Honza*, české pohádky s ilustr. Krejčíkovými (2. vyd. 1892 s ilustr. Alšovými); r. 1883 *Ballady* (2. vyd. 1898); r. 1884 veršovaná humoristická povídka *Třesně* (2. vyd. s připojenou črtou *Posvicenská mše* r. 1890; r. 1887 *Pisničky* (»Poet. Besedy« č. XXXIII.); r. 1897 *Epigramy*, konečně. 1902 prosou *Knihu vzpomínek*.-Překlady: Ballady Goethovy (1879, »Poes. svět.« XIX.), Schillerova »Marie Stuartova« (1891), V. A. Kolcova »Bánsně« (1892, »Sbor. svět. p.«), Goethova »Ifigenie v Tauridě« (1894, t.), Staroskotské ballady (1900, »Svět. knih. Ottova«) a j. (v rukopi-

sech). — Mimo to vydal »Bánsnické spisy Karla Havlíčka« (1809) s úvodem a poznámkami a uveřejňuje »Úplnou korespondenci Karla Havlíčka« (22 sešitů od 1902—1903). Pro »Světovou knih. Ottovu« opatřil vydání Čelakovského »Ohlasů« (1898) a Erbenovy »Kytice« (1901) s úvodem a poznámkami. Z článků v časopisech pozoruhodny jsou *České manifestační almanachy let padesátých až sedmdesátých* (»Květy«, 1898), *Havlíček jako belletrista a prosaik* (t.), *Od kosmopolitismu k nacionalismu* (»Lumír«, 1901). Q. od prvopočátku náležel oboru balladickému a směru vlasteneckému. Sprvu sice zaujal se i tesknou dumou kollárovskou a nělkami, erótkou a písní politickou, ale už tehdy nad to vše vynikly jeho ukázky ballad. Jeho kniha *Z ruchu* je pravým výrazem ruchu let 70ých XIX. stol. Horoucí elegie nad zašlou husitskou slávou, nadšená hesla svobody, bojovná slova proti tyranii a proti otroctví, bolná píseň lásky, snivé vzlety do říše ideálů, vše smělé a jaré, mladistvé a sebevědomé, jest výmluvným obrazem duševního jara národa po druhé probuzeného, a vyznačuje Q-a za horlivého účastníka práce a plánů vůdčí mladé generace. Ačkoli pak čtvrtým oddílem *Z ruchu* ukázal nevšední schopnost ke komposicím ideálním, za základ k další tvorbě si ponechal jen ballady (*Červená voda*, *Březina*, *Švanda*), které znázorňují téměř celou jeho povahu básnickou. Vyšel od Čelakovského a Erbena, ale formou více od Goetha, přešel k studiu skutečnosti českého života, zvl. lidového, a stanul vedle Nerudy na půdě českého realismu. Odtud pěstoval nejvíce genre, vždy ve formě zpěvné ballady, ale i písně rázu prostě lidového. Vyniká stále formální pečlivostí, úsečností někdy až suchou, úsilím o stručnou obsažnost verše, rázovitost mlvy a jadrnost obsahu. Proto miluje různé figury lidové, drastickou pověst, žert, vtíp a humor. Všim tím dobývá si samostatné platnosti v literatuře a původnosti. Čerpá přímo ze života, ze vzpomínek a z tradice, pokud ji sám zaslechl. Tradice ta poskytla mu tři jeho nejoblíbenější typy, jímž jest hlupák Honza, strašpytel Ferdinand Březina a Švanda. Zvláště z cyklu o Honzovi mělo asi povstati dílo nad jiné národně rázovité, ale přílišná stručnost formy tomu vadila. Živá účast citová s reálním životem jej sice vede také ke zjevům bídy, když ukazuje sílu duše českého člověka, ale většinou nalézá sílu tu v humorném, zdravém názoru na svět, nepřístupném všeliké melancholii, spíše nakloněném k satíře nebo rozhorlení. Proto také tolik přilnul k Havlíčkovi, jemuž osvědčil přichylnost jednak svými Epigrammy, jednak a to hlavně kritickým vydáním jeho básnických spisů a úplné korespondence. Z epigrammů Q-ových vynikají silou politické, pernou satirou šlehy na vady národního života. Vynikající jsou zásluhy, jichž Q. si dobyl o památku nejrázovitéjšího (Čecha novověku, jehož každé slovo je potomstvu drahocným odkazem. Vděčně se zachoval i k ostatním svým mistrům, jako

k Čelakovskému a Erbenovi, jejichž díla (Ohlasy a Kytici) vydal s doprovodem úvodův a cenných poznámek, a k Nerudovi, o němž v Knize vzpomínek uložil zprávy intimnosti velmi vzácné. Tato *Knihla vzpomínek* je vůbec z nejcennějších příspěvků k české literatuře memoirové. Obsahuje autorovy paměti rodinné a vzpomínky z let politické bída Bachovy a nadšení doby další (1860 až 1871). Překlady Q-ovy vynikají výběrem věci, přesností a lahodou formy. — Stručný náčrt životopisný a literární o Q-ovi v »Poet. Bes.« č. VI. (od Nerudy) a v »České poesii XIX. věku« III. od Ad. Černého. *Vbk.*

Qui s'excuse s'accuse [kisekskýz sakýz], franc., kdo (samoděk) se omlouvá, sám se viněn dáva.

Quisisana (it., »zde se uzdravuje, zde se pokřeje«), v Itálii oblíbené jméno klimatických míst léčebných, hostincův a p.; Q. sluje též královský letohrádek u Castellamare.

Quisque suorum verborum optimus interpres, lat., každý jest svých slov nejlepší vykladačem.

Quis? quid? ubi? quibus auxiliis? cur? quomodo? quando? (lat. »kdo? co? kde? jakými prostředky? proč? jakým způsobem? kdy?«). Hlediska chrie afthonian-ské, jak je určil Joachim Jirí Daries ve Frankfurtě n. O. (†1791), asi podle kategorií Aristotelových.

Quisquillie, lat., bezcenné věci, haraburdí, harampátí, vetěš.

Quis tulit Gracchos de seditione querentes?, lat., kdo snese to, jak Grakchové stěžují si do vzpoury?, t. j. kdo dá co na toho, jenž zrovna činí to, proti čemu mluví? Citát z Juvenala II, 24.

Qui tacet, consentire videtur, lat., kdo mlčí, zdá se, že souhlasí. Zásada vyslovená papežem Bonifácem VIII. v 6. knize jeho Dekretalí.

Quitainer viz Guitainer.

Quitkau viz Kvítkov.

Quito [kító], také San Francisco de Q., hl. město jihoamer. rep. Ecuador a prov. Pichinch na úpatí sopky Pichincha na ř. Machangara, jedné z větví Perucha ve výši 2908 m n. m., na 6° 14' j. š. a 78° 45 1/2' z. d. Gr., obyvatelstvo jeho odhaduje se obyčejně na 80.000 os., avšak podle jiných udání činí sotva 40—50.000 os. Město leží na andském plateau mezi oběma krátery sopky Pichincha a ovládá vodní toky i úvodí obou svahů spadajících odtud jednak k oceánu Tichému, jednak k Atlantskému. Jsouc téměř přilepeno k horskému úbočí, nemá pravidelných ulic, takže vozba jest v nich téměř úplně nemožna, jsou však za to rovné a dobře dlážděné. Na Trzním nebo Velikém náměstí (*plaza Mayor*) uprostřed města vypíná se katedrála s bohatě ozdobeným vnitřkem. Proti ní jest veřejná zahrada s promenádou, k níž vede monumentální schodiště, třetí stranu náměstí pak zaujímá vládní palác s krásným sloupovím, konečně stojí tu i radnice. Z četných a znamenitých staveb církevních vyniká klášter

sv. Dominika s chrámem ozdobeným malbami Miguela de Santiago zv. »Apelles jihoamerický«, dále klášter sv. Františka s 2 výsokými věžemi a rovněž krásnými obrazy, býv. klášter jesuitů, v němž umístěn jest seminář, přírodopisné museum, technická škola, knihovna a observatoř s nápisem z r. 1735 na paměť měření franc. učenců Godina, Bouguera a Condaminea, klášter de la Merced s orlojem, chrámy sv. Augustina, sv. Kláry, sv. Cataliny a j. Z budov světských pozoruhodny jsou ještě veliký hospital, hvězdárna a j. Na náměstí Recoleta zdvihá se sloup svobody. Ze vzdělávacích ústavů jest zde škola lékařská, polytechnická a universita. Obchod a průmysl jest nepatrný i provozují jej v rukou firem evropských. Vyrábějí se zde hrubá sukna, tkaniny vlněné a bavlněné, zboží pletené, zlatnické, cukrovinky a zvláště různé obrazy náboženské, rozeslané odtud do celé Jižní Ameriky. Mimo to vyváží se odtud zlatý prach, ročně přes 100 kg, hlavně z ložisk columbijských. Většina obyvatelstva jsou Indiáni, kteří živi se orbou. Hlavní zábavou obyvatelů Q-ta jsou zápasy býčí a kohoutí. divadel není, s velikou slávou a okázalostí konají se náboženské průvodny. Podnebí města jest velmi příjemné a stále, nejteplejší měsíc má průměrnou teplotu +13,6 °C, nejstudenější + 12,5 °C, tlak vzduchu činí průměrně 545 mm, roční výše srážek jest 118 cm, časté a veliké bývají tu bouřky, otřesy země pak vyskytují se téměř každý týden. Na pahorku Panecillo u Q-ta jsou zříceniny chrámu Slunce a proti němu chrámu Měsíce. Z pahorkatiny okolní pak naskytá se čarovná vyhlídka na 8 andských velehor, jediná svého druhu na světě. *Tšr.*

Quitzow, šlechtická rodina braniborská, jejíž původ lze listinami stopovati až do XIII. stol. Známymi stali se Dětřich a Jan z Q-a odporem, který kladli prvnímú kurfiřtovi braniborskému z rodu Hohenzollernského. Byli to hlavně dva synové Kuna z Q-a, Dětřich a Jan. R. 1400 nabyli od arcibiskupa magdeburského místa Sandova na Labi a hradu Plavy na Havole. Od té doby plenili Marku i území arcibiskupství magdeburského. R. 1402 Jan z Q-a byl zvolen za hejtmana Střední Marky a bratr jeho Dětřich byl zvolen od stavů za vůdce v boji proti Pomořanům. Dlouho markrabě Jošt marně se namáhal odniti Janovi hejtmanství. Když r. 1408 Jošt do Marky přišel, chtěl na rod Quitzowský přeněsti mistodržitelství, ale stíznosti, které na Q-y docházely, zmařily jeho úmysl. Q-ové totiž užívali nemirně svých úřadů k svému obohacení. I jmenoval Jošt mistodržitelem protivníka jejich, vévodu Pomořansko-Štětinského. Když po smrti Joštově Sigmund jmenoval Bedřicha Hohenzollernského mistodržícím, Q-ové mu odepřeli uznání. Ale r. 1413 Q-ové přece se poddali. Ale i potom rušili mír, a tu Bedřich Hohenzollernský po důkladných přípravách počal s nimi v únoru 1414 válku. Q-ové pozbyli

všech statků, J. z Q-a byl zajat, Dětrich uprchl. R. 1416 arcibiskup magdeburský zneprátelel se s Bedřichem, propustil Jana Q-a z vězení. Loupežení počalo se znovu. Konečně r. 1421 stalo se vyrovnání mezi ním a kurfiřtem.

Qui-vive ? [kiviv], vojenské zvolání franc stráží »kdo to? kdo tu?«

Qui vivra verra [kivivràvèrà], franc., kdo se toho dočká, uvidí.

Quoad, lat., pokud, co (pokud) se týče.

Quod bene notandum, lat., což sluší dobře pamatovati.

Quod bonum, faustum, felix fortunatumque eveniat (sit), lat., staniž se to dobrým, blahým, šťastným a příznivým, t. j. budiž to k blahu a štěstí.

Quod Deus bene vertat viz Q. D. b. v.

Quod erat demonstrandum viz Q. e. d.

Quodlibet (z lat., »co libo«), všehochuť, směs; v kresbě (na obraze) řada předmětů sestavených beze všeho pořádku, aby se nabylo dojmu žertovného. V hudbě tolik co potpourri, směs známých melodií. V XVI. a XVII. stol. nazývána tak i messanza či mistichanza, humoristické kontrapunktické sloučení rozmanitých nápěvů, jak je skládali Jannequin (*Honba na zajíce*), Gombert, Mat. Hermann a j. — Q. sluje též v kartách hra, skládající se ze 13 rozličných her.

Quod licet Jovi, non licet bovi, lat., co dovoleno jest Jovovi, není dovoleno volovi, t. j. tytéž skutky posuzují se

rozličně podle společenského postavení a jména osob jednajících.

Quod non est in actis, non est in mundo (lat.), co není ve spisech úředních, toho není na světě; zásada bývalého písemního řízení soudního.

☉☉ **Quora** viz Chbany.

Quorra, Kvorra, dolní tok ř. Nigiru (v. t.).

Quorum, angl., zákonitý počet členů jistého shromáždění, nutný na př. k pravoplatnému usnášení.

Quos deus perdere vult, prius demeritat, lat., koho bůh chce zničití, toho dříve zaslepuje.

Quos ego, lat., vás já! Slavná aposiopesis, kterou Neptun u Vergilia (Aeneis I., 135) vyhrožuje větrům.

Quot capita, tot sensus [-kapita-], lat., kolik hlav, tolik smyslů.

Quotient, z lat., v mathem. podíl, viz Dělení, str. 198 b.

Quousque tandem, lat., až pokud, jak dlouho; počáteční slova I. Ciceronovy řeči proti Catilinovi (Quousque tandem abutere, Catilina, patientia nostra?)

Quoy et Gai., zkratek přírodověd. za Jean René Constant Quoy (*1790 — †1869) a Jean Paul Gaimard (v. t., *1790 — †1858), kteří provázeli Freycineta a Dumonta d'Urville na výzkumných výpravách a výsledky výzkumů zoologických společně uveřejnili.

Q. v., na receptech zkratka za *quantum vis*, t. j. kolik chceš, podle libosti.